SCRIPTORES

HISTORIAE AUGUSTAE

Aelius Spartianus, Vulcatius Gallicanus,
Iulius Capitolinus, Trebellius Pollio,
Aelius Lampridius, Flavius Vopiscus

AUGUSTAE TAURINORUM
EX OFFICINA REGIA
AN. M. D[illegible]III

SCRIPTORES

HISTORIAE AUGUSTAE

Aelius Spartianus, Vulcatius Gallicanus,
Iulius Capitolinus, Trebellius Pollio,
Aelius Lampridius, Flavius Vopiscus.

AUGUSTAE TAURINORUM

EX OFFICINA REGIA

AN. M. DCCC. LIII.

THOMAS VALLAURIUS

L. S.

Ne mireris, candide lector, te ab expolitissimis romanis scriptoribus ad illos deduci, qui senescentis imperii monumenta ita nobis prodiderunt, ut neque ex dictionis elegantia, neque ex prudenti rerum dispositione maxima commendatio ipsorum narrationibus accedat. Namque praeter quam quod historia quoquomodo scripta delectat, et homines quamlibet nuda rerum cognitione capiuntur, ad pleniorem communis naturae notitiam pertinet illa etiam tempora scrutari, quibus deterrimi mortalium summam rerum omnium potestatem adepti, ex altissimo dignitatis gradu ad humillima quaeque

delaberentur. Et multa sane foeda, crudelia, infanda tibi occurrent in vita Commodi, Caracallae, Elagabali, aliorumque, quos ad imperium traxisse videtur fortuna, ut in aperto esset, quo tandem evadat humanum ingenium, si modo a recta rationis semita deerraverit. Quod si tecum ipse reputaveris, quam infelix vitae cursus impuris illis imperatoribus contigerit; quoties inter aulicorum obsequia, inter adulantium plausus ipsis de vita displiceret; quoties voluptatum satietate per diem languescerent, aut scelerum conscientia exciti insomnes noctes agerent; postremo quae turpitudinis nota illorum nomini fuerit inusta; haud equidem dubitabis virtutis viam ingredi, quae una decus et gloriam et vitae tranquillitatem afferre consuevit. Ubi vero animum, salubribus historiae praeceptis imbutum, ab antiquissimis illis temporibus ad hanc nostram aetatem advertas, neque te pravis opinionibus abripi sines, neque aequalium studiis plura tribues, quam posteritati, cuius erit verius iudicium, blanditiis et assentationibus, non minus quam obtrectatione et malivolentia liberatum.

Hoc praesertim nomine commendantur, mea quidem sententia, *Historiae Augustae Scriptores*, quos ad optimas editiones exactos eadem qua consuevi diligentia ex hac officina emittendos curavi. Vale.

Dabam Augustae Taurinorum, VII Cal. februarias, an. M. DCCC. LIII.

AELII SPARTIANI

HADRIANUS IMPERATOR

AD DIOCLETIANUM AUGUSTUM.

Origo imperatoris Hadriani vetustior a Picentibus, posterior ab Hispaniensibus manat: siquidem Hadria ortos maiores suos, apud Italicam, Scipionum temporibus, resedisse, in libris vitae suae Hadrianus ipse commemorat. Hadriano pater Aelius Hadrianus cognomento Afer fuit, consobrinus Traiani imperatoris: mater Domitia Paulina Gadibus orta, soror Paulina nupta Serviano, uxor Sabina: avus Marullinus, qui primus in sua familia senator populi romani fuit. Natus est Romae IX Cal. Feb. Vespasiano septies et Tito quinquies Coss. Ac decimo aetatis anno patre orbatus, Ulpium Traianum praetorium virum, consobrinum suum, qui postea imperium tenuit, et Caelium Tatianum equitem romanum, tutores habuit. Imbutusque impensius graecis studiis, ingenio eius sic ad ea declinante, ut a nonnullis Graeculus diceretur: quintodecimo anno ad patriam rediit, ac statim militiam iniit, venandi usque ad reprehensionem studiosus. Quare a Traiano abductus a patria, et pro filio habitus, nec multo post decemvir litibus iudicandis datus, atque inde tribunus secundae adiutricis legionis creatus, post hoc in inferiorem Moesiam translatus, extremis iam Domitiani temporibus: ibi a mathematico quodam de futuro imperio id dicitur comperisse, quod a patruo magno Aelio Hadriano peritiam coelestium callente, praedictum esse compererat. Traiano a Nerva adoptato, ad gratulationem exercitus missus, in Germaniam superiorem translatus est: ex qua festinans ad Traianum, ut primus nuntiaret excessum Nervae, a Serviano sororis viro (qui et sumptibus,

et aere alieno eius prodito, Traiani odium in eum movit) diu detentus, fractoque consulte vehiculo tardatus, pedibus iter faciens eiusdem Serviani beneficiarium antevenit: fuitque in amore Traiani, nec tamen ei per paedagogos puerorum, quos Traianus impensius diligebat, Gallo favente defuit. Quo quidem tempore, quum sollicitus de imperatoris erga se iudicio, Virgilianas sortes consuleret:

Quis procul ille autem ramis insignis olivae
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
Regis romani, primam qui legibus urbem
Fundavit, Curibus parvis et paupere terra,
Missus in imperium magnum, cui deinde subibit,

sors excidit, quam alii ex Sibyllinis versibus ei provenisse dixerunt. Habuit autem praesumptionem imperii mox futuri ex sano quoque Niceforii Iovis manante responso, quod Apollonius Syrus Platonicus libris suis indidit. Denique statim suffragante Sura, ad amicitiam Traiani pleniorem rediit, nepte per sororem Traiani uxore accepta, favente Plotina, Traiano leviter (ut Marius Maximus dixit) volente. Quaesturam gessit Traiano quater et Arunculeio Coss.; in qua quum orationem imperatoris in senatu agrestius pronuntians risus esset, usque ad summam peritiam et facundiam Latinis operam dedit. Post quaesturam, acta senatus curavit: atque ad bellum Dacicum Traianum familiarius prosequutus est; quandoquidem et indulsisse vino se dicit, Traiani moribus obsequentem: atque ob hoc se a Traiano locupletissime muneratum. Tribunus plebis factus est Candido et Quadrato iterum Coss.; in quo magistratu ad perpetuam tribunitiam potestatem omen sibi factum asserit, quod penulas amiserit, quibus uti tribuni plebis pluviae tempore solebant, imperatores autem nunquam; unde hodieque imperatores sine penulis a togatis videntur. Secunda expeditione Dacica, Traianus eum primae legioni Minerviae praeposuit, secumque duxit: quando quidem multa egregia eius facta claruerunt. Quare adamante gemma, quam Traianus a Nerva acceperat, donatus, ad spem successionis erectus est. Praetor factus est, Sura bis, Serviano iterum Coss., quum sestertium vicies ad ludos edendos a Traiano accepit. Legatus postea praetorius in Pannoniam inferiorem missus, Sarmatas compressit, disciplinam militarem tenuit, procuratores latius evagantes coërcuit: ob hoc consul est factus. In quo magistratu, ut a Sura comperit adoptandum se a Traiano esse, ab amicis Traiani contemni desiit ac negligi. Et defuncto quidem Sura, Traiani ei familiaritas crevit, causa praecipue orationum, quas pro

imperatore dictaverat. Usus Plotinae quoque favore, cuius studio etiam legatus expeditionis Parthicae tempore destinatus est. Qua quidem tempestate utebatur Hadrianus amicitia Sosii Pappi et Pletorii Nepotis, ex senatorio ordine: ex equestri autem, Tatiani tutoris quondam sui, et Liviani Turbonis. In adoptionis sponsionem venit Palma et Celso inimicis semper suis: et quos postea ipse insequutus est in suspicionem affectatae tyrannidis lapsos. Secundo consul favore Plotinae factus, totam praesumptionem adoptionis emeruit. Corrupisse eum Traiani libertos, curasse delicatos, eosdemque sepelisse per ea tempora, quibus in aula familiarior fuit, opinio multa firmavit. Quinto Iduum Augusti die, legatus Syriae literas adoptionis accepit: quando et natalem adoptionis celebrari iussit. Tertio Iduum earundem, quando et natalem imperii instituit celebrandum, excessus ei Traiani nuntiatus est. Frequens sane opinio fuit, Traiano id animi fuisse, ut Neratium Priscum, non Hadrianum successorem relinqueret: multis amicis in hoc consentientibus, usque eo ut Prisco aliquando dixerit: *Commendo tibi provincias, si quid mihi fatale contigerit.* Et multi quidem dicunt, Traianum in animo id habuisse, ut exemplo Alexandri macedonis, sine certo successore moreretur: multi ad senatum eum orationem voluisse mittere, petiturum ut siquid ei evenisset, principem romanae reipublicae senatus daret, additis dumtaxat nominibus, ex quibus optimum idem senatus eligeret. Nec desunt, qui factione Plotinae, mortuo iam Traiano, Hadrianum in adoptionem adscitum esse prodiderint, supposito qui pro Traiano fessa voce loqueretur. Adeptus imperium, ad priscum se statim morem instituit, et tenendae per orbem terrarum paci operam intendit. Nam deficientibus his nationibus, quas Traianus subegerat, Mauri lacessebant, Sarmatae bellum inferebant, Britanni teneri sub romana ditione non poterant, Aegyptus seditionibus urgebatur, Lycia denique ac Palaestina rebelles animos efferebant. Quare omnia trans Euphratem ac Tigrim reliquit, exemplo (ut dicebat) Catonis, qui Macedonas liberos pronuntiavit, quia teneri non poterant. Psamatossirim, quem Traianus Parthis regem fecerat, quod eum non magni ponderis apud Parthos videret, proximis gentibus regem dedit. Tantum autem statim clementiae studium habuit, ut quum sub primis imperii diebus ab Tatiano per epistolas esset admonitus, ut et Bebius Macer praefectus urbis, si reniteretur eius imperio, necaretur, et Laberius Maximus qui suspectus imperio in insula exulabat, et Frugi Crassus,

neminem laederet: quamvis Crassum postea procurator egressum insula, quasi res novas moliretur, iniussu eius occiderit. Militibus ob auspicia imperii duplicem largitionem dedit. Lusium Quietum, sublatis gentibus Mauris, quos regebat, quia suspectus imperio fuerat, exarmavit, Martio Turbone Iudaeis compressis, ad deprimendum tumultum Mauritaniae destinato. Post hoc Antiochia digressus est ad inspiciendas reliquias Traiani, quas Tatianus, Plotina et Mattidia deferebant. Quibus exceptis, et navi Romam dimissis, ipse Antiochiam regressus, praepositoque Syriae Catilio Severo, per Illyricum Romam venit. Traiano divinos honores, datis ad senatum et quidem accuratissimis literis, postulavit, et cunctis volentibus meruit, ita ut senatus multa, quae Hadrianus non postulaverat, in honorem Traiani sponte decerneret. Quum ad senatum scriberet, veniam petiit, quod de imperio suo iudicium senatui non dedisset, salutatus scilicet praepropere a militibus imperator, quod esse respublica sine imperatore non posset. Quum triumphum ei senatus, qui Traiano debitus erat, detulisset, recusavit ipse, atque imaginem Traiani curru triumphali vexit; ut optimus imperator, ne post mortem quidem, triumphi amitteret dignitatem. Patris patriae nomen sibi delatum statim et iterum postea distulit: quod hoc nomen Augustus sero meruisset. Aurum coronarium Italiae remisit, in provinciis minuit, et quidem difficultatibus aerarii ambitiose ac diligenter expositis. Audito dein tumultu Sarmatarum et Roxolanorum, praemissis exercitibus, Moesiam petiit. Martium Turbonem post Mauritaniae praefecturam infulis ornatum, Pannoniae Daciaeque ad tempus praefecit. Cum rege Roxolanorum, qui de imminutis stipendiis querebatur, cognito negotio, pacem composuit, Nigrini insidias, quas ille sacrificanti Hadriano, conscio sibi Lusio et multis aliis, paraverat, quum eum etiam successorem sibimet Hadrianus destinasset, evasit. Quare Palma Terraciuae, Celsus Baiis, Nigrinus Faventiae, Lusius in itinere, senatu iubente, invito Hadriano (ut ipse in vita sua dicit) occisi sunt. Unde statim Hadrianus ad refellendam tristissimam de se opinionem, quod occidi passus esset uno tempore quatuor consulares, Romam venit, Dacia Turboni credita, titulo Aegyptiacae praefecturae, quo plus haberet auctoritatis, ornato: et ad comprimendam de se famam, congiarium duplex praesens populo dedit, ternis iam per singulos aureis se absente divisis. In senatu quoque excusatis quae facta erant, iuravit se nunquam senatorem nisi ex senatus sententia puniturum. Statim

cursum fiscalem instituit, ne magistratus hoc onere gravarentur. Ad colligendam autem gratiam nihil praetermittens, infinitam pecuniam, quae fisco debebatur, privatis debitoribus in urbe atque Italia, in provinciis vero etiam ex reliquis ingentes summas remisit, syngraphis in foro divi Traiani, quo magis securitas omnibus roboraretur, incensis. Damnatorum bona in fiscum privatum redigi vetuit, omni summa in aerario publico recepta. Pueris ac puellis, quibus etiam Traianus alimenta detulerat, incrementum liberalitatis adiecit. Senatoribus, qui non vitio suo decoxerant, patrimonium pro liberorum modo senatoriae professionis explevit, ita ut plerisque in diem vitae suae dimensum sine dilatione restituerit. Ad honores explendos non solum amicis, sed etiam passim aliquantis multa largitus est. Foeminas nonnullas ad sustentandam vitam sumptibus iuvit. Gladiatorium munus per sex dies continuos exhibuit, et mille feras natali suo edidit. Optimos quosque de senatu in contubernium imperatoriae maiestatis adscivit. Ludos circenses, praeter natalitios, decretos sibi sprevit: et in concione et in senatu saepe dixit, *ita se rempublicam gesturum, ut sciret populi rem esse, non propriam*. Tertio consules, quum ipse ter fuisset, plurimos fecit. Infinitos autem secundi consulatus honore cumulavit. Ipsum autem tertium consulatum, et quatuor mensibus tantum egit, et in eo saepe ius dixit. Senatui legitimo, quum in urbe vel iuxta urbem esset, semper interfuit. Senatus fastigium in tantum extulit, difficile faciens senatores; ut quum Tatianum ex praefecto praetorii, ornamentis consularibus praeditum, faceret senatorem, nihil se amplius habere, quod in eum conferri posset, ostenderit. Equites romanos, nec sine se de senatoribus, nec secum iudicare permisit. Erat enim tunc mos, ut quum princeps causas cognosceret, et senatores et equites romanos in consilium vocaret, et sententiam ex omnium deliberatione proferret. Exsecratus est denique principes, qui minus senatoribus detulissent. Serviano sororis viro, cui tantum detulit, ut ei venienti de cubiculo semper occurrerit, tertium consulatum, nec secum tamen, quum ille bis ante Hadrianum fuisset, ne esset secundae sententiae, non petenti ac sine precatione concessit. Inter haec tamen et multas provincias a Traiano acquisitas reliquit: et theatrum, quod ille in campo Martio posuerat, contra omnium vota destruxit. Et haec quidem eo tristiora videbantur, quod omnia, quae displicere vidisset Hadrianus, mandata sibi ut faceret decreto Traiani esse simulabat. Quum Ta-

tiani, praefecti sui et quondam tutoris, potentiam ferre non posset, nisus est eum obtruncare; sed revocatus est, quia iam quatuor consularium occisorum, quorum quidem necem in Tatiani consilia refundebat, premebatur invidia. Cui quum successorem dare non posset, quia non petebat, id egit ut peteret: atque ubi primum petiit, in Turbonem transtulit potestatem: quum quidem etiam Simili, alteri praefecto, Septicium Clarum successorem dedit. Summotis his a praefectura quibus debebat imperium, Campaniam petit: eiusque omnia oppida beneficiis et largitionibus sublevavit, optimum quemque amicitiis suis iungens. Romae vero praetorum et consulum officia frequentavit, conviviis amicorum interfuit. Aegros bis ac ter die, et nonnullos equites romanos ac libertinos, visitavit, solatiis refovit, consiliis sublevavit, conviviis suis semper adhibuit: omnia denique ad privati hominis modum fecit. Socrui suae honores praecipuos impendit ludis gladiatoriis ceterisque officiis. Post haec profectus in Gallias, omnes causariis liberalitatibus sublevavit. Inde in Germaniam transiit: pacisque magis quam belli cupidus, militem, quasi bellum immineret, exercuit, tolerantiae documentis eum imbuens: ipse quoque inter manipulares vitam militarem magistrans, cibis etiam castrensibus in propatulo libenter utens, hoc est, larido, caseo, et posca, exemplo Scipionis Aemiliani, et Metelli, et auctoris sui Traiani: multos praemiis, nonnullos honoribus donans, ut ferre possent ea, quae asperius iubebat: siquidem ipse post Caesarem Octavianum, labantem disciplinam incuria superiorum principum, retinuit, ordinatis et officiis et impendiis: nunquam passus aliquem a castris iniuste abesse, quum tribunos non favor militum sed iustitia commendaret: exemplo etiam virtutis suae, ceteros adhortatus quum etiam vicena millia pedibus armatus ambularet, triclinia de castris et porticus et cryptas et topia dirueret: vestem humillimam frequenter acciperet, sine auro balteum sumeret, sine gemmis fibulas stringeret, capulo vix eburneo spatham clauderet: aegros milites in hospitiis suis videret, locum castris caperet: nulli vitem, nisi robusto et bonae famae, daret, nec tribunum nisi plena barba faceret, aut eius aetatis, quae prudentia et annis tribunatus robur impleret, nec pateretur quicquam tribunum a milite accipere: delicata omnia undique summoveret: arma postremo eorum supellectilemque corrigeret. De militum etiam aetatibus iudicabat, nequis aut minor quam virtus posceret, aut maior quam pateretur humanitas, in castris contra morem veterem versaretur:

agebatque ut sibi semper noti essent, et eorum numerus sciretur. Laborabat praeterea, ut condita militaria diligenter agnosceret: reditus quoque provinciales sollerter explorans, ut si alicubi quidpiam deesset, expleret. Ante omnes tamen enitebatur ne quid otiosum vel emeret aliquando vel pasceret. Ergo conversis regio more militibus, Britanniam petiit: in qua multa correxit, murumque per octoginta millia passuum primus duxit, qui barbaros Romanosque divideret. Septicio Claro praefecto praetorii, et Suetonio Tranquillo epistolarum magistro, multisque aliis, qui apud Sabinam uxorem, iniussu eius, familiarius se tunc egerant, quam reverentia domus aulicae postulabat, successores dedit: uxorem etiam ut morosam et asperam dimissurus (ut ipse dicebat) si privatus fuisset. Et erat curiosus non solum domus suae, sed etiam amicorum, ita ut per frumentarios occulta omnia exploraret: nec adverterent amici sciri ab imperatore suam vitam, priusquam ipse hoc imperator ostenderet. Unde non iniucundum est rem inserere, ex quo constet eum de amicis multa didicisse. Nam quum ad quemdam scripsisset uxor sua, quod voluptatibus detentus et lavacris ad se redire nollet, atque hoc Hadrianus per frumentarios cognovisset, petente illo commeatum, Hadrianus ei lavacra et voluptates exprobravit. Cui ille: *Nam et tibi uxor mea, quod et mihi, scripsit?* Et hoc quidam vitiosissimum putant, atque huic adiungunt, quae de adultorum amore ac nuptarum adulteriis, quibus Hadrianus laborasse dicitur, asserunt; iungentes, quod ne amicis quidem servaverit fidem. Compositis in Britannia rebus, transgressus in Galliam Alexandrina seditione turbatus, quae nata est ob Apin: qui quum repertus esset post multos annos, turbas inter populos creavit, apud quem deberet locari, omnibus studiose certantibus. Per idem tempus in honorem Plotinae basilicam apud Nemausium opere mirabili exstruxit. Post haec Hispanias petit, et Tarracone hiemavit, ubi sumptu suo aedem Augusti restituit, omnibus Hispanis Tarraconem in conventum vocatis: delectumque ioculariter, ut verba ipsa ponit Marius Maximus, detrectantibus Italicis, vehementissime, ceteris, prudenter et caute consuluit. Quo quidem tempore, non sine gloria gravissimum periculum adiit, apud Tarraconem spatians per hospitiva viridaria, servo in se hospitis cum gladio furiosius irruente, quem retentum ille ministris accurrentibus tradidit: et ubi furiosum esse constitit, medicis curandum dedit, in nullo omnino commotus. Per ea tempora et alias frequenter in plurimis

locis, in quibus barbari non fluminibus sed limitibus dividuntur, stipitibus magnis in modum muralis sepis funditus iactis atque connexis, barbaros separavit: Germanis regem constituit: motus Maurorum compressit, et a senatu supplicationes emeruit. Bellum Parthorum per idem tempus in motu tantum fuit, idque Hadriani colloquio repressum est. Post hoc per Asiam et insulas ad Achaiam navigavit, et Eleusinia sacra exemplo Herculis Philippique suscepit: multa in Athenienses contulit, et pro agonotheta resedit: et in Achaia quidem illud observatum ferunt, quod quum in sacris multi cultros haberent, cum Hadriano nullus armatus ingressus est. Post in Siciliam navigavit, in qua Aetnam montem conscendit, ut solis ortum videret arcus specie, ut dicitur, varium. Inde Romam venit, atque ex ea in Africam transiit, ac multum beneficiorum provinciis Africanis attribuit. Nec quisquam fere principum tantum terrarum tam celeriter peragravit. Denique quum post Africam Romam redisset, statim ad orientem profectus per Athenas iter fecit, atque opera, quae apud Athenienses coeperat, dedicavit: ut Iovis Olympii aedem et aram sibi: eodemque modo per Asiam iter faciens, templa sui nominis consecravit. Deinde a Cappadocibus servitia castris profutura suscepit. Toparchas et reges ad amicitiam invitavit, invitato etiam Cosdroë rege Parthorum, remissaque illi filia, quam Traianus ceperat: ac promissa sella, quae itidem capta fuerat. Quumque ad eum quidam reges venissent, ita cum his egit, ut eos poeniteret, qui venire noluerunt, causa speciatim Pharasmanis, qui eius invitationem superbe neglexerit. Et circumiens quidem provincias, procuratores et praesides pro factis supplicio affecit, ita severe ut accusatores per se crederetur immittere. Antiochenses inter haec ita odio habuit, ut Syriam a Phoenice separare voluerit, ne tot civitatum metropolis Antiochia diceretur. Moverunt ea tempestate et Iudaei bellum, quod vetabantur mutilare genitalia. Sed in monte Cassio, quum videndi solis ortus gratia nocte ascendisset, imbre orto, fulmen decidens hostiam et victimarium sacrificanti afflavit. Peragrata Arabia Pelusium venit, et Pompeii tumulum magnificentius extruxit. Antinoum suum dum per Nilum navigat, perdidit, quem muliebriter flevit: de quo varia fama est, aliis eum devotum pro Hadriano asserentibus, aliis quod et forma eius ostentat et nimia voluptas Hadriani. Et Graeci quidem volente Hadriano eum consecraverunt, oracula per eum dari asserentes, quae Hadrianus ipse composuisse iactatur. Fuit enim poëmatum et litterarum om-

nium studiosissimus, arithmeticae, geometriae, picturae peritissimus. Iam psallendi et cantandi scientiam prae se ferebat: in voluptatibus nimius. Nam et de suis dilectis multa versibus composuit, amatoria carmina scripsit. Idem armorum peritissimus, et rei militaris scientissimus, gladiatoria quoque arma tractavit. Idem severus, laetus, comis, gravis, lascivus, cunctator, tenax, liberalis, simulator, saevus, clemens, et semper in omnibus varius. Amicos ditavit, et quidem non petentes, quum petentibus nihil non negaret. Idem tamen facile de amicis, quicquid insusurrabatur, audivit, atque ideo prope cunctos vel amicissimos, vel eos quos summis honoribus evexit, postea ut hostium loco habuit, ut Tatianum, et Nepotem, et Septicium Clarum. Nam Eudaemonem prius conscium imperii, ad egestatem perduxit: Polyaenum et Marcellum ad mortem voluntariam coëgit: Heliodorum famosissimis literis lacessivit: Tatianum, ut conscium tyrannidis, et argui passus est et proscribi: Numilium Quadratum, et Catilium Severum, et Turbonem graviter insequutus est: Servianum sororis virum nonagesimum iam annum agentem, ne sibi superviveret, mori coëgit: libertos denique et nonnullos milites insequutus est. Et quamvis esset oratione et versu promptissimus, et in omnibus artibus peritissimus, tamen professores omnium artium semper ut doctior risit, contemsit, obtrivit. Cum his ipsis professoribus et philosophis, libris vel carminibus invicem editis, saepe certavit. Et Favorinus quidem, quum verbum eius quoddam ab Hadriano reprehensum esset, atque ille cessisset, arguentibus amicis quod male cederet Hadriano, de verbo quod idonei auctores usurpassent, risum iucundissimum movit. Ait enim: *Non recte suadetis familiares, qui non patimini me illum doctiorem omnibus credere, qui habet triginta legiones.* Famae celebris Hadrianus tam cupidus fuit, ut libros vitae suae scriptos a se, libertis suis litteratis dederit, iubens ut eos suis nominibus publicarent; nam Phlegontis libri Hadriani esse dicuntur. *Catacrianos* libros obscurissimos, Antimachum imitando, scripsit. Floro poëtae scribenti ad se:

Ego nolo Caesar esse,
Ambulare per Britannos,
Scythicas pati pruinas.

rescripsit,

Ego nolo Florus esse,
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas,
Culices pati rotundos.

Amavit praeterea genus dicendi vetustum, controversias declamavit. Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Sallustio Caelium praetulit. Eademque iactatione de Homero ac Platone iudicavit. Mathesin sic scire sibi visus est, ut sero Calendis ianuariis scripserit, quid ei toto anno posset evenire: ita ut eo anno quo periit, usque ad illam horam qua est mortuus, scripserit quid acturus esset. Sed quamvis esset in reprehendendis musicis, tragicis, comicis, grammaticis, rhetoribus, oratoribus facilis; tamen omnes professores et honoravit et divites fecit, licet eos quaestionibus semper agitaverit. Et quum ipse auctor esset, ut multi ab eo tristes recederent, dicebat se graviter ferre si quem tristem videret. In summa familiaritate Epictetum et Heliodorum philosophos, et (ne nominatim de omnibus dicam) grammaticos, rhetores, musicos, geometras, pictores, astrologos habuit; prae ceteris (ut multi asserunt) eminente Favorino. Doctores, qui professioni suae inhabiles videbantur, ditatos honoratosque a professione dimisit. Quos in privata vita inimicos habuit, imperator tantum neglexit: ita ut uni quem capitalem habuerat, factus imperator diceret: *evasisti*. Iis quos ad militiam ipse per se vocavit, equos, mulos, vestes, sumtus, et omnem ornatum semper exhibuit. Saturnalitia et sigillaritia frequenter amicis inopinantibus misit, et ipse ab his libenter accepit, et alia invicem dedit. Ad deprehendendas obsonatorum fraudes, quum plurimis sumentibus pasceret, fercula de aliis mensis etiam ultimis quibusque iussit apponi. Omnes reges muneribus suis vicit. Publice frequenter et cum omnibus lavit; ex quo ille iocus balnearis innotuit. Nam quum quodam tempore veteranum quemdam notum sibi in militia, dorsum et ceteram partem corporis vidisset atterere, percontatus cur se marmoribus destringendum daret, ubi audivit hoc idcirco fieri, quod servum non haberet, et servis eum donavit et sumtibus. Verum alia die quum plures senes ad provocandam liberalitatem principis pariter et se attererent, evocari eos iussit, et alium ab alio invicem defricari. Fuit et plebis iactantissimus amator. Peregrinationis ita cupidus, ut omnia quae legerat de locis orbis terrarum, praesens vellet addiscere. Frigora et tempestates ita patienter tulit, ut nunquam caput tegeret. Regibus multis plurimum detulit: a plerisque vero etiam pacem redemit, a nonnullis contemptus est: multis ingentia dedit munera, sed nulli maiora quam Hiberorum: cui et elephantum et quinquagenariam cohortem post magnifica dedit dona. Quum a Pharasmane ipse quoque ingentia dona

accepisset, atque inter haec auratas quoque chlamydes, trecentos noxios cum auratis chlamydibus in harenam misit ad eius munera deridenda. Quum iudicaret, in consilio habuit non amicos suos aut comites solum, sed iurisconsultos, et praecipue Iulium Celsum, Salvium Iulianum, Neratium Priscum, aliosque quos tamen senatus omnis probasset. Constituit inter cetera, ut in nulla civitate domus aliquae transferendae ad aliam urbem ullius materiae causa diruerentur. Liberis proscriptorum duodecimas bonorum concessit. Maiestatis crimina non admisit. Ignotorum hereditates repudiavit: nec notorum accepit, si filios haberent. De thesauris ita cavit, ut si quis in suo reperisset, ipse potiretur: si quis in alieno, dimidium domino daret: si quis in publico, cum fisco aequaliter partiretur. Servos a dominis occidi vetuit, eosque iussit damnari per iudices, si digni essent. Lenoni et lanistae servum vel ancillam vendi vetuit, causa non praestita. Decoctores bonorum suorum, si suae auctoritatis essent, catamidiari in amphitheatro et dimitti iussit. Ergastula servorum et libertorum tulit. Lavacra pro sexibus separavit. Si dominus in domo interemptus esset, non de omnibus servis quaestionem haberi, sed de his, qui per vicinitatem poterant sentire, praecepit. In Etruria praeturam imperator egit. Per Latina oppida dictator et aedilis et duumvir fuit. Apud Neapolim demarchus, in patria sua quinquennalis: et idem Hadriae quinquennalis quasi in alia patria, et Athenis archon fuit. In omnibus paene urbibus, et aliquid aedificavit, et ludos edidit. Athenis mille ferarum venationem in stadio exhibuit. Ab urbe nunquam ullum venatorem aut scenicum avocavit. Romae post ceteras immensissimas voluptates, in honorem socrus suae, aromatica populo donavit. In honorem Traiani balsama et crocum per gradus theatri fluere iussit: fabulas omnis generis more antiquo in theatro dedit: histriones aulicos publicavit. In Circo multas feras, et saepe centum leones interfecit. Militares pyrrhicas populo frequenter exhibuit: gladiatores frequenter spectavit. Quum opera ubique infinita fecisset, nunquam ipse, nisi in Traiani patris templo nomen suum scripsit. Romae instauravit Pantheum, Septa, basilicam Neptuni, sacras aedes plurimas, forum Augusti, lavacrum Agrippae: eaque omnia propriis et veteribus nominibus consecravit. Fecit et sui nominis pontem et sepulcrum iuxta Tiberim, et aedem Bonae deae transtulit: et colossum stantem atque suspensum per Detrianum architectum, de eo loco, in quo nunc templum urbis est, ingenti molimine, ita ut operi etiam elephantes

xxiv exhiberet. Et quum hoc simulacrum post Neronis vultum, cui antea dicatum fuerat, Soli consecrasset, aliud tale Apollodoro architecto auctore facere Lunae molitus est. In colloquiis etiam humillimorum civilissimus fuit, detestans eos qui sibi hanc voluptatem humanitatis, quasi servantes fastigium principis, inviderent. Apud Alexandriam in musio, multas quaestiones professoribus proposuit: et propositas ipse dissolvit. Marius Maximus dicit eum natura crudelem fuisse: et idcirco multa pie fecisse, quod timeret ne sibi idem quod Domitiano accidit, eveniret. Et quum titulos in operibus non amaret, multas civitates *Hadrianopolis* appellavit, ut ipsam Carthaginem, et Athenarum partem. Aquarum etiam ductus infinitos hoc nomine nuncupavit. Fisci advocatum primus instituit. Fuit memoriae ingentis, facultatis immensae; nam et ipse orationes dictavit, et ad omnia respondit. Ioca eius plurima exstant; nam fuit etiam dicaculus. Unde illud quoque innotuit, quod quum cuidam canescenti quiddam negasset, eidem iterum petenti, sed infecto capite, respondit: *Iam hoc patri tuo negavi.* Nomina plurimis sine nomenclatore reddidit, quae semel et congesta simul audiverat, ut nomenclatores saepius errantes emendaverit. Dixit et veteranorum nomina, quos aliquando dimiserat. Libros statim lectos et ignotos quidem plurimis memoriter reddidit. Uno tempore scripsit, dictavit, audivit, et cum amicis fabulatus est. Omnes publicas rationes ita complexus est, ut domum privatus quivis pater familias diligens non satis novit. Equos et canes sic amavit, ut eis sepulcra constitueret. Oppidum Hadrianotheras in quodam loco, quod illic et feliciter esset venatus, et ursam occidisset aliquando, constituit. De iudicibus omnibus semper cuncta scrutando, tamdiu requisivit quamdiu verum inveniret. Libertos suos nec sciri voluit in publico, nec aliquid apud se posse, dicto suo omnibus superioribus principibus vitia imputans libertorum, damnatis omnibus libertis suis quicunque se de eo iactaverant. Unde exstat etiam illud severe quidem, sed prope ioculare de servis. Nam quum quodam tempore servum suum inter duos senatores e conspectu ambulare vidisset, misit qui ei colaphum daret, et diceret: *Noli inter eos ambulare, quorum esse adhuc potes servus.* Inter cibos unice amabat tetrapharmacum, quod erat de fasiano, sumine, perna et crustulo. Fuerunt eius temporibus fames, pestilentia et terraemotus: quae omnia quantum potuit, procuravit: multisque civitatibus vastatis per ista, subvenit. Fuit etiam Tiberis inundatio: Latium multis civitatibus dedit, tributa multis

remisit. Expeditiones sub eo graves nullae fuerunt. Bella etiam silentio paene transacta. A militibus propter curam exercitus nimiam multum amatus est, simul quod in eos liberalissimus fuit. Parthos in amicitia semper habuit, quod inde regem retraxit, quem Traianus imposuerat. Armenis regem habere permisit, quum sub Traiano legatum habuissent. A Mesopotamiis non exegit tributum quod Traianus imposuit. Albanos et Iiberos amicissimos habuit, quod reges eorum largitionibus prosequutus est, quum ad illum venire contempsissent. Reges Bactrianorum legatos ad eum amicitiae petendae causa supplices miserunt. Tutores saepissime dedit. Disciplinam civilem non aliter tenuit quam militarem. Senatores et equites romanos semper in publico togatos esse iussit, nisi si a coena reverterentur. Ipse quum in Italia esset, semper togatus processit. Ad convivium venientes senatores, stans excepit: semperque aut pallio tectus discubuit, aut toga submissa. Iudicum sumtus constituit, et ad antiquum modum redegit. Vehicula cum ingentibus sarcinis urbem ingredi prohibuit. Sederi equos in civitatibus non sivit. Ante octavam horam in publico neminem nisi aegrum lavari passus est. Ab epistolis et a libellis, primus equites romanos habuit. Eos quos pauperes et innocentes vidit, sponte ditavit: quos vero calliditate ditatos, etiam odio habuit. Sacra romana diligentissime curavit: peregrina contempsit. Pontificis maximi officium peregit. Causas Romae atque in provinciis frequenter audivit, adhibitis consilio suo consulibus atque praetoribus et optimis senatoribus. Fucinum lacum emisit. Quatuor consulares per omnem Italiam iudices constituit. Quando in Africam venit, ad adventum eius post quinquennium pluit: atque ideo ab Africanis dilectus est. Peragratis sane omnibus orbis partibus capite nudo, et in summis plerumque imbribus atque frigoribus, in morbum incidit lethalem. Factusque de successore sollicitus, primum de Serviano cogitavit: quem postea, ut diximus, mori coëgit. Fuscum, quod imperium praesagiis et ostentis agitatus speraret, in summa detestatione habuit: Pletorium Nepotem, quem tantopere ante dilexit, ut veniens ad eum aegrotantem Hadrianus impune non admitteretur, suspicionibus adductus: eodem modo et Terentium Gentianum: et hunc vehementius, quod a senatu diligi tunc videbat. Omnes postremo, de quorum imperio cogitavit, quasi futuros imperatores detestatus est: et omnem quidem vim crudelitatis ingenitae usque eo repressit, donec in villa Tiburtina profluvio sanguinis paene ad exitum venit. Tunc libere Servianum

quasi affectatorem imperii, quod servis regis coenam misisset, quod in sedili regio iuxta lectum posito sedisset, quod erectus ad stationes militum senex nonagenarius processisset, mori coëgit: multis aliis interfectis vel aperte vel per insidias: quandoquidem etiam Sabina uxor, non sine fabula veneni dati ab Hadriano, defuncta est. Tunc Ceionium Commodum, Nigrini generum insidiatoris, quondam sibi forma commendatum, adoptare constituit. Adoptavit ergo Ceionium Commodum. Verum invitis omnibus, eumque Aelium Commodum Verum Caesarem appellavit: ob cuius adoptionem ludos circenses dedit, et donativum populo ac militibus expendit: quem praetura honoravit, ac statim Pannoniis imposuit, decreto consulatu cum sumtibus, eundem Commodum secundum consulem designavit. Quem quum minus sanum videret, saepissime dictavit: *In caducum parietem nos inclinavimus, et perdidimus quater millies HS, quod populo et militibus pro adoptione Commodi dedimus.* Commodus autem prae valetudine, nec gratias quidem in senatu agere potuit Hadriano de adoptione. Denique accepto largius antidoto, ingravescente valetudine, per somnum periit, ipsis Calendis ianuariis. Quare ab Hadriano votorum causa lugeri est vetitus. Et mortuo Aelio Vero Caesare, Hadrianus ingruente tristissima valetudine, adoptavit Arrium Antoninum, qui postea Pius dictus est: sed ea demum lege, ut ille sibi duos adoptaret, Annium Verum et Marcum Antoninum. Hi sunt, qui postea duo pariter Augusti, primi rempublicam gubernaverunt. Antoninus quidem Pius idcirco appellatus dicitur, quod socerum fessum aetate, manu sublevarit. Quamvis alii cognomentum hoc ei dicant inditum, quod multos senatores Hadriano iam saevienti eripuisset: alii quod ipsi Hadriano magnos honores post mortem detulisset. Antonini adoptionem plurimi tunc factam esse doluerunt, speciatim Catilius Severus praefectus urbis, qui sibi praeparabat imperium. Qua re prodita, successore accepto, dignitate privatus est. Hadrianus autem ultimo vitae taedio iam affectus, gladio se transfigi a servo iussit. Quod quum proditum esset, et in Antonini usque notitiam venisset, ingressis ad se praefectis et filio, rogantibusque ut aequo animo necessitatem morbi ferret, iratus illis, auctorem proditionis iussit occidi, qui tamen ab Antonino servatus est. Statimque testamentum scripsit: nec tamen actus reipublicae praetermisit, dicente Antonino, parricidam se futurum si Hadrianum adoptatus ipse pateretur occidi. Et post testamentum quidem iterum se conatus occidere, subtracto pugione, saevior factus est:

petiit et venenum a medico, qui se ipse, ne daret, occidit. Ea tempestate supervenit quaedam mulier, quae diceret somnio se monitam, ut insinuaret Hadriano, ne se occideret, quod esset bene valiturus: quod quum non fecisset, esse caecatam. Iussam tamen iterum Hadriano eadem diceret, atque genua eius oscularetur, receptura visum si id fecisset. Quod quum insomnium implesset, oculos recepit, quum aqua quae in fano erat, ex quo venerat, oculos abluisset. Venit et de Pannonia quidam natus caecus ad febrientem Hadrianum, eumque contigit: quo facto et ipse oculos recepit, et Hadrianum febris reliquit: quamvis Marius Maximus haec per simulationem facta commemoret. Post hoc Hadrianus Baias petiit, Antonino Romae ad imperandum relicto. Ubi quum nihil proficeret, accersito Antonino, in conspectu eius apud ipsas Baias periit, die sexto Iduum Iuliarum. Invisusque omnibus sepultus est in villa Ciceroniana Puteolis. Sub ipso mortis tempore et Servianum nonaginta annos agentem, ut supra dictum est, ne sibi superviveret, atque (ut putabat) imperaret, mori coëgit: et ob leves offensas plurimos iussit occidi, quos Antoninus reservavit. Et moriens quidem, hos versus fecisse dicitur:

Animula vagula, blandula,
Hospes, comesque corporis,
Quae nunc abibis in loca
Pallidula, rigida, nudula,
Nec ut soles dabis iocos.

Tales autem nec multo meliores fecit et graecos. Vixit annis LXXII, mensibus V, diebus XVII. Imperavit annis XXI, mensibus XI. Statura fuit procerus, forma comptus, flexo ad pectinem capillo, promissa barba, ut vulnera quae in facie naturalia erant, tegeret: habitudine robusta. Equitavit ambulavitque plurimum. Armisque et pilo se semper exercuit. Venatu frequentissime leonem manu sua occidit: venando autem iugulum et costam fregit: venationem semper cum amicis participavit. In convivio tragoedias, comoedias, Atellanas, sambucas, lectores, poëtas pro re semper exhibuit. Tiburtinam villam mire exaedificavit, ita ut in ea et provinciarum et locorum celeberrima nomina inscriberet: velut Lyceum, Academiam, Prytaneum, Canopum, Poecilen, Tempe vocaret. Et ut nihil praetermitteret, etiam inferos finxit. Signa mortis haec habuit. Natali suo ultimo quum Antoninum commendaret, praetexta sponte delapsa caput ei operuit. Annulus, in quo imago ipsius sculpta erat, sponte de digito delapsus est. Ante diem na-

talis eius, nescio quis ad senatum ululans venit: contra quem Hadrianus ita motus est, quasi de sua morte loqueretur, quum eius verba nullus agnosceret. Idem quum vellet in senatu dicere: *Post filii mei mortem; post mortem meam* dixit. Somniavit praeterea, se a patre potionem soporiferam impetrasse. Item somniavit, a leone se oppressum esse. In mortuum eum a multis multa sunt dicta. Acta eius irrita fieri senatus volebat: nec appellatus esset divus, nisi Antoninus rogasset. Templum denique ei pro sepulcro apud Puteolos constituit: et quinquennale certamen, et flamines, et sodales, et multa alia quae ad honorem quasi numinis pertinerent. Quare ut supra dictum est, multi putant ob haec Antoninum Pium dictum.

AELII SPARTIANI

AELIUS VERUS

AD DIOCLETIANUM AUGUSTUM

DIOCLETIANO AUGUSTO AELIUS SPARTIANUS SUUS SALUTEM.

In animo mihi est, Diocletiane Auguste, tot principum maxime, non solum eorum, qui principem locum in hac statione, quam temperas, retentarunt, ut usque ad divum Hadrianum feci: sed illorum etiam, qui vel Caesarum nomine appellati sunt, nec Principes aut Augusti fuerunt, vel quolibet alio genere aut in famam aut in spem principatus venerunt, cognitionem numini tuo sternere: quorum praecipue de Aelio Vero dicendum est, qui primus tantum *Caesaris* nomen accepit, adoptione Hadriani, familiae principum adscriptus. Et quoniam nimis pauca dicenda sunt, nec debet prologus enormior esse quam fabula, de ipso iam loquar.

Ceionius Commodus, qui et Aelius Verus appellatus est, quem sibi Hadrianus aevo ingravescente morbis tristioribus pressus, peragrato iam orbe terrarum, adoptavit, nihil habet in sua vita memorabile, nisi quod tantum *Caesar* est appellatus: non testamento, ut antea solebat, neque eo modo, quo Traianus est adoptatus; sed eo prope genere, quo nostris temporibus a vestra clementia Maximianus atque Constantius Caesares dicti sunt: quasi quidam Principum filii viri, et designati Augustae maiestatis heredes. Et quoniam de *Caesarum nomine* in huius praecipue vita est aliquid disputandum, qui hoc solum nomen adeptus est, Caesarem vel ab elephanto, qui lingua Maurorum *caesa* dicitur in proelio caeso, eum qui primus sic

appellatus est, doctissimi viri et eruditissimi putant dictum. vel quia mortua matre, ventre caeso sit natus: vel quod cum magnis crinibus sit utero parentis effusus: vel quod oculis caesiis et ultra humanum morem viguerit. Certe quaecunque illa, felix necessitas fuit, unde tam clarum et duraturum cum aeternitate mundi nomen effloruit. Hic ergo, de quo sermo est, primum Lucius Aurelius Verus est dictus; sed ab Hadriano ascitus in Aeliorum familiam, hoc est, in Hadriani transcriptus, et appellatus est Caesar. Huic pater Ceionius Commodus fuit, quem alii Verum, alii Lucium Aurelium, multi Annium prodiderunt: maiores omnes nobilissimi, quorum origo pleraque ex Etruria fuit, vel ex Faventia. Et de huius quidem familia plenius in vita Lucii Aurelii Ceionii Commodi Veri Antonini, filii huiusce, quem sibi adoptare Antoninus iussus est, disseremus. Is enim liber debet omnia, quae ad stemma generis pertinent, continere, qui habet principem, de quo plura dicenda sunt. Adoptatus autem Aelius Verus ab Hadriano eo tempore, quo iam, ut superius diximus, parum vigebat, et de successore necessario cogitabat: statimque praetor factus, et Pannonius dux ac rector impositus, mox consul creatus. Et quia erat deputatus imperio, iterum consul designatus est. Datum etiam populo congiarium causa eius adoptionis, collatumque militibus HS ter millies, Circenses editi: neque quicquam praetermissum, quod posset laetitiam publicam frequentare. Tantumque apud Hadrianum principem valuit, ut praeter adoptionis affectum, quo ei videbatur adiunctus, solus omnia, quae cuperet, etiam per literas impetraret. Nec provinciae quidem, cui praepositus erat, defuit. Nam bene gestis rebus vel potius feliciter, et si non summi, medii tamen obtinuit ducis famam. Hic tamen valetudinis adeo miserae fuit, ut Hadrianum statim adoptionis poenituerit, potueritque eum amovere a familia imperatoria, cum saepe de aliis cogitaret, si forte vixisset. Fertur denique ab his, qui Hadriani vitam diligentius in litteras retulerunt, Hadrianum Veri scisse genituram: et eum quem non multum ad rempublicam regendam probaret, ob hoc tantum adoptasse, ut suae satisfaceret voluptati: et, ut quidam dicunt, iureiurando quod intercessisse inter ipsum ac Verum secretis conditionibus ferebatur. Fuisse enim Hadrianum peritum matheseos, Marius Maximus usque adeo demonstrat, ut eum dicat cuncta de se scisse sic, ut omnium dierum usque ad horam mortis futuros actus ante praescripserit. Satis praeterea constat, eum de Vero saepe dixisse:

Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent.

Quos versus cum aliquando in hortulo spatians cantitaret, atque adesset unus ex litteratis, quorum Hadrianus speciosa societate gaudebat, velletque addere:

. . . . . *nimium vobis romana propago*
Visa potens, superi, propria haec si dona fuissent,

Hadrianus dixisse fertur: *Hos versus vita non capit Veri;* illud addens:

. . . . *manibus date lilia plenis,*
Purpureos spargam flores, animamque nepotis,
His saltem accumulem donis, et fungar inani
Munere.

Cum quidem etiam illud dicitur eum irrisione dixisse, *Ego mihi divum adoptavi, non filium.* Eum tamen quum consolaretur unus de litteratis, qui aderant, ac diceret: *Quid si non recte constellatio eius collecta est, quem credimus esse victurum?* Hadrianus dixisse fertur: *Facile ista dicis tu, qui patrimonii tui non reipublicae quaeris heredem.* Unde apparet, eum habuisse in animo alium deligere, atque hunc ultimo vitae suae tempore a republica submovere; sed eius consilia iuvit eventus. Nam quum de provincia Aelius redisset, atque orationem pulcherrimam, quae hodie quoque legitur, sive per se, sive per scriniorum aut dicendi magistros, parasset, qua Calendis ianuariis Hadriano patri gratias ageret, accepta potione, qua se existimaret iuvari, Calendis ipsis ianuariis periit. Iussusque ab Hadriano, quia vota interveniebant, non lugeri. Fuit hic vitae laetissimae, eruditus in litteris, Hadriano, ut malevoli loquuntur, acceptior forma, quam moribus. In aula diu non fuit, in vita privata, etsi minus probabilis, minus tamen reprehendendus, ac memor familiae suae, comptus, decorus, pulchritudinis regiae, oris venerandi, eloquentiae celsioris, versu facilis, in republica etiam non inutilis. Huius voluptates ab iis qui vitam eius scripserunt, multae feruntur; equidem non infames, sed aliquatenus diffluentes. Nam tetrapharmacum seu potius pentapharmacum, quo postea semper Hadrianus est usus, ipse dicitur reperisse: hoc est, sumen, fasianum, pavonem, pernam crustulatam et aprugnam. De quo genere cibialiter refert Marius Maximus, non pentapharmacum, sed tetrapharmacum appellans: ut et nos ipsi in eius vita prosecuti sumus. Fertur etiam aliud genus voluptatis, quod Verus invenerat. Nam lectum eminentibus quatuor anacliteriis fecerat, minuto reticulo undique inclusum, eumque foliis rosae, quibus

demptum esset album, replebat, iacensque cum concubinis, velamine de liliis facto se tegebat, unctus odoribus Persicis. Iam illa frequentantur a nonnullis, quod et accubationes ac mensas de rosis ac liliis fecerit, et quidem purgatis: quae etsi non decora, non tamen ad perniciem publicam prompta sunt. Atque idem Ovidii libros Amorum in lecto semper habuisse: idem Martialem, epigrammaticum poëtam, Virgilium suum dixisse. Iam illa leviora, quod cursoribus suis exemplo Cupidinum alas frequenter apposuit, eosque ventorum nominibus saepe vocitavit: Boream alium, alium Notum, et item Aquilonem aut Circium, ceterisque nominibus appellans, et indefesse atque inhumaniter faciens cursitare. Idem uxori conquerenti de extraneis voluptatibus, dixisse fertur: *Patere me per alias exercere cupiditates meas. Uxor enim dignitatis nomen est, non voluptatis.* Eius filius est Antoninus Verus, qui adoptatus est a Marco. Verus certe cum Marco aequale gessit imperium. Nam ipsi sunt, qui primi *duo Augusti* appellati sunt: et quorum fastis consularibus sic nomina praescribuntur, ut dicantur non tantum duo Antonini, sed *duo Augusti*: tantumque huius rei et novitas et dignitas valuit, ut fasti consulares nonnulli ab his sumerent ordinem consulum. Pro eius adoptione infinitam pecuniam populo et militibus Hadrianus dedit. Sed quum eum videret homo paullo argutior, miserrimae valetudinis, ita ut scutum solidius iactare non posset, dixisse fertur: *Ter millies perdidimus, quod exercitui populoque dependimus: siquidem satis in caducum parietem incubuimus: et qui non ipsam rempublicam sed nos ipsos sustentare vix possit.* Et haec quidem Hadrianus cum praefecto suo locutus est. Quae quum prodidisset praefectus, ac per hoc Aelius Caesar in dies magis magisque sollicitudine, utpote desperati hominis, aggravaretur, praefecto suo Hadrianus, qui rem prodiderat, successorem dedit, volens videri, quod verba tristia temperasset; sed nihil profuit. Nam, ut diximus, *Lucius Ceionius Commodus Verus Aelius Caesar* (nam his omnibus nominibus appellatus est) periit: sepultusque est imperatorio funere: neque quicquam de regia nisi mortem habuit dignitate. Doluit ergo illius mortem ut bonus pater, non ut bonus princeps. Nam cum amici sollicitl quaererent qui adoptari posset, Hadrianus dixisse fertur his: *Etiam vivente adhuc Vero decreveram*: ex quo ostendit aut iudicium suum, aut scientiam futurorum. Post hunc denique Hadrianus diu anceps quid faceret, Antoninum adoptavit, Pium cognomine appellatum: cui conditionem addidit, ut ipse sibi Marcum

et Verum Antoninos adoptaret, filiamque suam Vero, non Marco daret. Nec diutius vixit, gravatus languore ac diverso genere morborum, saepe dicens: *Sanum principem mori debere, non debilem*. Statuas sane Aelio Vero per totum orbem colosseas poni iussit, templa etiam in nonnullis urbibus fieri. Denique illius merito, filium eius Verum, nepotem utpote suum, qui pereunte Aelio in familia ipsiusHadriani remanserat, adoptandum Antonino Pio cum Marco, ut iam diximus, dedit; saepe dicens: *Habeat respublica quodcumque de Vero*: quod quidem contrarium his, quae de adoptionis poenitentia per auctores plurimos intimata sunt, quum Verus posterior nihil dignum praeter clementiam in moribus habuerit, quod imperatoriae familiae lumen afferret. Haec sunt quae de Vero Caesare mandata litteris fuerunt: de quo idcirco non tacui, quia mihi propositum fuit, omnes qui post Caesarem dictatorem, hoc est, divum Iulium, vel Caesares, vel Augusti, vel Principes appellati sunt, quique in adoptionem venerunt, vel imperatorum filii, aut parentes Caesarum nomine consecrati sunt, singulis libris exponere, meae satisfaciens conscientiae, etiam si multis nulla sit necessitas talia requirendi.

IULII CAPITOLINI

ANTONINUS PIUS

AD DIOCLETIANUM AUGUSTUM.

Tito Aurelio Fulvio Boionio Antonino Pio, paternum genus e Gallia transalpina, Nemausense scilicet: Avus Titus Aurelius Fulvius, qui per honores diversos ad secundum consulatum et praefecturam urbis pervenit. Pater Aurelius Fulvius, qui et ipse fuit consul, homo castus et integer. Avia materna Boionia Procilla, mater Arria Fadilla, avus maternus Arrius Antoninus, bis consul, homo sanctus, et qui Nervam miseratus esset, quod imperare coepisset. Soror uterina Iulia Fadilla. Vitricus Iulius Lupus consularis. Socer Annius Verus. Uxor Annia Faustina. Filii mares duo, duae foeminae. Gener per maiorem filiam, Lamia Syllanus: per minorem, Marcus Antoninus fuere. Ipse Antoninus Pius natus est tertiodecimo Calendas octobres, sub Domitiano duodecimo, et Cornelio Dolabella consulibus, in villa Lanuvina: educatus Lauri in Aurelia: ubi postea palatium exstruxit, cuius hodieque reliquiae manent. Pueritiam egit cum avo paterno, mox cum materno, omnes suos religiose colens: atque adeo et consobrinorum et vitrici et multorum affinium hereditate ditatus est. Fuit vir forma conspicuus, ingenio clarus, moribus clemens, nobilis vultu, et placidus ingenio, singularis eloquentiae, nitidae litteraturae, praecipue sobrius, diligens agri cultor, mitis, largus, alieni abstinens, et omnia haec cum mensura et sine iactantia. In cunctis postremo laudabilis, et qui merito Numae Pompilio ex bonorum sententia comparatur. *Pius* cognominatus est a senatu, vel quod socerum fessa iam aetate, manu, praesente senatu, levaverit (quod quidem non satis magnae

pietatis est argumentum, quum impius sit magis, qui ista non faciat, quam pius qui debitum reddat): vel quod eos, quos Hadrianus per malam valetudinem occidi iusserat, reservavit: vel quod Hadriano contra omnium studia, post mortem infinitos atque immensos honores decrevit: vel quod quum se Hadrianus interimere vellet, ingenti custodia et diligentia fecit, ne id posset admittere: vel quod vere natura clementissimus, et nihil temporibus suis asperum fecit. Idem foenus trientarium, hoc est, minimis usuris exercuit, ut patrimonio suo plurimos adiuvaret. Fuit quaestor liberalis, praetor splendidus, consul cum Catilio Severo. Hic in omni vita privata in agris frequentissime vixit; sed clarus in locis omnibus fuit. Ab Hadriano inter quatuor consulares, quibus Italia committebatur, electus est ad eam partem Italiae regendam, in qua plurimum possidebat, ut Hadrianus viri talis et honori consuleret et quieti. Huic quum Italiam regeret, imperii omen factum est. Nam quum tribunal ascendisset, inter alias acclamationes dictum est: *Auguste, dii te servent.* Proconsulatum Asiae sic egit, ut solus avum vinceret. In proconsulatu etiam sic imperii omen accepit. Nam cum sacerdos foemina Trallis ex more proconsules semper hoc nomine salutaret, non dixit, *Ave proconsul*, sed *ave imperator*. Cyzici etiam de simulacro dei ad statuam eius corona translata est. Et post consulatum in viridario taurus marmoreus, cornibus ramis arboris accrescentibus appensus est. Et fulgur coelo sereno sine noxa in eius domum venit. Et in Etruria dolia, quae defossa fuerant, supra terram reperta sunt. Et eius statuas in omni Etruria examen apum replevit. Et somnio saepe monitus, se poenitus eius Hadriani simulacrum inserere. Proficiscens ad proconsulatum, filiam maiorem amisit. De huius uxore multa dicta sunt ob nimiam libertatem et vivendi facilitatem, quae iste cum animi dolore compressit. Post proconsulatum, in consiliis Hadriani Romae frequens vixit, de omnibus, quibus Hadrianus consulebat, mitiorem sententiam semper ostendens. Genus sane adoptionis tale fertur. Mortuo Aelio Vero, quem sibi Hadrianus adoptaverat, et Caesarem nuncupaverat, dies senatus habebatur. Eo Arrius Antoninus soceri vestigia levans venit, atque ideirco ab Hadriano dicitur adoptatus: quae causa sola esse adoptionis nec potuit omnino, nec debuit: maxime quum et semper rempublicam bene egisset Antoninus, et in proconsulatu se sanctum gravemque praebuisset. Ergo eum quum Hadrianus adoptare se velle publicasset, acceptum est spatium deliberandi, utrum arrogari ab Hadriano vellet.

Adoptionis lex huiusmodi data est: ut quemadmodum Antoninus ab Hadriano adoptabatur, ita sibi ille adoptaret M. Antoninum, fratris uxoris suae filium, et L. Verum, Aelii Veri qui ab Hadriano adoptatus fuerat, filium, qui postea Verus Antoninus est dictus. Adoptatus est v Calen. mart. die, in senatu gratias agens, quod de se ita sensisset Hadrianus: factusque est patri et in imperio proconsulari, et in tribunitia potestate collega. Huius primum hoc fertur, quod quum ab uxore argueretur, quasi parum nescio quid suis largiens, dixerit: *Stulta posteaquam ad imperium transivimus, et illud quod habuimus ante perdidimus*. Congiarium militibus ac populo de proprio dedit, et ea quae pater promiserat. Et ad opera Hadriani plurimum contulit: et aurum coronarium, quod adoptionis suae causa oblatum fuerat, Italicis totum, medium provincialibus reddidit. Et patri quoad vixit, religiosissime paruit. Sed Hadriano apud Baias mortuo, reliquias eius Romam pervexit sancte ac reverenter, atque in hortis Domitiae collocavit: etiam repugnantibus cunctis, inter divos eum retulit. Uxorem Faustinam, *Augustam* appellari a senatu permisit: *Pii* appellationem recepit. Patri et matri atque avis et fratribus iam mortuis, statuas decretas libenter accepit. Circenses natali suo dicatos non respuit, aliis honoribus refutatis. Clypeum Hadriano magnificentissimum posuit, et sacerdotes instituit. Factus imperator nulli eorum, quos Hadrianus provexerat, successorem dedit. Fuitque ea constantia, ut septenis et novenis annis in provinciis bonos praesides detineret. Per legatos suos plurima bella gessit. Nam et Britannos per Lollium Urbicum legatum vicit, alio muro cespititio submotis barbaris ducto: et Mauros ad pacem postulandam coëgit: et Germanos et Dacos, et multas gentes atque Iudaeos rebellantes contudit per praesides ac legatos In Achaia etiam atque Aegypto rebelliones repressit. Alanos molientes saepe refrenavit: procuratores suos modeste suscipere tributa iussit: excedentes modum, rationem factorum suorum reddere praecepit: nec unquam laetatus est lucro, quo provincialis oppressus est. Contra procuratores suos conquerentes libenter audivit. His quos Hadrianus damnaverat, in senatu indulgentias petiit, dicens etiam ipsum Hadrianum hoc fuisse facturum. Imperatorium fastigium ad summam civilitatem deduxit. Unde plus crevit recusantibus aulicis ministris, qui illo nihil per internuntios agente, nec terrere poterant homines aliquando, nec ea, quae occulta non erant, vendere. Senatui tantum detulit imperator, quantum quum privatus esset, deferri sibi

ab alio principe optavit. Patris patriae nomen delatum a senatu, quod primo distulerat, cum ingenti gratiarum actione suscepit. Tertio anno imperii sui Faustinam uxorem perdidit, quae a senatu consecrata est, delatis Circensibus atque templo, et flaminicis et statuis aureis atque argenteis: quum etiam ipse hoc concesserit, ut imago eius cunctis Circensibus poneretur. Statuam auream delatam a senatu positam suscepit. M. Antoninum quaestorem, consulem petente senatu creavit. Annium Verum, qui postea dictus est Antoninus, ante tempus quaestorem designavit: neque de provinciis, neque de ullis actibus quicquam constituit, nisi quod prius ad amicos retulit: atque ex eorum sententia formas composuit. Visus est sane ab amicis et cum privatis vestibus, et domestica quaedam gerens. Tanta sane diligentia subiectos sibi populos rexit, ut omnia et omnes, quasi sua essent, curaret. Provinciae sub eo cunctae floruerunt. Quadruplatores extincti sunt. Publicatio bonorum rarior quam unquam fuit, ita ut unus tantum proscriberetur affectatae tyrannidis reus, hoc est, Attilius Tatianus senatu puniente, a quo conscios requiri vetuit, filio eius in omnibus semper adiuto. Periit et Priscianus reus affectatae tyrannidis, sed morte voluntaria. De qua coniuratione quaeri vetuit. Victus Antonini Pii talis fuit, ut esset opulentia sine reprehensione, parsimonia sine sordibus, et mensa eius per proprios servos, proprios aucupes, piscatores et venatores instrueretur. Balneum, quo usus fuisset, sine mercede populo exhibuit: nec omnino quicquam de vitae privatae qualitate mutavit. Salaria multis subtraxit, quos otiosos videbat accipere, dicens, *Nihil esse sordidius, imo crudelius, quam si rempublicam ii arroderent, qui nihil in eam suo labore conferrent.* Unde etiam Mesomedi lyrico salarium imminuit. Rationes omnium provincialium apprime scivit et vectigalium: patrimonium privatum in filiam contulit; sed fructus reipublicae donavit. Species imperatorias superfluas et praedia vendidit: et in suis propriis fundis vixit varie ac pro temporibus: nec ullas expeditiones obiit, nisi quod ad agros suos profectus est ad Campaniam, dicens, *Gravem esse provincialibus comitatum principis etiam nimis parci:* et tamen ingenti auctoritate apud omnes gentes fuit, quum in urbe propterea sederet, ut undique nuntios medius utpote citius posset accipere. Congiarium populo dedit, militibus donativum addidit. Puellas alimentarias in honorem Faustinae, Faustinianas constituit. Opera eius haec exstant Romae: templum Hadriani honori patris dicatum, Graeco stadium post incendium restitutum,

instauratum amphitheatrum, sepulcrum Hadriani, templum Agrippae, pons Sublicius, Phari restitutio, Caietae portus, Tarracinensis portus restitutio, lavacrum Ostiense, Antiatum aquae ductus, templa Lanuviana. Multas etiam civitates adiuvit pecunia, ut opera vel nova facerent, vel vetera restituerent: ita ut et magistratus adiuvaret, et senatores urbis ad functiones suas. Hereditates eorum qui filios habebant, repudiavit. Primus constituit ne poenae causa legatum relictum maneret: successorem viventi bono iudici nulli dedit, nisi Orphito praefecto urbi, sed petenti. Nam Gavius Maximus praefectus praetorii usque ad xx annum sub eo pervenit, vir severissimus, cui Tatius Maximus successit. In cuius demortui locum duos praefectos substituit, Fabium Repentinum et Cornelium Victorinum. Sed Repentinus famosa voce percussus est, quod per concubinam principis ad praefecturam venisset. Usque adeo sub eo nullus percussus est senator, ut etiam parricida confessus, in insula deserta poneretur: quia vivere illi naturae legibus non licebat. Vini, olei et tritici penuriam per aerarii sui damna emendo, et gratis populo dando, sedavit. Adversa eius temporibus haec provenerunt. Fames de qua diximus, circi ruina, terraemotus, quo Rhodiorum et Asiae oppida conciderunt: quae omnia mirifice instauravit. Et Romae incendium, quod trecentas quadraginta insulas vel domos absumpsit. Et Narbonensis civitas et Antiochense oppidum et Carthaginense forum arsit. Fuit et inundatio Tiberis. Apparuit et stella crinita. Natus est et biceps puer, et uno partu mulieris quinque pueri editi sunt. Visus est in Arabia iubatus anguis maior solitis, qui se a cauda medium comedit. Lues etiam in Arabia fuit. Hordeum in Moesia in culminibus arborum natum est. Quatuor praeterea leones mansueti, sponte se capiendos in Arabia praebuerunt. Pharasmanes rex ad eum Romam venit, plusque illi quam Hadriano detulit. Pacorum regem Ladis dedit. Parthorum regem ab Armeniorum expugnatione solis literis repulit. Abgarum regem ex orientis partibus sola auctoritate deduxit. Causas regales terminavit. Sellam regiam Parthorum regi repetenti, quam Traianus ceperat, pernegavit. Rimethalcen in regnum Bosphoranum audito inter ipsum et curatorem negotio, remisit. Olbiopolitis contra Tauroscythas in Pontum auxilia misit: et Tauroscythas usque ad dandos Olbiopolitis obsides vicit. Tantum sane auctoritatis apud exteras gentes nemo habuit, cum semper amaverit pacem, eousque, ut Scipionis sententiam frequentarit, qua ille dicebat: *Malle se unum civem*

servare, *quam mille hostes occidere*. Menses septembrem atque octobrem, Antoninianum atque Faustinianum appellandos decrevit senatus, sed id Antoninus respuit. Nuptias filiae suae Faustinae, cum Marco Antonino eam coniungeret, usque ad donativum militum celeberrimas fecit. Verum Antoninum post quaesturam consulem fecit. Cum Apollonium, quem Chalcide acciverat, ad Tiberianam domum in qua habitabat vocasset, ut ei Marcum Antoninum traderet, atque ille dixisset: *Non magister ad discipulum debet venire*, *sed discipulus ad magistrum:* risit eum dicens: *Facilius fuit Apollonio a Chalcide Romam venire*, *quam a domo sua in palatium*. Cuius avaritiam etiam in mercedibus notavit. Inter argumenta pietatis eius et hoc habetur, quod cum Marcus mortuum educatorem suum fleret, vocareturque ab aulicis ministris ab ostentatione pietatis, ipse dixerit: *Permittite*, inquit, *illi ut homo sit: neque enim vel philosophia, vel imperium tollit affectus*. Praefectos suos et locupletavit, et ornamentis consularibus donavit. Si quos repetundarum damnavit, eorum liberis bona paterna restituit, ea tamen lege, ut illi provincialibus redderent, quod parentes acceperant. Ad indulgentias pronissimus fuit. Edita munera, in quibus elephantos, et crocutas, et strepsicerotas, et crocodilos etiam atque hippopotamos, et omnia ex toto orbe terrarum cum tigridibus exhibuit. Centum etiam leones una missione edidit. Amicis suis in imperio suo non aliter usus est quam privatus: quia et ipsi nunquam de eo cum libertis suis per fumum aliquid vendiderunt: siquidem libertis suis severissime usus est. Amavit histrionum artes: piscando se et venando multum oblectavit, et deambulatione cum amicis atque sermone. Vindemias privati modo cum amicis agebat. Rhetoribus et philosophis per omnes provincias et honores et salaria detulit. Orationes plerique alienas esse dixerunt, quae sub eius nomine feruntur: Marius Maximus eius proprias fuisse dicit. Convivia cum amicis, et privata communicavit et publica: nec ullum sacrificium per vicarium fecit, nisi cum aeger fuit. Cum sibi et filiis honores peteret, omnia quasi privatus fecit. Frequentavit et ipse amicorum suorum convivia. Inter alia etiam hoc civilitatis eius praecipuum argumentum est, quod cum domum Omuli visens, miransque columnas porphyreticas, requisisset unde eas haberet, atque Omulus ei dixisset: *Cum in domum alienam veneris*, *et mutus et surdus esto*, patienter tulit. Cuius Omuli multa ioca semper patienter accepit. Multa de iure sanxit, ususque est iuris peritis Vinidio Vero, Salvio Valente, Volusio

Metiano, Ulpio Marcello, et Iaboleno. Seditiones ubicunque factas non crudelitate, sed modestia et gravitate compressit. Intra urbes sepeliri mortuos vetuit. Sumptum muneribus gladiatoriis instituit. Vehicularium cursum summa diligentia sublevavit. Omnium quae gessit, et in senatu et per edicta rationem reddidit. Periit anno septuagesimo: sed quasi adolescens desideratus est. Mors autem eius talis fuisse narratur. Cum Alpinum caseum in coena edisset avidius, nocte reiectavit, atque alia die febre commotus est. Tertia die cum se gravari videret, M. Antonino rempublicam et filiam praesentibus praefectis commendavit: fortunamque auream quae in cubiculo principum poni solebat, transferri ad eum iussit, signum tribuno aequanimitatis dedit, atque ita conversus, quasi dormiret, spiritum reddidit. Apud Lorium alienatus in febri, nihil aliud quam de republica, et de his regibus, quibus irascebatur, locutus est. Privatum patrimonium filiae reliquit. Testamento autem omnes suos legatis idoneis prosecutus est. Fuit statura elevata decorus. Sed cum esset longus et senex, incurvareturque, tiliaceis tabulis in pectore positis fasciabatur, ut rectus incederet. Senex etiam antequam salutatores venirent, panem siccum comedit ad sustentandas vires. Fuit voce rauca et sonora cum iucunditate. A senatu divus est appellatus, cunctis certatim adnitentibus, cum omnes eius pietatem, clementiam, ingenium, sanctimoniam laudarent: decreti etiam sunt omnes honores, qui optimis principibus ante delati sunt. Meruit et Flaminem et Circenses et templum et sodales Antoninianos: solusque omnium prope principum prorsus sine civili sanguine et hostili, quantum ad seipsum pertinet, vixit: et qui rite comparetur Numae, cuius felicitatem, pietatemque, et securitatem, ceremoniasque semper obtinuit.

IULII CAPITOLINI

MARCUS ANTONINUS

PHILOSOPHUS.

Marco Antonino in omni vita philosophanti viro, et qui sanctitate vitae omnibus principibus antecellit, pater Annius Verus, qui in praetura decessit: avus Annius Verus, iterum consul et praefectus urbi, adscitus in patritios a principibus Vespasiano et Tito censoribus: patruus Annius Libo consul: amita Galeria Faustina Augusta: mater Domitia Calvilla, Calvisii Tulli bis consulis filia: proavus paternus Annius Verus praetorius ex Succubitano municipio ex Hispania factus senator: proavus maternus Catilius Severus, bis consul et praefectus urbi; avia paterna Rupilia Faustina, Rupilii Boni consularis filia, fuere. Natus est Marcus Romae, sexto Cal. maias, in monte Celio in hortis, avo suo iterum et augure consulibus. Cuius familia in originem recurrens, a Numa probatur sanguinem trahere, ut Marius Maximus docet. Item a rege Salentino Malennio Dasummi filio, qui Lupias condidit. Educatus est in eo loco, in quo natus est, et in domo avi sui Veri iuxta aedes Laterani. Habuit et sororem natu minorem Anniam Cornificiam: uxorem Anniam Faustinam consobrinam suam. M. Antoninus principio avi sui nomen habuit, et Catilii Severi materni proavi. Post excessum vero patris ab Hadriano *Annius Verissimus* vocatus est: post virilem autem togam, *Annius Verus*, patre mortuo, ab avo paterno adoptatus est et educatus. Fuit a prima infantia gravis. At ubi egressus est annos, qui nutricum foventur auxilio, magnis praeceptoribus traditus ad philosophiae scita pervenit. Usus est magistris ad prima elementa Euphorione litteratore, et Gemino comoedo, musico Androne eodemque geometra;

quibus omnibus ut disciplinarum auctoribus plurimum detulit. Usus praeterea grammaticis, graeco, Alexandro: quotidianis latinis, Trosio Apro, et Pollione, et Eutychio Proculo Siccensi. Oratoribus usus est, graecis, Annio Marco, Caninio Celere, et Herode Attico: latino, Frontone Cornelio. Sed multum ex his Frontoni detulit, cui et statuam in senatu petiit: Proculum vero usque ad proconsulatum provexit. Honoribus in se receptis, philosophiae operam vehementer dedit, et quidem adhuc puer. Nam duodecimum annum ingressus, habitum philosophi assumpsit: et deinceps tolerantiam, quum studeret in pallio et humi cubaret, vix autem matre egente, instrato pellibus lectulo accubaret. Usus est etiam Commodo magistro, cuius ei affinitas fuerat destinata. Usus est et Apollonio Chalcedonio Stoico philosopho. Tantum autem studium in eo philosophiae fuit, ut adscitus iam in imperatoriam dignitatem, tamen ad domum Apollonii discendi causa veniret. Audivit et Sextum Chaeronensem Plutarchi nepotem: Iunium Rusticum, Claudium Maximum, et Cinnam Catullum, stoicos. Peripateticae vero studiosos audivit Claudium Severum, et praecipue Iunium Rusticum, quem et reveritus est, et sectatus: qui domi militiaeque pollebat, stoicae disciplinae peritissimum, cum quo omnia communicavit publica privataque consilia: cui etiam ante praefectos praetorio semper osculum dedit: quem et consulem iterum designavit, cui post obitum a senatu statuas postulavit. Tantum autem honoris magistris suis detulit, ut imagines eorum aureas in larario haberet, ac sepulcra eorum aditu hostiis, floribus semper honoraret. Studuit et iuri, audiens L. Volusium Metianum; tantumque operis et laboris studiis impendit, ut corpus afficeret, atque in hoc solo pueritia eius reprehenderetur. Frequentavit et declamatorum scholas publicas: amavitque ex condiscipulis praecipuos senatorii ordinis Seium Fuscianum, et Aufidium Victorinum: ex equestri, Bebium Longum et Calenum, in quos maxime liberalis fuit: et ita quidem ut, quos non posset ob qualitatem vitae reipublicae praeponere, locupletatos teneret. Educatus est in Hadriani gremio, qui illum (ut supra diximus) Verissimum nominabat: et qui ei honorem equi publici sexenni detulit: octavo aetatis anno in Saliorum collegium retulit. In Saliatu omen accepit imperii. Coronas omnibus in pulvinar ex more iacentibus, aliae aliis locis haeserunt, huius, velut manu, capiti Martis aptata est. Fuit in eo sacerdotio et praesul et vates et magister, et multos inauguravit atque exauguravit, nemine praeeunte, quod ipse

carmina cuncta didicisset. Virilem togam sumpsit quintodecimo aetatis anno, statimque ei L. Ceionii Commodi filia desponsata est ex Hadriani voluntate. Nec multo post praefectus feriarum latinarum fuit. In quo honore praeclarissime se pro magistratibus agentem, et in conviviis Hadriani principis ostendit. Post hoc patrimonium paternum sorori totum concessit: quum eum ad divisionem mater vocaret, respondit, avi bonis se esse contentum: addens, ut et mater si vellet, in sororem suum patrimonium conferret, ne inferior esset soror marito. Fuit autem ea vitae indulgentia, ut cogeretur nonnunquam vel in venationes pergere, vel in theatrum descendere, vel spectaculis interesse. Operam praeterea pingendo sub magistro Diogneto dedit. Amavit pugilatum, luctamina, et cursum, et aucupatus: et pila lusit apprime, et venatus est. Sed ab omnibus his intentionibus studium eum philosophiae abduxit, seriumque et gravem reddidit: non tamen prorsus abolita in eo comitate, quam praecipue suis mox amicis atque etiam minus notis exhibebat: quum frugi esset sine contumacia, verecundus sine ignavia, sine tristitia gravis. His ita se habentibus, quum post obitum L. Caesaris Hadrianus successorem imperii quaereret, nec idoneus, utpote decem et octo annos agens Marcus haberetur, amitae Marci virum Antoninum Pium Hadrianus ea lege in adoptionem legit, ut sibi Marcum Pius adoptaret: ita tamen ut et Marcus sibi Lucium Commodum adoptaret. Sane ea die qua adoptatus est, Verus in somnis se humeros eburneos habere vidit: sciscitatusque an apti essent oneri ferundo, solito reperit fortiores. Ubi autem comperit se ab Hadriano adoptatum, magis est deterritus quam laetatus: iussusque in Hadriani privatam domum migrare, invitus de maternis hortis recessit. Quumque ab eo domestici quaererent cur tristis in adoptionem regiam transiret, disputavit, quae mala in se contineret imperium. Tunc primum pro Annio Aurelius coepit vocari, quod in Aureliam, hoc est Antonini, adoptionis iure transisset. Octavodecimo ergo aetatis anno adoptatus, in secundo consulatu Antonini iam patris sui, Hadriano ferente, gratia aetatis facta, quaestor est designatus. Adoptatusque in aulicam domum, omnibus parentibus suis tantam reverentiam quantam privatus exhibuit. Eratque haud secus rei suae quam in privata domo parcus ac diligens, pro instituto patris volens agere, dicere, cogitare. Hadriano Baiis absumpto, quum Pius ad vehendas eius reliquias esset profectus, relictus Romae, avo iusta implevit: et gladiatorium, quasi privatus quaestor, edidit munus. Post

excessum Hadriani statim Pius per uxorem suam Marcum sciscitatus est: et quum dissolutis sponsalibus, quae cum Lucii Ceionii Commodi filia desponderi voluerat, impar adhuc aetati esset, habita deliberatione, cogitare velle se dixit. His ita gestis, adhuc quaestorem et consulem secum Pius Marcum designavit, et Caesaris appellatione donavit: et sevirum turmis equitum romanorum iam consulem designatum creavit. Et edenti cum collegis ludos sevirales adsedit, et in Tiberianam domum transgredi iussit, et aulico fastigio renitentem ornavit, et in collegia sacerdotum iubente senatu recepit: secundum etiam consulem designavit, cum ipse quartum pariter iniret. Per eadem tempora cum tantis honoribus occuparetur, et cum formandus ad regendum statum reipublicae patris actibus interesset, studia cupidissime frequentavit. Post haec Faustinam duxit uxorem, et suscepta filia, tribunitia potestate donatus est, atque imperio extra urbem proconsulari, addito iure quintae relationis: tantumque apud Pium valuit, ut nunquam quemquam sine eo facile promoverit. Erat autem in summis obsequiis patris Marcus, quamvis non deessent, qui aliqua adversum eum insusurrarent, et prae ceteris Valerius Omulus: qui cum Lucillam matrem Marci in viridario venerantem simulacrum Apollinis vidisset, insusurravit: *Illa nunc rogat, ut diem tuum claudas, et filius imperet:* quod omnino apud Pium nihil valuit: tanta erat Marci probitas, et tanta in imperatorio principatu modestia. Aestimationis autem tantam curam habuit, ut et procuratores suos puer semper moneret ne quid arrogantius facerent, et hereditates delatas reddens proximis aliquando respuerit: denique per viginti et tres annos in domo patris ita versatus, ut eius quotidie amor cresceret: nec praeter duas noctes per tot annos ab eo mansit diversis vicibus. Ob hoc Antoninus Pius cum sibi adesse finem vitae videret, vocatis amicis et praefectis, ut successorem eum imperii omnibus commendavit atque firmavit: statimque signo Aequanimitatis tribuno dato, fortunam auream, quae in cubiculo solebat esse, ad Marci cubiculum transire iussit. Bonorum maternorum partem Mummio Quadrato sororis filio, quia illa iam mortua erat, tradidit. Post excessum divi Pii a senatu coactus regimen publicum capere, fratrem sibi participem in imperio designavit, quem *Lucium Aurelium Verum Commodum* appellavit, Caesaremque atque Augustum dixit, atque ex eo pariter coeperunt rempublicam regere. Tuncque primum romanum imperium duos Augustos habere coepit .... lictum cum alio participasset. Antonini mox

ipse nomen recepit: et quasi pater L. Commodi esset, et Verum eum appellavit, addito Antonini nomine: filiamque suam Lucillam fratri despondit. Ob hanc coniunctionem pueros et puellas novorum hominum frumentariae perceptioni adscribi praeceperunt. Actis igitur quae agenda fuerant in senatu, pariter castra praetoria petiverunt, et vicena millia nummum singulis ob participatum imperium militibus promiserunt, et ceteris pro rata. Hadriani autem sepulcro corpus patris intulerunt, magnifico exequiarum officio: mox iustitio secuto, publice quoque funeris expeditus est ordo: et laudavere uterque pro rostris patrem, Flaminemque ei ex affinibus, et sodales ex amicissimis Aurelianos creavere. Adepti imperium, ita civiliter se ambo egerunt, ut lenitatem Pii nemo desideraret, cum eos Marullus sui temporis mimographus cavillando impune perstringeret. Funebre munus patri dederunt. Dabat se Marcus totum et philosophiae, amorem civium affectans. Sed interpellavit istam felicitatem securitatemque imperatoris, prima Tiberis inundatio, quae sub illis gravissima fuit: quae res et multa urbis aedificia vexavit, et plurimum animalium interemit, et famem gravissimam peperit. Quae omnia mala Marcus et Verus sua cura et praesentia temperarunt. Fuit eo tempore etiam Parthicum bellum, quod Vologesus paratum sub Pio, Marci et Veri tempore indixit, fugato Atidio Corneliano, qui Syriam tunc administrabat. Imminebat etiam Britannicum bellum, et Catti in Germaniam ac Rhetiam irruperant. Et adversus Britannos quidem Calphurnius Agricola missus est, contra Cattos Aufidius Victorinus. Ad Parthicum vero bellum, senatu consentiente, Verus frater eius missus est. Ipse Romae remansit, quod res urbanae imperatoris praesentiam postularent. Et Verum quidem Marcus Capuam usque prosecutus, amicis comitantibus e senatu, ornavit, additis officiorum omnium principibus. Sed cum Romam redisset Marcus, cognovissetque Verum apud Canusium aegrotare, ad eum videndum contendit, susceptis in senatu votis, quae posteaquam Romam rediit, audita Veri transmissione, statim reddidit. Et Verus quidem posteaquam in Syriam venit, in deliciis apud Antiochiam et Daphnen vixit, armisque se gladiatoriis et venatibus exercuit, quum per legatos bellum Parthicum gerens, imperator appellatus esset, quum Marcus horis omnibus reipublicae actibus incubaret, patienterque delicias fratris et prope invitus ac nolens ferret. Denique omnia quae ad bellum erant necessaria, Romae positus et disposuit Marcus, et ordinavit. Gestae sunt res in Armenia

prospere per Statium Priscum Artaxatis captis: delatumque *Armeniacum* nomen utrique principum, quod Marcus per verecundiam primo recusavit, postea tamen recepit. Profligato autem bello, uterque *Parthicus* appellatus est: sed hoc quoque Marcus delatum nomen repudiavit, quod postea recepit. *Patris patriae* autem nomen delatum fratre absente, in eiusdem praesentiam distulit: medio belli tempore et civicam patruum Veri et filiam suam nupturam commissam sororis suae curae, eandem locupletatam, Brundusium usque deduxit, et ad eum misit. Romam vero statim rediit revocatus eorum sermonibus, qui dicebant Marcum velle finiti belli gloriam sibimet vindicare, atque idcirco in Syriam proficisci. Ad proconsulem scribit, ne quis filiae suae iter facienti occurreret. Inter haec liberales causas ita munivit, ut primus iuberet apud praefectos aerarii Saturni unumquemque civium natos liberos profiteri, intra tricesimum diem nomine imposito. Per provincias tabulariorum publicorum usum instituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romae apud praefectos aerarii: ut si forte aliquis in provincia natus causam liberalem diceret, testationes inde ferret: atque hanc totam legem de assertionibus firmavit: aliasque de mensariis et auctionibus tulit. Senatum multis cognitionibus, et maxime ad se pertinentibus, iudicem dedit. De statu etiam defunctorum intra quinquennium quaeri iussit: neque quisquam principum amplius senatui detulit. In senatus autem honorificentiam, multis et praetoriis et consularibus privatis decidenda negotia delegavit, quo magis eorum cum exercitio iuris auctoritas cresceret. Multos ex amicis in senatum allegit cum aedilitiis aut praetoriis dignitatibus: multis senatoribus vel pauperibus sine crimine, dignitates tribunitias aedilitiasque concessit: nec quemquam in ordinem legit, nisi quem ipse bene scisset. Hoc quoque senatoribus detulit, ut quoties de eorum capite esset iudicandum, secreto pertractaret, atque ita in publicum prodiret: nec pateretur equites romanos talibus interesse causis. Semper autem quum potuit, interfuit senatui etiamsi nihil esset referendum, si Romae fuit: si vero aliquid referre voluit, etiam de Campania ipse venit. Comitiis praeterea etiam usque ad noctem frequenter interfuit: neque unquam recessit de curia, nisi consul dixisset: *Nihil vos moramur*, *Patres conscripti:* senatum appellationibus a consule factis, iudicem dedit. Iudiciariae rei singularem diligentiam adhibuit: fastis dies iudiciarios addidit, ita ut ducentos triginta dies annuos rebus agendis litibusque disceptandis constitueret. Praetorem tutelarem

primus fecit, quum ante tutores a consulibus poscerentur, ut diligentius de tutoribus tractaretur. De curatoribus vero, quum ante nonnisi ex lege Lectoria vel propter lasciviam vel propter dementiam darentur, ita statuit ut omnes adulti curatores acciperent non redditis causis. Cavit et sumptibus publicis, et calumniis quadruplatorum intercessit, apposita falsis delatoribus nota. Delationes quibus fiscus augeretur, contempsit. De alimentis publicis multa prudenter invenit. Curatores multis civitatibus, quo latius senatorias tenderet dignitates, e senatu dedit. Italicis civitatibus famis tempore frumentum ex urbe donavit: omnique frumentariae rei consuluit. Gladiatoria spectacula omnifariam temperavit. Temperavit etiam scenicas donationes, iubens ut quinos aureos scenici acciperent: ita tamen ut nullus editor decem aureos egrederetur. Vias etiam urbis atque itinerum diligentissime curavit. Rei frumentariae graviter providit. Datis iuridicis, Italiae consuluit, ad id exemplum, quo Hadrianus consulares viros reddere iura praeceperat. Hispaniis exhaustis italica allectione contra Traiani praecepta, verecunde consuluit. Leges etiam addidit de vicesima hereditatum, de tutelis libertorum, de bonis maternis, et item de filiorum successionibus pro parte materna; utque senatores peregrini quartam partem in Italia possiderent. Dedit praeterea curatoribus regionum ac viarum potestatem, ut vel punirent, vel ad praefectum urbi puniendos remitterent eos, qui ultra vectigalia quicquam ab aliquo exegissent. Ius autem magis vetus restituit, quam novum fecit. Habuit secum praefectos, quorum et auctoritate, et periculo semper iura dictavit. Usus autem est Scaevola praecipue iuris perito. Cum populo autem non aliter egit, quam est actum sub civitate libera. Fuitque per omnia moderatissimus in hominibus deterrendis a malo, invitandis ad bona, remunerandis copia, indulgentia liberandis: fecitque ex malis bonos, ex bonis optimos: moderate etiam cavillationes nonnullorum ferens. Nam quum quendam Veterasinum famae detestandae honorem petentem moneret, ut se ab opinionibus populi vindicaret, et ille contra respondisset, multos, qui secum in harena pugnassent, se praetores videre, patienter tulit. Ac ne in quemquam facile vindicaret, praetorem quoque dum pessime egerat, non abdicare se praetura iussit, sed collegae iurisdictionem mandavit. Fisco in causis compendii nunquam iudicans favit: sane quamvis esset constans, erat etiam verecundus. Posteaquam autem a Syria victor frater rediit, patris patriae nomen ambobus decretum est, quum se Marcus absente

vero erga omnes senatores atque homines moderatissime gessisset. Corona praeterea civica oblata est ambobus, petiitque Lucius, ut secum Marcus triumpharet. Petiit praeterea Lucius, ut filii Marci Caesares appellarentur. Sed Marcus tanta fuit moderatione, ut quum simul triumphasset, tamen post mortem Lucium tantum Parthicum, Germanicum se vocaret, quod sibi bello proprio pepererat. In triumpho autem liberos Marci utriusque sexus secum vexerunt, ita tamen, ut et puellas virgines veherent. Ludos etiam ob triumphum decretos spectaverunt habitu triumphali. Inter cetera pietatis eius haec quoque moderatio praedicanda est: funambulis post puerum lapsum culcitras subiici iussit, unde hodieque rete praetenditur. Dum Parthicum bellum geritur, natum est Marcomannicum, quod diu eorum qui aderant arte suspensum est, ut finito iam Orientali bello Marcomannicum agi posset. Et cum famis tempore populo insinuasset de bello, fratre post quinquennium reverso, in senatu egit, ambos necessarios dicens bello Germanico imperatores. Tantus autem terror belli Marcomannici fuit, ut undique sacerdotes Antoninus acciverit, peregrinos ritus impleverit, Romam omni genere lustraverit, retardatusque a bellica profectione sit: celebravit et romano ritu lectisternia per septem dies. Tanta autem pestilentia fuit, ut vehiculis cadavera sint exportata sarracisque. Tunc autem Antonini leges sepeliendi sepulcrorumque asperrimas sanxerunt: quandoquidem caverunt ne uti quis vellet, fabricaret sepulcrum: quod hodieque servatur. Et multa quidem millia pestilentia consumpsit, multosque ex proceribus: quorum amplissimis Antoninus statuas collocavit. Tantaque clementia fuit ut et sumptu publico vulgaria funera iuberet efferri: et vano cuidam, qui diripiendae urbis occasionem cum quibusdam consciis requirens, de caprifici arbore in campo Martio concionabundus, ignem de coelo lapsurum, finemque mundi affore diceret, si ipse lapsus ex arbore in ciconiam verteretur; quum statuto tempore decidisset, atque ex sinu ciconiam emisisset, perducto ad se atque confesso, veniam daret. Profecti itaque sunt paludati ambo imperatores, Victovalis et Marcomannis cuncta turbantibus, aliis etiam gentibus, quae pulsae a superioribus barbaris fugerant, nisi reciperentur, bellum inferentibus. Nec parum profuit ista profectio, quum Aquileiam usque venissent: nam plerique reges et cum populis suis se retraxerunt, et tumultus auctores interemerunt. Quadi autem amisso rege suo, non prius se confirmaturos eum, qui erat creatus, dicebant,

quam id nostris placuisset imperatoribus. Lucius tamen invitus profectus est, cum plerique ad legatos imperatorum mitterent, defectionis veniam postulantes. Et Lucius quidem, quod amissus esset praefectus praetorio Furius Victorinus, atque pars exercitus interisset, redeundum esse censebat: Marcus autem fingere barbaros existimans et fugam et cetera, quae securitatem bellicam ostenderent, ob hoc ne tanti apparatus mole premerentur, instandum esse dicebat. Denique transcensis Alpibus longius processerunt, composueruntque omnia, quae ad munimen Italiae atque Illyrici pertinebant. Placuit autem urgente Lucio, ut praemissis ad senatum literis, Lucius Romam rediret. Via quoque posteaquam iter ingressi sunt, sedens cum fratre in vehiculo Lucius, apoplexia correptus periit. Fuit autem consuetudo Marco, ut in Circensium spectaculo legeret, audiretque ac subscriberet, ex quo quidem saepe iocis popularibus dicitur lacessitus. Multum sane potuerunt liberti sub Marco et Vero Geminas et Agaclytus. Tantae autem sanctitatis fuit Marcus, ut Veri vitia et celaverit, et defenderit, cum ei vehementissime displicerent, mortuumque eum Divum appellaverit: amitasque eius et sorores honoribus et salariis decretis sublevaverit atque provexerit, sacrisque eum plurimis honoraverit: flaminem, et Antoninianos sodales, et omnes honores, qui Divis habentur, eidem dedicavit. Nemo est principum, quem non gravis fama perstringat, usque adeo ut etiam Marcus in sermonem venerit, quod Verum vel veneno ita sustulerit, ut parte cultri veneno lita vulvam inciderit, venenatam partem fratri edendam propinans, et sibi innoxiam reservans: vel certe per medicum Posidippum, qui ei sanguinem intempestive dicitur emisisse. Cassius post mortem Veri a Marco descivit. Iam in suos tanta fuit benignitate Marcus, ut cum in omnes propinquos cuncta honoris ornamenta contulerit, tum in filium Commodum, et quidem scelestum atque impurum, cito nomen Caesaris, et mox sacerdotium, statimque nomen imperatoris ac triumphi participationem et consulatum: quo quidem tempore sine imperatoris filio ad triumphalem currum in circo pedes encurrit. Post Veri obitum Marcus Antoninus solus rempublicam tenuit, multo melior et feracior ad virtutes: quippe qui nullis Veri iam impediretur aut simulatis callidae severitatis (quo ille ingenito vitio laborabat) erroribus, aut his, quibus praecipue displicebat Marco Antonino iam inde a primo aetatis suae tempore, vel institutis mentis pravae, vel moribus. Erat enim ipse tantae tranquillitatis, ut vultum numquam mutaverit moe-

rore vel gaudio, philosophiae deditus stoicae, quam et per optimos quosque magistros acceperat, et undique ipse collegerat. Et Hadrianus, ut dictum est, hunc eundem successorem paraverat, nisi ei aetas puerilis obstitisset. Quod quidem apparet ex eo, quod generum Pio hunc eundem delegit, ut ad eum, dignum utpote virum, quandoque romanum perveniret imperium. Ergo provincias post haec ingenti moderatione ac benignitate tractavit. Contra Germanos res feliciter gessit. Specialiter ipse bellum Marcomannicum, sed quantum nulla unquam memoria fuit, tum virtute tum etiam felicitate transegit; et eo quidem tempore, quo pestilentia gravis multa millia et popularium et militum interemerat. Pannonias ergo Marcomannis, Sarmatis, Wandalis, simul etiam Quadis extinctis, servitio liberavit: et Romae cum Commodo, quem iam Caesarem fecerat, filio ut diximus suo, triumphavit. Cum autem ad hoc bellum omne aerarium exhausisset suum, neque in animum induceret, ut extra ordinem provincialibus aliquid imperaret, in foro Divi Traiani auctionem ornamentorum imperialium fecit, vendiditque aurea pocula, et crystallina et myrrhina, vasa etiam regia, et vestem uxoriam sericam et auratam, gemmasque etiam, quas multas in repostorio sanctiore Hadriani repererat: et per duos quidem menses haec venditio celebrata est; tantumque auri redactum, ut reliquias belli Marcomannici ex sententia persequutus, postea dederit potestatem emptoribus, ut si quis vellet empta reddere, atque aurum recipere, sciret licere: nec molestus ulli fuit, qui vel non reddidit empta, vel reddidit. Tunc viris claris permisit, ut eodem cultu quo et ipse vel ministeriis similibus convivia exhiberent. In munere autem publico tam magnanimus fuit, ut centum leones una missione simul exhiberet sagittis interfectos. Cum igitur in amore omnium imperasset, atque ab aliis modo frater, modo pater, modo filius, ut cuiusque aetas sinebat, et diceretur et amaretur, octavodecimo anno imperii sui, sexagesimo et primo vitae, diem ultimum clausit: tantusque illius amor eo die regii funeris claruit, ut nemo illum plangendum censuerit, certis omnibus, quod a Diis commodatus, ad Deos redisset. Denique priusquam funus conderetur, ut plerique dicunt (quod nunquam antea factum fuerat neque postea) senatus populusque, non divisis locis, sed in una sede, propitium Deum dixit. Hic sane vir tantus et talis, ac Diis vita et morte coniunctus, filium Commodum dereliquit, qui si felix fuisset, filium non reliquisset. Et parum sane fuit, quod illi honores divinos omnis aetas,

omnis sexus, omnis conditio ac dignitas dedit, nisi quod etiam sacrilegus iudicatus est, qui eius imaginem in sua domo non habuit, qui per fortunam vel potuit habere, vel debuit. Denique hodieque in multis domibus Marci Antonini statuae consistunt inter Deos penates: nec defuerunt homines, qui somniis eum multa praedixisse futura et vera concinuerunt. Unde etiam templum ei constitutum, dati sacerdotes Antoniniani, et sodales, et flamines, et omnia quae de sacratis decrevit antiquitas. Aiunt quidam (quod verisimile videtur) Commodum Antoninum, successorem illius ac filium, non esse de eo natum, sed de adulterio: ac talem fabellam vulgari sermone contexunt: Faustinam quondam Pii filiam, Marci uxorem, quum gladiatores transire vidisset, unius ex his amore succensam, quum longa aegritudine laboraret, viro de amore confessam. Quod quum ad Chaldaeos Marcus retulisset, illorum fuisse consilium, ut occiso gladiatore, sanguine illius sese Faustina sublavaret, atque ita cum viro concumberet: quod cum esset factum, solutum quidem amorem, natum vero Commodum, gladiatorem esse non principem: qui mille prope pugnas publice populo inspectante gladiatorias imperator exhibuit, ut in vita eius docebitur. Quod quidem verisimile ex eo habetur, quod tam sancti principis filius his moribus fuit, quibus nullus lanista, nullus scenicus, nullus arenarius, nullus postremo ex omnium dedecorum ac scelerum colluvione concretus. Multi autem ferunt Commodum omnino ex adulterio natum: siquidem Faustinam satis constat apud Caietam conditiones sibi et nauticas et gladiatorias elegisse: de qua cum diceretur Antonino Marco, ut repudiaret, si non occideret, dixisse fertur: *Si uxorem dimittimus, reddamus et dotem.* Dos autem quid erat, nisi imperium quod ille ab socero, volente Hadriano adoptatus, acceperat? Tantum sane valet boni principis vita, sanctitas, tranquillitas, pietas, ut eius famam nullius proximi decoloret invidia. Denique Antonino quum suos mores semper teneret, neque alicuius insusurratione mutaretur, non obfuit gladiator filius, uxor infamis: Deus usque etiam nunc habetur, ut vobis ipsis, sacratissime imperator Diocletiane, et semper visum est, et videtur, qui eum inter numina vestra, non ut ceteros, sed specialiter veneramini, ac saepe dicitis, vos vita et clementia tales esse cupere, qualis fuit Marcus, etiamsi philosophia nec Plato esse possit, si revertatur in vitam: et quidem haec breviter et congeste. Sub Marco Antonino haec sunt gesta post fratrem: primum corpus eius Romam devectum est, et illatum maiorum sepulcris: divini honores decreti.

Deinde cum gratias ageret senatui, quod fratrem consecrasset, occulte ostendit omnia bellica consilia sua fuisse, quibus superati sunt Parthi. Addidit praeterea quaedam quibus ostendit, nunc demum se quasi a principio acturum esse rempublicam, amoto eo qui remissior videbatur. Nec aliter senatus accepit, quam Marcus dixerat, ut videretur gratias agere, quod Verus excessisset vita. Omnibus deinde sororibus et affinibus et libertis, iuris et honoris et pecuniae plurimum detulit. Erat enim famae suae curiosissimus, et requirens ad verum quid quisque de se diceret, emendans quae bene reprehensa viderentur. Proficiscens ad bellum Germanicum, filiam suam non decurso luctus tempore, grandaevo equitis Romani filio Claudio Pompeiano dedit, genere Antiochensi, nec satis nobili, quem postea bis consulem fecit; quum filia eius Augusta esset, et Augustae filia. Sed has nuptias et Faustina, et ipsa quae dabatur, invitae habuerunt. Quum Mauri Hispanias prope omnes vastarent, res per legatos bene gestae sunt. Et quum per Aegyptum Bucolici milites gravia multa fecissent, per Avidium Cassium retusi sunt, qui postea tyrannidem arripuit. Sub ipsis profectionis diebus in secessu Praenestino agens, filium nomine Verum Caesarem exsecto sub aure tubere septennem amisit, quem non plus quinque diebus luxit, consolatusque etiam medicos, actibus publicis se reddidit. Et quia ludi Iovis optimi maximi erant, interpellari eos publico luctu noluit: iussitque ut statuae tantummodo filio mortuo decernerentur, et imago aurea Circensibus per pompam ferenda, et ut Saliari carmini nomen eius insereretur. Instante sane adhuc pestilentia et deorum cultum diligentissime restituit, et *servos*, quemadmodum bello Punico factum fuerat, ad militiam paravit, quos *voluntarios* exemplo Volonum appellavit. Armavit etiam gladiatores, quos *obsequentes* appellavit: latrones etiam Dalmatiae atque Dardaniae, milites fecit. Armavit et Diocmitas: emit et Germanorum auxilia contra Germanos. Omni praeterea diligentia paravit legiones ad Germanicum et Marcomannicum bellum: et ne provincialibus esset molestus, auctionem rerum aulicarum, ut diximus, fecit in foro divi Traiani, in qua, praeter vestes et pocula et vasa aurea, etiam signa cum tabulis magnorum artificum vendidit. Marcomannos autem in ipso transitu Danubii delevit, et praedam provincialibus reddidit. Gentes omnes ab Illyrici limite usque Galliam conspiraverant, ut Marcomanni, Narisci, Hermunduri, et Quadi, Suevi, Sarmatae, Latringes, et Buri: hi aliique cum Victovalis Sosibes, Sicobotes, Rhoxolani,

Bastarnae, Alani, Peucini, Costoboci. Imminebat et Parthicum bellum et Britannicum. Magno igitur labore etiam suo gentes asperrimas vicit, militibus sese invitantibus, ducentibus etiam exercitum legatis et praefectis praetorio: accepitque in deditionem Marcomannos, plurimis in Italiam traductis. Semper sane cum optimatibus non solum bellicas res, sed etiam civiles priusquam faceret aliquid, contulit. Denique sententia illius praecipua semper haec fuit: *Aequius est, ut ego tot et talium amicorum consilium sequar, quam ut tot et tales amici meam unius voluntatem sequantur.* Sane quia durus videbatur, ex philosophiae institutione, Marcus ad militiae labores atque ad omnem vitam, graviter carpebatur; sed male loquentium dictis, vel litteris vel sermone respondebat. Et multi nobiles bello Germanico sive Marcomannico, imo plurimarum gentium, interierunt, quibus omnibus statuas in foro Ulpio collocavit. Quare amici frequenter suaserunt, ut a bellis discederet, et Romam veniret: sed ille contempsit ac perstitit, nec prius recessit quam omnia bella finiret. Provincias ex proconsularibus consulares, aut ex consularibus proconsulares, aut praetorias pro belli necessitate fecit. Res etiam in Sequanis turbatas, censura et auctoritate repressit. Compositae res in Hispania, quae per Lusitaniam turbatae erant. Filio Commodo accersito ad limitem, togam virilem dedit: quare congiarium populo divisit, et eum ante tempus consulem designavit. Si quis unquam proscriptus esset a praefecto urbi, non libenter accepit. Ipse in largitionibus pecuniae publicae parcissimus fuit, quod laudi potius datur quam reprehensioni; sed tamen et bonis viris pecunias dedit, et oppidis labentibus auxilium tulit; et tributa vel vectigalia, ubi necessitas cogebat, remisit. Absens populi romani voluptates curari vehementer praecepit per ditissimos editores. Fuit enim populo hic sermo, quum sustulisset ad bellum gladiatores, quod populum sublatis voluptatibus vellet cogere ad philosophiam: iusserat enim, ne mercimonia impedirentur, tardius pantominos exhiberi non votis diebus. De amatis pantomimis ab uxore fuit sermo, ut superius diximus; sed haec omnia per epistolas suas purgavit. Idem Marcus sederi in civitatibus vetuit in equis sive vehiculis: lavacra mixta submovit: mores matronarum composuit diffluentes, et iuvenum nobilium. Sacra Serapidis a vulgaritate Pelusiae submovit. Fama fuit sane, quod sub philosophorum specie quidam rempublicam vexarent et privatos, quod ille purgavit. Erat mos iste Antonino, ut omnia crimina minore supplicio quam legibus plecti solent, pu-

niret: quamvis nonnunquam contra manifestos et gravium criminum reos inexorabilis permaneret. Capitales causas hominum honestorum ipse cognovit, et quidem summa aequitate; ita ut praetorem reprehenderet, qui cito reorum causas audierat, iuberetque illum iterum cognoscere; dignitatis eorum interesse dicens, ut ab eo audirentur, qui pro populo iudicaret. Aequitatem etiam circa captos hostes custodivit. Infinitos ex gentibus in romano solo collocavit. Fulmen de coelo precibus suis contra hostium machinamentum extorsit, suis pluvia impetrata cum siti laborarent. Voluit Marcomanniam, provinciam, voluit etiam Sarmatiam facere: et fecisset nisi Avidius Cassius rebellasset sub eodem in Oriente, qui imperatorem se appellavit (ut quidam dicunt) Faustina volente, quae de mariti valetudine desperaret. Alii dicunt, ementita morte Antonini, Cassium imperatorem se appellasse, quum divum Marcum appellasset. Et Antoninus quidem non est satis motus defectione Cassii, nec in eius affectus saeviit; sed per senatum hostis est iudicatus, bonaque eius proscripta per aerarium publicum. Relicto ergo Sarmatico Marcomannicoque bello, contra Cassium profectus est. Romae turbae etiam fuerunt, quasi Cassius absente Antonino adventaret; sed Cassius statim interfectus est: caput eius allatum est ad Antoninum. Marcus tamen non exsultavit interfectione Cassii, caputque eius humari iussit. Maecianum etiam filium Cassii, cui Alexandria erat commissa, exercitus occidit; nam et praefectum praetorio sibi fecerat: qui et ipse occisus est. In conscios defectionis vetuit senatum graviter vindicare: simul petiit ne quis senator tempore principatus sui occideretur, ne eius pollueretur imperium: eos etiam qui deportati fuerant, revocari iussit, quum paucissimi centuriones capite essent puniti. Ignovit et civitatibus, quae Cassio consenserant: ignovit Antiochensibus, qui multa in Marcum pro Cassio dixerant: quibus et spectacula et conventus publicos tulerat, et omnium concionum genus, contra quos edictum gravissimum misit. Seditiosos autem eos et oratio Marci indicat indita a Mario Maximo, qua ille usus est apud amicos. Denique noluit Antiochiam videre, quum Syriam peteret; nam nec Cyprum voluit videre, ex qua erat Cassius. Fuit Alexandriae, clementer cum iis agens: postea tamen Antiochiam vidit. Multa egit cum regibus, et pacem confirmavit sibi occurrentibus cunctis regibus et legatis Persarum: omnibus Orientalibus provinciis carissimus fuit: apud multas etiam philosophiae vestigia reliquit. Apud Aegyptios civem se egit et philosophum in

omnibus studiis, templis, locis. Et cum multa Alexandrini in Cassium dixissent fausta; tamen omnibus ignovit, et filiam suam apud eos reliquit. Faustinam uxorem suam in radicibus montis Tauri, in vico Halale exanimatam subito morbo amisit. Petiit a senatu, ut honores Faustinae aedemque decernerent, laudata eadem, quum tamen impudicitiae fama graviter laborasset: quae Antoninus vel nescivit vel dissimulavit. Novas puellas Faustinianas instituit in honorem uxoris mortuae. Divam etiam Faustinam a senatu appellatam, gratulatus est: quam secum et in aestivis habuerat, ut matrem castrorum appellaret. Fecit et coloniam vicum in quo obiit Faustina, et aedem illi extruxit. Sed haec postea aedes Heliogabalo dedicata est. Ipsum Cassium pro clementia occidi passus est, non occidi iussit. Deportatus est Heliodorus filius Cassii, et alii liberum exsilium acceperunt cum bonorum parte. Filii autem Cassii et amplius media parte acceperunt paterni patrimonii, et auro atque argento adiuti; mulieres autem etiam ornamentis, ita ut Alexandria filia Cassii et Druncianus gener, liberam vagandi potestatem haberent, commendati amitae marito. Doluit denique Cassium extinctum, dicens voluisse se sine senatorio sanguine imperium transigere. Orientalibus rebus ordinatis, Athenis fuit, et inter alia Cereris templum adiit, ut se innocentem probaret, et sacrarium solus ingressus est. Revertens ad Italiam navigio, tempestatem gravissimam passus est. Per Brundisium veniens in Italiam togam et ipse sumpsit, et milites togatos esse iussit: nec unquam sagati fuerunt sub eo milites. Romam ut venit, triumphavit. Exinde Lavinium profectus est. Commodum sibi deinde collegam in tribuniciam potestatem iunxit: congiarium populo dedit et spectacula mirifica: dein civilia multa correxit. Gladiatorii muneris sumtus modum fecit. Sententia Platonis semper in ore illius fuit: *Florere civitates, si aut philosophi imperarent, aut imperatores philosopharentur.* Filio suo Brutii Praesentis filiam iunxit, nuptiis celebratis exemplo privatorum; quare etiam congiarium populo dedit. Deinde ad conficiendum bellum conversus, in administratione eius belli obiit, labentibus iam filii moribus ab instituto suo. Triennio bellum postea cum Marcomannis, Hermunduris, Sarmatis, Quadis etiam egit: et si anno uno superfuisset, provincias ex his fecisset. Ante biduum quam exspiraret, admissis amicis dicitur ostendisse sententiam de filio eandem, quam Philippus de Alexandro, quum de hoc male sentiret, addens minime se aegre mortem ferre, filium superstitem relinquens; nam

iam Commodus turpem se et cruentum ostentabat. Mors autem talis fuit. Quum aegrotare coepisset, filium advocavit, atque ab eo primum petiit, ut belli reliquias non contemneret, ne videretur rempublicam prodere: et quum filius ei respondisset cupere se primum sanitatem, ut vellet, permisit; petens tamen ut exspectaret paucos dies, aut simul proficisceretur. Deinde abstinuit cibo potuque, mori cupiens, auxitque morbum. Sexta die vocatis amicis, et ridens res humanas, mortem autem contemnens, ad amicos dixit: *Quid me fletis, et non magis de pestilentia et communi morte cogitatis?* et quum illi vellent recedere, ingemiscens ait: *Si iam me dimittitis, vale vobis dico, vos praecedens:* et quum ab eo quaereretur, cui filium commendaret, ille respondit: *Vobis, si dignus fuerit, et Diis immortalibus.* Exercitus cognita mala valetudine vehementissime dolebant, quia illum unice amabant. Septimo die gravatus est, et solum filium admisit: quem statim dimisit, ne in eum morbus transiret. Dimisso filio, caput operuit quasi volens dormire; sed nocte animam efflavit. Fertur illum mori voluisse, quum filium talem videret futurum, qualis exstitit post eius mortem; ne, ut ipse dicebat, similis Neroni, Caligulae et Domitiano esset. Crimini ei datum est quod adulteros uxoris promoverit, Tertullum, et Utilium, et Orphitum, et Moderatum, ad varios honores; quum Tertullum etiam prandentem cum uxore deprehenderit, de quo mimus in scena praesente Antonino dixit, quum stupidus nomen adulteri uxoris a servo quaereret, et ille diceret ter Tullus, et adhuc stupidus quaereret, respondit ille: *Iam dixi ter, Tullus dicitur.* Et de hoc quidem multa populus, multa etiam alii dixerunt, patientiam Antonini incusantes. Ante tempus sane mortis priusquam ad bellum Marcomannicum rediret, in Capitolio iuravit, nullum senatorem se sciente occisum; quum etiam rebelles dixerit se servaturum fuisse, si scisset. Nihil enim magis et timuit et deprecatus est, quam avaritiae famam: de qua se multis epistolis purgat. Dederunt ei vitio, quod et fictus fuisset, nec tam simplex quam videretur, aut quam vel Pius vel Verus fuisset. Dederunt etiam crimini, quod aulicam arrogantiam confirmaverit, submovendo amicos a societate communi et a conviviis. Parentibus consecrationem decrevit. Amicos parentum etiam mortuos statuis ornavit. Suffragatoribus non cito credidit, sed semper diu quaesivit quod erat verum. Enisa est Fabia, ut Faustina mortua in eius matrimonium coiret; sed ille concubinam sibi ascivit, procuratoris uxoris suae filiam, ne tot liberis superduceret novercam.

IULII CAPITOLINI

VERUS IMPERATOR

AD DIOCLETIANUM AUGUSTUM.

Scio plerosque ita vitam Marci ac Veri literis atque historiae dedicasse; ut priorem Verum intimandum legentibus darent, non imperandi sequuti ordinem, sed vivendi. Ego vero, quod prior Marcus imperare coepit, deinde Verus, qui superstite periit Marco, priorem Marcum, dehinc Verum credidi celebrandum. Igitur Lucius Ceionius Aelius Commodus Verus Antoninus, qui ex Hadriani voluntate Aelius appellatus est, ex Antonini coniunctione Verus et Antoninus, neque inter bonos, neque inter malos principes ponitur, quem constat non inhorruisse vitiis, nec abundasse virtutibus: vixisse deinde non in suo libero principatu, sed sub Marco in simili ac pari maiestatis imperio: a cuius secta, lascivia morum et vitae licentioris nimietate dissensit: erat enim morum simplicium, et qui adumbrare nihil posset. Huic naturalis pater fuit Lucius Aelius Verus, qui ab Hadriano adoptatus, primus Caesar est dictus, et in eadem statione constitutus periit. Avi ac proavi, et item maiores plurimi, consulares. Natus est Lucius Romae in praetura patris sui decimo octavo Calendas ianuarias, die quo et Nero, qui rerum potitus est. Origo eius paterna pleraque ex Etruria fuit, materna ex Faventia. Hac prosapia genitus, patre ab Hadriano adoptato, in familiam Aeliam devenit: mortuoque patre Caesare, in Hadriani familia remansit: a quo Aurelio datus est adoptandus, quum sibi ille Pium filium, Marcum nepotem esse voluisset, posteritati satis providens, et ea quidem lege ut filiam Pii Verus acciperet, quae data est Marco idcirco, quia hic ad

hoc impar videbat.r aetate, ut in Marci vita exposuimus. Duxit autem uxorem Marci filiam Lucillam: educatus est in domo Tiberiana: audivit Scaurum grammaticum latinum Scauri filium, qui grammaticus Hadriani fuit: graecos, Telephum, Hephaestionem, Harpocrationem: rhetores, Apollonium, Celerem Caninium, Herodem Atticum: latinum, Cornelium Frontonem: philosophos, Apollonium et Sextum: hos omnes amavit unice, atque ab his invicem dilectus est, nec tamen ingeniosus ad litteras. Amavit autem in pueritia versus facere, post orationes: et melior quidem orator fuisse dicitur quam poëta: imo (ut verius dicam) peior poëta quam rhetor. Nec desunt qui dicant eum fuisse adiutum ingenio amicorum, atque ab aliis ei illa ipsa, qualiacumque sunt, scripta. Siquidem multos disertos et eruditos semper secum habuisse dicitur. Educatorem habuit Nicomedem. Fuit voluptuarius et nimis laetus, et omnibus deliciis, ludis, iocis decenter aptissimus. Post septimum annum in familiam Aureliam traductus, Marci moribus et auctoritate formatus est. Amavit venatus, palaestras, et omnia exercitia iuventutis. Fuitque privatus in domo imperatoia viginti et tribus annis. Qua die togam virilem Verus accepit, Antoninus Pius ea occasione qua patris templum dedicabat, populo liberalis fuit: mediusque inter Pium et Marcum idem resedit, cum quaestor populo munus daret. Post quaesturam statim Consul est factus cum Sextilio Laterano: interiectis annis, cum Marco fratre iterum factus est consul. Diu autem et privatus fuit, et ea honorificentia caruit, qua Marcus ornabatur. Namque in senatu ante quaesturam non sedit: neque in itinere cum patre, sed cum praefecto praetorii vectus est: nec aliud ei honorificentiae ad nomen adiunctum est, quam quod Augusti filius est appellatus. Fuit studiosus etiam Circensium, haud aliter quam gladiatorii muneris. Hic cum tantis deliciarum et luxuriae quateretur erroribus, ab Antonino videtur ob hoc retentus, quod eum pater ita in adoptionem Pii transire iusserat, ut nepotem appellaret: cui, quantum videtur, fidem exhibuit, non amorem. Amavit tamen Antoninus Pius simplicitatem ingenii puritatemque vivendi: hortatusque est, ut imitaretur et fratrem. Defuncto Pio, Marcus in eum omnia contulit, participato etiam imperatoriae potestatis indulto: sibique consortem fecit, quum illi soli senatus detulisset imperium. Dato igitur imperio et indulta tribunicia potestate, proconsulatus etiam honore delato, Verum vocari praecepit, suum in eum transferens nomen, cum ante Commodus vocaretur. Lucius quidem

Marco vicem reddens suscepit, obsequutus ut legatus proconsuli vel praeses imperatori; iam primum enim Marcus pro ambobus ad milites est loquutus: et pro consensus imperio graviter se, et ad Marci mores egit. Ubi vero in Syriam profectus est, non solum licentia vitae liberioris, sed etiam adulteriis et iuventutis amoribus infamatus est. Siquidem tantae luxuriae fuisse dicitur, ut etiam posteaquam de Syria rediit, popinam domi instituerit, ad quam post convivium Marci divertebat, ministrantibus sibi omni genere turpium personarum. Fertur et nocte perpeti alea lusisse, quum in Syria concepisset id vitium: atque in tantum vitiorum Caianorum et Neronianorum ac Vitellianorum fuisse aemulum, ut vagaretur nocte per tabernas ac lupanaria, obtecto capite cucullione vulgari viatorio; et commisceretur cum triconibus, et committeret rixas dissimulans quis esset: saepeque afflictum livida facie redisse, et in tabernis agnitum quum sese absconderet; iaciebat et nummos in popinas maximos, quibus calices frangeret. Amavit et aurigas Prasino favens. Gladiatorum etiam frequentius pugnas in convivio habuit, trahens coenam in noctem: et in toro convivali condormiens, ita ut levatus cum stromatibus in cubiculum perferretur. Somni fuit permodici, digestionis facillimae. Sed Marcus haec omnia quasi nesciens dissimulabat rem, pudore illo ne reprehenderet fratrem. Et notissimum eius quidem fertur tale convivium, in quo primum duodecim accubuisse dicitur: quum sit notissimum dictum de numero convivarum, *Septem convivium: novem vero, convitium.* Donatos autem pueros decoros, qui ministrabant singulis: donatos etiam structores et lances singulis quibusque: donata et viva animalia, vel cicurum vel ferarum avium vel quadrupedum, quorum cibi appositi erant: donatos etiam calices singulis per singulas potiones; murrhinos et crystallinos Alexandrinos, ac quoties bibitum est: data etiam aurea atque argentea pocula et gemmata. Coronas quinetiam datas, lemniscis aureis interpositis, et alieni temporis floribus: data et vasa aurea cum unguentis ad speciem alabastrorum: data et vehicula cum mulabus ac mulionibus cum iuncturis argenteis, ut ita de convivio redirent. Omne autem convivium aestimatum dicitur sexagies centenis millibus sestertium. Hoc convivium posteaquam Marcus audivit, ingemuisse dicitur et doluisse publicum fatum. Post convivium, lusum est tesseris usque ad lucem. Et haec quidem post Parthicum bellum, ad quod eum misisse dicitur Marcus, ne vel in urbe ante omnium oculos pec-

caret, vel ut parsimoniam peregrinatione addisceret, vel ut timore bellico emendatior rediret, vel ut se imperatorem esse cognosceret. Sed quantum profecerit, cum alia vita, tum haec, quam narravimus, coena monstravit. Circensium tantam curam habuit, ut frequenter provincialibus literas causa Circensium et miserit et acceperit. Denique etiam praesens et cum Marco sedens, multas a Venetianis est passus iniurias, quod turpissime contra eos faveret. Nam et Volucri equo Prasino aureum simulacrum fecerat, quod secum portabat. Cui quidem passas uvas et nucleos in vicem hordei in praesepe ponebat, quem sagis fuco tinctis coopertum, in Tiberianam ad se adduci iubebat, cui mortuo sepulcrum in Vaticano fecit. In huius equi gratiam primum coeperunt equi aurei vel bravia postulari. In tanto autem equus ille honore fuit, ut ei a populo prasinianorum saepe modius aureorum postularetur. Profectum eum ad Parthicum bellum, Marcus Capuam prosequutus est: cumque inde per omnium villas se ingurgitaret, morbo implicitus, apud Cannusium aegrotavit; quo ad eum visendum frater contendit. Multa in eius vita ignava et sordida, etiam belli tempore, deteguntur. Nam quum interfecto legato, caesis legionibus, Syriis defectionem cogitantibus, Oriens vastaretur, ille in Apuleia venabatur, et apud Corinthum et Athenas inter simphonias et cantica navigabat: et per singulas maritimas civitates Asiae, Pamphiliae, Ciliciaeque clariores, voluptatibus immorabatur. Antiochiam posteaquam venit, ipse quidem se luxuriae dedit: duces autem confecerunt Parthicum bellum, Statius Priscus, et Avidius Cassius, et Marcius Verus per quadriennium, ita ut Babylonem et Mediam pervenirent, et Armeniam vindicarent: partumque est ipsi nomen *Armenici*, *Parthici*, *Medici*, quod etiam Marco Romae agenti delatum est. Egit autem per quadriennium Verus hiemem Laodiceae, aestatem apud Daphnen, reliquam partem Antiochiae. Risui fuit omnibus Syris, quorum multa ioca in theatro in eum dicta exstant. Vernas in triclinium Saturnalibus et diebus festis semper admisit. Ad Euphratem tamen impulsu comitum suorum secundo profectus est. Ephesum etiam rediit, ut Lucillam uxorem missam a patre Marco susciperet: et idcirco maxime, ne Marcus cum ea in Syriam veniret, ac flagitia eius agnosceret; nam Senatui Marcus dixerat, se filiam in Syriam deducturum. Confecto sane bello, regna regibus, provincias vero comitibus suis regendas dedit. Romam inde ad triumphum invitus, quod Syriam quasi regnum suum relinqueret, rediit, et

pariter cum fratre triumphavit, susceptis a Senatu nominibus, quae in exercitu acceperat. Fertur praeterea ad amicae vulgaris arbitrium in Syria posuisse barbam: unde in eum a Syris multa sunt dicta. Fuit eius fati, ut in eas provincias, per quas rediit, Romam usque, luem secum deferre videretur. Et nata fertur pestilentia in Babylonia, ubi de templo Apollinis ex arcula aurea, in quam miles forte inciderat, spiritus pestilens evasit, atque inde Parthos orbemque complesse. Et hoc non Lucii Veri vitio, sed Cassii, a quo contra fidem Seleucia, quae ut amicos milites nostros receperat, expugnata est: quod quidem inter ceteros, etiam Quadratus belli Parthici scriptor, incusatis Seleucenis, qui fidem primi ruperant, purgat. Habuit hanc reverentiam Marci Verus, ut nomina quae sibi delata fuerant cum fratre communicaret die triumphi, quem pariter celebrarunt. Reversus e Parthico bello, minore circa fratrem cultu fuit Verus; nam et libertis inhonestius indulsit, et multa sine fratre disposuit. His accessit, quod quasi reges aliquos ad triumphum adduceret: sic histriones eduxit e Syria, quorum praecipuus fuit Maximinus, quem Paridis nomine nuncupavit. Villam praeterea exstruxit in via Clodia famosissimam, in qua permultos dies et ipse ingenti luxuria debacchatus est cum libertis suis et amicis paribus, quorum praesentiae nulla inerat reverentia: et Marcum rogavit, qui venit ut fratri venerabilem morum suorum et imitandam ostenderet sanctitudinem: et quinque diebus in eadem villa residens, cognitionibus continuis operam dedit, aut convivante fratre, aut convivia comparante. Habuit et Agrippum histrionem, cui cognomentum erat Memphi, quem et ipsum e Syria veluti tropliaeum Parthicum adduxerat, quem Apolaustum nominavit. Adduxerat secum et fidicinas et tibicines et histriones, scurrasque mimarios et praestigiatores, et omnia mancipiorum genera, quorum Syria et Alexandria pascitur voluptate; prorsus ut videretur bellum non Parthicum sed histrionicum confecisse. Et haec vitae diversitas atque alia multa, inter Marcum et Verum simultates fecisse non aperta veritas indicabat, sed occultus rumor insusurrabat. Verum illud praecipuum, quod cum Libonem quendam patruelem suum Marcus legatum in Syriam misisset, atque ille se insolentius, quam verecundus, senator efferret, dicens ad fratrem se scripturum esse, si quod forte dubitaret, nec Verus praesens pati posset; subitoque morbo notis prope veneni exsistentibus interisset, visum est nonnullis (non tamen Marco) quod eius fraude puta-

retur occisus; quae res simultatum auxit rumorem. Liberti multum potuerunt apud Verum, ut in vita Marci diximus, Geminas et Agaclytus, cui dedit, invito Marco, Libonis uxorem: denique nuptiis ab Vero celebratis, Marcus convivio non interfuit. Habuit et alios libertos Verus improbos, Codem et Eclectum, ceterosque, quos omnes Marcus post mortem Veri, specie honoris abiecit, Eclecto retento, qui postea Commodum filium eius occidit. Ad bellum Germanicum, quod Marcus nollet Lucium sine se vel ad bellum mittere, vel in urbe dimittere, causa luxuriae, simul profecti sunt, atque Aquileiam venerunt: invitoque Lucio Alpes transgressi, quum Verus apud Aquileiam tantum vectatus convivatusque esset, Marcus autem omnia prospexisset. De quo bello quid per legatos Barbarorum pacem petentium, quid per duces nostros gestum est, in Marci vita plenissime disputatum est. Composito autem bello in Pannonia, urgente Lucio Aquileiam rediret, quod urbanas desiderabat Lucius voluptates, in urbem destinatus est; sed non longe ab Altino subito in vehiculo morbo, quem apoplexin vocant, correptus Lucius, depositus e vehiculo, detracto sanguine, Altinum perductus, quum triduo mutus vixisset, apud Altinum perit. Fuit sermo, quod et socrum Faustinam incestasset: et dicitur Faustinae socrus dolo, aspersis ostreis veneno, exstinctus esse; idcirco quod consuetudinem, quam cum matre habuerat, filiae prodidisset: quamvis et illa fabula, quae in Marci vita posita est, abhorrens a talis viri vita sit exorta: quum multi etiam uxori eius, flagitium mortis assignent, idcirco quod Fabiae nimium indulserat Verus, cuius potentiam uxor Lucii vel Marci ferre non posset. Tanta sane familiaritas inter Lucium et Fabiam sororem fuit, ut hoc quoque usurpaverit rumor, quod inierint consilium ad Marcum e vita tollendum: idque quum esset per Agaclytum libertum proditum Marco, ante adventum, Lucium Faustina nece praevenerat. Fuit decorus corpore, vultu gemmatus, barba prope barbarice demissa procerus, et fronte in supercilia adductiore venerabilis. Dicitur sane tantam habuisse curam flaventium capillorum, ut capiti auri ramenta respergeret, quo magis coma illuminata flavesceret. Lingua impeditior fuit: aleae cupidissimus: vitae semper luxuriosae, atque in pluribus Nero, praeter crudelitatem et ludibria. Habuit inter alium luxuriae apparatum calicem crystallinum nomine Volucrem, ex eius equi nomine, quem dilexit, humanae potionis modum supergressum. Vixit annis quadraginta duobus. Imperavit cum fratre annis

undecim. Illatumque eius corpus est Hadriani sepulcro, in quo et Caesar pater eius naturalis sepultus est. Nota est fabula, quam Marci non capit vita, quod partem vulvae veneno illitam, quum eam exsecuisset cultro una parte venenato, Marcus Vero porrexerit; sed hoc nefas est de Marco putari, quamvis Veri et cogitata et facta mereantur: quod nos non in medio relinquimus, sed totam purgatam confutatamque respuimus; quum adhuc post Marcum, praeter vestram clementiam, Diocletiane Auguste, imperatorem talem, nec adulatio videatur potuisse confingere.

VULCATII GALLICANI V. C.

AVIDIUS CASSIUS.

Avidius Cassius, ut quidam volunt, ex familia Cassiorum fuisse dicitur, per matrem tamen avo genitus Avidio Severo, qui ordines duxerat, et post ad summas dignitates pervenerat. Cuius Quadratus in historiis meminit: et quidem graviter, quum illum summum virum et necessarium reipublicae asserit, et apud ipsum Marcum Antoninum praevalidum; nam iam eo imperante perisse fatali sorte perhibetur. Hic ergo Cassius ex familia, ut diximus, Cassiorum, qui in C. Iulium conspirarunt, oderat tacite principatum, nec ferre poterat imperatorium nomen: dicebatque nihil esse gravius nomine imperii, quod non posset e republica tolli nisi per alterum imperatorem. Denique tentasse in pueritia dicitur extorquere etiam Pio principatum; sed per patrem virum sanctum et gravem, affectationem tyrannidis latuisse: habitum tamen semper a ducibus suspectum. Vero autem illum parasse insidias, ipsius Veri epistola indicat, quam inserui. Ex epistola Veri: *Avidius Cassius avidus est imperii, quantum et mihi videtur, et iam inde sub avo meo patre tuo innotuit, quem velim observari iubeas. Omnia ei nostra displicent, opes non mediocres parat, literas nostras ridet. Te philosopham aniculam, me luxuriosum morionem vocat. Vide quid agendum sit: ego hominem non odi; sed vide ne tibi, et liberis tuis non bene consulas, quum tales inter praecinctos habeas, quales milites libenter audiunt, libenter vident.* Rescriptum Marci de Avidio Cassio: *Epistolam tuam legi, et sollicitam potius quam imperatoriam, et non nostri temporis. Nam si ei divinitus debetur imperium, non poterimus interficere, etiamsi velimus. Scis enim proavi tui dictum: Successorem suum nullus occidit: sin minus, ipse sponte*

sine nostra crudelitate fatales laqueos inciderit. Adde quod non possumus reum facere, quem et nullus accusat, et (ut ipse dicis) milites amant. Deinde in causis maiestatis haec natura est, ut videantur vim pati etiam quibus probatur. Scis enim ipse, quid avus tuus Hadrianus dixerit: Misera conditio imperatorum, quibus de affectata tyrannide nisi occisis non potest credi Eius autem exemplum ponere, quam Domitiani, qui hoc primus dixisse fertur, malui. Tyrannorum enim etiam bona dicta non habent tantum auctoritatis quantum debent. Sibi ergo habeat suos mores, maxime quum bonus dux sit et severus, et fortis, et reipublicae necessarius. Nam quod dicis, liberis meis cavendum esse morte illius: plane liberi mei pereant, si magis amari merebitur Avidius, quam illi, et si reipublicae expediet Cassium vivere quam liberos Marci. Haec de Cassio Verus, haec Marcus. Sed nos hominis naturam et mores breviter explicabimus: neque enim plura de his sciri possunt, quorum vitam illustrare nullus audet eorum causa, a quibus oppressi fuerunt. Addemus autem quemadmodum ad imperium venerit, et quemadmodum sit occisus, et ubi victus. Proposui enim, Diocletiane Auguste, omnes, qui imperatorum nomen sive iuste sive iniuste habuerunt, in litteras mittere ut omnes purpuratos Augustos cognosceres. Fuit his moribus, ut nonnumqnam trux et asper videretur, aliquando mitis et lenis, saepe religiosus, alias contemptor sacrorum, avidus vini, interim abstinens, cibi appetens et inediae patiens, veneris cupidus et castitatis amator: nec defuere qui illum Catilinam vocarent; quum et ipse se ita gauderet appellari, addens futurum se Sergium, si dialogistam occidisset, Antoninum hoc nomine significans; qui tantum enituit in philosophia, ut iturus ad bellum Marcomannicum, timentibus cunctis ne quid fatale proveniret, rogatus sit non adulatione sed serio, ut praecepta philosophiae ederet: nec ille timuit, sed per ordinem paraeneseon, hoc est praeceptionum, per triduum disputavit. Fuit praeterea disciplinae militaris Avidius Cassius tenax, et qui se Marium dici vellet. Quoniam de severitate illius dicere coepimus, multa exstant crudelitatis potius quam severitatis eius indicia. Nam primum milites, qui provincialibus aliquid tulissent per vim, in illis ipsis locis, in quibus peccaverant, in crucem sustulit. Primus etiam in supplicii genus invenit, ut stipitem grandem poneret pedum octoginta et centum, id est materiam, et a summo usque ad imum damnatos ligaret: et ab imo focum apponeret, incensisque aliis, alios fumi cruciatu, timore etiam alios

necaret. Idem denos catenatos in profluentem mergi iubebat, vel in mare. Idem multis desertoribus manus excidit, aliis crura incidit ac poplites, dicens maius exemplum esse viventis miserabiliter criminosi quam occisi. Quum exercitum duceret, et inscio ipso manus auxiliaria centurionibus suis auctoribus, tria millia Sarmatarum negligentius agentium in Danubii ripis occidissent, et cum praeda ingenti ad eum redissent; sperantibus centurionibus praemium, quod perparva manu tantum hostium, segnius agentibus tribunis et ignorantibus, occidissent, rapi eos iussit et in crucem tolli, servilique supplicio affici, quod exemplum non exstabat: dicens evenire potuisse ut essent insidiae, ac periret romani imperii reverentia. Et quum ingens seditio in exercitu exorta esset, processit nudus campestri solo tectus, et ait: *Percutite* (inquit) *me si audetis, et corruptae disciplinae facinus addite.* Tunc conquiescentibus cunctis meruit timeri, quia non timuit. Quae res tantum disciplinae Romanis addidit, tantum terroris barbaris iniecit, ut pacem annorum centum ab Antonino absente peterent: siquidem viderant damnatos romani ducis iudicio etiam eos, qui contra fas vicerant. De hoc multa gravia contra militum licentiam facta inveniuntur apud Aemilium Parthenianum, qui affectatores tyrannidis iam inde a veteribus historiae tradidit. Nam et virgis caesos in foro, et in mediis castris securi percussit, qui ita meruerunt: et manus multis amputavit. Et praeter lardum ac buccellatum atque acetum, militem in expeditione portare prohibuit: et si aliud quippiam reperit, luxuriem non levi supplicio affecit. Exstat de hoc epistola Divi Marci ad praefectum suum talis: *Avidio Cassio legiones syriacas dedi, diffluentes luxuria, et Daphnicis moribus agentes, quas totas excaldantes se reperisse Caesonius Vectilianus scripsit: et puto me non errasse, siquidem et tu notum habeas Cassium, hominem Cassianae severitatis et disciplinae, neque enim milites regi possunt nisi in vetere disciplina; scis enim versum a bono poëta dictum et omnibus frequentatum:* Moribus antiquis res stat romana virisque. *Tu tantum fac adsint legionibus abunde commeatus: quos (si bene Avidium novi) scio non perituros.* Responso praefecti ad Marcum: *Recte consuluisti, mi domine, quod Cassium praefecisti syriacis legionibus. Nihil enim tam expedit, quam homo severior graecanicis militibus. Ille sane omnes excaldationes, omnes flores de capite, collo et sinu militi excutiet. Annona militaris omnis parata est, neque quidquam deest sub bono duce: non enim multum aut quaeritur aut*

impenditur. Nec fefellit de se iudicium habitum. Nam statim ad signa edici iussit, et programma in parietibus fixit, ut si quis cinctus inveniretur apud Daphnen discinctus rediret. Arma militum septima die semper respexit, vestimenta etiam et calciamenta et ocreas: delicias omnes de castris submovit, iussitqne eos hiemem sub pellibus agere, nisi corrigerent suos mores: et egissent, nisi honestius vixissent. Exercitium septimi diei fuit omnium militnm, ita ut et sagittas mitterent et armis luderent. Dicebat enim, miserum esse, quum exercerentur athletae, venatores et gladiatores; non exerceri milites, quibus minor esset futurus labor si consuetus esset. Ergo correcta disciplina, et in Armenia et in Arabia et in Aegypto res optime gessit: amatusque est ab omnibus Orientalibus, et speciatim ab Antiochensibus: qui etiam imperio eius consenserunt, ut docet Marius Maximus in vita Divi Marci. Nam qnum Bucolici milites per Aegyptum gravia multa facerent, ab hoc retusi sunt, ut idem Marius Maximus refert in eo libro, quem secundum de vita Marci Antonini edidit. Hic imperatorem se in Oriente appellavit, ut quidam dicunt, Faustina volente, quae valetudini Marci iam diffidebat, et timebat ne infantes filios tueri sola non posset, atque aliquis exsisteret, qui, capta statione regia, infantes de medio tolleret. Alii autem dicnnt, banc artem adbibuisse militibus et provincialibus Cassium contra Marci amorem, ut sibi posset consentiri, quod diceret Marcnm diem snum obiisse. Nam et Divum enm appellasse dicitur, ut desiderium illius leniret. Imperatorio nomine quum processisset, eum, qui sibi aptaverat ornamenta regia, statim praefectum praetorii fecit, qui et ipse occisus est, Antonino invito, ab exercitn: qui et Maetianum, cui erat commissa Alexandria, quique consenserat spe participatus Cassio, invito atque ignorante Antonino, interemit. Nec tamen Antoninns graviter est iratus, rebellione cognita, nec in eius liberos aut affectus saeviit. Senatus illum hostem appellavit bonaque eius proscripsit, quae Antoninus in privatum aerarium congeri noluit. Quare senatu praecipiente in aerarium publicum sunt relata. Nec Romae terror defuit, quum quidam Avidium Cassium dicerent, absente Antonino, qui nisi a voluptariis nnice amabatur, Romam esse venturum, atque urbem tyrannice direpturum, maxime senatorum canssa, qui eum hostem iudicaverant bonis proscriptis. Et amor Antonini hoc maxime enituit, quod consensu omnium, praeter Antiochenses, Avidius interemptus est: quem quidem occidi non iussit, sed passus est; quum

apud cunctos clarum esset, si potestatis suae fuisset, parsurum illi fuisse. Caput eius ad Antoninum quum delatum esset, ille non exsultavit, non elatus est; sed etiam doluit ereptam sibi esse occasionem misericordiae, quum diceret se vivum illum voluisse capere, ut illi exprobraret beneficia sua, eumque servaret. Denique quum quidam diceret, reprehendendum Antoninum, quod tam mitis esset in hostem suum eiusque liberos et affectus, atque omnes quos conscios tyrannidis reperisset, addente illo qui reprehendebat: *Quid si ille vicisset?* dixisse dicitur: *Non sic Deos coluimus, nec sic vivimus, ut ille nos vinceret.* Enumeravit deinde, omnes principes, qui occisi essent, habuisse caussas quibus mererentur occidi: nec quemquam facile bonum vel victum a tyranno vel occisum: dicens, meruisse Neronem, debuisse Caligulam, Othonem et Vitellium nec imperare voluisse. Nam de Pertinace et Galba paria sentiebat, cum diceret: *In imperatore avaritiam esse acerbissimum malum.* Denique non Augustum, non Traianum, non Hadrianum, non parentem suum Pium a rebellibus potuisse superari, quum et multi fuerint, et ipsis vel invitis vel insciis exstincti. Ipse autem Antoninus a senatu petiit, ne graviter in conscios defectionis animadverteretur, eo ipso tempore, quo rogavit ne quis senator temporibus suis capitali supplicio afficeretur, quod illi maximum amorem conciliavit. Denique paucissimis centurionibus punitis, deportatos revocari iussit. Antiochensibus, qui Avidio Cassio consenserant, sed et aliis civitatibus, quae illum iuverant, ignovit: quum primo Antiochensibus graviter iratus esset, hisque spectacula sustulisset et multa alia civitatis ornamenta, quae postea reddidit. Filios vero Avidii Cassii, Antoninus Marcus parte media paterni patrimonii donavit, ita ut filias eius auro, argento et gemmis honestaret. Nam et Alexandriae filiae Cassii et genero Druentiano, liberam evagandi ubi vellent potestatem dedit: vixeruntque non quasi tyranni pignora, sed quasi senatorii ordinis in summa securitate: quum illis etiam in lite obiici fortunam propriae vetuisset domus, damnatis aliquibus iniuriarum, quod in eos petulantes fuissent, quos quidem amitae suae marito commendavit. Si quis autem omnem hanc historiam scire desiderat, legat Marii Maximi secundum librum de vita Marci, in quo ille ea dicit, quae solum Marcus mortuo iam Vero egit; tunc enim Cassius rebellavit, ut probat epistola missa ad Faustinam, cuius hoc exemplum est: *Verus mihi de Avidio verum scripserat, quod cuperet imperare. Audisse enim te arbitror quod aeruscatores de eo nuntiarent. Veni*

igitur in Albanum, ut tractemus omnia Diis volentibus, nihil timens. Hinc autem apparet, Faustinam ista nescisse, quum dicat Marius infamari eam cupiens, quod ea conscia Cassius imperium sumpsisset. Nam et ipsius epistola exstat ad Verum, qua urget Marcum ut in eum graviter vindicet. Exemplum epistolae Faustinae ad Marcum: *Ipsa in Albanum cras, ut iubes, mox veniam; tamen iam hortor, ut si amas liberos tuos, istos rebelliones acerrime persequaris. Male enim assueverunt et duces et milites: qui nisi opprimantur, oppriment.* Item alia epistola eiusdem Faustinae ad Marcum: *Mater mea Faustina patrem tuum Pium eiusdem in defectione Celsi sic hortata est, ut pietatem primum circa suos servaret, sic circa alienos. Non enim pius est imperator, qui non cogitat uxorem et filios. Commodus noster vides in qua aetate sit: Pompeianus gener et senior est et peregrinus. Vide quid agas de Avidio Cassio et de eius consciis. Noli parcere hominibus, qui tibi non pepercerunt: et nec mihi nec filiis nostris parcerent, si vicissent. Ipsa iter tuum mox consequor: quia Fadilla nostra aegrotabat, in Formianum venire non potui. Sed si te Formiis invenire non potero, assequar Capuam: quae civitas et meam et filiorum nostrorum aegritudinem poterit adiuvare. Soteridam medicum in Formianum ut dimittas rogo: ego autem Pisitheo nihil credo, qui puellae virgini curationem nescit adhibere. Signatas mihi literas Calphurnius dedit, ad quas rescribam si tardavero, per Caecilium senem spadonem, hominem (ut scis) fidelem: cui verbo mandabo, quid uxor Avidii Cassii, et filii, et gener, de te iactare dicantur.* Ex his literis intelligitur Cassio Faustinam consciam non fuisse, quin etiam supplicium eius graviter exegisse: siquidem Antoninum quiescentem et clementiora cogitantem, ad vindictae necessitatem impulit. Cui Antoninus quid rescripserit, subdita epistola perdocebit: *Tu quidem, mea Faustina, religiose pro marito et pro nostris liberis agis. Nam relegi epistolam tuam in Formiano, qua me hortaris ut in Avidii conscios vindicem. Ego vero et eius liberis parcam, et genero, et uxori, et ad senatum scribam, ne aut proscriptio gravior sit, aut poena crudelior. Non enim quidquam est, quod imperatorem romanum melius commendet gentibus quam clementia. Haec Caesarem Deum fecit, haec Augustum consecravit, haec patrem tuum in primis Pii nomine ornavit. Denique si ex mea sententia de bello iudicatum esset, nec Avidius esset occisus. Esto igitur secura. Dii me tuentur, Diis pietas mea cordi est. Pompeianum nostrum in annum sequentem consulem dixi:* haec Antoninus ad coniugem. Ad senatum

autem qualem orationem miserit, interest scire. Ex oratione Marci Antonini: *Habetis igitur, Patres conscripti, pro gratulatione victoriae generum meum consulem, Pompeianum dico: cuius aetas olim remuneranda fuerat consulatu, nisi viri fortes intervenissent, quibus reddi debuit, quod a republica debebatur. Nunc quod ad defectionem Cassianam pertinet, vos oro atque obsecro, Patres conscripti, ut censura vestra deposita, meam pietatem clementiamque servetis, imo vestram: neque quemquam ullum senatus occidat. Nemo senatorum puniatur, nullius fundatur viri nobilis sanguis: deportati redeant, proscripti bona recipiant. Utinam possem multos etiam ab inferis excitare. Non enim unquam placet in imperatore vindicta sui doloris: quae etsi iustior fuerit, acrior videtur. Quare filiis Avidii Cassii et genero et uxori veniam dabitis. Et quid dico veniam? quum illi nihil fecerint. Vivant igitur securi, scientes sub Marco se vivere. Vivant in patrimonio parentum, pro parte donato: auro, argento, vestibus fruantur: sint divites, sint securi, sint vagi et liberi, et per ora omnium ubique populorum circumferant meae, circumferant vestrae pietatis exemplum. Nec magna haec est, Patres conscripti, clementia, veniam proscriptorum liberis et coniugibus dari. Ego vero a vobis peto, ut conscios senatorii ordinis et equestris, a caede, a proscriptione, a timore, ab infamia, ab invidia, et postremo ab omni vindicetis iniuria: detisque hoc meis temporibus, ut in causa tyrannidis, qui in tumultu cecidit, probetur occisus.* Hanc eius clementiam senatus his acclamationibus prosequutus est: *Antonine pie, Dii te servent, Antonine clemens, Dii te servent. Tu noluisti, quod licebat: nos fecimus, quod decebat. Commodo imperium iustum rogamus, progeniem tuam robora. Fac securi sint liberi tui: bonum imperium nulla vis laedit. Commodo Antonino tribuniciam potestatem rogamus: praesentiam tuam rogamus: philosophiae tuae, patientiae tuae, doctrinae tuae, nobilitati tuae, innocentiae tuae. Vincis inimicos, hostes exsuperas: Dii te tuentur.* Et reliqua. Vixerunt igitur posteri Avidii Cassii securi, et ad honores admissi sunt. Sed eos Commodus Antoninus post excessum Divi patris sui, omnes vivos incendi iussit, quasi in factione deprehensos. Haec sunt quae de Cassio Avidio comperimus: cuius ipsius mores (ut supra diximus) varii semper fuerunt, sed ad censuram crudelitatemque propensiores: qui si obtinuisset imperium, fuisset non modo clemens, sed bonus, sed utilis et optimus imperator. Nam exstat epistola eius ad generum suum iam impera-

toris, huiusmodi: *Misera respublica, quae istos divitiarum cupidos et divites patitur misera. Marcus homo sane optimus: qui dum clemens dici cupit, eos patitur vivere, quorum ipse non probat vitam. Ubi Lucius Cassius, cuius nos frustra tenet nomen? Ubi Marcus ille Cato Censorius? Ubi omnis disciplina maiorum? quae olim quidem intercidit, nunc vero nec quaeritur. Marcus Antoninus philosophatur, et quaerit de clementia, et de animis, et de honesto et iusto, nec sentit pro republica. Vides multis opus esse gladiis, multis elogiis, ut in antiquum statum publica forma reddatur. Ego vero istis praesidibus provinciarum, an ego proconsules, an ego praesides putem, qui ob hoc sibi a senatu et ab Antonino provincias datas credunt, ut luxurientur, ut divites fiant? Audisti praefectum praetorii nostri philosophi, ante triduum quam fieret, mendicum et pauperem, sed subito divitem factum. Unde quaeso, nisi de visceribus reipublicae provincialiumque fortunis? Sint sane divites, sint locupletes: aerarium publicum refercient. Tantum Dii faveant bonis partibus. Reddant Cassiani reipublicae principatum.* Haec epistola eius indicat, quam severus et quam tristis futurus fuerit imperator.

AELII LAMPRIDII

COMMODUS ANTONINUS

AD DIOCLETIANUM AUGUSTUM.

De Commodi Antonini parentibus, in vita Marci Antonini satis est disputatum. Ipse autem natus est apud Lanuvium cum fratre Antonino gemino, pridie Calendas septembres, patre patruoque consulibus, ubi et avus maternus dicitur natus. Faustina quum esset Commodo cum fratre praegnans, visa est in somnis serpentes parere, sed ex his unum ferociorem. Quum autem peperisset Commodum atque Antoninum, Antoninus quadrimus est elatus, quem parem astrorum cursu Commodo mathematici promittebant. Mortuo igitur fratre, Commodum Marcus et suis praeceptis, et etiam magnorum atque optimorum virorum erudire conatus est. Habuit litteratorem graecum, Onesicritum: latinum, Capellam Antistium: orator ei Atteius Sanctus fuit. Sed tot disciplinarum magistri nihil ei profuerunt: *Tantum valet aut ingenii vis, aut eorum qui in aula institutores habentur*. Nam a prima statim pueritia, turpis, improbus, crudelis, libidinosus, ore quoque pollutus et constupratus fuit: iam in his artifex quae stationis imperatoriae non erant, ut calices fingeret, saltaret, cantaret, sibilaret, scurram denique et gladiatorem se perfectum ostenderet. Auspicium crudelitatis apud Centumcellas dedit anno aetatis duodecimo; nam quum tepidius forte lotus esset, balneatorem in fornacem coniici iussit: quando a paedagogo, cui hoc iussum fuerat, vervecina pellis in fornace consumpta est, ut fidem poenae de foetore nidoris impleret. Appellatus est autem Caesar puer cum fratre suo Severo: decimoquarto aetatis anno in collegium sacerdotum adscitus

est. Cooptatus inter tres solos principes iuventutis quum togam sumpsit: adhuc in praetexta puerili congiarium dedit, atque ipse in basilica Traiani praesedit. Indutus autem toga est. Nonarum iuliarum die, quo in terris Romulus non apparuit, et eo tempore quo Cassius a Marco descivit. Profectus est, commendatus militibus, cum patre in Syriam et Aegyptum, et cum eo Romam rediit. Post haec venia legis Annariae impetrata, consul est factus: et cum patre imperator est appellatus quinto Calendarum decembrium die, Pollione et Apro consulibus, et triumphavit cum patre; nam et hoc Patres decreverant. Profectus est cum patre et ad Germanicum bellum. Adhibitos custodes vitae suae honestiores ferre non potuit: pessimos quosque detinuit, et submotos usque ad aegritudinem desideravit: quibus per patris mollitiem restitutis, popinas et ganeas in Palatinis semper aedibus fecit: neque unquam pepercit vel pudori vel sumptui. In domo aleam exercuit. Mulierculas formae scitioris, ut prostibula, mancipia lupanarium, ad ludibrium pudicitiae contraxit. Imitatus etiam propolas circumforaneos, equos curules sibi comparavit. Aurigae habitu currus rexit: gladiatoribus convixit: aquam gessit ut lenonum minister: ut probris natum magis quam ei loco cum crederes ad quem fortuna provexit. Patris ministeria seniora submovit, amicos senes abiecit. Filium Salvi Iuliani, qui exercitibus praeerat, ad impudicitiam frustra tentavit, atque exinde Iuliano tetendit insidias. Honestissimos quosque aut per contumeliam aut per honorem indignissimum, abiecit. Appellatus est a mimis quasi obstupratus, eosdemque ita ut non apparerent, subito deportavit. Bellum etiam quod pater paene confecerat, legibus hostium addictus, remisit, ac Romam reversus est. Romam ut rediit, sub actore suo Antero post se in curru locato, ita triumphavit, ut eum saepius cervice reflexa publice oscularetur: etiam in orchestra hoc idem fecit. Et cum potaret in lucem, heluareturque viribus romani imperii, vespera etiam per tabernas ac lupanaria volitavit. Misit homines ad provincias regendas, vel criminum socios, vel a criminosis commendatos. In senatus odium ita venit, ut et ipse crudeliter in tanti ordinis perniciem saeviret, fieretque contemptui. Crudelis vita Commodi Quadratum et Lucillam compulit ad eius interfectionem consilia inire, non sine praefecti praetorio Tarrutini Paterni consilio. Datum autem est negotium peragendae necis Claudio Pompeiano propinquo, qui ingressus ad Commodum districto gladio, quum faciendi potestatem habuisset, in haec verba prorumpens:

Hunc tibi pugionem Senatus mittit; detexit facinus fatuus, nec implevit, multis cum eo participantibus caussam. Post haec interfecti sunt Pompeianus primo et Quadratus: dein Narbana atque Norbanus et Paralius, et mater eius Lucilla in exsilium exacta. Cum praefecti praetorio vidissent Commodum in tantum odium incidisse, obtentu Anteri, cuius potentiam populus romanus ferre non poterat, urbane Anterum eductum a palatio sacrorum causa, et redeuntem in hortos suos, per frumentarios occiderunt. Id vero gravius quam de se ipso Commodo fuit. Paternum autem et huius caedis auctorem, et (quantum videbatur) paratae necis Commodi conscium, et interventorem ne coniuratio latius puniretur, instigante Tigidio, per laticlavii honorem a praefecturae administratione submovit. Post paucos dies insimulavit eum coniurationis, quum diceret, ob hoc promissam Iuliani filio filiam Paterni, ut in Iulianum transferretur imperium. Quare et Paternum et Iulianum et Vitruvium Secundum Paterni familiarissimum, qui epistolas imperatorias curabat, interfecit. Domus praeterea Quintiliorum omnis exstincta, quod Sextus, Concidiani, filius specie mortis ad defectionem diceretur evasisse. Interfecta et Vitrasia Faustina, et Velius Rufus, et Egnatius Capito consulares. In exsilium autem acti sunt Aemilius Iunctus et Attilius Severus consules: et in multos alios varie saevitum. Post haec Commodus nunquam facile in publicum processit: neque quidquam sibi nuntiari passus, nisi quod Perennis ante tractasset. Perennis autem Commodi persciens, invenit quemadmodum ipse potens esset; nam persuasit Commodo, ut ipse deliciis vacaret, idem vero Perennis curis incumberet: quod Commodus laetanter accepit. Hac igitur lege vivens ipse cum trecentis concubinis, quas ex matronarum meretricumque delectu ad formae speciem conciliaverat, trecentisque aliis puberibus exoletis, quos aeque ex plebe ac nobilitate nuptiisque, forma disceptatrice collegerat, in palatio per convivia et balneas bacchabatur. Inter haec habitu victimarii, victimas immolavit: in arena rudibus inter cubicularios gladiatores pugnavit, lucentibus aliquando mucronibus. Tunc tamen Perennis cuncta sibimet vindicavit: quos voluit, interemit, spoliavit plurimos, omnia iura subvertit, praedam omnem in sinum contulit. Ipse autem Commodus Lucillam sororem, quum eam compressisset, occidit: sororibus dein suis ceteris, ut dicitur, constupratis, consobrina patris complexibus suis coniuncta, uni etiam ex concubinis matris nomen imposuit et uxoris: quam deprehensam in adulterio exegit,

exactam relegavit, et postea occidit. Ipsas concubinas suas sub oculis suis stuprari iubebat. Nec irruentium in se iuvenum carebat infamia, omni parte corporis, atque ore in sexum utrumque pollutus. Occisus est eo tempore etiam Claudius quasi a latronibus: cuius filius cum pugione quondam ad Commodum ingressus est, multique alii senatores sine iudicio interempti, feminae quoque divites. Et nonnulli per provincias a Perenni ob divitias insimulati, spoliati sunt, vel etiam interempti. His autem quibus deerat ficti criminis appositio, obiiciebatur, quod scribere voluissent Commodum heredem. Eo tempore in Sarmatia res bene gestas per alios duces, in filium suum Perennis referebat. Hic tamen Perennis, qui tantum potuit, subito, quod bello Britannico militibus equestris loci viros praefecerat, amotis senatoribus, prodita re, per legatos, exercitus hostis appellatus lacerandusque militibus est deditus: in cuius potentiae locum Cleandrum ex cubiculariis subrogavit. Multa sane post interfectum Perennem eiusque filium, quasi a se non gesta rescidit, velut in integrum restituens. Et hanc quidem poenitentiam scelerum ultra triginta dies tenere non potuit, graviora per Cleandrum faciens quam fecerat per supra dictum Perennem. Et in potentia quidem Cleander Perenni successerat: in praefectura vero Niger, qui sex tantum horis praefectus praetorii fuisse perhibetur. Mutabantur enim praefecti praetorii per horas ac dies, Commodo peiora omnia quam fecerat ante, faciente. Fuit item Marcius Quartus praefectus praetorio diebus quinque. Horum successores ad arbitrium Cleandri aut retenti sunt aut occisi, ad cuius nutum etiam libertini in senatum atque in patricios lecti sunt; tuncque primum viginti quinque consules in unum annum, venditaeque omnes provinciae. Omnia Cleander pecunia venditabat: revocatos de exsilio dignitatibus ornabat, res iudicatas rescindebat: qui tantum per stultitiam Commodi potuit, ut Byrrum sororis Commodi virum, reprehendentem nuntiantemque Commodo, quae fiebant, in suspicionem regni affectati traheret et occideret, multis aliis qui Byrrum defendebant, pariter interemptis. Praefectus etiam Ebutianus inter hos est interemptus: in cuius locum ipse Cleander cum aliis duobus quos ipse delegerat, praefectus est factus. Tuncque primum tres praefecti praetorio fuere, inter quos libertinus, qui a pugione appellatus est. Sed et Cleandro dignus tandem vitae finis impositus. Nam cum insidiis illius Arrius Antoninus fictis criminibus in Attali gratiam, quem in proconsulatu Asiae damnaverat, esset occisus, nec eam

tum invidiam populo saeviente Commodus ferre potuisset, plebi ad poenam donatus est; quum etiam Apolaustus, aliique liberti aulici pariter interempti sunt. Cleander inter cetera etiam concubinas eius constupravit, de quibus filios suscepit, qui post eius interitum cum matribus interempti sunt. In cuius locum Iulianus et Regillus subrogati sunt: quos et ipsos postea poenis affecit. His occisis interemit Servilium et Dulium Silanos cum suis: mox Anicium Lupum, et Petronios Mamertinum et Suram, filiumque Mamertini Antoninum ex sorore sua genitum. Et post eos sex simul ex consularibus, Allium Fuscum, Coelium Felicem, Luceium Torquatum, Lartium Euripianum, Valerium Bassianum, Pactuleium Magnum cum suis: atque in Asia Sulpitium Crassum proconsulem, et Iulium Proculum cum suis, Claudiumque Lucanum consularem, et consobrinam patris sui Faustinam Anniam in Achaia, et alios infinitos. Destinaverat et alios quatuordecim occidere, quum sumptus eius, vires romani imperii sustinere non possent. Inter haec Commodus, senatu semet ridente, quum adulterum matris consulem designasset, appellatus est *Pius:* quum occidisset Perennem, appellatus est *Felix*. Inter plurimas caedes multorum civium, quasi quidam novus Sylla, idem Commodus ille Pius, ille Felix, finxisse etiam quandam contra se coniurationem dicitur, ut multos occideret. Nec alia ulla fuit defectio praeter Alexandri, qui postea se et suos interemit, et sororis Lucillae. Appellatus est Commodus etiam *Britannicus* ab adulatoribus, quum Britanni etiam imperatorem contra eum deligére voluerint. Appellatus est etiam *Romanus Hercules*, quod feras Lanuvii in amphitheatro occidisset. Erat enim haec illi consuetudo, ut domi bestias interficeret. Fuit praeterea ea dementia, ut urbem Romam, coloniam Commodianam vocari voluerit: qui furor dicitur ei inter delinimenta Martiae iniectus. Voluit etiam in circo quadrigas agitare. Dalmaticatus in publico processit, atque ita signum quadrigis emittendis dedit. Et eo quidem tempore, quo ad senatum retulit de Commodiana facienda Roma, non solum senatus hoc libenter accepit per irrisionem (quantum intelligitur) sed etiam seipsum Commodianum vocavit, Commodum Herculem et Deum appellans. Simulavit, se et in Africam iturum ut sumptum itinerarium exigeret: et exegit, eumque in convivia et aleam convertit. Motilenum praefectum praetorio per ficus veneno interemit. Accepit statuas in Herculis habitu, eique immolatum est ut Deo. Multos praeterea paraverat interimere, quod per parvulum queudam proditum

est, qui tabulam e cubiculo eiecit, in qua occidendorum erant nomina scripta. Sacra Isidis coluit, ut et caput raderet et Anubin portaret. Bellonae servientes vere exsecare brachium praecepit, studio crudelitatis. Isiacos vero pineis usque ad perniciem pectus tundere cogebat. Cum Anubin portaret, capita Isiacorum graviter obtundebat ore simulacri. Clava non solum leones in veste muliebri et pelle leonina, sed etiam multos homines afflixit. Debiles pedibus, et eos qui ambulare non possent, in gigantum modum formavit, ita ut a genibus de pannis et linteis quasi dracones digererentur, eosdemque sagittis confecit. Sacra mithriaca homicidio vero polluit, quum illic aliquid ad speciem timoris vel dici vel fingi soleat. Etiam puer et gulosus et impudicus fuit. Adolescens omne genus infamavit hominum quod erat secum, et ab omnibus est infamatus. Irridentes se feris obiiciebat. Eum etiam, qui Tranquilli librum vitam Caligulae continentem legerat, feris obiici iussit; quia eundem diem natalis habuerat quem et Caligula. Si quis sane se mori velle praedixisset, hunc invitum praecipitari iubebat. In iocis quoque perniciosus; nam eum, quem vidisset albescentes inter nigros capillos quasi vermiculos habere, sturno apposito, qui se vermes sectari crederet, capite suppuratum reddebat obtunsionibus. Pinguem hominem medio ventre dissecuit, ut eius intestina subito funderentur. Monopodios et luscinios, eos quibus aut singulos tulisset oculos aut singulos pedes fregisset, appellabat. Multos praeterea passim exstinxit: alios quia barbarico habitu occurrerant; alios quia nobiles et speciosi erant. Habuit in deliciis homines appellatos nominibus verendorum utriusque sexus, quos libentius suis oculis applicabat. Habuit et hominem pene prominente ultra modum animalium, quem Onon appellabat, sibi carissimum: quem et ditavit et sacerdotio Herculis rustici praeposuit. Dicitur saepe pretiosissimis cibis humana stercora miscuisse, nec abstinuisse gustu, aliis (ut putabat) irrisis. Duos gibbos retortos in lance argentea sibi sinapi perfusos exhibuit; eosdemque statim promovit ac ditavit. Praefectum praetorio suum Iulianum togatum, praesente officio suo, in piscinam detrusit: quem saltare etiam nudum ante concubinas suas iussit, quatientem cymbala, deformato vultu. Genera leguminum coctorum ad convivium propter luxuriae continuationem raro vocavit. Lavabat per diem septies atque octies, et in ipsis balneis edebat. Deorum templa polluit stupris et humano sanguine. Imitatus est et medicum, ut sanguinem hominibus emitteret scalpris feralibus.

Menses quoque in honorem eius pro Augusto *Commodum*, pro Septembri *Herculem*, pro Octobri *Invictum*, pro Novembri *Exuperatorium*, pro Decembri *Amazonium*, ex signo ipsius adulatores vocabant. *Amazonius* autem vocatus est ex amore concubinae suae Martiae, quam pictam in Amazone diligebat: propter quam et ipse Amazonico habitu in arenam romanam procedere voluit. Gladiatorum etiam certamen subiit, et nomina gladiatorum recepit eo gaudio, quasi acciperet triumphalia. Ludum semper ingressus est: et quoties ingrederetur, publicis monumentis indi iussit. Pugnasse autem dicitur septingenties tricies quinquies. Nominatus inter Caesares quarto Iduum octobrium, quas Herculeas postea nominavit, Pudente et Pollione consulibus. Appellatus *Germanicus*, Idibus Herculeis, Maximo et Orphito consulibus. Assumptus est in omnia collegia sacerdotalia sacerdos, XIII. Calendas Invictas, Pisone et Iuliano consulibus. Profectus in Germaniam XIV. Calendas Aelias, ut postea nominavit, iisdem consulibus. Togam virilem accepit, cum patre appellatus *Imperator*, V. Calendas Exuperatorias, Pollione iterum et Apro consulibus. Triumphavit X. Calendas Amazonias iisdem consulibus. Iterum profectus III. Nonas Commodias, Orphito et Ruffo consulibus. Datus in perpetuum ab exercitu et senatu in domo Palatina Commodiana conservandus, XI. Calendas Romanas, Praesente iterum consule. Tertio meditans de profectione, a senatu et populo suo retentus est. Vota pro eo facta sunt Nonis Piis, Fusciano iterum consule. Inter haec refertur in literas, pugnasse illum sub patre trecenties sexagies quinquies. Item postea tantum palmarum gladiatoriarum confecisse, vel victis retiariis vel occisis, ut mille contingeret. Ferarum autem diversarum manu sua occidit multa millia, ita ut elephantos occideret. Et haec fecit saepe spectante populo romano. Fuit autem validus ad haec, alias debilis et infirmus, vitio etiam inter inguina prominenti, ita ut eius tumorem per sericas vestes populus romanus agnosceret. Versus in eum multi scripti sunt, de quibus etiam in opere suo Marius Maximus gloriatur. Virium ad conficiendas feras tantarum fuit, ut elephantum conto transfigeret; et orygis cornu hasta transmiserit: et singulis ictibus multa millia ferarum ingentium conficeret. Impudentiae tantae fuit, ut quum muliebri veste in amphitheatro vel theatro sedens, publice saepissime biberit. Victi sunt sub eo tamen, quum ille sic viveret, per legatos, Mauri: victi Daci: Pannoniae quoque compositae: in Britannia, in Germania et in Dacia imperium eius recusanti-

bus provincialibus: quae omnia ista per duces sedata sunt. Ipse Commodus in subscribendo tardus et negligens, ita ut libellis una forma multis subscriberet: in epistolis autem plurimis *Vale* tantum scriberet. Agebanturque omnia per alios, qui etiam condemnationes in sinum vertisse dicuntur. Per hanc autem negligentiam, quum et annonam vastarent ii, qui tunc rempublicam gerebant, etiam inopia ingens Romae exorta est, quum fruges non deessent, et eos quidem, qui omnia vastabant, postea Commodus occidit atque proscripsit. Ipse vero seculum aureum, *Commodianum* nomine assimulans, vilitatem proposuit, ex qua maiorem penuriam fecit. Multi sub eo et alienam poenam et suam salutem pecunia redemerunt. Vendidit etiam suppliciorum diversitates et sepulturas et imminutiones malorum, et alios pro aliis occidit. Vendidit etiam provincias et administrationes, quum hi, per quos venderet, partem acciperent, partem vero Commodus. Vendidit nonnullis et inimicorum suorum caedes. Vendiderunt sub eo etiam eventus litium liberti. Praefectos Paternum et Perennem non diu tulit, ita tamen, ut etiam de his praefectis, quos ipse fecerat, triennium nullus impleret: quorum plurimos interfecit vel veneno vel gladio. Et praefectos urbi eadem facilitate mutavit. Cubicularios suos libenter occidit, quum omnia ex nutu eorum semper fecisset. Electus cubicularius, quum videret eum tam facile cubicularios occidere, praevenit eum, et factioni mortis eius interfuit. Spectator gladiatoria sumpsit arma, panno purpureo nudos humeros advelans. Habuit praeterea morem, ut omnia quae turpiter, quae impure, quae crudeliter, quae gladiatorie, quae lenonice faceret, actis urbis indi iuberet, ut Marii Maximi scripta testantur. *Commodianum* etiam populum romanum dixit, quo saepissime praesente, gladiator pugnavit. Sane quum illi saepe pugnanti, ut Deo, populus favisset, irrisum se credens, populum romanum a militibus classiariis, qui vela ducebant, in amphitheatro interimi praeceperat. Urbem incendi iusserat, utpote coloniam suam: quod factum esset, nisi Laetus praefectus praetorio Commodum deterruisset. Appellatus est sane inter cetera triumphalia nomina, etiam sexcenties vicies *Paulus primus sequutorum*. Prodigia eius imperio et publice et privatim haec facta sunt. Crinita stella apparuit. Vestigia Deorum in foro visa sunt exeuntia, et ante bellum desertorum, coelum arsit: et repentina caligo ac tenebra in circo Calendis ianuariis oborta: et ante lucem fuerant etiam incendiariae aves ac dirae. De Palatio ipse ad Caelium montem in Vectilianas aedes migravit, negans

se in Palatio posse dormire. Ianus geminus sua sponte apertus est, et Anubis simulacrum marmoreum moveri visum est. Herculis signum aeneum sudavit in Minutia per plures dies: bubo etiam supra cubiculum eius deprehensus est tam Romae quam Lanuvii. Ipse autem prodigium non leve sibi fecit; nam quum in gladiatoris occisi vulnus manum misisset, ad caput sibi detersit: et contra consuetudinem, paenulatos iussit spectatores, non togatos, ad munus convenire, quod funeribus solebat, ipse in pullis vestimentis praesidens. Galea eius bis per portam Libitinensem elata est. Congiarium dedit populo, singulis denarios septingenos vicenos quinos: circa alios omnes parcissimus fuit, quod luxuriae sumptibus aerarium minuorat. Circenses multos addidit ex libidine potius quam religione, et ut dominos factionum ditaret. His incitati, licet nimis sero, Quintus Aemilius Laetus praefectus, et Martia concubina eius, inierunt coniurationem ad occidendum eum. Primum ei venenum dederunt: quod quum minus operaretur, per athletam, cum quo exerceri solebat, eum strangulaverunt. Fuit forma quidem corporis iusta, vultu insubido, ut ebriosi solent, et sermono incondito, capillo semper fucato et auri ramentis illuminato, adurens comam et barbam timore tonsoris. Corpus eius, ut unco traheretur, atque in Tiberim mitteretur, senatus et populus postulavit; sed postea iussu Pertinacis in monumentum Hadriani translatum est. Opera eius praeter lavacrum, quod Cleander nomine ipsius fecerat, nulla exstant; sed nomen eius, alienis operibus incisum, senatus erasit. Nec patris autem sui opera perfecit. Classem Africanam instituit: quae subsidio esset si forte Alexandrina frumenta cessassent. Ridicule etiam Carthaginem, *Alexandriam Commodianam togatam* appellavit, quum classem quoque Africanam, *Commodianam Herculeam* appellasset. Ornamenta sane quaedam colosso addidit, quae postea cuncta sublata sunt. Colossi autem caput dempsit, quod Neronis esset, ac suum imposuit: et titulum more solito subscripsit, ita ut illum gladiatorium et effoeminatum non praetermitteret. Hunc tamen Severus imperator amantissimus nominis sui, odio (ut videtur) senatus, inter Deos retulit, flamine addito, quem ipse vivus sibi paraverat, Herculaneo Commodiano. Sorores tres superstites reliquit. Ut natalis eius celebraretur, Severus instituit. Acclamationes senatus post mortem Commodi graves fuerunt. Ut autem sciretur, quod iudicium senatus de Commodo fuerit, ipsas acclamationes de Mario Maximo indidi, et sententiam senatusconsulti: *Hosti patriae*

honores detrahantur, parricidae honores detrahantur, parricida trahatur. Hostis patriae, parricida, gladiator, in spoliario lanietur. Hostis Deorum, carnifex senatus. Hostis Deorum, parricida senatus, hostis Deorum, hostis senatus, gladiatorem in spoliario. Qui senatum occidit, in spoliario ponatur. Qui senatum occidit, unco trahatur. Qui innocentes occidit, unco trahatur: hostis, parricida, vere severe. Qui sanguine suo non pepercit, unco trahatur. Qui te occisurus fuit, unco trahatur. Nobiscum timuisti, nobiscum periclitatus es. Ut salvi simus, Iuppiter optime maxime, serva nobis Pertinacem. Fidei praetorianorum feliciter: praetoriis cohortibus feliciter: exercitibus romanis feliciter: pietati senatus feliciter. Parricida trahatur. Rogamus, Auguste, parricida trahatur. Hoc rogamus, parricida trahatur. Exaudi Caesar: Delatores ad leonem, exaudi Caesar. Delatores ad leonem, exaudi Caesar. Speratum ad leonem. Victoriae populi romani feliciter: fidei militum feliciter: fidei praetorianorum feliciter: cohortibus praetoriis feliciter. Hostis statuas undique, parricidae statuas undique: gladiatoris statuas undique: gladiatoris et parricidae statuae detrahantur: necator civium trahatur, parricida civium trahatur, gladiatoris statuae detrahantur. Te salvo, salvi et securi sumus, vere, vere: modo vere, modo digne, modo vere, modo libere. Nunc securi sumus, delatoribus metum. Ut securi simus, delatoribus metum: salvi simus, delatores de senatu. Delatoribus fustem, te salvo, delatores ad leonem, te imperante; delatoribus fustem. Parricidae gladiatoris memoria aboleatur, parricidae gladiatoris statuae detrahantur. Impuri gladiatoris memoria aboleatur: gladiatorem in spoliario. Exaudi Caesar, carnifex unco trahatur, carnifex senatus, more maiorum unco trahatur. Saevior Domitiano: impurior Nerone, sicut fecit, sic patiatur. Memoriae innocentium serventur, honores innocentium restituas rogamus. Parricidae cadaver unco trahatur, gladiatoris cadaver unco trahatur, gladiatoris cadaver in spoliario ponatur. Praeroga, praeroga: omnes censemus unco trahendum. Qui omnes occidit, unco trahatur. Qui omnem aetatem occidit, unco trahatur. Qui utrumque sexum occidit, unco trahatur. Qui sanguini suo non pepercit, unco trahatur. Qui templa spoliavit, unco trahatur. Qui testamenta delevit, unco trahatur. Qui vivos spoliavit, unco trahatur. Servis servivimus. Qui pretia vitae exegit, unco trahatur. Qui pretia vitae exegit, et fidem non servavit, unco trahatur. Qui senatum vendidit, unco trahatur. Qui filiis abstulit hereditatem, unco trahatur. Indices de senatu,

delatores de senatu: servorum subornatores de senatu, et tu nobiscum timuisti, omnia scis, bonos et malos nosti: omnia scis, omnia emenda, pro te timuimus. O nos felices te viro imperante! De parricida refer, refer, perroga, praesentiam tuam rogamus. Innocentes sepulti non sunt. Parricidae cadaver trahatur. Parricida sepultos eruit: parricidae cadaver trahatur. Et quum iussu Pertinacis Livius Laurensis procurator patrimonii, Fabio Chiloni consuli designato dedisset, per noctem Commodi cadaver sepultum est. Senatus acclamavit: *Quo auctore sepelierunt? Parricida sepultus eruatur, trahatur.* Cingius Severus dixit: *Iniuste sepultus est. Quia pontifex dico, hoc collegium pontificum dicit. Quoniam laeta percensui, nunc convertar ad necessaria, censeoque (quod is qui nonnisi ad perniciem civium et ad dedecus suum vixit ob honorem suum decerni coëgit) abolendas statuas: quae undique sunt abolendae, nomenque ex omnibus privatis publicisque monumentis eradendum: mensesque his nominibus nuncupandos quibus nuncupabantur, quum primum illud malum in rempublicam incubuit.*

IULII CAPITOLINI

PERTINAX IMPERATOR.

Publio Helvio Pertinaci pater libertinus Helvius Successus fuit, qui filio nomen ex continuatione lignariae negotiationis, quod pertinaciter eam rem gereret, imposuisse fertur. Natus est Pertinax in Apennino in villa Martis. Equus pullus ea hora, qua natus est, in tegulas ascendit, atque ibi breviter commoratus, decidens exspiravit. Hac re pater motus ad Chaldaeum venit, qui quum illi futurà ingentia praedixisset, stipem se perdidisse dixit. Puer litteris elementariis et calculo imbutus, datus etiam graeco grammatico, atque inde Sulpicio Apollinari, post quem idem Pertinax grammaticen professus est. Sed quum in ea minus quaestus proficeret, per Lollianum Avitum consularem virum, patris patronum, ducendi ordinis dignitatem petiit. Dein praefectus cohortis in Syria profectus, Tito Aurelio imperatore a praeside Syriae, quod sine diplomatibus cursum usurpaverat, pedibus ab Antiochia ad legationem suam iter facere coactus est. Bello Parthico industria sua promeritus, in Britanniam translatus est ac retentus. Post in Moesia rexit alam, deinde alimentis dividendis in via Aemilia procuravit. Inde classem Germanicam rexit. Mater eum usque in Germaniam prosequuta est, ibique obiit: cuius etiam sepulcrum stare nunc dicitur. Inde ad ducenûm sestertiûm stipendium translatus in Daciam, suspectusque Marco quorundam relatu, a partibus remotus est: et postea per Claudium Pompeianum generum Marci, quasi adiutor ei futurus, vexillis regendis adscitus est: in quo munere approbatus, lectus est in senatum. Postea iterum re bene gesta, prodita est factio, quae illi concinnata fuerat: Marcusque imperator, ut compensaret iniuriam, praetorium

eum fecit, et primae legioni regendae imposuit; statimque Rhaetias et Noricum ab hostibus vindicavit. Ex quo eminente industria, studio Marci imperatoris consul est designatus. Exstat oratio apud Marium Maximum laudes eius continens, et omnia vel quae fecit, vel quae perpessus est, et praeter illam orationem, quam longum fuerit connectere, saepissime Pertinax a Marco et in concione militari et in senatu laudatus est: doluitque palam Marcus, quod quum senator esset, praefectus praetorii fieri a se non posset. Cassiano motu composito, e Syria ad Danubii tutelam profectus est, atque inde Moesiae utriusque, mox Daciae regimen accepit. Bene gestis his provinciis, Syriam meruit. Integre se usque ad Syriae regimen Pertinax tenuit: post excessum vero Marci, pecuniae studuit: quare etiam dictis popularibus est lacessitus. Curiam romanam post quatuor provincias consulares, quia consulatum absens gesserat, iam dives ingressus est, quum eam senator antea non vidisset. Iussus est praeterea statim a Perenne in Liguriam secedere in villam paternam. Nam pater eius tabernam coctiliciam in Liguria exercuerat. Sed posteaquam in Liguriam venit, multis agris coëmptis, tabernam paternam, manente forma priore, infinitis aedificiis circumdedit: fuitque illic per triennium et mercatus est per suos servos. Occiso sane Perenni, Commodus Pertinaci satisfecit, eumque petiit per literas, ut ad Britanniam proficisceretur: profectusque milites ab omni seditione deterruit, quum illi quemcumque imperatorem vellent habere et ipsum specialiter Pertinacem. Tunc Pertinax malevolentiae notam subiit, quod dictus est insimulasse apud Commodum affectati imperii Antistium Burrum, et Arrium Antoninum. Et seditiones quidem contra ipse compescuit in Britannia: verum ingens periculum adiit, seditione legionis paene occisus, certe inter occisos relictus: quam quidem rem idem Pertinax acerrime vindicavit. Denique postea veniam legationis petiit, dicens, sibi ob defensam disciplinam infestas esse legiones. Accepto successore, alimentorum ei cura mandata est, deinde proconsul Africae factus est. In quo proconsulatu multas seditiones perpessus dicitur, vaticinationibus earum quae de templo Caelestis emergunt, Post hoc praefectus urbi factus: in qua praefectura post Fuscianum hominem severum, Pertinax mitissimus et humanissimus fuit, et ipsi Commodo plurimum placuit, quia ille esset iterum, quum Pertinax factus est. Tunc Pertinax interficiendi Commodi conscientiam delatam sibi ab aliis non fugit. Commodo autem interempto, Laetus prae-

fectus praetorii et Electus cubicularius ad eum venerunt, ut eum confirmarent, atque in castra duxerunt. Illic Pertinax milites alloquutus est, donativum promisit, ingeri sibi imperium a Laeto et Electo dixit. Fictum est autem, quod morbo esset Commodus exstinctus, quia et milites, ne tentarentur, pertimescebant. Denique a paucis primum est Pertinax imperator appellatus. Factus est autem sexagegenario maior imperator, pridie Calendas ianuarias. De castris nocte quum ad senatum venisset, et cellam curiae iussisset aperiri, neque inveniretur aedituus, in templo Concordiae resedit. Et quum ad eum Claudius Pompeianus, gener Marci, venisset, casumque Commodi lacrimasset, eum hortatus est Pertinax, ut imperium sumeret: sed ille recusavit, quia iam imperatorem Pertinacem videbat. Statim ergo omnis magistratus cum consule ad curiam venerunt, ingressumque Pertinacem nocte imperatorem appellaverunt. Ipse autem Pertinax post laudes suas a consulibus dictas, et post vituperationem Commodi acclamationibus senatus ostensam, egit gratias senatui, et praecipue Laeto praefecto praetorii, quo auctore et Commodus interemptus et ipse imperator est factus. Sed quum Laeto gratias egisset Pertinax, Falco consul dixit: *Qualis imperator es futurus, hinc intelligimus, quod Laetum et Marciam, ministros scelerum Commodi, post te videmus:* cui Pertinax respondit: *Iuvenis es, consul, nec parendi scis necessitatem. Paruerunt inviti Commodo; sed ubi habuerunt facultatem, quid semper voluerint, ostenderunt.* Eadem die qua Augustus est appellatus, et Flavia Titiana uxor eius Augusta est appellata, his horis quibus ille in Capitolium vota solvebat, primus sane omnium ea die, qua Augustus est appellatus, etiam patris patriae nomen recepit; nécnon simul etiam imperium proconsulare, necnon ius quartae relationis: quod ominis loco fuit Pertinaci. Ad Palatium ergo Pertinax profectus, quod tunc vacuum erat, quia Commodus in Vectilianis occisus est, petenti signum prima die tribuno dedit, *Militemus*, exprobrans utique segnitiem temporum superiorum: quod quidem etiam ante in omnibus ducatibus dederat. Exprobrationem autem istam milites non tulerunt, statimque de imperatore mutando cogitarunt. Ea die etiam ad convivium magistratus et proceres senatus rogavit, quam consuetudinem Commodus praetermiserat. Sane quum postero Calendarum die statuae Commodi deiicerentur, gemuerunt milites: simul quia iterum signum idem dederat imperator. Timebatur autem militia sub sene imperatore. Denique tertium nonarum diem votis ipsis milites Triarium

Maternum Lascivium, senatorem nobilem, ducere in castra voluerunt, ut eum rebus romanis imponerent; sed ille nudus fugit, atque ad Pertinacem in Palatium venit, et post ex urbe discessit. Timore sane Pertinax coactus, omnia, quae Commodus militibus et veteranis dederat, confirmavit. Suscipere se etiam imperium a senatu dixit, quod iam sponte inierat. Quaestionem maiestatis penitus tulit cum iureiurando. Revocavit etiam eos qui deportati fuerant crimine maiestatis; eorum memoria restituta qui occisi fuerant. Filium eius Pertinacem senatus Caesarem appellavit. Sed Pertinax nec uxoris Augustae appellationem recepit, et de filio dixit: *Quum meruerit*. Et quum Commodus allectionibus innumeris praetorios miscuisset, senatusconsultum Pertinax fecit, iussitque eos, qui praeturas non gessissent, sed allectione accepissent, post eos esse qui vere praetores fuissent. Sed hinc quoque grande odium sibi multorum commovit. Census retractari iussit: delatores vinctos graviter puniri iussit, et tamen mollius quam priores imperatores; unicuique dignitati, si delationis crimen incurreret, poenam statuens. Legem sane tulit, ut *testamenta* priora non prius essent irrita quam alia perfecta essent, neve ob hoc fiscus aliquando succederet. Ipseque professus est, nullius se aditurum hereditatem, quae aut adulatione alicuius delata esset, aut lite perplexa, aut legitimi heredes et necessarii privarentur: addiditque senatusconsulto haec verba: *Sanctius est, Patres Conscripti, inopem rempublicam obtinere, quam ad divitiarum cumulum per discrimina atque dedecoris vestigia pervenire.* Donativa et congiaria, quae Commodus promiserat, solvit. Annonae consultissime providit. Et quum tantam pecuniam aerarii haberent, ut praeter decies sestertium non se invenisse fateretur, coactus est ea exigere, quae Commodus indixerat, contra quam professus fuerat. Denique aggressus eum Lollianus Gentianus consularis, quod contra promissum faceret, necessitatis rationem accepit. Auctionem rerum Commodi habuit, ita ut et pueros et concubinas vendi iuberet, exceptis iis qui per vim Palatio videbantur inserti. Et de his quos vendi iussit, multi postea reducti ad ministerium, oblectaverunt senem, qui per alios principes usque ad senatoriam dignitatem pervenerunt. Scurras turpissimorum nominum dedecora perferentes, proscripsit ac vendidit: cuius nundinationis pecuniam, quae ingens fuit, militibus donativo dedit. A libertis etiam ea exegit, quibus Commodo vendente ditati fuerant. Auctio sane rerum Commodi in his insignior fuit. Vestis subteg-

mine serico aureis filis insignior, per tunicas, penulasque, lacernas et chirodotas Dalmatarum et cirratas militares, purpureasque chlamydes graecanicas atque castrenses, et cuculli Bardaici, et toga armaque gladiatoria gemmis auroque composita, et machaeras Herculaneas, et torques gladiatorias, vasaque eluto auro, ebore, argento, citroque composita, atque etiam phallovitroboli ex materie eadem, et vasa Samnitica, calefactandae resinae ac pici divellendis hominibus ac laevigandis: nec non vehicula arte fabricae nova, perplexis diversisque rotarum orbibus et exquisitis sedilibus, nunc ad solem declinandum, nunc ad spiritus opportunitatem per vertiginem: et alia iter metientia, horasque monstrantia, et cetera vitiis eius convenientia. Reddidit praeterea dominis eos qui se ex privatis domibus in aulam contulerant. Convivium imperatorium ex immenso ad certum revocavit modum: sumptus etiam omnes Commodi recidit. Exemplo autem imperatoris, quum ille parcius se ageret, ex omnium continentia vilitas nata est; nam imperatorium sumtum, pulsis non necessariis, ad soliti dimidium detraxit. Praemia militantibus posuit. Aes alienum quod primo imperii tempore contraxerat, solvit. Aerarium in suum statum restituit. Ad opera publica certum sumtum constituit. Reformandis suis pecuniam contulit: stipendia plurimis retro debita exsolvit. Obeundis postremo cunctis muneribus fiscum parem fecit. Alimentaria etiam compendia, quae novem annorum ex instituto Traiani debebantur, obdurata verecundia sustulit. Avaritiae suspicione privatus non caruit, quum apud vada Sabatia oppressis foenore possessoribus, latius suos teneret fines. Denique ex versu Luciliano *agrarius mergus* est appellatus. Multi autem eum etiam in provinciis, quas consularis gessit, sordide se egisse in litteras retulere. Nam vacationes et legationes militares dicitur vendidisse. Denique quum parentum minimum esset patrimonium, et nulla hereditas obvenisset, subito dives est factus. Omnibus sane possessiones suas reddidit, quibus Commodus ademerat, sed non sine pretio. Senatui legitimo semper interfuit, ac semper aliquid retulit. Civilem se salutantibus et interpellantibus semper exhibuit. Eos qui calumniis appetiti per servos fuerant, damnatis servis delatoribus liberavit, in crucem sublatis talibus servis: aliquos etiam mortuos vindicavit. Insidias paravit ei Falco, volens imperare, de quo conquestus est in senatu; quod quidem senatus credidit. Dum sibi quidam servus, quasi Fabiae esset filius ex Ceionii Commodi familia, Palatinam domum ridicule vindicas-

set, cognitus, iussus est flagellis caesus domino restitui. In cuius vindicta hi, qui oderunt Pertinacem, occasionem seditionis invenisse dicuntur. Falconi tamen pepercit et a senatu impunitatem eius petiit. Denique Falco in rebus suis securus vixit, et herede filio periit: quamvis multi Falconem nescisse dixerint imperium sibi parari. Alii etiam a servis, qui rationes interverterant, falsis testimoniis appetitum eum esse dixerunt. Sed Pertinaci factio praeparata est per Laetum praefectum praetorii, et eos quos Pertinacis sanctimonia offenderat. Laetum enim poenituerat, quod imperatorem fecerat Pertinacem, idcirco quia eum velut stultum intimatorem nonnullarum rerum reprehendebat. Grave praeterea militibus visum, quod in causa Falconis multos milites ad unius servi testimonium occidi praeceperat. Trecenti igitur de castris armati ad imperatorias aedes cuneo facto milites venere. Eadem tamen die immolante Pertinace, negatur in hostia cor repertum: et quum id vellet procurare, caput extorum non deprehendit. Et tunc quidem omnes milites in castris manebant. Qui quum de castris ad obsequium principis convenissent, et Pertinax eo die processionem, quam ad Athenaeum paraverat, ut audiret poëtam, ob sacrificii praesagium distulisset, hi qui ad obsequium venerant, redire in castra coeperunt. Sed subito globus ille in Palatium pervenit: neque aut arceri potuit, aut imperatori nunciari. Enim vero tantum odium in Pertinacem omnium aulicorum fuit, ut ad facinus milites hortarentur. Supervenerunt autem Pertinaci, quum ille aulicum famulitium ordinaret, ingressique porticus Palatii usque ad locum, qui appellatur *Sicilia et Iovis coenatio*. Hoc cognito, Pertinax Laetum praefectum praetorii ad eos misit. Sed ille, declinatis militibus, per porticus egressus, adoperto capite, domum se contulit. Verum, quum ad interiora prorumperent, Pertinax ad eos processit, eosque longa et gravi oratione placavit. Sed quum Tausius quidam, unus e Tungris, in iram et timorem milites loquendo adduxisset, hastam in pectus Pertinacis obiecit. Tunc ille precatus Iovem Ultorem, toga caput operuit, atque a ceteris confossus est: et Electus quidem confossis duobus cum eodem periit: reliqui autem cubicularii palatini (nam suos statim, ut imperator factus est, filius emancipatos dederat) diffugerunt. Multi sane dicunt etiam cubiculum milites irrupisse, atque illic circa lectum fugientem Pertinacem occidisse. Fuit autem senex venerabilis, immissa barba, reflexo capillo, habitudine corporis pinguiore, ventre prominulo, statura imperatoria, eloquentia

mediocri, et magis blandus quam benignus, nec unquam creditus simplex. Et quum verbis esset affabilis, re erat illiberalis ac prope sordidus, ut dimidiatas lactucas et carduos in privata vita convivis apponeret: et nisi quod missum esset edulium, quotquot essent amici novem libras carnis per tres missus ponebat: si autem plus aliquid missum esset, etiam in alium diem differebat, quum semper ad convivium multos vocaret. Imperator etiam, si sine convivis esset, eadem consuetudine coenitabat. Amicis si quando de prandio suo mittere voluit, misit offulas binas, aut omasi partem, aliquando lumbos gallinaceos. Fasianum nunquam privato convivio comedit, aut alicui misit. Quum sine amicis coenaret, adhibebat uxorem suam et Valerianum, ut cum eodem, qui docuerat, fabulas litteratas haberet. Sane nullum ex his quos Commodus rebus agendis imposuerat, mutavit, exspectans urbis natalem, quod eum diem, rerum principium volebat esse: atque ideo etiam in balneis ei Commodiani ministri necem parasse dicuntur. Imperium et omnia imperialia sic horruit, ut sibi semper ostenderet displicere: denique non alium se quam fuerat videri volebat. Fuit in Curia honorificentissimus, ita ut senatum faventem adoraret, et quasi praefectus urbi cum omnibus sermonem participaret. Voluit etiam imperium deponere atque ad privatam vitam redire. Filios suos in Palatio nutriri noluit. Tam parcus autem et tam lucri cupidus fuit, ut apud Vada Sabatia mercaturas exercuerit imperator per homines suos, non aliter quam privatus solebat; nec multum tamen amatus est. Siquidem omnes qui libere fabulas conferebant, male Pertinaci loquebantur, *chrestologum* eum appellantes, qui bene loqueretur, et male faceret. Nam et cives sui, qui ad eum confluxerant iam imperatorem, et nihil de eo meruerant, sic eum appellabant. Munera quoque lucri libidine libenter accepit. Reliquit filium et filiam superstites, et uxorem Flavii Sulpiciani filiam, quem praefectum urbi loco suo fecerat. Circa uxoris pudicitiam minus curiosus fuit, quum palam citharoedum illa diligeret: ipse praeterea Cornificiae infamissime dicitur adhaesisse. Libertos aulicos vehementissime compressit: unde grande quoque odium contraxit. Signa interitus haec fuerunt: ipse ante triduum quam occideretur, in piscina sibi visus est videre hominem cum gladio infestantem. Et ea die qua occisus est, negabant in oculis eius pupillas cum imaginibus quas reddunt spectantibus, visas. Et quum apud Lares sacrificaret, carbones vivacissimi exstincti sunt, quum inflammari soleant: et, ut

supra dictum est, cor et caput in hostiis non est repertum. Stellae etiam iuxta solem per diem visae sunt clarissimae ante diem quam obiret. Et ipse omen de Iuliano successore dedisse dicitur: nam quum ei Didius Iulianus fratris filium obtulisset, cui despondebat filiam suam, adhortatus iuvenem ad patrui observationem, adiecit: *Observa collegam et successorem meum*: nam ante Iulianus ei et in consulatu collega fuerat, et in proconsulatu successerat. Milites eum et aulici odio habuerunt: populus mortem eius indignissime tulit, quia videbat, omnia per eum antiqua posse restitui. Caput eius conto fixum, milites qui eum occiderant, per urbem in castra pertulerunt. Reliquiae eius, recuperato capite, in sepulcro avi uxoris locatae sunt. Et Iulianus successor illius, corpus eius quanto potuit honore funeratus est, quum id in Palatio reperisset: qui nunquam eius ullam mentionem vel apud populum vel apud senatum publice fecit: sed quum ipse quoque a militibus desertus iam esset, per senatum et populum Pertinax in Deos relatus est. Sub Severo autem imperatore, quum senatus ingens testimonium habuisset Pertinax, funus imaginarium ei et censorium ductum est, et ab ipso Severo funebri laudatione ornatus est. Ipse autem Severus amore boni principis, a senatu Pertinacis nomen accepit. Filius Pertinacis patris flamen est factus. Marciani sodales, qui Divi Marci sacra curabant, Helviani sunt dicti propter Helvium Pertinacem. Circenses, et imperii natalis additi (qui a Severo postea sublati sunt) et Genethliaci, qui manent. Natus autem Calendis augustis, Vero et Bibulo consulibus. Interfectus autem est quinto Calendas aprilis, Falcone et Claro consulibus. Vixit annis LX, mensibus VII, diebus XXVI. Imperavit mensibus duobus, diebus vigintiquinque. Congiarium dedit populo denarios centenos. Praetorianis promisit duodena millia nummûm; sed dedit sena. Quod exercitibus promissum est, datum non est; quia mors eum praevenit. Horruisse autem illum imperium, epistola docet quae vitae illius a Mario Maximo apposita est: quam ego inseri, ob nimiam longitudinem nolui.

AELII SPARTIANI

DIDIUS IULIANUS

AD DIOCLETIANUM AUGUSTUM.

Didio Iuliano, qui post Pertinacem imperium adeptus est, proavus fuit Salvius Iulianus, bis consul, praefectus urbi, et iurisconsultus: quod magis eum nobilem fecit. Mater Clara Aemilia: pater Petronius Didius Severus: fratres Didius Proculus, et Nummius Albinus: avunculus Salvius Iulianus: avus paternus, Insuber Mediolanensis: maternus ex Adrumentina colonia. Educatus est apud Domitiam Lucillam, matrem Marci imperatoris. Inter viginti viros electus est, suffragio matris Marci. Quaestor ante annum quam legitima aetas sinebat, designatus est. Aedilitatem suffragio Marci consequutus est. Praetor eiusdem suffragio fuit. Post praeturam legioni praefuit in Germania vicesimae secundae Primigeniae. Inde Belgicam sancte ac diu rexit. Ibi Cauchis, Germaniae populis, qui Albim fluvium accolebant, erumpentibus restitit, tumultuariis auxiliis provincialium: ob quae consulatum meruit testimonio imperatoris. Cattos etiam debellavit. Inde Dalmatiam regendam accepit, eamque a confinibus hostibus vindicavit. Post Germaniam inferiorem rexit. Post hoc curam alimentorum in Italia meruit. Tunc factus est reus per quendam Severum Clarissimum militem, coniurationis cum Salvio contra Commodum, sed a Commodo, quia multos iam senatores occiderat, et quidem nobiles ac potentes, in caussis maiestatis, ne tristius gravaretur, Didius liberatus est, accusatore damnato. Absolutus, iterum ad regendam provinciam missus est. Bithyniam deinde rexit: sed non ea fama qua ceteras. Fuit consul cum Pertinace, et in proconsulatu Africae eidem successit, et semper ab eo collega est et successor appellatus: maxime eo die, quum filiam suam Iulianus despondens affini suo, ad Pertinacem venisset, idque intimasset;

dixitque debita reverentia, *quia collega, et successor meus est.* Statim enim mors Pertinacis sequuta est. Quo interfecto, quum Sulpicianus, imperator in castris appellari vellet, et Iulianus cum genero ad senatum venisset, quem indictum acceperat, quumque clausas valvas invenisset, atque illic duos tribunos reperisset, Publium Florianum et Vectium Aprum, coeperunt eum hortari tribuni, ut locum arriperet: quibus quum diceret, iam alium imperatorem appellatum, retinentes eum ad praetoria castra duxerunt. Sed posteaquam in castra ventum est, quum Sulpiciano praefecto urbi, socero Pertinacis, concionante sibique imperium vindicante, Iulianum e muro ingentia pollicentem nullus admitteret; primum Iulianus monuit praetorianos ne eum facerent imperatorem, qui Pertinacem vindicaret: deinde scripsit in tabulis se Commodi memoriam restituturum; atque ita et admissus est, et imperator appellatus, rogantibus praetorianis, ne Sulpiciano aliquid noceret, quod imperator esse voluisset. Tunc Iulianus Flavium Genialem et Tullium Crispinum suffragiis praetorianorum praefectos praetorii fecit, stipatusque est caterva imperatoria per Maurentium, qui se antea Sulpiciano coniunxerat. Sane quum vicena quina millia militibus promisisset, tricena dedit. Inde habita concione militari, vespera in senatum venit, totumque se senatui permisit: factoque senatusconsulto, imperator est appellatus, et tribuniciam potestatem, ius proconsulare, in patricias familias relatus, emeruit. Uxor etiam, Mallia Scantilla, et filia eius Didia Clara, Augustae sunt appellatae. Inde se ad Palatium recepit, uxore ac filia illuc vocatis, trepidis et invitis, eo transeuntibus, quasi iam imminens exitium praesagirent. Praefectum urbi Cornelium Repentinum, generum suum, fecit in locum Sulpiciani. Erat interea in odio populi Didius Iulianus ob hoc, quod creditum fuerat, emendationem temporum Commodi Pertinacis auctoritate reparandam: habebaturque ita quasi Iuliani consilio esset interemptus. Et iam hi primum; qui Iulianum odisse coeperunt, disseminarunt, prima statim die Pertinacis coena despecta, luxuriosum parasse convivium ostreis et altilibus et piscibus adornatum: quod falsum fuisse constat. Nam Iulianus tantae parsimoniae fuisse perhibetur, ut per triduum porcellum, per triduum leporem divideret, si quis ei forte misisset: saepe autem, nulla exsistente religione, oleribus leguminibusque contentus, sine carne coenaverit. Deinde neque coenavit priusquam sepultus esset. Pertinax, et tristissimus cibum ob eius necem sumsit, et primam noctem vigiliis

continuavit, de tanta necessitate sollicitus. Ubi vero primum illuxit, senatum et equestrem ordinem in Palatium venientem admisit, atque unumquemque ut erat aetas, vel patrem, vel filium, vel parentem affatus blandissime est. Sed populus in rostris atque ante curiam, ingentibus eum conviciis lacessebat, sperans deponi ab eo posse imperium, quod milites dederant. Lapidationem quoque fecere: descendenti cum militibus et senatu in curiam diras imprecati sunt: rem divinam facienti ne litaret optarunt. Lapides etiam in eum iecerunt, quum Iulianus manu eos semper placare cuperet. Ingressus autem curiam, placide et prudenter verba fecit. Egit gratias quod esset adscitus, quod et ipse et uxor et filia eius Augustorum nomen acceperunt. Patris patriae quoque nomen recepit: argenteam statuam respuit. E senatu in Capitolium pergenti populus obstitit, sed ferro et vulneribus et pollicitationibus aureorum, quos digitis ostendebat ipse Iulianus, ut fidem faceret, summotus atque depulsus est: inde ad circense spectaculum itum est. Sed occupatis indifferenter omnium subselliis, populus geminavit convitia in Iulianum: Pescennium Nigrum qui iam imperare dicebatur, ad urbis praesidium vocavit. Haec omnia Iulianus placide tulit, totoque imperii sui tempore mitissimus fuit: populus autem in milites vehementissime invehebatur, qui ob pecuniam Pertinacem occidissent. Multa igitur, quae Commodus statuerat, Pertinax tulerat, ad conciliandum favorem populi, restituit. De ipso Pertinace, neque male neque bene quidquam egit: quod gravissimum plurimis visum est. Constituit, propter metum militum, de honore Pertinacis tacitum esse. Et Iulianus quidem neque Britannicos exercitus, neque Illyricos timebat: Nigrum vero misso primipilario occidi praeceperat, timens praecipue Syriacos exercitus. Ergo Pescennius Niger in Syria, Septimius Severus in Illyrico cum exercitibus, quibus praesidebant, a Iuliano descivere. Sed quum ei nunciatum esset Severum descivisse, quem suspectum non habuerat, perturbatus ad senatum venit: impetravitque ut hostis Severus renuntiaretur: militibus etiam, qui Severum sequuti fuerant, dics praestitutus, ultra quem si cum Severo fuissent, hostium numero haberentur. Missi sunt praeterea legati consulares a senatu ad milites, qui suaderent, ut Severus repudiaretur, et is esset imperator, quem senatus elegerat. Inter ceteros legatus est Vespronius Candidus, vetus consularis, olim militibus invisus ob durum et sordidum imperium. Missus est successor Severo Valerius Catulinus: quasi posset ei succedi, qui militem iam sibi tenebat. Mis-

sus praeterea Aquilius centurio, notus caedibus senatoriis, qui Severum occideret. Ipse autem Iulianus praetorianos in campum deduci iubet, muniri turres; sed milites desides et urbana luxuria dissolutos, invitissimos ad exercitum militare produxit, ita ut vicarios operis quod unicuique praescribebatur, mercede conducerent. Et Severus quidem ad urbem infesto agmine veniebat: sed Didius Iulianus nihil cum exercitu praetoriano proficiebat, quem quotidie populus et magis oderat et ridebat. Sed Iulianus sperans Laetum fautorem Severi, quum per eum Commodi manus evasisset, ingratus tanto beneficio, iussit eum occidi; iussit etiam Marciam interfici. Sed dum haec agit Iulianus, Severus classem Ravennatem occupat: legati senatus, qui Iuliano promiserant operam suam, ad Severum transierunt. Tullius Crispinus praefectus praetorio, contra Severum missus ut classem produceret, repulsus Romam rediit. Haec quum Iulianus videret, senatum rogavit ut virgines Vestales et ceteri sacerdotes cum senatu obviam exercitui Severi prodirent, et praetentis infulis rogarent, inane contra barbaros milites praesidium parans. Haec tamen agenti Iuliano Faustus Quintillus consularis augur contradixit, asserens, non debere imperare eum, qui armis adversario non posset resistere. Cui multi senatores consenserunt. Quare iratus Didius, milites e castris petiit, qui senatum ad obsequium cogerent aut obtruncarent. Sed id consilium displicuit; neque enim decebat, ut quum senatus hostem Severum Iuliani causa iudicasset, eundem Iulianum pateretur infestum. Quare meliore consilio ad senatum venit, petiitque ut fieret senatusconsultum de participatione imperii. Quod statim factum est. Tunc omen quod sibi Iulianus, quum imperium acciperet, fecerat, omnibus venit in mentem. Nam quum consul designatus de eo sententiam dicens, ita pronuntiasset, *Didium Iulianum imperatorem appellandum esse censeo*, Iulianus suggessit: *Adde et Severum:* quod cognomentum avi et proavi sibi Iulianus adsciverat. Sunt tamen qui dicant nullum fuisse Iuliani consilium de obtruncando senatu, quum tanta in eum senatus contulisset. Post senatusconsultum statim Didius Iulianus unum ex praefectis Tullium Crispinum misit. Ipse autem tertium fecit praefectum Veturium Macrinum, ad quem Severus literas miserat, ut esset praefectus. Sed pacem simulatam, tentatamque caedem Severi Tullio Crispino praefecto praetorii et populus loquutus est, et Severus suspicatus. Denique hostem se Iuliano Severus esse maluit quam participem, consensu militum. Severus autem statim

et ad plurimos Romam scripsit, et occulte misit edicta, quae proposita sunt. Fuit praeterea in Iuliano haec amentia, ut per magos pleraque faceret quibus putaret vel odium populi deliniri, vel militum arma compesci. Nam et quasdam non convenientes romanis sacris hostias immolaverunt, et carmina profana incantaverunt, et ea quae ad speculum dicunt fieri, in quo pueri praeligatis oculis incantato vertice respicere dicuntur, Iulianus fecit. Tuncque puer vidisse dicitur et adventum Severi, et Iuliani decessionem. Et Crispinus quidem, quum occurrisset praecursoribus Severi, Iulio Laeto auctore a Severo interemptus est. Deiecta sunt etiam ea consulta e senatu. Iulianus convocato senatu, quaesitisque sententiis quid facto opus esset, certi nihil comperit a senatu; sed postea sponte sua gladiatores Capuae iussit armari per Lollianum Titianum; et Claudium Pompeianum e Tarracinensi ad principatum evocavit, quod et gener imperatoris fuisset et diu militibus praefuisset. Sed hoc ille recusavit; senem se, et debilem luminibus respondens. Transierant et ex Umbria milites ad Severum: et praemiserat quidem literas Severus, quibus iubebat interfectores Pertinacis servari. Brevi autem desertus est ab omnibus Iulianus, et remansit in Palatio cum uno de praefectis suis Geniali et genero Repentino. Actum est denique ut Iuliano senatus auctoritate abrogaretur imperium, et abrogatum est, appellatusque statim Severus imperator, quum fingeretur quod veneno se absumpsisset Iulianus: missi tamen a senatu, quorum cura per militem gregarium in Palatio idem Iulianus occisus est, fidem Caesaris implorans, hoc est Severi. Filiam suam potitus imperio, dato patrimonio emancipaverat, quod ei cum Augustae nomine statim sublatum est. Corpus eius a Severo uxori Manliae Scantillae ac filiae ad sepulturam est redditum, et in proavi monumento translatum, milliario quinto, via Lavicana. Obiecta sane sunt Iuliano haec, quod gulosus fuisset, quod aleator, quod armis gladiatoriis exercitus esset: eaque omnia senex fecerit, quum antea nunquam adolescens his esset vitiis infamatus. Obiecta est etiam superbia, quum ille etiam in imperio fuisset humillimus. Fuit autem contra humanissimus ad convivia, benignissimus ad subscriptiones, moderatissimus ad libertatem. Vixit annis quinquaginta sex, mensibus quatuor: imperavit mensibus duobus, diebus quinque. Reprehensum in eo praecipue, quod eos, quos regere auctoritate sua debuerat, regendae reipublicae sibi praesules ipse fecisset.

AELII SPARTIANI

SEVERUS

AD DIOCLETIANUM AUGUSTUM.

Interfecto Didio Iuliano, Severus Africa oriundus imperium obtinuit, cui civitas Leptis: pater Ceta: maiores, equites romani ante civitatem omnibus datam: mater, Fulvia Pia: patrui, Marcus Agrippa et Severus consulares: avus maternus, Macer, paternus, Fulvius Pius fuere. Ipse natus est Erucio Claro bis et Severo consulibus, sexto Idus apriles. In prima pueritia priusquam latinis graecisque litteris imbueretur, quibus eruditissimus fuit, nullum alium inter pueros ludum nisi ad iudices exercuit, quum ipse praelatis fascibus ac securibus, ordine puerorum circumstante, sederet ac iudicaret. Octavo decimo anno publice declamavit. Postea studiorum causa Romam venit, latum clavum a divo Marco petiit et accepit, favente sibi Septimio Severo affine suo, bis iam consulari. Quum Romam venisset, hospitem nactus, qui Hadriani vitam imperatoriam eadem hora legeret, sibi omen futurae felicitatis arripuit. Habuit etiam aliud omen imperii: quum rogatus ad coenam imperatoriam palliatus venisset, qui togatus venire debuerat, togam praesidiariam ipsius imperatoris accepit. Eadem nocte somniavit, lupae se uberibus ut Remum inhaerere vel Romulum: sedit et in sella imperatoria, temere a ministro posita, ignarus quod non liceret. Dormienti etiam in stabulo serpens caput cinxit, et sine noxa, expergefactis et acclamantibus familiaribus, abiit. Iuventam plenam furorum, nonnunquam et criminum, habuit. Adulterii causam dixit, absolutusque est a Iuliano proconsule, cui et in proconsulatu successit, et in consulatu collega fuit, et in

imperio item successit. Quaesturam diligenter egit: omnibus sortibus natus, militari post quaesturam sorte Baeticam accepit: atque inde Africam petiit, ut mortuo patre rem domesticam componeret. Sed dum in Africa est, pro Baetica Sardinia ei attributa est, quod Baeticam Mauri populabantur. Acta igitur quaestura Sardiniensi, legationem proconsulis Africae accepit. In qua legatione, quum eum quidam municipum suorum Leptitanus, praecedentibus fascibus, ut antiquum contubernalem ipse plebeius amplexus esset, fustibus eum sub elogio eiusdem praeconis cecidit: *Legatum populi romani homo plebeius temere amplecti noli.* Ex quo factum est, ut in vehiculo etiam legati sederent, qui ante pedibus ambulabant. Tunc in quadam civitate Africana, quum sollicitus mathematicum consuluisset, positaque hora, ingentia vidisset astrologus, dixit ei: *Tuam non alienam pone genituram.* Cumque Severus iurasset suam esse, omnia ei dixit, quae postea facta sunt. Tribunatum plebis, Marco imperatore decernente, promeruit, eumque severissime exsertissimeque egit. Uxorem tunc Marciam duxit, de qua tacuit in historia vitae privatae; cui postea in imperio statuas collocavit. Praetor designatus a Marco est, non in candida, sed in competitorum grege, anno aetatis tricesimo secundo. Tunc ad Hispaniam missus, somniavit primo sibi dici, ut templum Tarraconense Augusti, quod iam labebatur, restitueret; deinde ex altissimi montis vertice orbem terrarum Romamque despexit, concinentibus provinciis lyra, voce, vel tibia. Ludos absens edidit. Legioni quartae Scythicae deinde praepositus est circa Massiliam. Post hoc Athenas petiit studiorum sacrorumque causa, et operum ac vetustatum: ubi quum iniurias quasdam ab Atheniensibus pertulisset, inimicus his factus, minuendo eorum privilegia iam imperator se ultus est. Deinde Lugdunensem provinciam legatus accepit. Quum amissa uxore aliam vellet ducere, genituras sponsarum requirebat, ipse quoque matheseos peritissimus: et quum audisset esse in Syria quandam, quae id geniturae haberet, ut regi iungeretur, eandem uxorem petiit, Iuliam scilicet, et accepit interventu amicorum, ex qua statim pater factus est. A Gallis ob severitatem et honorificentiam et abstinentiam tantum, quantum nemo, dilectus est. Deinde Pannonias proconsulari imperio rexit. Post hoc Siciliam proconsularem sorte meruit, suscepitque Romae alterum filium. In Sicilia, quasi de imperio vel vates vel Chaldaeos consuluisset, reus factus apud praefectos praetorio, quibus audiendus datus fuerat, iam Commodo in odium veniente

absolutus est, calumniatore in crucem acto. Consulatum cum Apuleio Rufino primum egit, Commodo se inter plurimos designante. Post consulatum, anno ferme fuit Romae otiosus: deinde Laeto suffragante, exercitui Germanico praeponitur. Proficiscens ad Germanicos exercitus, hortos spatiosos comparavit, quum antea aedes brevissimas Romae habuisset, et unum fundum. In his hortis quum humi iacens epularetur cum filiis parca coena, pomaque apposita maior filius, qui tunc quinquennis erat, cum collusoribus puerulis manu largiore divideret; paterque illum reprehendens dixisset: *Parcius divide; non enim regias opes possides:* quinquennis puer respondit: *Sed possidebo.* In Germaniam profectus, ita se in ea legatione egit, ut famam nobilitatam iam ante cumularet. Et hactenus rem militarem privatus egit. Dehinc a Germanicis legionibus ubi auditum est Commodum occisum, Iulianum autem cum odio cunctorum imperare, multis hortantibus repugnans imperator est appellatus apud Carnutum Idibus augustis: quingena sestertia, quod nemo unquam principum, militibus dedit. Deinde firmatis quas post tergum relinquebat provinciis, Romam iter contendit, cedentibus sibi cunctis, quacumque iter fecit, quum iam Illyriciani exercitus et Gallicani cogentibus ducibus in eius verba iurassent; excipiebatur enim ab omnibus quasi ultor Pertinacis. Per idem tempus auctore Iuliano Septimius Severus a senatu hostis est appellatus, legatis ad exercitum senatus verbis missis, qui iuberent, ut ab eo milites senatu praecipiente discederent. Et Severus quidem, quum audisset senatus consentientis auctoritate missos legatos, primo pertimuit: postea id egit, corruptis legatis, ut apud exercitum pro se loquerentur, transirentque in eius partes. His compertis Iulianus senatusconsultum fecit fieri de participando imperio cum Severo. Incertum vere id an dolo fecerit, quum iam ante misisset notos ducum interfectores quosdam, qui Severum occiderent, ita ut ad Pescennium Nigrum interficiendum miserat: qui et ipse imperium contra eum susceperat, auctoribus Syriacis exercitibus. Verum Severus evitatis eorum manibus, quos ad se interficiendum Iulianus miserat, missis ad praetorianos literis, signum vel deserendi vel occidendi Iuliani dedit: statimque auditus est. Nam et Iulianus occisus est in Palatio, et Severus Romam invitatus: ita, quod nulli umquam contigit, nutu tantum Severus victor est factus, armatusque Romam contendit. Occiso Iuliano, quum Severus in castris et tentoriis, quasi per hosticum veniens, adhuc maneret, centum senatores lega-

tos ad eum senatus misit ad gratulandum rogandumque: qui ei occurrerunt Interamnae, armatumque circumstantibus armatis salutarunt, excussi ne quid ferri haberent. Et postera die occurrente omni famulitio aulico, septuagenos vicenos aureos legatis dedit: eosdem praemisit, facta potestate si qui vellent remanere, ac secum Romam redire. Fecit etiam statim praefectum praetorio Flavium Iuvenalem; quem etiam Iulianus tertium praefectum praetorii sibi assumpserat. Interim Romae ingens trepidatio militum civiumque, quod armatus contra eos Severus veniret, qui se hostem iudicassent. His accessit quod comperit Pescennium Nigrum a Syriacis legionibus imperatorem appellatum: cuius edicta et literas ad populum vel senatum intercepit per eos, qui missi fuerant, ne vel proponerentur populo, vel legerentur in Curia. Eodem tempore etiam de Clodio Albino sibi substituendo cogitavit, cui Caesarianum decretum aut Commodianum videbatur imperium. Sed eos ipsos pertimescens, de quibus recte iudicabat, Heraclitum ad obtinendas Britannias, Plautianum ad occupandos Nigri liberos misit. Quum Romam Severus venisset, praetorianos cum subarmalibus inermes sibi iussit occurrere, eosdem sic ad tribunal vocavit, armatis undique circumdatis. Ingressus deinde Romam armatus cum armatis militibus Capitolium ascendit. Inde in Palatium eodem habitu perrexit, praelatis signis quae praetorianis ademerat, supinis, non erectis. Tota deinde urbe milites in templis, in porticibus, in aedibus Palatinis, quasi in stabulis manserunt: fuitque ingressus Severi odiosus atque terribilis, quum milites inempta diriperent, vastationem urbi minantes. Alia die, armatis stipatus non solum militibus, sed etiam amicis, in senatum venit. In Curia reddidit rationem suscepti imperii: causatusque est quod ad occidendum Iulianus notos ducum caedibus misisset. Fieri etiam senatusconsultum coëgit, ne liceret imperatori inconsulto senatu occidere senatorem. Sed quum in senatu esset, milites per seditionem dena millia poposcerunt a senatu, exemplo eorum qui Augustum Octavium Romam deduxerant, tantumque acceperant. Et quum eos voluisset comprimere Severus, nec potuisset, tamen mitigatos, addita liberalitate, dimisit. Funus deinde censorium Pertinacis imagini duxit, eumque inter Divos sacravit, addito flamine, et sodalibus Helvianis, qui Marciani fuerant: se quoque Pertinacem vocari iussit; quamvis postea id nomen aboleri voluerit, querimonia amicorum. Dehinc aes alienum dissolvit. Filias suas dotatas, maritis Probo et Aetio dedit. Et quum Probo

genero suo praefecturam urbis obtulisset, ille recusavit, dixitque, minus sibi videri praefectum esse quam principis generum. Utrumque autem generum suum statim consulem fecit, utrumque ditavit. Alia die ad senatum venit, et amicos Iuliani incusatos, proscriptioni ac neci dedit. Causas plurimas audivit. Accusatus a provincialibus indices, probatis rebus graviter punivit. Rei frumentariae, quam minimam repererat, ita consuluit, ut excedens ipse vita, septem annorum canonem populo romano relinqueret. Ad Orientis statum confirmandum profectus est, nihil adhuc de Nigro palam dicens. Ad Africam tamen legiones misit, ne per Libyam et Aegyptum Niger Africam occuparet, ac populum romanum penuria rei frumentariae perurgeret. Domitium Dextrum in locum Bassi praefecti urbi reliquit, atque intra triginta dies, quam Romam venerat, est profectus. Egressus ab urbe ad Saxa rubra, seditionem ingentem ob locum castrorum metandorum ab exercitu passus est. Occurrit ei et statim Geta frater suus, quem provinciam sibi creditam regere praecepit, aliud sperantem. Nigri liberos ad se adductos in eo habuit honore quo suos. Miserat sane legionem, quae Graeciam Thraciamque praeriperet, ne eas Pescennius occuparet; sed iam Byzantium Niger tenebat. Perinthum etiam Niger volens occupare, plurimos de exercitu interfecit: atque ideo hostis cum Aemiliano est appellatus. Quumque Severum ad participatum vocaret, contemptus est. Promisit sane Nigro tutum exsilium, si vellet. Aemiliano autem non ignovit. Aemilianus dehinc victus in Hellesponto a Severi ducibus, Gyzicum primum confugit, atque inde in aliam civitatem: in qua eorum iussu occisus est. Fusae sunt item copiae ad iisdem ducibus etiam Nigri. His auditis, ad senatum Severus Pertinax, quasi confectis rebus, literas misit: deinde conflixit cum Nigro, eumque apud Cyzicum interemit, caputque eius pilo circumtulit. Filios Nigri post hoc, quos suorum liberorum cultu habuerat, in exsilium cum matre misit. Literas ad senatum de victoria dedit. Neque quemquam senatorum, qui Nigri partium fuerant, praeter unum, supplicio affecit. Antiochensibus iratior fuit, quod et administrantem se in Oriente riserant, et Nigrum etiam victu iuverant; denique multa his ademit. Neapolitanis etiam Palaestinensibus ius civitatis tulit, quod pro Nigro diu in armis fuerant. In multos animadvertit praeter ordinem senatorium, qui Nigrum fuerant sequuti. Multas etiam civitates eiusdem partis iniuriis affecit et damnis. Eos senatores occidit, qui cum Nigro militaverant ducum vel tribunorum nomine: deinde

circa Arabiam plura gessit, Parthis etiam in ditionem redactis, necnon etiam Adiabenis: qui quidem omnes cum Pescennio senserant. Atque ob hoc reversus, triumpho delato, appellatus est *Arabicus*, *Adiabenicus*, *Parthicus*. Sed triumphum respuit, ne videretur de civili triumphare victoria. Recusavit et Parthicum nomen, ne Parthos lacesseret. Redeunti sane Romam post bellum civile Nigri, aliud bellum civile Clodii Albini nunciatum est, qui rebellavit in Gallia: quare postea occisi sunt filii Nigri cum matre. Albinum igitur statim hostem iudicavit, et eos qui ad illum mollius vel scripserunt vel rescripserunt. Et quum iret contra Albinum, in itinere apud Viminatium filium suum maiorem Bassianum, apposito *Aurelii Antonini* nomine, Caesarem appellavit, ut fratrem suum Getam ab spe imperii, quam ille conceperat, submoveret. Et nomen quidem Antonini idcirco filio apposuit, quod somniaverat, Antoninum sibi successurum. Unde Getam etiam quidam Antoninum putant dictum, ut et ipse succederet in imperio. Aliqui putant idcirco illum Antoninum appellatum, quod Severus ipse in Marci familiam transire voluerit. Et primo quidem ab Albinianis Severi duces victi sunt. Tunc sollicitus quum consuleret a Pannoniacis auguribus, comperit se victorem futurum, adversarium vero nec in potestatem venturum, nec evasurum, sed iuxta aquam esse periturum. Multi statim amici Albinum deserentes venere, multi duces capti sunt, in quos Severus animadvertit. Multis interim varie gestis in Gallia, primo apud Tributium contra Albinum felicissime pugnavit Severus. Quum quidem ingens periculum equi casu adiit, ita ut mortuus ictu plumbae crederetur, ita ut alius iam paene imperator ab exercitu deligeretur. Eo tempore lectis actis, quae de Clodio Celsino laudando, qui Adrumetinus et affinis Albini erat, facta sunt, iratus senatui Severus quasi hoc Albino senatus praestitisset, Commodum inter Divos referendum esse censuit, quasi hoc genere se de senatu posset ulcisci: primusque inter milites Divum Commodum pronunciavit, idque ad senatum scripsit, addita oratione victoriae. Senatorum deinde qui in bello erant interempti, cadavera dissipari iussit. Deinde Albini corpore allato paene seminecis caput abscindi iussit, Romamque deferri: idque literis prosequutus est. Victus est Albinus die XI. Calend. Martii. Reliquum autem cadaver eius ante domum propriam exponi ac dividi iussit. Equum praeterea ipse residens supra cadaver Albini egit, expavescentemque admonuit, ut effrenatus audacter protereret. Addunt alii quod idem cadaver in Rhodanum

abiici praecepit, simul etiam uxoris liberorumque eius. Interfectis innumeris Albini partium viris, inter quos multi principes civitatis, multae foeminae illustres fuerunt, omnium bona publicata sunt, aerariumque auxerunt: tum Hispanorum et Gallorum proceres multi occisi sunt. Denique militibus tantum stipendiorum, quantum nemo principum, dedit. Filiis etiam suis ex hac proscriptione tantum reliquit, quantum nullus imperatorum, quum magnam partem auri per Gallias, per Hispanias, per Italiam imperator iam fecisset: tuncque primum privatarum rerum procuratio constituta est. Multi sane post Albinum, fidem ei servantes, bello a Severo superati sunt. Eodem tempore etiam legio Arabica defecisse ad Albinum nunciata est. Ultus igitur graviter Albinianam defectionem interfectis plurimis, genere quoque eius exstincto, iratus populo et senatoribus Romam venit. Commodum in senatu et concione laudavit, Deum appellavit, infamibus displicuisse dixit; ut appareret eum apertissime furere. Post haec de sua clementia disseruit, quum crudelissimus fuerit: et senatores infra scriptos occiderit. Occidit autem sine causae dictione hos nobiles: Mummium Secundinum, Asellium Claudianum, Claudium Rufum, Vitalium Victorem, Papium Faustum, Aelium Celsum, Iulium Rufum, Lollium Professum, Aurunculeium Cornelianum, Antoninum Balbum, Postumium Severum, Sergium Lustralem, Fabium Paulinum, Nonium Gracchum, Mustium Fabianum, Casperium Agrippinum, Ceionium Albinum, Claudium Sulpicianum, Memmium Rufinum, Casperium Aemilianum, Cocceium Verum, Erucium Clarum, Lucium Stilonem, Clodium Rufum, Egnatuleium Honoratum, Petronium Iuniorem: Pescennios, Festum et Neratianum et Aurelianum, et Materianum et Iulianum et Albinum: Cerellios, Macrinum et Faustinianum et Iulianum: Herennium Nepotem, Sulpitium Canum, Valerium Catulinum, Novium Rufum, Claudium Arabianum, Marcum Asellionem. Horum igitur tantorum ac tam illustrium virorum (nam multi in his consulares, multi praetorii, omnes certe summi viri fuere) interfector, ab Afris ut Deus habetur. Cincium Severum calumniatus est, quod se veneno appetisset, atque ita interfecit. Narcissum deinde, Commodi strangulatorem, leonibus obiecit. Multos praeterea obscuri loci homines interemit, praeter eos quos ius proelii absumpsit. Post haec quum se vellet commendare hominibus, vehicularium munus a privatis ad fiscum traduxit. Caesarem deinde Bassianum filium suum Antoninum a Senatu appellari iussit, decretis imperatoriis insignibus. Rumore

deinde belli Parthici exstincto, patri, matri, avo et uxori priori per se statuas collocavit. Plautianum ex amicissimo, cognita eius vita, ita odio habuit, ut et hostem publicum appellaret, et depositis statuis eius per orbem terrae gravi eum insigniret iniuria, iratus praecipue quod inter propinquorum et affinium Severi simulacra suam statuam ille posuisset. Palaestinis poenam remisit, quam ob causam Nigri meruerant. Postea iterum cum Plautiano in gratiam rediit, et veluti ovans urbem ingressus Capitolium petiit: quamvis et ipsum procedenti tempore occiderit. Getae minori filio togam virilem dedit, maiori Plautiani filiam uxorem iunxit. Ili qui hostem publicum Plautianum dixerant, deportati sunt. Ita omnium rerum semper quasi naturali lege mutatio est. Filios deinde consules designavit. Getam fratrem extulit. Profectus deinde ad bellum Parthicum est, edito gladiatorio munere, et congiario populo dato. Multos inter haec, causis vel veris vel simulatis, occidit. Damnabantur autem plerique cur iocati essent, alii cur tacuissent, alii cur pleraque figurata dixissent: *Ut esset imperator vere nominis sui, vere Pertinax, vere Severus.* Erat sane in sermone vulgari, Parthicum bellum affectare Septimium Severum, gloriae cupiditate non aliqua necessitate deductum. Traiecto denique exercitu a Brundusio continuato itinere venit in Syriam, Parthosque submovit. Sed postea in Syriam rediit, ita ut se pararet, ac bellum Parthis inferret. Inter haec Pescennianas reliquias Plautiano auctore persequebatur, ita ut nonnullos etiam ex amicis suis quasi vitae suae insidiatores appeteret. Multos etiam quasi Chaldaeos aut vates de sua salute consuluissent, interemit: praecipue suspectos unumquemque idoneum imperio, quum ipse parvulos adhuc filios haberet: idque dici ab his vel crederet vel audiret qui sibi augurabantur imperium. Denique quum occisi essent nonnulli, Severus se excusabat: et post eorum mortem negabat fieri se iussisse; quod factum est: quod de Laeto praecipue Marius Maximus dicit. Quum soror sua Leptitana ad eum venisset, vix latine loquens, ac de illa multum imperator erubesceret, dato filio eius lato clavo, atque ipsi multis muneribus, redire mulierem in patriam praecepit: et quidem cum filio, qui brevi vita defunctus est. Aestate igitur iam exeunte, Parthiam ingressus, Ctesiphontem pulso rege pervenit, et coepit hiemali prope tempore (quod in illis regionibus melius per hiemem bella tractantur) quum herbarum radicibus milites viverent, atque inde morbos aegritudinesque contraherent; quare quum obsistentibus

Parthis, fluente quoque per insuetudinem cibi alvo militum, longius ire non posset, tamen perstitit, et oppidum cepit, et regem fugavit, ac plurimos interemit, et Parthicum nomen meruit. Ob hoc etiam filium eius Bassianum Antoninum, qui Caesar appellatus iam fuerat, annum decimumtertium agentem, participem imperii dixerunt milites. Getam quoque minorem filium Caesarem dixerunt: eundem Antoninum, ut plerique in litteras tradunt, appellantes. Harum appellationum causa donativum militibus largissimum dedit, concessa omni praeda oppidi Parthici, quod milites quaerebant. Inde in Syriam rediit victor, et Parthicum deferentibus sibi Patribus triumphum, idcirco recusavit, quod consistere in curru affectus articulari morbo non posset: filio sane concessit ut triumpharet: cui senatus Iudaicum triumphum decreverat, idcirco quod et in Syria res bene gestae fuerant a Severo. Deinde quum Antiochiam transisset, data virili toga filio maiori, secum eum consulem designavit, et statim in Syria consulatum inierunt. Post hoc dato stipendio cumulatiore militibus, Alexandriam petiit. In itinere Palaestinis plurima iura fundavit. Iudaeos fieri sub gravi poena vetuit. Idem etiam de christianis sanxit. Deinde Alexandrinis ius buleutarum dedit, qui sine publico consilio, ita ut sub regibus, ante vivebant, uno iudice contenti quem Caesar dedisset. Multa praeterea his iura mutavit. Iucundam sibi peregrinationem hanc propter religionem dei Serapidis, et propter novitatem animalium vel locorum fuisse, Severus ipse postea semper ostendit. Nam et Memphin et Memnonem et pyramides et labyrinthum, diligenter inspexit. Et quoniam longum est minora persequi, huius magnifica illa, quod victo et occiso Iuliano, praetorianas cohortes exauctoravit: Pertinacem contra militum voluntatem in Deos retulit: Salvii Iuliani decreta iussit aboleri: quod non obtinuit. Denique cognomentum Pertinacis non tam ex sua voluntate quam ex morum parsimonia videtur habuisse. Nam et infinita multorum caede crudelior habitus et quum quidam ex hostibus eidem se suppliciter obtulisset, dixissetque ille: *Quid tu facturus es?* non mollitus tam prudente dicto interfici eum iussit. Fuit praeterea delendarum cupidus factionum: prope a nullo congressu nisi victor. Persarum regem Abgarum subegit. Arabas in deditionem accepit. Adiabenos in tributarios coëgit. Britanniam (quod maximum eius imperii decus est) muro per transversam insulam ducto, utrimque ad finem Oceani munivit: unde etiam *Britannici* nomen accepit. Tripolin, unde oriundus erat, contusis bellicosis-

simis gentibus, securissimam reddidit: ac populo romano diurnum oleum gratuitum, et foecundissimum agrum donavit. Idem cum implacabilis delictis fuit, tum ad eligendos industrios quosque iudicii singularis. Philosophiae ac dicendi studiis satis deditus, doctrinae quoque nimis cupidus: latronum ubique hostis, vitam suam privatam publicamque ipse composuit ad fidem, solum tamen vitium crudelitatis excusans. De hoc senatus ita iudicavit, illum aut nasci non debuisse, aut non mori; quod et nimis crudelis et nimis utilis reipublicae videretur. Domi tamen minus cautus, qui uxorem Iuliam famosam adulteriis tenuit, etiam coniurationis consciam. Idem quum pedibus aeger bellum moraretur, idque milites anxie ferrent, eiusque filium Bassianum, qui una erat, Augustum fecissent, tolli se atque in tribunal ferri iussit: adesse deinde omnes tribunos, centuriones, duces et cohortes, quibus auctoribus id acciderat: sisti deinde filium qui Augusti nomen acceperat. Quumque animadverti in omnes auctores facti, praeter filium, iuberet, rogareturque omnibus ante tribunal prostratis, caput manu contingens ait: *Tandem sentitis caput imperare non pedes.* Huius dictum est, quum eum ex humili per litterarum et militiae officia ad imperium plurimis gradibus fortuna duxisset: *Omnia* (inquit) *fui, et nihil expedit.* Periit Eboraci in Britannia: subactis gentibus quae Britanniae videbantur infestae, anno imperii decimo octavo, morbo gravissimo exstinctus iam senex. Reliquit filios duos, Antoninum Bassianum et Getam, cui et ipsi in honorem Marci, Antonini nomen imposuit. Illatus sepulcro Marci Antonini, quem ex omnibus imperatoribus tantum coluit, ut et Commodum in Divos referret, et Antonini nomen omnibus deinceps quasi Augusti adscribendum putaret. Ipsi a senatu, a gentilibus, liberisque eius funus amplissimum exhibitum fuit, atque inter Divos est relatus. Opera publica eius, praecipue Romae, exstant Septizonium et thermae Severianae. Eius denique etiam Iani in Transtiberina regione ad portam nominis sui, quorum forma intercidens statim usum publicum invidit. Iudicium de eo post mortem magnum omnium fuit, maxime quod diu nec a filiis eius boni aliquid reipublicae venit: et postea invadentibus multis rempublicam res romana praedonibus direptui fuit. Hic tam exiguis vestibus usus est, ut vix tunica eius aliquid purpurae haberet, et cum hirta chlamyde humeros velaret: cibi parcissimus, leguminis patrii avidus, vini aliquando cupidus, carnis frequenter ignarus. Ipse decorus, ipse ingens, promissa barba, cano capite et crispo, vultu reve-

rendus, canorus voce, sed Afrum quiddam usque ad senectutem sonans: ac post mortem multum amatus, vel invidia deposita, vel crudelitatis metu. Legisse me apud Aelium Maurum Phlegontis Tralliani libertum memini, Septimium Severum immoderatissime quum moreretur laetatum, quod duos Antoninos pari imperio reipublicae relinqueret, exemplo Pii, qui Verum et Marcum Antoninos per adoptionem filios reipublicae reliquit: hoc melius, quod ille filios per adoptionem, hic per se genitos, rectores romanae reipublicae daret, Antoninum scilicet Bassianum, quem ex priore matrimonio susceperat, et Getam, quem de Iulia genuerat. Sed illum multum spes fefellit; nam unum parricidium, alterum sui mores reipublicae inviderunt: sanctumque illud nomen in nullo diu bene mansit. Et reputanti mihi, Diocletiane Auguste, neminem prope magnorum virorum optimum et utilem filium reliquisse satis claret. Denique aut sine liberis viri interierunt, aut tales habuerunt plerique ut melius fuerit de rebus humanis sine posteritate discedere. Et ut ordiamur a Romulo: hic nihil liberorum reliquit: nihil Numa Pompilius, quod utile posset esse reipublicae. Quid Camillus? num sui similes liberos habuit? Quid Scipio? Quid Catones, qui magni fuerunt? Iam vero quid de Homero, Demosthene, Virgilio, Crispo et Terentio, Plauto, ceterisque aliis loquar? Quid de Caesare? Quid de Tullio, cui soli melius fuerat liberos non habere? Quid de Augusto, qui nec adoptivum bonum filium habuit, quum illi eligendi potestas fuisset ex omnibus? Falsus est etiam ipse Traianus in suo municipe ac nepote deligendo. Sed ut omittamus adoptivos, ne nobis Antonini Pius et Marcus, numina reipublicae, occurrant, veniamus ad genitos. Quid Marco felicius fuisset, si Commodum non reliquisset heredem? Quid Severo Septimio, si Bassianum non genuisset? Qui statim insimulatum fratrem insidiarum contra se cogitatarum, parricidiali etiam figmento interemit: qui novercam, matrem quinimo, in cuius sinu Getam filium eius occiderat, uxorem duxit: qui Papinianum iuris asylum et doctrinae legalis thesaurum, quod parricidium excusare noluisset, occidit: et praefectum quidem suum, ne homini per se et per scientiam suam magno deesset et dignitas. Denique, ut alia omittam, ex huius moribus factum puto, ut Severus tristior vir ad omnia, immo etiam crudelior, pius et dignus Deorum altaribus duceretur: qui quidem divinam Sallustii orationem, qua Micipsa filios ad pacem hortatur, ingravatus morbo misisse filio dicitur maiori; idque frustra, * et hominem tantum valetudine.

Vixit denique in odio populi diu Antoninus, nomenque illud sanctum ac venerabile diu, minus amatum est: quamvis et vestimenta populo dederit, (unde *Caracallus* est dictus) et thermas magnificentissimas fecerit. Exstat sane Romae Severi porticus, gesta eius exprimens, a filio, quantum plurimi docent, structa. Signa mortis eius haec fuerunt. Ipse somniavit quatuor aquilis et gemmato curru, praevolante nescio qua ingenti humana specie, ad coelum se raptum, quumque raperetur, octoginta et novem numeros explicuisse: ultra quot annos ne unum quidem annum vixit; nam ad imperium senex venit, quumque positus esset in circulo ingenti aereo, diu solus et destitutus stetit. Quum vereretur autem ne praeceps rueret, a Iove se vocatum vidit, atque inter Antoninos locatum. Die Circensium quum tres Victoriae more solito essent locatae gypseae cum palmis; media quae ipsius nomine adscriptum orbem palmis tenebat, vento icta, de podio stans decidit, et humi constitit: eaque quae Getae nomine inscripta erat, corruit, et omnis comminuta est: illa vero quae Bassiani titulum praeferebat, amissa palma venti turbine vix constitit. Post murum aut vallum missum in Britannia, quum ad proximam mansionem rediret, non solum victor, sed etiam in aeternum pace fundata, volvens animo quid ominis sibi occurreret, Aethiops quidam e numero militari, clarae inter scurras famae, et celebratorum semper iocorum, cum corona e cupressu facta eidem occurrit. Quem quum ille iratus removeri ab oculis praecepisset, et coloris eius tactus omine et coronae, dixisse ille dicitur ioci causa: *Totum fuisti, totum vicisti: iam Deus esto victor.* Et in civitatem veniens, quum rem divinam vellet facere, primum ad Bellonae templum ductus est, errore aruspicis rustici: deinde hostiae furvae sunt applicitae. Quod quum esset aspernatus, atque ad Palatium se reciperet, negligentia ministrorum nigrae hostiae usque ad limen domus Palatinae imperatorem sequutae sunt. Sunt per plurimas civitates opera eius insignia. Magnum vero illud in civitate eius, quod Romae omnes aedes publicas, quae vitio temporum labebantur, instauravit, nusquam prope suo nomine adscripto, servatis tamen ubique titulis conditorum. Moriens septem annorum canonem, ita ut quotidiana septuagena quinque millia modiorum expendi possent, reliquit: olei vero tantum, ut per quinquennium non solum urbis usibus, sed et totius Italiae, quae oleo egeret, sufficeret. Ultima verba eius dicuntur haec fuisse: *Turbatam rempublicam ubique accepi: pacatam etiam Britannis relinquo:*

senex et pedibus aeger, firmum imperium Antoninis meis relinquens, si boni erunt; imbecillum, si mali. Iussit deinde signum tribuno dari, *Laboremus:* quia Pertinax quando in imperium adscitus est, signum dederat, *Militemus.* Fortunam deinde regiam, quae comitari principes et in cubiculis poni solebat, geminare statuerat, ut sacratissimum simulacrum utrique relinqueret filiorum. Sed quum videret se perurgeri sub horam mortis, iussisse fertur, ut alternis diebus apud filios imperatores in cubiculis Fortuna poneretur. Quod Bassianus prius contempsit quam faceret parricidium. Corpus eius a Britannia Romam usque cum magna provincialium reverentia susceptum est: quamvis aliqui urnulam auream tantum fuisse dicant, Severi reliquias continentem, eandemque Antoninorum sepulcro illatam, quum Septimius Pertinax Severus illic ubi vita functus est, esset incensus. Quum Septizonium faceret, nihil aliud cogitavit, quam ut ex Africa venientibus suum opus occurreret: et nisi absente eo per praefectum urbis medium simulacrum eius esset locatum, aditum Palatinis aedibus, id est regium atrium, ab ea parte facere voluisse perhibetur: quod etiam post Alexander, quum vellet facere, ab aruspicibus dicitur esse prohibitus, quum hoc sciscitatus non litasset.

AELII SPARTIANI

PESCENNIUS NIGER

AD DIOCLETIANUM AUGUSTUM

Rarum atque difficile est, ut quos tyrannos aliorum victoria fecerit, bene mittantur in litteras: atque ideo vix omnia de his plene in monumentis atque annalibus habentur. Primum enim, quae magna sunt, in eorum honorem ab scriptoribus depravantur, deinde alia supprimuntur: postremo non magna diligentia in eorum genere ac vita requiritur: quum satis sit audaciam eorum et bellum, in quo victi fuerint, ac poenam, proferre. Pescennius ergo Niger, ut alii tradunt, modicis parentibus: ut alii, nobilibus fuisse dicitur, patre Annio Fusco, matre Lampridia, avo curatore Aquini, ex qua familia originem ducebat: quod quidem dubium etiam nunc habetur. Hic eruditus mediocribus litteris, moribus ferox, divitiis etiam modicus, vita parcus, libidinis effrenatae ad omne genus cupiditatum, ordines diu duxit, multisque ducatibus pervenit ut exercitus Syriacos iussu Commodi regeret, suffragio maxime athletae qui Commodum strangulavit, ut omnia tunc fiebant. Is posteaquam comperit occisum Commodum, Iulianum imperatorem appellatum, eundemque iussu Severi et senatus occisum, Albinum etiam in Gallia sumsisse nomen imperatoris, ab exercitibus Syriacis, quos regebat, appellatus est imperator, ut quidam dicunt, magis in Iuliani odium, quam in aemulationem Severi. Huic ob detestationem Iuliani primis imperii diebus ita Romae fautum est a senatoribus dumtaxat, qui et Severum oderant, ut inter lapidationes exsecrationesque omnium illi feliciter optarent, illum principem insuper, et illum Augustum

populus acclamaret. Iulianum autem oderant populares, quod Pertinacem milites occidissent, et illum imperatorem adversa populi voluntate appellassent. Denique ingentes ob hoc seditiones fuerunt. Ad occidendum autem Nigrum, primipilarem Iulianus miserat, stulte ad eum qui haberet exercitus, et se tueri posset: perinde quasi quilibet imperator a primipilario posset occidi. Eadem autem dementia etiam Severo iam principi Iulianus successorem miserat. Denique etiam Aquilium centurionem, notum caedibus ducum, miserat, quasi imperator tantus a centurione posset occidi. Par denique insania fuit, quod cum Severo ex interdicto de imperio egisse fertur, ut iure videretur ad principatum pervenisse. Et de Pescennio Nigro iudicium populi ex eo apparuit, quod quum ludos Circenses Iulianus Romae daret, et indiscrete subsellia Circi maximi repleta essent, ingentique iniuria populus affectus esset, per omnes uno consensu Pescennius Niger ad tutelam urbis est expetitus, odio (ut diximus) Iuliani et amore occisi Pertinacis; quum quidem Iulianus dixisse fertur: *Nec sibi neque Pescennio longum imperium deberi, sed Severo, qui magis esset odio habendus a senatoribus, militibus, provincialibus, popularibus:* quod probavit rei eventus. Et Pescennius quidem Severo eo tempore, quo Lugdunensem provinciam regebat, amicissimus fuit; nam ipse missus erat ad comprehendendos desertores, qui innumeri Gallias nunc vexabant. In quo officio, quod se honeste gessit, iucundissimum fuit Severo, ita ut de eo ad Commodum Septimius referret, asserens necessarium reipublicae virum. Et re vera in re militari vehemens fuit. Nunquam sub eo miles provinciali lignum, oleum, operam extorsit: ipse a milite nihil accepit: quum tribunatus ageret, nihil accipi passus est. Nam et imperator, tribunos duos, quos constitit stellaturas accepisse, lapidibus obrui ab auxiliaribus iussit. Exstat epistola Severi quam scribit ad Ragonium Celsum Gallias regentem: *Miserum est, ut imitari eius disciplinam militarem non possimus, quem bello vicimus. Milites tui vagantur: tribuni medio die lavant: pro tricliniis popinas habent: pro cubiculis, meritoria: saltant, bibunt, cantant, et mensuris conviviorum vacant, quum sine mensura potent. Haec si ulla vena paternae disciplinae in nobis viveret fierent? Emenda igitur primum tribunos, deinde militem: quem quamdiu timueris, tamdiu non timeberis. Sed scias id de Nigro, militem timere non posse, nisi integre fuerint tribuni et duces militum.* Haec de Pescennio Severus Augustus, adhuc milite. Marcus etiam Antoninus ad Corne-

lium Balbum: *Pescennium mihi laudas, agnosco; nam et decessor tuus eum manu strenuum, vita gravem, et iam tum plusquam militem dixit. Itaque misi literas recitandas ad signa, quibus eum trecentis Armenicis, et centum Sarmatis, et mille nostris praeesse iussi. Tuum est ostendere, hominem non ambitione (quod nostris non convenit moribus) sed virtute venisse ad eum locum, quem avus meus Hadrianus, quem Traianus proavus non nisi exploratissimis dabat.* De hoc eodem Commodus: *Pescennium fortem virum novi, et ei tribunatus iam duos dedi: ducatum mox dabo, ubi per senectutem Aelius Corduenus rempublicam recusaverit.* Haec de eo iudicia omnium fuerunt. Sed et Severus ipse saepe dixit, ignoturum se Pescennio nisi perseveraret. A Commodo denique Pescennius consul declaratus, Severo praepositus est: et quidem irato quod primipilaribus commendantibus, consulatum Niger mereretur. In vita sua Severus dicit, se priusquam filii sui id aetatis haberent, ut imperare possent, aegrotantem id in animo habuisse ut, si quid forte sibi accidisset, Niger Pescennius eidem et Clodius Albinus succederent, qui ambo Severo gravissimi hostes exstiterunt. Unde apparet quod etiam Severi de Pescennio iudicium fuerit. Si Severo credimus, fuit gloriae cupidus Niger, vita fictus, moribus turpis, aetatis provectae quum imperium invasit: ex quo cupiditates eius incusat, perinde quasi Severus minor ad imperium venerit, qui annos suos contrahit, quum decem et octo annis imperarit, et octogesimonono perierit. Sane Severus Heraclium ad obtinendam Bithyniam misit: Fulvium autem ad occupandos adultos Nigri filios: nec tamen in senatu quidquam de Nigro Severus dixit, quum iam audisset de eius imperio, ipse autem proficisceretur ad componendum Orientis statum. Tantum sane illud fecit proficiscens, ut legiones ad Africam mitteret, ne eam Pescennius occuparet, et fame populum romanum perurgeret. Et videbatur id facere posse per Libyam Aegyptumque vicinas Africae, difficili licet itinere ac navigatione. Et Pescennius quidem veniente ad Orientem Severo, Graeciam, Thracias et Macedoniam, interfectis multis illustribus viris, tenebat, ad participatum imperii Severum vocans: a quo, causa eorum quos occiderat, cum Aemiliano hostis est appellatus: deinde a ducibus Severi per Aemilianum pugnans victus est. Et quum illi tutum exilium promitteret, si ab armis recederet, persistens iterum pugnavit, et victus est, atque apud Cyzicum circa paludem fugiens, sauciatus et sic ad Severum deductus atque statim mortuus. Huius

caput circumlatum pilo Romam missum, filii occisi, necata uxor, patrimonium publicatum, familia omnis exstincta. Sed haec omnia, posteaquam de Albini rebellione cognitum est, facta sunt; nam prius et filios Nigri et matrem in exilium miserat. Sed exarsit secundo civili bello, immo etiam tertio, et factus est durior. Tunc enim innumeros senatores interemit Severus, et ab aliis *Syllae Punici*, ab aliis *Marii* nomen accepit. Fuit statura Pescennius prolixa, forma decorus, capillo in verticem ad gratiam reflexo, vocis canorae, ita ut in campo loquens per mille passus audiretur, nisi ventus adversaretur: oris verecundi et semper rubidi: cervice adeo nigra, ut quemadmodum multi dicunt, ab ea *Nigri* nomen acceperit. Cetera corporis parte candidus et magis pinguis: vini avidus, cibi parcus, rei venereae nisi ad procreandos liberos prorsus ignarus. Denique etiam sacra quaedam in Gallia, quae castissimis decernuntur, consensu publico celebranda suscepit. Hunc in Commodianis hortis, in porticu curva, pictum de musivo inter Commodi amicissimos videmus sacra Isidis ferentem, quibus Commodus adeo deditus fuit, ut et caput raderet, et Anubim portaret, et omnes pausas expleret. Fuit ergo Niger miles optimus, tribunus singularis, dux praecipuus, legatus severissimus, consul insignis, vir domi forisque conspicuus, imperator infelix: usui denique reipublicae sub Severo homine tetrico esse potuisset, si cum eo esse voluisset. Sed deceptus est consiliis Severi Aureliani, qui filias suas eius filiis despondens, persistere eum fecit in imperio. Hic tantae fuit auctoritatis ut ad Marcum Antoninum primum, deinde ad Commodum scriberet, quum videret provincias facili administrationum mutatione subverti: primum ut nulli ante quinquennium succederetur provinciae praesidi, vel legato, vel proconsuli, quod prius deponerent potestatem quam scirent administrare; deinde ne novi ad regendam rempublicam accederent. Praeter militares administrationes, intimavit etiam, ut assessores in quibus provinciis assedissent, in his administrarent: quod postea Severus, et deinceps multi tenuerunt, ut probant Pauli et Ulpiani praefecturae, qui Papiniano in consilio fuerunt: ac postea quum unus ad memoriam, alter ad libellos paruisset, statim praefecti facti sunt. Huius etiam illud fuit, ut nemo assideret in sua provincia, ut nemo administraret Romae, nisi romanus, hoc est oriundus urbe. Addidit praeterea consiliariis salaria, ne eos gravarent, quibus assidebant, dicens, iudicem nec debere dare nec accipere. Hic erga milites tanta fuit censura, ut quum

apud Aegyptum ab eo limitanei milites vinum peterent, responderit: *Nilum habetis, et vinum quaeritis?* siquidem tanta illius fluminis dulcedo, ut accolae vina non quaerant. Idem tumultuantibus iis qui a Saracenis victi fuerant, et dicentibus: *Vinum non accepimus, pugnare non possumus. Erubescite*, inquit, *illi qui vos vincunt, aquam bibunt.* Idem Palaestinis rogantibus, *ut eorum censitio levaretur* idcirco quod esset gravata, respondit: *Vos terras vestras levari censitione vultis: ego vero etiam aërem vestrum censere vellem.* Denique Delphici Apollinis vates in motu reipublicae maximo, quum nuntiaretur tres esse imperatores, Severum Septimium, Pescennium Nigrum, Clodium Albinum, consultus quem expediret reipublicae imperare, versum graecum huiusmodi fudisse dicitur:

Optimus est Fuscus, bonus Afer, pessimus Albus.

Ex quo intellectum *Fuscum*, Nigrum appellatum vaticinatione: Severum, *Afrum: Album* vero, Albinum dictum. Nec defuit alia curiositas. Requisitum est qui esset obtenturus rempublicam. Ad quod ille respondit alium versum talem:

Fundetur sanguis Albi, Nigrique minantis:
Imperium mundi Poena reget urbe profectus.

Item quum quaesitum esset, quis illi successurus esset, respondisse itidem graeco versu dicitur:

Cui dederint superi, nomen habere Pii;

quod omnino intellectum non est, nisi quum Bassianus Antonini, quod verum signum Pii fuit, nomen accepit. Item quum quaereretur, quamdiu imperaturus esset, respondisse graece dicitur:

Bis denis italum conscendet navibus aequor,
Si tamen una ratis transiliet pelagus;

ex quo intellectum, Severum viginti annos expleturum. Haec sunt, Diocletiane, maxime Augustorum, quae de Pescennio didicimus ex pluribus libris. Non enim facile (ut in principio libri diximus) quisquam vitas eorum mittit in libros, qui aut principes in republica non fuerunt, aut a senatu appellati non sunt imperatores, aut occisi citius, ad famam venire nequiverunt. Inde, quod latet Vindex, quod Piso nescitur, quod omnes illi, qui aut tantum adoptati sunt, aut a militibus imperatores appellati, ut sub Domitiano Antonius, aut cito interempti, vitam cum imperii usurpatione posuerunt. Ac ne quid ex iis, quae ad Pescennium pertinent, praeterisse videamur (licet aliis libris cognosci possint) de hoc Pescennio vates dixerunt, quod neque vivus neque mortuus in potestatem Severi venturus

esset, sed iuxta aquas illi pereundum esset: quod quidam dicunt ipsum Severum de mathesi, quam callebat, dixisse. Nec abfuit responsis veritas, quum ille inventus sit iuxta paludem semivivus. Hic tantae fuit severitatis, ut quum milites quosdam in cauco argenteo expeditionis tempore bibere vidisset, iusserit omne argentum submoveri de usu expeditionali, addito eo ut ligneis vasis uterentur: quod quidem illi odium militare concitavit. Dicebat enim posse fieri, ut sarcinae militares in potestatem hostium venirent, ne se barbarae nationes argento nostro gloriosiores facerent, quum alia minus apta hosticam viderentur ad gloriam. Idem iussit vinum in expeditione neminem bibere, sed aceto universos esse contentos. Idem pistores sequi expeditionem prohibuit, buccellato iubens milites et omnes contentos esse. Idem ob unius gallinacei direptionem, decem commanipulones, qui raptum ab uno comederant, securi percuti iussit: et fecisset, nisi ab omni exercitu prope usque ad metum seditionis esset rogatus: et quum pepercisset, iussit ut denorum gallinaceorum pretia provinciali redderent decem qui simul furto convixerant, addito eo ut tota in expeditione in commanipulatione nemo focum faceret; ne unquam recens coctum cibum sumerent, sed pane ac frigidis vescerentur, appositis speculatoribus qui id curarent. Idem iussit ne in zonis milites ad bellum aureos vel argenteos nummos portarent; sed publice commendarent, recepturi post proelia quod dederant, addens, liberis eorum et uxoribus et heredibus certe reddendum qui venissent, ne ad hostes aliquid praedae perveniret, si quid forte adversi fortuna fecisset. Sed haec omnia, ut se habuerat Commodi temporum dissolutio, adversa eidem fuere. Denique etsi nemo fuit, qui suis temporibus dux severior videretur, ad perniciem illi magis ista fuere, quo iam mortuo ubi et invidia et odium deposita erant, talia exempla valuerunt. Idem in omni expeditione ante omnes militarem cibum sumpsit ante papilionem: nec sibi unquam vel contra solem, vel contra imbres quaesivit tecti suffragium, si miles non habuit. Tantum denique belli tempore ratione militibus demonstrata, sibi et servis suis vel contubernalibus portavit, quantum a militibus ferebatur: quum servos suos oneraret annona, ne illi securi ambularent, et onusti milites, idque ab exercitu cum suspirio videretur. Idem in concione iuravit se, quamdiu in expeditionibus fuisset, essetque adhuc futurus, non aliter esse acturum se quam militem. Marium ante oculos habentem et duces tales, nec alias fabulas unquam habuit nisi de Hannibale,

ceterisque talibus. Denique quum imperatori facto quidam panegyricum recitare vellet, dixit ei: *Scribe laudes Marii vel Hannibalis, vel alicuius ducis optimi vita functi, et dic quid ille fecerit, ut eum nos imitemur; nam viventes laudare irrisio est, maxime imperatores, a quibus speratur, qui timentur, qui praestare publice possunt, qui possunt necare, qui proscribere: se autem vivum placere velle, mortuum etiam laudari.* Amavit de principibus Augustum, Vespasianum, Titum, Traianum, Pium, Marcum, reliquos foemineos vel venenatos vocans: maxime tamen in historiis Marium et Camillum et Quintum Marcium Coriolanum dilexit. Interrogatus autem quid de Scipionibus sentiret, dixisse fertur: *Felices illos fuisse magis quam fortes:* idque probare domesticam vitam et iuventutem, quae in utroque nimis speciosa domi fuisset. Apud omnes constat, quod si rerum potitus fuisset, omnia correcturus fuerat, quae Severus vel non potuit emendare, vel noluit: et quidem sine crudelitate, immo etiam cum lenitate, sed militari, non remissa et inepta atque ridicula. Domus eius hodie Romae visitur in campo Iovis, quae appellatur *Pescenniana:* in qua simulacrum eius in Trichoro constituit, statim post annum ex Thebaico marmore, quod ille ad similitudinem sui factum a rege Thebaeorum acceperat. Exstat etiam epigramma graecum, quod latine hanc habet sententiam:

Terror Aegyptiaci Niger adstat militis ingens,
Thebaidos socius, aurea secla volens.
Hunc reges, hunc gentes amant, hunc aurea Roma:
Hic Antoninis carus et imperio,
Nigrum nomen habet, nigrum formavimus ipsi,
Ut consentirent forma metalla tibi.

Quos quidem versus Severus eradi noluit, quum hoc ei et praefecti suggererent, et officiorum magistri, addens: *Si talis fuit, sciant omnes, qualem vicerimus: si talis non fuit, putent omnes nos talem vicisse, immo sic sit, quia fuit talis.* Sequitur nunc ut de Clodio Albino dicam, qui quasi socius huius habetur, quod et pariter contra Severum rebellaverunt, et ab eodem victi atque occisi sunt. De quo ipso neque satis clara exstant, quia eadem fortuna illius fuit quae Pescennii, etiamsi vita satis dispar.

IULII CAPITOLINI

CLODIUS ALBINUS

AD CONSTANTINUM AUGUSTUM

Uno eodemque tempore post Pertinacem, qui auctore Albino interemptus est, Iulianus a senatu Romae, Septimius Severus ab exercitu in Illyrico, Pescennius Niger in Oriente, Clodius Albinus in Gallia, imperatores appellati sunt. Et Clodium quidem Herodianus dicit Severi Caesarem fuisse. Sed quum alter alterum indignaretur imperare, nec Galli ferre possent aut Germaniani exercitus (quod et ipsi suum specialem principem haberent) undique cuncta turbata sunt. Fuit autem Clodius Albinus familia nobili; Hadrumetinus tamen ex Africa. Quare sortem illam, qua Severum laudatum in Pescennii vita diximus, ad se trahebat, nolens intelligi pessimus Albus, quod eodem versu continebatur, quo et Severi laus, et approbatio Nigri Pescennii. Sed priusquam vel de vita eius, vel de morte disseram, etiam hoc dicendum est, quod eum nobilem fecit. Nam ad hunc eundem quondam Commodus, quum successorem Albino daret, literas dederat, quibus iusserat, ut Caesar esset. Exemplum indidi: *Imperator Commodus Clodio Albino. Alias ad te publice de successore atque honore tuo misi; sed hanc familiarem et domesticam, omnem, ut vides, manu mea scriptam epistolam dirigo, qua tibi do facultatem, ut, si necessitas fuerit, ad milites prodeas, et tibi Caesareum nomen assumas. Audio enim et Septimium Severum et Nonium Marcum de me apud milites loqui, ut sibi parent stationis Augustae procurationem. Habebis praeterea, quum id feceris, dandi stipendii usque ad tres aureos liberam potestatem: quin et super hoc ad procuratores meos literas*

misi, quas ipse signatas excipies signo Amazoniae: et quum opus fuerit, rationalibus dabis, ne te non audiant, quum de aerario volueris imperare. Sane ut tibi insigne aliquod imperialis maiestatis accedat, habebis utendi coccinei pallii facultatem me praesente et ad me, et quum mecum fueris, habiturus et purpuram, sed sine auro: quia ita et proavus meus Verus, qui puer vita functus est, ab Hadriano, qui eum adoptavit, accepit. His literis acceptis, omnino id quod iubebat facere noluit, timens odiosum Commodum propter mores suos, quibus rempublicam perdiderat et se dedecoraverat, quandocumque feriendum, ne ipse pariter occideretur. Exstat denique illius concio, quae quum accepit imperium, et quidem Severi (ut quidam) voluntate firmatum, huius rei memoriam facit, cuius hoc exemplum est: *Invitum me, commilitones, ductum ad imperium etiam illud probat quod Commodum donantem me Caesariano nomine, contempsi; sed et vestrae voluntati, et Severi Augusti parendum est: quia credo sub homine optimo et viro forti posse bene rempublicam regi.* Nec negari potest, quod etiam Marius Maximus dicit, hunc animum Severo primum fuisse, ut si quid ei contingeret, Pescennium Nigrum, et Clodium Albinum sibi substitueret. Sed postea et filiis iam maiusculis studentem, et Albini amori invidentem, sententiam mutasse, atque illos utrosque bello oppressisse, maxime precibus uxoris adductum. Denique Severus eum consulem designavit, quod utique nisi de optimo viro non fecisset, homo in legendis magistratibus diligens. Sed ut ad eum redeam, fuit (ut dixi) Albinus Hadrumeto oriundus, sed nobilis apud suos, et originem a romanis familiis trahens, Postumiorum scilicet et Albinorum Ceioniorum. Quae familia hodie quoque, Constantine maxime, nobilissima est, et per te aucta et augenda, quae per Gallienum et Gordianos plurimum crevit. Hic tamen natus lare modico, patrimonio pertenui, parentibus sanctis, patre Ceionio Postumio, matre Aurelia Messallina, primus suis parentibus fuit: quum exceptus utero, quod contra consuetudinem puerorum, qui nascuntur, et solent rubere, esset candidissimus, Albinus est dictus. Quod verum esse, patris epistola ad Aelium Bassianum tunc proconsulem Africae data designat, affinem (quantum videtur) eorum ipsorum. Epistola Ceionii Postumii ad Aelium Bassianum: *Filius mihi natus est VII. Calendas decembres, ita candidus statim toto corpore ut linteamen quo exceptus est, vinceret. Quare susceptum eum Albinorum familiae, quae mihi tecum communis est, dedi, Albini nomine imposito. Fac ut rempublicam et te et nos,*

ut facis, diligas. Hic ergo omnem pueritiam in Africa transegit, eruditus litteris graecis ac latinis mediocriter, quod esset animi iam militaris et superbi. Fertur in scholis saepissime cantasse inter puerulos:

Arma amens capio, nec sat rationis in armis,

repetens

Arma amens capio.

Huic multa imperii signa, quum esset natus, facta dicuntur; nam et bos albus purpureis ad plenum colorem cornibus natus est, quod mirandum fuit; quae tamen cornua, in templo Apollinis Cumani ab eodem posita iam tribuno, diu fuisse dicuntur, quod quum ille sortem de fato tolleret, his versibus eidem dicitur esse responsum:

Hic rem romanam magno turbante tumultu
Sistet eques, sternet Poenos, Gallumque rebellem.

Et in Gallia quidem eum multas gentes domuisse constat. Ipse autem suspicabatur de Severo sibi praedictum *Sternet Poenos*, quod Septimius Afer esset. Fuit et aliud signum futuri imperii. Nam quum Caesariana familia hoc speciale habuerit, ut parvuli domus eius in testudineis alveis lavarentur, nato infantulo testudo ingens patri eius munere piscatoris allata est: quod ille homo litteratus omen accipiens, et testudinem libenter accepit et eam curari iussit, atque infantulo ad excaldationes pueriles dicari, nobilitandum etiam hinc sperans. Quum rarum esset *aquilas in his locis videri* in quibus natus est Albinus; septima eius diei hora convivio, quod celebritati pueri deputabatur, quum ei fierent nomina, septem aquilae parvulae de nido allatae sunt, et quasi ad iocum circa cunas pueri constitutae: nec hoc omen pater abnuit, qui iussit aquilas ali, et diligenter curari. Accessit omen, quod quum pueri eius familiae russulis fasciolis illigarentur, quod forte lotae atque udae essent russulae fasciolae, quas mater praegnans paraverat, purpurea matris illigatus est fascia; unde illi loco nutricis etiam *Porphirii* nomen inditum est. Haec atque alia signa imperii futuri fuere: quae qui volet nosse, Aelium Cordum legat, qui frivola super huiusmodi ominibus cuncta persequitur. Adolescens igitur statim se ad militiam contulit, atque Antoninis per Lollium Serenum, et Baebium Maecianum, et Ceionium Postumianum suos affines innotuit. Egit tribunus equites Dalmatas: egit et legionem Quartanorum et Primanorum: Bithynicos exercitus eo tempore, quo Avidius rebellabat, fideliter tenuit. Deinde per Commodum ad Gallias translatus, in qua fusis Frisiis Transrhenanis, celebre nomen suum et apud Romanos et

apud Barbaros fecit. Quibus rebus accensus Commodus, Caesarianum ei nomen obtulit, et dandi stipendii facultatem, et pallii coccini utendi. Quibus omnibus ille prudenter abstinuit, dicens: *Commodum quaerere, qui aut cum eo perirent, aut quos cum causa ipse posset occidere.* Quaesturae gratia illi facta est: qua concessa, aedilis non amplius quam decem diebus fuit, quod ad exercitum festinanter mitteretur. Deinde praeturam egit sub Commodo famosissimam. Nam eiusdem ludis Commodus et in foro et in theatro pugnas exhibuisse perhibetur. Consul a Severo declaratus est eo tempore quo Albinum sibi cum Pescennio paraverat subrogare. Ad imperium venit natu iam grandior, et maior Pescennio Nigro, ut Severus ipse in vita sua testatur. Sed victo Pescennio, et quum et filiis suis imperium servare cuperet, et voluntatem senatus maiorem circa Clodium Albinum videret, quod esset vir antiquae familiae, literas ad eum per quosdam summi honoris ac summae affectionis misit, quibus hortabatur, ut quoniam occisus esset Pescennius Niger, ipse cum eo fideliter rempublicam regeret. Quarum exemplum hoc esse Cordus ostendit: *Imperator Severus Augustus, Clodio Albino Caesari, fratri amantissimo et desideratissimo salutem. Victo Pescennio, literas Romam dedimus, quas senatus tui amantissimus libenter accepit. Te quaeso, ut eo animo rempublicam regas, quo dilectus es frater animi mei, frater imperii. Bassianus et Geta te salutant. Iulia nostra et te et sororem salutat. Infantulo tuo Pescennio Prineo munera digna suo loco tuoque mittemus. Tu velim exercitus reipublicae ac nobis retentes, mi carissime, mi amantissime.* Et has quidem literas missis stipatoribus fidelissimis dedit, quibus praecepit, ut epistolam publice darent: postea vero dicerent se velle pleraque occulte suggerere, quae ad res bellicas pertinerent, et ad secreta castrorum atque aulicam fidem: ubi vero in secretum venissent, quasi mandata dicturi, quinque validissimi eum interimerent gladiolis intra vestem latentibus. Nec illorum quidem fides defuit. Nam quum ad Albinum venissent, et epistolam dedissent, qua lecta, quum dicerent quaedam secretius suggerenda, et locum semotum ab omnibus arbitris postularent, et quum omnino neminem paterentur ad porticum longissimam cum Albino progredi, ea specie ne mandata proderentur, Albinus intellexit insidias. Denique indulgens suspicionibus, eos tormentis dedit, qui diu primo pernegarunt, sed postea victi necessitate, confessi sunt ea quae Severus iisdem praeceperat. Tunc iam proditis rebus et

apertis insidiis, ea quae suspicabatur Albinus clara esse intelligens, exercitu ingenti collecto contra Severum atque eius duces venit. Et primo quidem conflictu habito contra duces Severi, potior fuit: post autem Severus ipse quum id egisset apud senatum, ut hostis iudicaretur Albinus, contra eum profectus, acerrime fortissimeque pugnavit in Gallia, non sine varietate fortunae. Denique quum sollicitus augures consuleret, responsum illi est (ut dicit Marius Maximus) venturum quidem in potestatem eius Albinum, sed non vivum nec mortuum: quod et factum est. Nam quum ultimum proelium commissum esset, innumeris suorum caesis, plurimis fugatis, multis etiam deditis, Albinus fugit: et, ut multi dicunt, se ipse percussit: ut alii, a servo suo percussus, semivivus ad Severum deductus est. Unde confirmatum est augurium, quod fuerat ante praedictum. Multi praeterea dicunt, a militibus, cuius nece a Severo gratiam requirebant. Fuit Albino unus (ut aliqui dicunt) filius: Maximus dicit duos, quibus primum veniam dedit, postea vero eos cum matre percussit, et in profluentem abiici iussit. Caput eius excisum pilo circumtulit, Romamque misit, literis ad senatum datis, quibus insultabat, quod Albinum tantopere dilexissent, ut eius affines et fratrem praecipue ingenti honore cumularent. Iacuisse ante praetorium Severi Albini corpus per dies plurimos dicitur usque ad foetorem, laniatumque a canibus in profluentem abiectum esse. De moribus eius varia dicuntur. Et Severus quidem ipse haec de eodem loquitur, ut eum dicat turpem, malitiosum, improbum, inhonestum, cupidum, luxuriosum; sed haec belli tempore vel post bellum, quando ei iam velut de hoste credi non poterat: quum et ipse ad eum quasi ad amicissimum frequentes miserit literas: et multi de Albino bene senserint: et Severus ipse Caesarem suum eundem appellari voluerit: et quum de successore cogitaret, hunc primum habuerit ante oculos. Exstant praeterea Marci epistolae de hoc eodem, quae testimonium et virtutum eius ferant et morum: quarum unam inserere ad praefectos datam super eius nomine, absurdum non fuit: *Marcus Aurelius Antoninus praefectis suis salutem. Albino ex familia Ceioniorum, afro quidem homini, sed non multa ex Afris habenti, Plautilli genero, duas cohortes alares regendas dedi. Est homo exercitatus, vita tristis, gravis moribus; puto eum rebus castrensibus profuturum: certe obfuturum non esse, satis novi. Huic salarium duplex decrevi, vestem militarem simplicem, sed loci sui stipendium quadruplum. Hunc*

vos adhortamini ut se reipublicae ostentet, habiturus praemium quod merebitur. Est et alia epistola, qua idem Marci Avidii Cassii temporibus de hoc eodem scripsit, cuius exemplum hoc est: *Laudanda est Albini constantia, qui graviter deficientes exercitus tenuit, quum ad Avidium Cassium confugerent, et nisi hic fuisset, omnes defecissent. Habemus igitur virum dignum consulatu, quem sufficiam in locum Cassii Papirii, qui mihi exanimis prope iam nunciatus est; quod interim a te publicari nolo, ne aut ad ipsum Papirium, aut ad eius affectus perveniat: nosque videamur in locum viventis consulis subrogasse.* Istae igitur epistolae testantur, Albinum virum utilem fuisse. Indicat et illud praecipue, quod ad eas civitates instanrandas, quas Niger attriverat, pecuniam misit, quo facilius sibi earum accolas conciliaret. Gulosum eum Cordus, qui talia persequitur in suis voluminibus, fuisse dicit: et ita quidem, ut pomorum tantum hauserit, quantum ratio humana non patitur; nam et quingentas ficus passarias, quas Graeci callistruthias vocant, ieiunum comedisse dicit, et centum persica Campana, et melones Ostienses decem, et uvarum Lavicanarum pondo viginti, et ficedulas centum, et ostrea quadringenta. Vini sane parcum fuisse dicit, quod Severus negat, qui eum asserit ebrium etiam in bello fuisse. Cum suis etiam nunquam coenavit, vel propter vinolentiam, (ut dicit Severus) vel propter morum acrimoniam. Uxori odiosissimus fuit, servis iniustus, atrox circa militem. Nam saepe et ordinarios centuriones, ubi causae qualitas non postulabat, in crucem sustulit. Verberavit certe virgis saepissime: neque unquam delictis pepercit. In vestitu nitidissimus fuit, in convivio sordidissimus, et soli studens copiae: mulierarius inter primos amatores, aversae Veneris semper ignarus, et talium persequutor: agricolandi peritissimus, ita ut etiam Georgica scripserit. Milesias nonnulli eiusdem esse dicunt, quarum fama non ignobilis habetur, quamvis mediocriter scriptae sint. A senatu tantum amatus est, quantum nemo principum, in odium speciatim Severi, quem vehementer ob crudelitatem oderant senatores. Denique victo eo plurimi senatores a Severo interfecti sunt, qui eius partium vel vere fuerant vel esse videbantur. Denique quum apud Lugdunum eundem interfecisset, statim literas inquiri iussit, ita ut inveniret vel ad quos ipse scripsisset, vel qui ad eum rescripsissent: omnesque illos quorum epistolas reperit, hostes iudicari a senatu fecit: nec his pepercit, sed et ipsos interemit, et bona eorum proscripsit, atque

in aerarium publicum retulit. Exstat epistola Severi, quae ostendit animum suum, missa ad senatum, cuius hoc exemplum est: *Nihil mihi gratius potest evenire, Patres Conscripti, quam ut vestrum iudicium Albinus haberet potius quam Severus. Ego frumenta reipublicae detuli, ego multa bella pro republica gessi, ego populo romano tantum olei detuli, quantum rerum natura vix habuit. Ego interfecto Pescennio Nigro vos a malis tyrannicis liberavi. Magnam sane mihi reddidisti vicem, magnam gratiam. Unum ex Afris, et quidem Hadrumetinis, fingentem quod de Ceioniorum stemmate sanguinem duceret, usque adeo extulistis, ut eum principem habere velitis, me principe, salvis liberis meis. Defuit ne quaeso tanto senatui quem amare deberetis, qui vos amaret? Huius fratrem honoribus extulistis, ab hoc consulatus, ab hoc praeturas, ab hoc speratis cuiusvis magistratus insignia. Non eam gratiam mihi redditis, quam maiores vestri contra Pisonianam factionem, quam item pro Traiano, quam nuper contra Avidium Cassium praestiterunt: fictum illum et ad omnia mendaciorum genera paratum, qui nobilitatem quoque mentitus est, mihi praeposuistis. Quinetiam audiendus in senatu fuit Statilius Corfulenus, qui honores Albino et eius fratri decernendos ducebat: cui hoc superfuit, ut de me ille decerneret homo nobilis ad triumphum. Maior fuit dolor, quod illum pro litterato laudandum plerique duxistis, quum ille naeniis quibusdam anilibus occupatus inter milesias punicas Apuleii sui, et ludicra litteraria consenesceret.* Hinc apparet quanta severitate factionem vel Pescennianam vel Clodianam vindicaverit. Quae quidem omnia in vita eius posita sunt: quae qui diligentius scire velit, legat Marium Maximum, de latinis scriptoribus; de graecis, Herodianum, qui ad fidem pleraque dixerunt. Fuit statura procerus, capillo renodi et crispo, fronte lata, et candore mirabili: et ut plerique putant, ex eo nomen accepit: voce muliebri et prope ad eunuchorum sonum: motu facili, iracundia gravi, furore tristissimo: in luxuria varius; nam saepe appetens vini, frequenter abstinens. Armorum strenuus prorsus, ut non male sui temporis Catilina diceretur. Non ab re esse credimus, causas ostendere, quibus amorem senatus Clodius Albinus meruit. Quum Britannicos exercitus regeret iussu Commodi, atque illum interemptum adhuc falso comperisset, quum sibi ab ipso Commodo Caesarianum nomen esset delatum, processit ad milites, et hac concione usus est: *Si senatus populi romani suum illud vetus haberet imperium, nec in unius potestate res*

tanta consisteret, non ad Vitellios, neque ad Nerones, neque ad Domitianos publica fata venissent: in imperio consulari nostrae illae gentes Ceioniorum, Albinorum, Postumiorum: de quibus patres vestri, qui et ipsi ab avis suis audierant, multa didicerunt. Et certe Africam romano imperio senatus adiunxit: Galliam senatus subegit, et Hispanias: Orientalibus populis senatus dedit leges. Parthos tentavit senatus: et subegisset, nisi tam avarum principem romano exercitui fortuna reipublicae tunc dedisset. Britannias Caesar subegit, certe senator, nondum tamen dictator. Hic ipse Commodus quanto melior fuisset, si timuisset senatum? Et usque ad Neronem quidem senatus auctoritas valuit, qui sordidum et impurum principem damnare non timuit, quum sententiae in eum dictae sunt qui vitae necisque potestatem atque imperium tunc tenebat. Quare commilitones, ego Caesareum nomen quod mihi Commodus detulit, nolo: Dii faxint ut ne alii quidem velint. Senatus imperet, provincias dividat: senatus nos consules faciat, et quid dico senatus? vos ipsi et patres vestri: eritis enim ipsi senatores. Haec concio, vivo adhuc Commodo, Romam delata est: quae Commodum in Albinum exasperavit, statimque successorem misit Iunium Severum unum ex contubernalibus suis. Senatui autem tantum placuit, ut miris acclamationibus absentem eum ornaret, et vivo Commodo, et deinceps interempto; ita ut nonnulli etiam Pertinaci auctores fuerint, ut eum sibi socium adsisceret, apud Iulianum, de occidendo Pertinace, ipsius plurimum auctoritas valuerit. Ut autem hoc verum intelligatur, epistolam Commodi ad praefectos praetorii suos datam inserui, qua de occidendo Albino significavit suam mentem: *Aurelius Commodus Severus praefectis, salutem. Audisse vos credo primum fictum esse quod ego meorum consilio interfectus essem: deinde concionem Clodii Albini apud milites meos habitam, qui se multum senatui commendat, idque, quantum videmus, non frustra. Nam qui principem unum in republica negat esse debere, quique asserit a senatu oportere totam rempublicam regi, is per senatum sibi petit imperium. Cavete igitur diligentissime; iam enim hominem scitis vobis militibus populoque vitandum.* Has literas quum Pertinax invenisset, in Albini odium publicavit; quare Albinus occidendi Pertinacis Iuliano auctor fuit.

AELII SPARTIANI

ANTONINUS CARACALLUS

Ex duobus liberis quos Septimius Severus reliquit, Getam et Bassianum, quorum unum exercitus, alterum pater dixit, Geta hostis est iudicatus: Bassianum autem obtinuisse imperium constat: de cuius maioribus frustra putamus iterandum, quum omnia in Severi vita satis dicta sint. Huius igitur pueritia blanda, ingeniosa, parentibus affabilis, amicis parentum iucunda, populo accepta, grata senatui, ipsi etiam ad amorem conciliandum salutaris fuit. Non ille in litteris tardus, non in benevolentiis segnis, non tenax in largitate, non lentus in clementia, sed sub parentibus, visus. Denique, si quando feris obiectos damnatos vidit, flevit aut oculos avertit: quod populo plusquam amabile fuit. Septennis puer, quum collusorem suum puerum, ob Iudaicam religionem gravius verberatum audisset; neque patrem suum, neque patrem pueri, vel auctores verberum, diu respexit. Antiochensibus et Byzantiis interventu suo iura vetusta restituit: quibus iratus fuit Severus, quod Nigrum iuverant. Plautiani odium, crudelitatis causa concepit. Quae a parentibus gratia sigillariorum acceperat, vel clientibus vel magistris sponte donavit. Sed haec puer. Egressus vero pueritiam, seu patris monitis, seu calliditate ingenii, sive quod se Alexandro Magno Macedoni aequandum putabat, restrictior, gravior, vultu etiam truculentior factus est, prorsus ut eum quem puerum scirent multi esse non crederent. Alexandrum Magnum eiusque gesta, in ore semper habuit. Tiberium et Sullam in conventu plerumque laudavit. Patre superbior fuit: fratrem magna eius humilitate despexit. Post patris mortem in castra praetoria pergens, apud milites conquestus est, circumveniri se fratris insidiis: atque ita fratrem in Palatio fecit occidi: eius corpus statim cremari praecepit. Dixit praeterea in castris, fratrem sibi

venenum parasse, matri eum irreverentem fuisse: egitque publice iis gratias, qui eum occiderunt. Addidit denique iis, qui fideliores erga se fuerant, stipendium. Pars militum apud Albam, Getam occisum aegerrime accepit, dicentibus cunctis, duobus se fidem promisisse liberis Severi, duobus servare debere: clausisque portis diu imperator non admissus, nisi delinitis animis, non solum querelis de Geta et criminationibus editis, sed enormitate stipendii militibus (ut solet) placatis: atque inde Romam rediit. Tunc sub veste senatoria loricam habens, cum armatis militibus curiam ingressus est. Hos in medio inter subsellia duplici ordine collocavit, et sic verba fecit. Questus est de fratris insidiis involute et incondite, ad illius accusationem, sui vero excusationem: quod quidem nec senatus libenter accepit, quum ille dixisset, fratri se omnia permisisse, fratrem ab insidiis liberasse et illum tamen sibi gravissimas insidias fecisse, nec vicem amori reddidisse fraterno. Post hoc relegatis deportatisque reditum in patriam restituit: inde ad praetorianos processit, et in castris mansit. Altera die Capitolium petiit: et eos quos occidere parabat, affabiliter est alloquutus, innitensque Papiniano et Chiloni, ad Palatium rediit. Quum flentem matrem Getae vidisset, aliasque mulieres post necem fratris, mulieres occidere conatus est; sed ob hoc retentus, ne augeretur fratris occisi crudelitas. Laetum ad mortem coëgit, misso a se veneno: ipse enim inter suasores Getae mortis primus fuerat, qui et primus interemptus est. Ipse mortem eius saepissime flevit. Multos qui caedis eius conscii fuerant, interemit, eumque et imaginem eius honoravit. Post hoc fratrem patruelem Afrum, cui pridie partes de coena miserat, iussit occidi. Qui quum se praecipitasset percussorum timore, et ad uxorem crure fracto erepsisset, tamen per ludibrium a percussoribus deprehensus est, et occisus. Occidit etiam Pompeianum Marci nepotem ex filia natum et ex Pompeiano, cui nupta fuerat Lucilla post mortem Veri imperatoris, quem et consulem bis fecerat, et omnibus bellis praeposuerat, quae gravissima tunc fuerunt: et ita quidem, ut videretur a latronibus interemptus. Deinde in conspectu eius Papinianus securi percussus est, et a militibus occisus: quo facto percussori dixit: *Gladio te exsequi oportuit meum iussum.* Occisus est etiam eius iussu Petronius ante templum Divi Pii, tractaque sunt eorum per plateam cadavera, sine aliqua humanitatis reverentia. Filium autem Papiniani, qui ante triduum quaestor opulentum munus ediderat, interemit. Iisdem diebus occisi sunt innumeri, qui fratris

eius partibus faverant. Occisi etiam liberti, qui Getae administraverant. Caedes deinde in omnibus locis et in balneis factae. Occisique nonnulli etiam coenantes, inter quos etiam Sammonicus Serenus, cuius libri plurimi ad doctrinam exstant. In summum discrimen etiam Chilo iterum praefectus et consul venit, ob hoc quod concordiam inter fratres suaserat. Et quum idem Chilo sublata veste senatoria, nudis pedibus, ab urbanicianis raptus esset, Antoninus seditionem compressit. Multas praeterea postea caedes in urbe fecit, passim raptis a militibus nonnullis hominibus et occisis, quasi seditionem vindicans. Helvium Pertinacem suffectum consulem, ob hoc solum quod filius esset imperatoris, occidit. Neque cessavit unquam sub diversis occasionibus eos interficere qui fratris amici fuissent. Saepe in senatum, saepe in populum superbe invectus est, aut edictis propositis aut orationibus editis, Sullam se etiam ostendens futurum. His gestis Galliam petiit: atque ut primum in eam venit, Narbonensem proconsulem occidit. Cunctis deinde turbatis, qui in Gallia res gerebant, odium tyrannicum meruit, quamvis aliquando fingeret se benignum, quum esset natura truculentus. Et quum multa contra homines et contra iura civitatum fecisset, morbo implicitus graviter laboravit. Circa eos qui eum curabant, crudelissimus fuit. Deinde ad Orientem profectionem parans, omisso itinere in Dacia resedit. Circa Rhaetiam non paucos Barbaros interemit, militesque suos quasi Sullae milites et cohortatus est et donavit. Deorum sane se nominibus appellari vetuit, quod Commodus fecerat; quum illi eum, quod leonem aliasque feras occidisset, Herculem dicerent. Et quum Germanos subegisset, *Germanicum* se appellavit: vel ioco vel serio, ut erat stultus et demens; asserens si Lucanos vicisset, *Lucanicum* se appellandum. Damnati sunt eo tempore, qui urinam in eo loco fecerunt, in quo statuae aut imagines erant principis: et qui coronas imaginibus eius detraxerant, ut alias ponerent. Damnati sunt et qui remedia quartanis tertianisque collo annexa gestarent. Per Thracias cum praefecto praetorii iter fecit, inde quum in Asiam traiiceret, naufragii periculum adiit, antemna fracta, ita ut in scapham cum protectoribus descenderet. Unde in triremem a praefecto classis receptus, evasit. Excepit apros frequenter, contra leonem etiam stetit: quo etiam missis ad amicos literis gloriatus est: seque ad Herculis virtutem accessisse iactavit. Post hoc ad bellum Armeniacum Parthicumque conversus, ducem bellicum, qui suis competebat moribus, fecit. Inde Alexandriam petiit: in gymnasium

populum convocavit, eumque obiurgavit: legi etiam validos ad militiam praecepit. Eos autem, quos legerat, occidit exemplo Ptolemaei Evergetis, qui octavus hoc nomine appellatus est. Dato praeterea signo militibus, ut hospites suos occiderent, magnam caedem Alexandriae fecit. Dehinc per Cadusios fines et Babylonios ingressus, tumultuarie cum Parthorum satrapis manum contulit, feris etiam bestiis in hostes immissis. Datis ad senatum, quasi post victoriam literis, *Parthicus* appellatus est; nam Germanici nomen patre vivo fuerat consequutus. Deinde quum iterum vellet Parthis bellum inferre, atque hibernaret Edessae, atque inde Carras Luni Dei gratia venisset, die natalis sui, octavo Idus aprilis, ipsis Megalensibus, quum ad requisita naturae discessisset, insidiis a Macrino praefecto praetorii positis, qui post eum invasit imperium, interemptus est. Conscii caedis fuerunt Nemesianus, et frater eius Apollinaris, Retianusque qui praefectus legionis secundae Parthicae militabat, et qui equitibus extraordinariis praeerat, non ignorantibus Marcio Agrippa qui classi praeerat, et praeterea plerisque officialium impulsu Martialis. Occisus est autem in medio itinere inter Carras et Edessam, quum levandae vesicae gratia ex equo descendisset, atque inter protectores suos, coniuratos caedis ageret. Denique quum illum in equum strator eius levaret, pugione latus eius confodit: conclamatumque ab omnibus est, id Martialem fecisse. Et quoniam Dei Luni fecimus mentionem, sciendum doctissimis, quibusque id memoriae traditum, atque ita nunc quoque a Carrenis praecipue haberi, ut qui Lunam femineo nomine ac sexu putaverit nuncupandam, is addictus mulieribus semper inserviat: at vero qui marem deum esse crediderit, is dominetur uxori, neque ullas muliebres patiatur insidias. Unde quamvis Graeci vel Aegyptii eo genere, quo feminam hominem, etiam Lunam Deam dicant, mystice tamen Deum dicunt. Scio de Papiniani nece multos ita in litteras retulisse, ut caedis non sciverint causam, aliis alia referentibus; sed ego malui veritatem opinionum edere, quam de tanti viri caede reticere. Papinianum amicissimum fuisse imperatori Severo, et ut aliqui loquuntur, affinem etiam per secundam uxorem, memoriae traditur: et huic praecipue utrumque filium a Severo commendatum, eumque cum Severo professum sub Scaevola; et Severo in advocatione fisci successisse, atque ad hoc concordiam fratrum Antoninorum fovisse: egisse quinetiam ne occideretur, quum iam de insidiis eius Bassianus quereretur: atque ideo una cum iis, qui fautores fuerant

Getae a militibus, non solum permittente, verum etiam suadente Antonino, occisum. Multi dicunt Bassianum, occiso fratre, illi mandasse, ut et in senatu per se et apud populum facinus dilueret: illum autem respondisse: *Non tam facile parricidium excusari posse, quam fieri.* Est etiam haec fabella, quod dictare noluerit orationem, qua invehendum erat in fratrem, ut causa eius melior fieret qui occiderat: illum autem negantem respondisse: *Aliud est parricidium, accusare innocentem occisum* Sed hoc omnino non convenit, nam neque praefectus poterat dictare orationem: et constat eum quasi fautorem Getae occisum. Et fertur quidem, Papinianum, quum raptus a militibus ad Palatium traheretur occidendus, praedivinasse, dicentem, stultissimum fore qui in suum subrogaretur locum, nisi appetitam crudeliter praefecturam vindicaret. Quod factum est; nam Macrinus Antoninum occidit, ut supra exposuimus: qui cum filio factus in castris imperator, filium suum qui Diadumenus vocabatur, Antoninum vocavit, idcirco quod a praetorianis multum Antoninus desideratus est. Vixit autem Bassianus annis quadraginta tribus. Imperavit annis sex. Publico funere elatus est. Filium reliquit qui postea et ipse Marcus Antoninus Heliogabalus est dictus: ita enim nomen Antoninorum inoleverat, ut velli ex animis hominum non posset: quod omnium pectora, velut Augusti nomen, obsederat. Fuit male moratus, et patre duro crudelior. Avidus cibi, vini etiam appetens, suis odiosus, et praeter milites praetorianos, omnibus castris exosus: prorsus nihil inter fratres simile. Opera Romae reliquit, thermas nominis sui eximias: quarum cellam solearem architecti negant posse ulla imitatione, qua facta est, fieri: nam et ex aere vel cupro cancelli superpositi esse dicuntur, quibus cameratio tota concredita est: et tantum est spatium ut idipsum fieri negent potuisse docti mechanici. Reliquit et porticum patris nomine, quae gesta illius contineret, et triumphos et bella. Ipse *Caracalli* nomen accepit a vestimento quod populo dederat, demisso usque ad talos; quod ante non fuerat: unde hodieque *Antoninianae* dicuntur caracallae huiusmodi, in usu maxime romanae plebis frequentatae. Idem viam novam munivit, quae est sub eius thermis, Antoninianis scilicet, qua pulchrius inter romanas plateas non facile quidquam invenias. Sacra Isidis Romam deportavit, et templa ubique magnifica eidem Deae fecit. Sacra etiam maiore reverentia celebravit, quam ante celebrabantur. In quo quidem mihi mirum videtur, quem ad modum sacra Isidis primum per hunc Romam venisse dicantur; quum

Antoninus Commodus ita ea celebraverit, ut et Anubin portaret, et pausas ederet: nisi forte iste addidit celebritati, non eam primus invexit. Corpus eius Antoninorum sepulcro illatum est, ut ea sedes reliquias eius acciperet quae nomen addiderat. Interest scire quemadmodum novercam suam Iuliam uxorem duxisse dicatur. Quae quum esset pulcherrima, et quasi per negligentiam se maxima corporis parte nudasset, dixissetque Antoninus: *Vellem si liceret*; respondisse fertur: *Si libet, licet. An nescis te imperatorem esse et leges dare, non accipere?* Quo audito, fur inconditus ad effectum criminis roboratus est; nuptiasque eas celebravit, quas si sciret se leges dare vere, solus prohibere debuisset. Matrem enim (non alio dicenda erat nomine) duxit uxorem, ad parricidium iunxit incestum: siquidem eam matrimonio sociavit cuius filium nuper occiderat. Non ab re est etiam diasyrticum quiddam in eum dictum addere. Nam quum *Germanici et Parthici et Arabici et Alemannici* nomen adscriberet (nam Alemannorum gentem devicerat), Helvius Pertinax, filius Pertinacis, dicitur ioco dixisse: *Adde si placet etiam Geticus Maximus*, quod Getam occiderat fratrem, et Gothi *Getae* dicerentur: quos ille dum ad Orientem transiit, tumultuariis proeliis devicerat. Occidendi Getae multa prodigia exstiterunt, ut in vita eius exponemus. Nam quamvis prior ille e vita excesserit, nos tamen ordinem sequuti sumus, ut qui et prior natus est et prior imperare coeperat, prior scriberetur. Eo sane tempore, quo ab exercitu appellatus est Augustus vivo patre, quod ille pedibus aeger gubernare non posse videretur imperium, contusis animis militum et tribunorum, Severus dicitur animo volutasse, ut et hunc occideret, nisi repugnassent praefecti eius, graves viri. Aliqui contra dicunt, praefectos voluisse id fieri; sed Septimium noluisse, ne et severitas illius crudelitatis nomine inquinaretur: et quum auctores criminis milites fuerint, adolescens stultae temeritatis poenas lueret tam gravis supplicii titulo, ut a patre videretur occisus. Hic tamen omnium durissimus, ut uno complectamur verbo, parricida, et incestus, patris et ut matris et fratris inimicus, a Macrino, qui eum occiderat, timore militum, ac maxime praetorianorum, inter Deos relatus est. Habet templum, habet Salios, habet sodales Antoninianos, qui Faustinae templum et divale nomen eripuit: certe templum quod ei sub Tauri radicibus fundaverat olim maritus Antoninus, in quo postea filius huius Bassiani Heliogabalus Antoninus sibi vel Iovi Syrio, vel Soli (incertum enim id est) templum fecit.

AELII SPARTIANI

ANTONINUS GETA

AD CONSTANTINUM AUGUSTUM

Scio, Constantine Auguste, et multos, et clementiam tuam quaestionem movere posse, cur etiam Geta Antoninus a me tradatur: de cuius priusquam vel vita vel nece dicam, disseram cur et ipsi *Antonini* a Severo patre sit nomen appositum. Neque enim multa in eius vita dici possunt, qui prius rebus humanis exemptus est quam cum fratre teneret imperium. Septimius Severus quodam tempore quum consuluisset ac petiisset, ut sibi indicaretur quo esset successore moriturus, in somnis vidit Antoninum sibi successurum. Quare statim ad milites processit, et Bassianum filium maiorem natu, *Marcum Aurelium Antoninum* appellavit. Quod quum fecisset, paterna cogitatione, vel, ut quidam dicunt, a Iulia uxore commonitus, quae gnara erat somnii, quod minori filio hoc facto ipse interclusisset aditum imperandi, etiam Getam minorem filium, *Antoninum* vocari iussit. Itaque semper ab eo in epistolis familiaribus dictus est Antoninus, quum si forte abesset, scriberet: *Salutate Antoninos filios et successores meos.* Sed nihil valuit patris matrisve cautio; nam solus ille successit, qui primus Antonini nomen accepit. Et haec de Antonini nomine. *Geta* autem dictus est, vel a patrui nomine, vel avi paterni: de cuius vita et moribus in vita Severi Marius Maximus primo septenario satis copiose retulit. Fuit autem Antoninus Geta etiam ob hoc ita dictus, quod in animo habuit Severus, ut omnes deinceps principes quemadmodum Augusti, ita etiam *Antonini* dicerentur: atque amore Marci, quem fuisse vel fratrem suum

dicebat, et cuius philosophiam litterarumque institutionem semper imitatus est. Dicunt aliqui, non in Marci honorem tantum Antonini nomini delatum, quum id Marcus hoc nomen adoptivum habuerit, sed in eius qui Pius cognominatus est, Hadriani scilicet successoris: et quidem ob hoc, quod Severum ille ad fisci advocationem delegerat ex formulario forensi, quum ad tantos processus ei patuisset dati ab Antonino primi gradus vel honoris auspicium: simul quod nemo ei videretur felicior imperator ad commodandum nomen, eo principe cuius proprium nomen iam per quatuor principes cucurrisset. De hoc eodem Severus, gnarus geniturae illius, cuius, ut plerique Afrorum, peritissimus fuit, dixisse fertur: *Mirum mihi videtur, Iuvenalis amantissime, Geta noster Divus futurus, cuius nihil imperiale in genitura video;* erat enim Iuvenalis praefectus eius praetorio. Nec eum fefellit, nam Bassianus quum eum occidisset, ac vereretur tyrannicam ex parricidio notam, audiretque posse mitigari facinus si Divum fratrem appellaret, dixisse fertur: *Sit Divus, dum non sit vivus.* Denique eum inter Divos retulit, atque ideo utcumque rediit cum fama in gratiam parricida. Natus est Geta, Severo et Vitellio consulibus, Mediolani, etsi aliter alii prodiderant, VI Calendas iunias, ex Iulia, quam idcirco Severus uxorem duxerat, quod eam in genitura habere compererat, ut regis uxor esset, isque privatus, sed iam optimi in republica loci. Statim ut natus est, nuntiatum est, ovum gallinam in aula peperisse purpureum. Quod quum allatum Bassianus frater eius accepisset, et quasi parvulus applosum ad terram fregisset, Iulia dixisse fertur ioco: *Maledicte parricida, fratrem tuum occidisti.* Idque ioco dictum, Severus altius quam quisquam praesentium accepit: a circumstantibus autem postea velut divinitus effusum, approbatum est. Fuit etiam aliud omen; nam quum in villa cuiusdam Antonini plebeii hominis, agnus natus esset, qui vellus in fronte purpureum haberet, eadem die atque hora qua Geta natus est; audissetque ille ab aruspice, post Severum Antoninum imperaturum, ac de se ille auguraretur, sed tamen tale fati timeret indicium, ferro eum adegit: quod et ipsum signo fuit, Getam ab Antonino interimendum, ut postea satis claruit. Fuit etiam aliud omen ingens postea, ut exitus docuit, huius facinoris quod evenit. Nam quum infantis Getae natalem Severus commendare vellet, hostiam popae nomine Antoninus percussit: quod tunc nec quaesitum nec animadversum, post vero intellectum est. Fuit adolescens moribus asperis, sed non impiis, a natura decorus, tractator,

gulosus, cupidus ciborum et vini varie conditi. Huius illud pueri fertur insigne, quod quum vellet partium diversarum viros Severus occidere, et inter suos diceret: *Hostes vobis eripio:* consentiretque adeo usque Bassianus, ut eorum etiam liberos, si sibi consuleret, diceret occidendos, Geta interrogasse fertur, quantus esset interficiendorum numerus: quumque dixisset pater, ille interrogavit: *Isti habent parentes, habent propinquos?* quum responsum esset, habere complures: *Ergo in civitate*, ait, *plures erunt tristes quam laeti quod vicimus.* Et obtinuisset eius sententia, nisi Plautianus praefectus vel Iuvenalis institissent spe proscriptionum, ex quibus ditati sunt. His accedebat Bassiani fratris nimia crudelitas: qui quum contenderet et diceret quasi ioco quasi serio, omnes cum liberis occidendos partium diversarum, Geta ei dixisse dicitur: *Tu qui nulli parcis, potes etiam fratrem occidere:* quod dictum eius tunc nihil, post vero praesagio fuit. Fuit in litteris assequendis et tenax veterum scriptorum, et paternarum etiam sententiarum memor, fratri semper invisus, matri amabilior quam frater; subbalbe tamen canorus. Vestitus nitidi cupidissimus ita ut patri doleret: si quid acciperet a praesentibus, id ad suum contulit cultum, neque quidquam cuipiam dedit. Post Parthicum bellum pater quum ingente gloria floreret, Bassiano participe imperii appellato, Geta quoque Caesaris et Antonini, ut quidam dicunt, nomen accepit. Familiare illi fuit has quaestiones Grammaticis proponere, ut dicerent, singula animalia quomodo vocem emitterent, velut: *Agni balant, porcelli grunniunt, palumbes minurriunt, ursi saeviunt, leones rugiunt, leopardi rictant, elephanti barriunt, ranae coaxant, equi hinniunt, asini rudunt, tauri mugiunt*, easque de veteribus approbare. Sereni Sammonici libros familiarissimos habuit, quos ille ad Antoninum scripsit. Habebat etiam istam consuetudinem, ut convivia et maxime prandia, per singulas literas iuberet scientibus servis, velut in quo erat anser, aprugna, anas: item pullus, perdix, pavus, porcellus, piscis, perna, et quae in eam literam genera edulium caderent: et item fasianus, farta, ficus, et talia. Quare comis etiam habebatur in adolescentia. Occiso eo pars militum, quae incorrupta erat, parricidium aegerrime accepit, dicentibus cunctis, duobus se liberis fidem promisisse, duobus servare debere: clausisque portis diu non est imperator admissus. Denique nisi querelis de Geta editis, et animis militum delinitis, enormibus etiam stipendiis datis, Romam Bassianus redire non potuit. Post haec denique et Papinianus, et multi alii interempti

sunt, qui vel concordiae faverant, vel qui partium Getae fuerant: ita ut utriusque ordinis viri et in balneo coenantes, et in publico percuterentur: Papinianus ipse securi percussus sit, improbante Bassiano quod non gladio res peracta sit. Ventum denique est usque ad seditionem urbanicianorum militum: quos quidem non levi auctoritate Bassianus compressit, tribuno eorum, ut alii dicunt, interfecto; ut alii, relegato. Ipse autem tantum timuit, ut loricam sub lato habens clavo, etiam curiam sit ingressus, atque ita rationem facti sui et necis Geticae reddiderit. Quo quidem tempore Helvius Pertinax, filius Pertinacis, qui postea est ab eodem Bassiano interemptus, recitanti Faustino praetori et dicenti, *Sarmaticus maximus et Parthicus maximus*, dixisse dicitur, adde et *Geticus maximus*, quasi Gothicus: quod dictum altius i i pectus Bassiani descendit, ut postea nece Pertinacis est approbatum: nec solum Pertinacis, sed et aliorum, ut supra dictum est, passim et inique. Helvium autem etiam suspectum habuit affectatae tyrannidis, quod esset in amore omnium, et filius Pertinacis imperatoris: quae res nulli facile privato satis tuta est. Funus Getae accuratius fuisse dicitur quam eius qui a fratre videretur occisus; illatusque est maiorum sepulcro, hoc est Severi, quod est in Appia via euntibus ad portam dextrum, specie Septizonii extructum, quod sibi ille vivus ornaverat. Occidere voluit et matrem Getae, novercam suam, quod fratrem lugeret, et mulieres quas post reditum de Curia flentes reperit. Fuit praeterea eius immanitatis Antoninus, ut iis praecipue blandiretur, quos ad necem destinabat, ut eius magis blandimentum timeretur quam iracundia. Mirum sane omnibus videbatur, quod mortem Getae toties ipse etiam fleret, quoties nominis eius mentio fieret, quoties imago videretur aut statua. Varietas autem tanta fuit Antonini Bassiani, imo tanta sitis caedis, ut modo fautores Getae, modo inimicos occideret, quos fors obtulisset, quo facto magis Geta desiderabatur.

IULII CAPITOLINI

OPILIUS MACRINUS

AD DIOCLETIANUM AUGUSTUM

Vitae illorum principum, seu tyrannorum, sive Caesarum, qui non diu imperaverunt, in obscuro latent, idcirco quod neque de privata eorum vita digna sunt quae dicantur, quum omnino nescirentur quidem, nisi aspirassent ad imperium: et de imperio, quod non diu tenuerunt, non multa dici possunt: nos tamen ex diversis historiis eruta in lucem proferemus, et ea quidem quae memoratu digna erunt; non enim est quisquam in vita, qui non ad diem quodcumque fecerit. Sed eius, qui vitas aliorum scribere orditur, officium est digna cognitione perscribere. Et Iunio quidem Cordo studium fuit eorum Imperatorum vitas edere, quos obscuriores videbat: qui non multum profecit; nam et pauca reperit, et indigna memoratu, asserens se minima quaeque persequuturum: quasi vel de Traiano, aut Pio, aut Marco sciendum sit, quoties processerit, quando cibos variaverit, et quando vestem mutaverit, et quos quando promoverit, quae ille omnia exsequendo libros mythistoriis replevit talia scribendo: quum omnino rerum vilium aut nulla scribenda sint, aut nimis pauca, si tamen ex his mores possint animadverti, qui revera sciendi sunt: sed ex parte, ut ex ea cetera colligantur. Occiso ergo Antonino Bassiano, Opilius Macrinus praefectus praetorio eius, qui antea privatas curabat, imperium arripuit, humili natus loco, et animi atque oris inverecundi: seque nunc *Severum*, nunc *Antoninum*, quum in odio esset omnium et hominum et militum, nuncupavit. Statimque ad bellum Parthicum profe-

ctus, et vindicandi de se militibus, et rumoribus quibus premebatur adolescendi, potestatem dempsit: quamvis senatus eum imperatorem odio Antonini Bassiani libenter acceperit, quum in senatu omnibus una vox esset: *quemvis magis quam parricidam, quemvis magis quam incestum, quemvis magis quam impurum, quemvis magis quam interfectorem et senatus et populi.* Et mirum omnibus fortasse videatur cur *Diadumenus* filius Macrini, *Antoninus* voluerit nuncupari, quum auctor necis Antoninianae fuisse dicatur. De ipso quae in annales relata sunt, proferam. Vates caelestis apud Carthaginem, quae Deo repleta solet vera canere, sub Antonino Pio, quum sciscitante proconsule de statu, ut solebat, publico, et de suo imperio, futura praediceret, ubi ad principes ventum est, clara voce numerari iussit, quoties diceret *Antoninum*: tuncque attentis omnibus, *Antonini* nomen *Augusti* octavo edidit. Sed credentibus cunctis quod octo annis Antoninus Pius imperaturus esset, et ille transcendit hunc annorum numerum: et constitit apud credentes vel tunc, vel postea, per vatem aliud designatum. Denique adnumeratis omnibus, qui Antonini appellati sunt, is Antoninorum numerus invenitur. Enimvero Pius primus, Marcus secundus, Verus tertius, Commodus quartus, quintus Caracallus, sextus Geta, septimus Diadumenus, octavus Heliogabalus, Antonini fuere. Nec inter Antoninos referendi sunt duo Gordiani: qui aut praenomen tantum Antoninorum habuerunt, aut etiam Antonii dicti sunt, non Antonini. Inde est quod se et Severus Antoninum vocavit, et plurimi fuerunt, et Pertinax et Iulianus, et idem Macrinus. Et ab ipsis Antoninis, qui veri successores Antonini fuerunt, hoc nomen magis quam proprium retentum est. Haec alii. Sed alii idcirco Antoninum Diadumenum a Macrino patre appellatum ferunt, ut suspicio a Macrino interfecti Antonini Bassiani militibus tolleretur. Alii vero tantum desiderium nominis huius fuisse dicunt, ut nisi populus et milites Antonini nomen audirent, imperatorium non putarent. Et de Macrino quidem in senatu a multis quando nuntiatum est Varium Heliogabalum imperatorem, quum iam Caesarem Alexandrum senatus dixisset, ea dicta sunt, ut appareat ignobilem, sordidum, spurcum fuisse. Verba denique Aurelii Victoris, qui primo cognomen erat, haec fuerunt: *Macrinum, libertinum hominem, prostibulum, servilibus officiis occupatum in domo imperatoria, venali fide, vita sordida sub Commodo, a Severo remotum etiam a miserrimis officiis, relegatumque in Africam: ubi ut infamiam damnationis tegeret, lectioni operam*

dedisse, egisse causulas, declamasse, ius postremo dixisse. Donatum autem anulis aureis, patrocinante sibi liberto suo Festo advocatum fisci factum sub Vero Antonino. Sed et haec dubia ponuntur, et alia dicuntur ab aliis, quae ipsa quoque non tacebimus. Nam plerique gladiatoriam pugnam eum exhibuisse dixerunt: et accepta rudi, ad Africam isse: venatorem primo, post etiam tabellionem fuisse, deinceps advocatum fuisse fisci: ex quo officio ad amplissima quaeque pervenit. Deinde quum esset praefectus praetorio, collega ablegato, Antoninum Caracallum, imperatorem suum, interemit, tanta fictione, ut ab eo non videretur occisus; nam stratore eius redempto, et spe ingenti proposita, id egit ut quasi militaribus insidiis, quod vel ob parricidium vel incestum displiceret, interemptus diceretur. Statim denique arripuit imperium, filio Diadumeno in participatum adscito, quem continuo, ut diximus, Antoninum appellari a militibus iussit. Deinde corpus Antonini Romam remisit sepulcris maiorum infereudum. Mandavit collegae dudum suo praefecto praetorii, ut munus suum curaret, ac praecipue Antoninum honorabiliter sepeliret ducto funere regio: quod sciebat ob vestimenta populo et congiaria data, multum Antoninum a plebe dilectum. Accedebat etiam illud, quod militarem motum timebat, ne eo interveniente, suum impediretur imperium quod raptum ierat, sed quasi invitus acceperat: *ut sunt homines, qui ad ea se cogi dicunt, quae vel sceleribus comparant.* Timuit autem etiam collegam ne et ipse imperare cuperet, sperantibus cunctis, quod si unius numeri consensus accederet, neque ille recusaret, et omnes cupidissime id facerent odio Macrini, vel propter vitam improbam, vel propter ignobilitatem, quum omnes superiores, nobiles fuissent imperatores. Infulsit praeterea nomen Severi, quum illius nulla cognatione tangeretur; unde iocus exstitit: *Sic Macrinus est Severus, quomodo Diadumenus Antoninus.* Statim tamen ad delendum militum motum, stipendium et legionariis et praetorianis dedit solito uberius, utpote qui extenuare cuperet imperatoris occisi crimen: *profuitque pecunia, ut solet, cui innocentia prodesse non poterat.* Retentus est enim aliquanto tempore in imperio homo vitiorum omnium. Ad senatum deinde literas misit de morte Antonini, Divum illum appellans, excusansque se, et iurans quod de caede illius nescierit. Ita sceleri suo, more hominum perditorum, iunxit periurium, a quo incipere decuit hominem improbum, quum ad senatum scriberet. Interest scire cuiusmodi oratio fuerit, qua se excusavit, ut et im-

pudentia hominis noscatur et sacrilegium, a quo initium sumpsit improbus imperator. Capita ex oratione Macrini et Diadumeni imperatorum: *Vellemus, Patres conscripti, et incolumi Antonino nostro, et revecto cum triumpho, vestram clementiam videre; tunc demum enim florente republica et omnes felices essemus, et sub eo principe viveremus, quem nobis Antoninorum loco Dii dederant. Verum quia id evenire per tumultum militarem non potuit; nuntiamus primum, quid de nobis exercitus fecerit: deinde honores divinos (quod primum faciendum est) decernimus ei viro, in cuius verba iuravimus; quum exercitus ultorem caedis Bassiani neminem digniorem praefecto eius putavit, cui et ipse utique vindicandam factionem mandasset, si vivus deprendere potuisset.* Et infra: *Detulerunt ad me imperium, cuius ego, Patres conscripti, interim tutelam recepi: tenebo regimen, si et vobis placuerit quod militibus placuit: quibus et stipendium dedi, et omnia imperatorio more iussi.* Item infra: *Diadumenum filium meum vobis notum, et imperio miles donavit, et nomine Antoninum videlicet appellans, ut cohonestaretur prius nomine, sic etiam regni honore: quod vos, Patres conscripti, bono faustoque omine approbetis petimus, ne vobis desit Antoninorum nomen, quod maxime diligitis.* Item infra: *Antonino autem divinos honores et miles decrevit, et nos decrevimus: et vos Patres conscripti, ut decernatis, quum possimus imperatorio iure praecipere, tamen rogamus, dicantes et duas statuas equestres, pedestres duas habitu militari, sedentes civili habitu duas: item divo Severo duas triumphales. Quae omnia, Patres conscripti, vos impleri iubebitis, nobis religiose pro prioribus ambientibus.* Lectis igitur in senatu literis, contra opinionem omnium et mortem Antonini senatus gratanter accepit, et Opilium Macrinum libertatem publicam curaturum sperans, primum in patricios allegit, novum hominem, et qui paullo ante procurator privatae rei fuisset. Eundem, quum scriba pontificum esset (quos hodie *pontifices minores* vocant) Pontificem Maximum appellavit, Pii nomine decreto. Diu tamen lectis literis, quum omnino nemo crederet de Antonini morte, silentium fuit. Sed posteaquam constitit occisum, senatus in eum velut in tyrannum invectus est. Denique statim Macrino et proconsulare imperium, et potestatem tribuniciam detulerunt. Filium sane suum quum ipse Felicis nomen recepisset, ut suspicionem occisi a se Antonini Bassiani removeret, *Antoninum vocavit, Diadumenum* antea dictum; quod quidem etiam Varius Heliogabalus, qui se Bassiani filium diceret, homo

sordidissimus, et ex meretrice conceptus, idem postea nomen accepit. Denique versus exstant cuiusdam poëtae, quibus ostenditur, Antonini nomen coepisse a Pio, et paulatim per Antoninos usque ad sordes ultimas pervenisse: siquidem solus Marcus nomen illud sanctum vitae genere auxisse videtur, Verus autem degenerasse, Commodus vero etiam polluisse sacrati nominis reverentiam. Iam quid de Caracallo Antonino, quidve de hoc potest dici? Postremo etiam quid de Heliogabalo, qui Antoninorum ultimus in summa impuritate vixisse memoratur? Appellatus igitur imperator suscepto bello contra Parthos, profectus est magno apparatu, studens sordes generis et prioris vitae infamiam victoriae magnitudine abolere. Sed conflictu habito contra Parthos, defectu legionum quae ad Varium Heliogabalum confugerant, interemptus est. Sed anno amplius imperavit. Sane quum esset inferior in eo bello, quod Antoninus gesserat, Artabano graviter necem suorum civium vindicante, primo Macrinus repugnavit: postea vero missis legatis petiit pacem, quam libenti animo interfecto Antonino Parthus concessit. Inde quum se Antiochiam recepisset ac luxuriae operam daret, iustam caussam interficiendi sui praebuit exercitui, ac Bassiani (ut putabatur) filium sequendi, id est: *Heliogabalum Bassianum Varium*, qui postea et *Bassianus* et *Antoninus* appellatus est. Fuit quaedam mulier Maesa, sive Varia, ex Emissena urbe, soror Iuliae uxoris Severi Pertinacis Afri, quae post mortem Antonini Bassiani ex aulica domo fuerat expulsa per Macrini superbiam: cui quidem omnia concessit Macrinus, quae diu illa collegerat. Huic erant duae filiae, Semiamira et Mammaea, quarum maiori filius erat Heliogabalus, qui et Bassiani, et Antonini nomen accepit; nam Heliogabalum Phoenices vocant Solem. Sed Heliogabalus pulcritudine ac statura et sacerdotio conspicuus erat, ac notus omnibus hominibus qui ad templum veniebant, militibus praecipue. His Maesa sive Varia, dixit, Bassianum filium esse Antonini, quod paulatim omnibus militibus innotuit. Erat praeterea Maesa ipsa ditissima, ex quo etiam Heliogabalus luxuriosissimus: qua promittente militibus, legiones abductae sunt a Macrino. Suscepta enim illa noctu in oppidum cum suis, nepos eius *Antoninus* est appellatus, imperii delatis insignibus. Haec ubi sunt Macrino apud Antiochiam posito nuntiata, miratus audaciam muliebrem, simul etiam contemnens, Iulianum praefectum ad obsidendos eos cum legionibus misit. Quibus quum Antoninus ostenderetur, miro amore in eum omnibus inclinatis, occiso Iuliano praefecto ad eum omnes transie-

runt. Deinde parte exercitus coniuncta, venit contra Macrinum Antoninus contra se festinantem: commissoque proelio, Macrinus est victus proditione militum eius, et amore Antonini; fugiens sane Macrinus cum paucis et filio, in vico quodam Bithiniae occisus est cum Diadumeno: ablatumque eius caput est, et ad Antoninum perlatum. Sciendum praeterea quod Caesar fuisse dicatur, non Augustus Diadumenus puer, quem plerique pari fuisse cum patre imperio tradiderunt. Occisus est etiam filius, cui hoc solum attulit imperium, ut interficeretur a milite; non enim aliquid dignum in eius vita erat quod dicatur, praeter hoc quod Antoninorum nomini est velut nothus appositus. Fuit Macrinus tamen in vita imperatoria paulo rigidior et austerior, sperans se anteacta omnia posse oblivioni dare quum ipsa severitas illius occasionem reprehendendi et lacerandi eius aperiret. Nam et *Severum* se et *Pertinacem* voluerat nuncupari: quae duo illi asperitatis nomina videbantur. Et quum illum senatus *Pium* ac *Felicem* nuncupasset, Felicis nomen recepit, Pii habere noluit. Unde in eum epigramma illatum graeci cuiusdam poëtae videtur exstare, quod latine hac sententia continetur:

Histrio iam senior turpis, gravis, asper, iniquus,
Impius et felix sic simul esse cupit,
Ut nolit Pius *esse, velit tamen esse* Beatus:
Quod natura negat, nec recipit ratio.
Nam pius et felix poterat dici atque videri,
Cui imperium infelix est, erit ille sibi.

Hos versus nescio quis de latinis, iuxta eos qui graeci erant propositi, in foro posuit: quibus acceptis Macrinus his versibus respondisse fertur:

Si talem graium retulissent fata poëtam,
Qualis latinus Gabalus iste fuit,
Nil populus nosset, nil nosset curia, magno
Nullus scripsisset carmina tetra mihi.

His versibus Macrinus, longe peioribus quam illi latini sunt, respondisse se credidit; sed non minus est risui habitus quam poëta ille qui de graeco latine coactus est scribere. Fuit igitur superbus et sanguinarius, et volens militariter imperare, incusans quinetiam superiorum temporum disciplinam, ac solum Severum prae ceteris landans. Nam et in crucem milites tulit, et servilibus suppliciis semper affecit: et quum seditiones militares pateretur, milites saepius decumavit: aliquando etiam centesimavit: quod verbum proprium ipsius est, quum se clementem diceret, quando eos centesimaret, qui digni essent decumatione

atque vicesimatione. Longum est eius crudelitates omnes aperire: attamen unam ostendam non magnam, ut ipse credebat, sed omnibus tyrannicis immanitatibus tristiorem. Quum quidam milites ancillae hospitis pudorem depravasse suspecti essent, atque per quendam frumentarium ille didicisset, adduci eos iussit, interrogavitque utrum esset factum: quod quum constitisset, duos boves mirae magnitudinis vivos subito aperiri iussit, atque his singulos milites inseri, capitibus, ut secum colloqui possent, exsertis; itaque poena hos affecit, cum ne adulteris quidem talia apud maiores sui temporis essent constituta supplicia. Pugnavit tamen et contra Parthos, et contra Armenios, et contra Arabas quos Eudaemonas vocant, non minus fortiter quam feliciter. Tribunum qui excubias deseri passus est, carpento rotali subteradnexum per totum iter vivum atque exanimem traxit. Reddidit etiam Mezentii supplicium, quod ille vivos mortuis illigabat, et ad mortem cogebat longa tabe confectos. Unde etiam in Circo, quum favor publicus in Diadumenum semper fuisset acclamatum:

Egregius forma iuvenis, cui pater haud Mezentius esset.

Vivos etiam homines parietibus inclusit et struxit. Adulterii reos semper vivos simul incendit, iunctis corporibus. Servos, qui a dominis fugissent, repertos ad gladium ludi deputabat. Delatores, si non probarent, capite affecit: si probarent, delato pecuniae praemio, infames dimisit. Fuit in iure non incallidus, adeo ut statuisset omnia rescripta veterum principum tollere, ut iure, non rescriptis ageretur, nefas esse dicens, leges videri Commodi et Caracalli et hominum imperitorum voluntates, quum Traianus numquam libellis responderit, ne ad alias causas facta praeferrentur, quae ad gratiam composita viderentur. In annonis tribuendis largissimus fuit: in auro parcissimus. In vernaculis vel aulicis tam impius, tam pertinax, tam asper, ut servi illum sui non Macrinum dicerent, sed *macellinum*, quod macelli specie domus eius cruentaretur sanguine vernularum. Vini cibique avidissimus, nonnunquam usque ad ebrietatem: sed vespertinis horis. Nam si prandisset vel privatim parcissimus, in coena effusissimus. Adhibuit convivio litteratos, ut loquens de studiis liberalibus necessario abstineret. Sed quum eius vilitatem homines antiquam cogitarent, crudelitatem nimiam viderent, hominem putidulum in imperio ferre non possent, et maxime milites, qui multa eius meminerant funestissima, et aliquando turpissima, inita factione illum occiderunt cum puero suo Diadumeno, scilicet Antonino cognomine, de quo dictum

est quod in somnis Antoninus fuisset. Unde etiam versus exstant huiusmodi:

Vidimus in somnis, cives, (nisi fallor) et istud;
Antoninorum nomen puer ille gerebat,
Qui patre venali genitus, sed matre pudica,
Centum nam moechos passa est centumque rogavit.
Ipse etiam calvus moechus fuit, inde maritus,
En Pius, en Marcus: Verus nam non fuit ille.

Et isti versus ex graeco translati sunt in latinum, nam graece sunt disertissimi: videntur autem mihi ab aliquo poëta vulgari translati esse. Quod quum Macrinus audisset, fecit iambos qui non exstant: iucundissimi autem fuisse dicuntur, qui quidem perierunt in eo tumultu in quo ipse occisus est, quando et omnia eius a militibus pervastata sunt. Genus mortis, ut diximus, tale fuit. Quum in Antoninum Heliogabalum exercitus inclinasset, ille fugit, belloque victus est et occisus in suburbano Bithyniae, suis partim deditis, partim occisis, partim fugatis. Ita Heliogabalus clarus redditus est, quod videretur patris vindicasse mortem: atque inde in imperium venit, quod dedecoravit vitiis ingentibus, luxuria, turpitudine, abliguritione, superbia, immanitate: qui et ipse similem exitum vitae suae sortitus est. Haec de Macrino nobis sunt cognita, multis aliqua variantibus, ut se habet omnis historia: quae de plurimis collecta, serenitati tuae, Diocletiane Auguste, detulimus, quia te cupidum veterum imperatorum esse perspeximus.

AELII LAMPRIDII

ANTONINUS DIADUMENUS

Antonini Diadumeni pueri, quem cum patre Opilio Macrino imperatorem dixit exercitus, occiso Bassiano factione Macriniana, nihil habet vita memorabile, nisi quod Antoninus est dictus, et quod ei stupenda omina sunt facta imperii non diuturni: ut evenit. Nam quum primum innotuit per legiones, occisum esse Bassianum, ingens moeror obsedit omnium pectora quod Antoninum in republica non haberent, existimantium quod cum eo romanum esset imperium periturum. Id ubi Macrino iam imperatori nuntiatum est, veritus ne in aliquem Antoninorum, qui multi ex affinibus Antonini Pii erant inter duces, exercitus inclinaret, statim concionem parari iussit, filiumque suum hunc puerum Antoninum appellavit. Concionis verba eiusdem: *Videtis commilitones et me aetatis iam provectae, et Diadumenum puerum: quem diu principem, si Dii faveant, habebitis. Intelligo praeterea desiderium ingens Antonini nominis apud vos manere; quare quoniam mihi per conditionem fragilitatis humanae non multum superesse videtur ad vitam, hunc puerum Antoninum vobis auctoribus nuncupo, diu vobis Antoninum repraesentaturum.* Acclamatum: *Macrine imperator, Dii te servent. Antonine Diadumene, Dii te servent. Antoninum divum omnes rogamus, Iuppiter optime maxime, Macrino et Antonino vitam. Tu scis Iuppiter, Macrinus vinci non potest: tu scis Iuppiter, Macrinus vinci non potest. Antoninum habemus, omnia habemus. Antoninum nobis Dii dederunt patrem. Antoninus dignus imperio.* Macrinus imperator dixit: *Habete igitur, commilitones, pro imperio aureos ternos, pro Antonini nomine aureos quinos, et solitas promotiones,*

sed geminatas: Dii faciant ut haec saepius fiant. Dabimus autem per cuncta quinquennia id quod hodie deputavimus. Post hoc ipse puerulus Diadumenus Antoninus imperator dixit: *Gratias ago vobis, commilitones, quod me imperio donastis et nomine, siquidem dignos et me et patrem meum duxistis, quos imperatores romanos diceretis, et quibus committeretis rempublicam. Et pater quidem meus curabit ne desit imperio: ego autem elaborabo ne desim nomini Antoninorum. Scio enim me Pii, me Marci, me Veri suscepisse nomen, quibus satisfacere perdifficile est. Interim tamen causa imperii, causa nominis id omne quod pater et tantundem promitto: honoribus, ut venerandus Macrinus pater praesens promisit, duplicatis.* Herodianus, graecus scriptor, haec praeteriens, Diadumenum tantum Caesarem dicit puerum a militibus nuncupatum et cum patre occisum. Hac habita concione, statim apud Antiochiam moneta Antonini Diadumeni nomine percussa est: Macrini usque ad iussum senatus dilata est. Missae etiam ad senatum literae quibus nomen Antonini indicatum est. Quare etiam senatus imperium id libenter dicitur recepisse, quamvis alii Antonini Caracalli odio id factum putent. Paraverat sane penulas populo coloris rosei dare Macrinus Imperator in honorem Antonini filii sui, quae vocarentur Antoninianae, ut Caracallae Bassiani dictae sunt, asserens melius filium suum *Penuleum* vel *Penularium* dicendum, quam *Caracallus* esset dictus Bassianus. Congiarium etiam per edictum Antoninianum promisit, ut ipsum edictum poterit indicare. Verba edicti: *Vellem, Quirites, iam praesentes essemus! Antoninus vester vobis congiarium sui nominis daret, daret praeterea et pueros Antoninianos et puellas Antoninianas, quae tam grati nominis gloriam propagarent*, et reliqua. His ita gestis signa in castris et vexilla fieri Antoniniana iussit. Fecitque Bassiani simulacra ex auro atque argento, atque dies septem supplicatio pro Antonini nomine celebrata est. Puer fuit omnium speciosissimus, statura longiuscula, crine flavo, nigris oculis, naso deducto ad omnem decorem, mento composito, ore ad oscula parato, fortis naturaliter, exercitio delicatior. Hic ubi primum indumenta coccea et purpurea ceteraque castrensia imperii insignia accepit, quasi sidereus et caelestis emicuit, ut amaretur ab omnibus gratia venustatis. Haec sunt, quae de imperio pueri dicenda putavi. Nunc veniamus ad omnia imperii, quae cum in aliis, tum in hoc praecipue sunt stupenda. Die qua natus est, pater eius purpuras tum forte procurator iam aerarii maioris inspexit, et quas claras probavit, in id conclave re-

digi praecepit, in quo post duas horas Diadumenus natus est. Solent deinde pueri pileo insigniri naturali, quod obstetrices rapiunt, et advocatis credulis vendunt, siquidem causidici hoc iuvari dicuntur: at iste puer pileum non habuit, sed diadema tenue, sed ita forte ut rumpi non potuerit, venis intercedentibus specie nervi sagittarii. Ferunt denique *Diadematum* puerum appellatum; sed ubi adolevit, avi sui nomine materni, *Diadumenum* vocatum: quamvis non multum abhorruerit ab illo signo diadematis nomen Diadumeni. In agro patris eius oves purpureas duodecim ferunt natas, quarum una tantum varia fuerit. Eadem die qua hic natus est, aquilam ei constat sensim palumbum regium parvulum attulisse, et posuisse in cunis dormienti, ac recessisse sine noxa. Pantagathi in domo patris eius nidum posuerunt. His diebus quibus ille natus est, mathematici accepta genitura eius exclamaverunt et ipsum filium imperatoris esse et ipsum imperatorem: quasi mater eius adulterata esset, quod fama retinebat. Huic eidem aquila pileum in agro ambulanti tulit: et quum comitum infantis clamor esset factus, in monumento regio quod iuxta villam esset, in qua tunc pater agebat, supra statuam regis posuit, ita ut capiti eius aptaret, quod multi ominosum putarunt et morti accommodum: clarum autem eventus ostendit. Natus est praeterea natali Antonini, et ea hora et signis prope concinentibus, quibus et Antoninus Pius: quare dixerunt mathematici, et imperatoris illum filium futurum, et imperatorem, sed non diu. Die qua natus est (quod Antonini esset natalis) mulier quaedam propinqua dicitur exclamasse: *Antoninus vocetur;* sed Macrinum timuisse, quod nullus ex eius genere hoc nomine censeretur, abstinuisseque nomine imperatorio, simul quod iam rumor de vi geniturae illius emanasset. Haec atque alia omina fuisse multi in litteras retulerunt: sed illud praecipue, quod quum in cunis esset Diadumenus, et leo ruptis vinculis, et quidem ferus, effugisset, atque ad incunabula eius venisset, puerum delinxit, et inviolatum reliquit, quum nutrix se in leonem misisset, atque eius morsu affecta periisset, quae sola forte in areola inventa erat, in qua infans iacebat. Haec sunt quae digna memoratu in Antonino Diadumeno esse videantur: cuius vitam iunxissem patris gestis, nisi Antoninorum nomen me ad edendam puerilis specialem expositionem vitae coëgisset. Et fuit quidem tam amabile illis temporibus nomen Antoninorum, ut qui eo nomine non niteretur, mereri non videretur imperium. Unde etiam quidam et Severum et Pertinacem et Iulianum, Antoni-

norum praenominibus honorandos putant: unde postea duos Gordianos, patrem et filium, Antoninos cognominatos putent. Sed aliud est quum praenomen adsciscitur, aliud quum ipsum nomen imponitur. Nam Pius verum nomen Antonini habuit, cognomen Pii: Marcus verum nomen Verissimi habuit; sed hoc sublato atque abolito, non praenomen Antonini sed nomen accepit. Verus autem Commodi nomen habuit, quo abolito, Antonini non praenomen, sed nomen accepit. Commodum autem Marcus Antoninum appellavit, atque ita in publicum edidit diem natalis sui. Iam Caracallum Bassianum satis constat vel somnii causa, quod Severus viderat quum sibi Antoninum successorem praedictum sensisset, anno demum decimotertio Antoninum dixisse, quando ei etiam imperatoriam addidisse dicitur potestatem, Getam vero, quem multi Antoninum negant dictum, eadem ratione qua Bassianum appellatum, satis constat, ut patri Severo succederet, quod minime factum est. Post hoc ipse Diadumenus, ut commendaretur exercitui, senatui populoque romano, quum esset ingens desiderium Bassiani Caracallae, Antoninum appellatum, satis constat. Exstat epistola Opilii Macrini patris Diadumeni, qua gloriatur non tam se ad imperium pervenisse, qui esset secundus imperii, quam quod Antoniniani nominis esset pater factus, quo clarius illis temporibus non fuerat vel Deorum. Quam epistolam priusquam interseram, libet versus inserere in Commodum dictos, qui se Herculem appellaverat. ut intelligant omnes tam clarum fuisse Antoninorum nomen, ut illi nec Deorum nomen commode videretur adiungi. Versus in Commodum Antoninum dicti:

Commodus Herculeum nomen habere cupit;
Antoninorum non putat esse bonum:
Expers humani iuris et imperii:
Sperans quinetiam clarius esse Deum,
Quam si sit princeps nominis egregii.
Non erit iste Deus, nec tamen ullus homo.

Hi versus a graeco nescio quo compositi, a malo poëta in latinum translati sunt: quos ego idcirco inserendos putavi, ut scirent omnes, Antoninos pluris fuisse quam Deos: ac trium principum amore, quo sapientia, bonitas, pietas, consecrata sit; in Antonino pietas, in Vero bonitas, in Marco sapientia. Redeo nunc ad epistolam Opilii Macrini: *Opilius Macrinus Noniae Celsae coniugi. Quid boni adepti sumus, mea uxor, caret aestimatione, et fortassis de imperio me putes dicere; non magnum istud, quod etiam indignis fortuna concessit. Antonini pater factus sum. Antonini ma-*

ter es facta. O nos beatos, o fortunatam domum, praeclaram laudem nunc demum felicis imperii! Dii faxint et bona Iuno quam colis, ut et ille Antonini meritum effingat: et ego qui sum pater Antonini, dignus omnibus videar. Haec epistola indicat, quantum gloriae adeptus sibi videretur, quod vocatus est filius Antoninus. Hic tamen quartodecimo mense imperii ob incivilem patris atque asperum principatum interfectus est cum patre, non suo nomine. Quamvis etiam istum ultra aetatem saevisse in plerosque reperiam, ut docent literae ab hoc eodem ad patrem missae. Nam quum quidam defectionis suspicionem incurrissent, et eos Macrinus saevissime punisset, filio forte absente, atque hic audisset auctores quidem defectionis occisos, quorum tamen unus, dux Armeniae erat, et item legatos Asiae atque Arabiae, ob antiquam familiaritatem dimissos, his literis convenisse patrem dicitur, paribus missis etiam ad matrem, quarum exemplum historiae causa inserendum putavi: *Patri Augusto filius Augustus. Non satis, mi pater, videris in amore nostro tenuisse tuos mores, qui tyrannidis affectatae conscios reservasti, sperans eos vel amiciores tibi futuros si iis parceres, vel ob antiquam familiaritatem dimittendos: quod nec debuit fieri, nec potuit. Nam primum omnium iam te exulcerati suspicionibus, amare non possunt: denique crudeliores inimici sunt, qui obliti veteris familiaritatis se inimicissimis tuis iunxerunt. Adde quod exercitus adhuc habent:*

Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Ascanium surgentem, et spes heredis Iuli
Respice, cui regnum Italiae romanaque tellus
Debetur.

Feriendi sunt isti, si vis esse securus. Nam vitio generis humani alii non sunt defuturi quum isti servantur. Hanc epistolam quidam ipsius, quidam magistri eius Caeliani ferunt, Afri quondam rhetoris, ex qua apparet, quam asper futurus iuvenis, si vixisset. Exstat alia epistola ad matrem ab eodem destinata talis: *Dominus noster et Augustus nec te amat, nec ipsum se, qui inimicos suos servat. Age igitur ut Arabianus, et Tuscus, et Gellius, ad palum deligentur, ne, si occasio fuerit, nos interimant.* Et, quantum Lollius Urbicus in historia sui temporis dicit, istae literae per notarium proditae, illi puero multum apud milites obfuisse dicuntur. Nam, quum patrem occidissent, quidam hunc servare voluerunt: sed exstitit cubicularius, qui has epistolas concioni militum legit. Interfectis igitur ambobus, et capitibus pilo circumlatis, in Marcum Aurelium Antoninum,

caritate nominis, inclinavit exercitus. Is filius Bassiani Caracalli ferebatur. Erat autem templi Heliogabali sacerdos, homo omnium impurissimus, et qui fato quodam romanum deformaverit imperium. De quo quidem, quia multa sunt dicenda, loco suo disseram.

AELII LAMPRIDII

ANTONINUS HELIOGABALUS

AD CONSTANTINUM AUGUSTUM

Vitam Heliogabali Antonini impurissimam, qui Varius etiam dictus est, nunquam in litteras misissem, ne quis fuisse Romanorum principem sciret, nisi ante [constaret,] Caligulas, et Nerones, et Vitellios hoc idem habuisse imperium. Sed quum eadem terra et venena ferat et frumentum, atque alia salutaria, alia contraria, eadem serpentes et ciconias; compensationem sibi lector diligens faciet, quum legerit Augustum, Vespasianum, Titum, Traianum, Hadrianum, Pium, Marcum, contra hos prodigiosos tyrannos: simul intelliget romanorum iudicia, quod illi et diu imperarunt, et exitu naturali functi sunt: hi vero interfecti, tracti, tyranni etiam appellati, quorum nec nomina libet dicere. Igitur occiso Macrino, eiusque filio Diadumeno, qui, pari potestate imperii, Antonini etiam nomen acceperat, in Varium Heliogabalum imperium collatum est, idcirco quod Bassiani filius diceretur. Fuit autem Heliogabali, vel Iovis, vel Solis sacerdos, atque Antonini sibi nomen adsciverat, vel in argumentum generis, vel quod id nomen usque adeo carum esse cognoverat gentibus, ut etiam parricida Bassianus causa nominis amaretur. Et hic quidem prius dictus est *Varius*, post *Heliogabalus* a sacerdotio dei Heliogabali, cui templum Romae in eo loco constituit in quo prius aedes Horci fuit, quem e Syria secum advexit. Postremo quum accepit imperium, *Antoninus* appellatus est: atque ipse in romano imperio ultimus Antoninorum fuit. Hic tantum Semiamirae matri deditus fuit, ut sine illius voluntate nihil

in republica faceret, quum ipsa meretricio more vivens, in aula omnia turpia exerceret: Antonino autem Caracallo stupro cognita, ita ut hinc vel Varius vel Heliogabalus, vulgo conceptus putaretur. Et aiunt quidam, Varii etiam nomen idcirco eidem inditum a condiscipulis, quod vario semine, de meretrice utpote, conceptus videretur. Hic fertur, occiso Macrini factione patre, ut dicebatur, Antonino, in templum Dei Heliogabali confugisse velut in asylum, ne interficeretur a Macrino, qui saevissime cum filio luxurioso et crudeli exercuit imperium. Sed de nomine hactenus, quamvis sanctum illud Antoninorum nomen polluerit: quod tu, Constantine sacratissime, ita veneraris, ut Marcum et Pium inter Constantios Claudiosque, velut maiores tuos, aureos formaveris, adoptans virtutes veterum tuis moribus congruentes, et tibi amicas carasque. Sed ut ad Antoninum Varium revertamur, nactus imperium Romam nuntios misit: excitatisque omnibus ordinibus, omni etiam populo ad nomen Antoninum, quod non solum titulo, ut in Diadumeno fuerat, sed etiam in sanguine redditum videbatur, quum se Antoninum Bassiani filium scripsisset, ingens eius desiderium factum est. Erat praeterea etiam rumor, qui novis post tyrannos solet donari principibus: qui nisi ex summis virtutibus, non permanet, et quem multi mediocres principes amiserunt. Denique ubi in senatu lectae sunt literae Heliogabali, statim fausta in Antoninum, et dira in Macrinum eiusque filium dicta sunt, appellatusque Antoninus princeps, volentibus cunctis, et studiose credentibus, ut se se habent vota hominum ad credulitatem festinantium, quum quod optant, verum esse desiderant. Sed ubi primum ingressus est urbem, omissis iis quae in provincia gerebantur, Heliogabalum in Palatino monte iuxta aedes imperatorias consecravit, eique templum fecit, studens et Matris typum, et Vestae ignem, et Palladium, et Ancilia, et omnia Romanis veneranda in illud transferre templum, et id agens ne quis Romae Deus nisi Heliogabalus coleretur. Dicebat praeterea, Iudaeorum et Samaritanorum religiones, et Christianam devotionem illuc transferendam, ut omnium culturarum secretum Heliogabali sacerdotium teneret. Deinde ubi primum diem senatus habuit, matrem suam in senatum rogari iussit. Quae quum venisset vocata ad consulum subsellia, scribendo affuit, id est, senatusconsulti conficiendi testis: solusque omnium imperatorum fuit, sub quo mulier quasi clarissima, loco viri senatum ingressa est. Fecit et in colle Quirinali Senaculum, id est mulierum senatum, in quo ante fuerat conventus matronalis, solem-

nibus dumtaxat diebus, et si unquam aliqua matrona consularis, coniugii ornamentis esset donata: quod veteres imperatores affinibus detulerunt, et his maxime quae nobilitatos maritos non habuerant, ne innobilitatae remanerent. Sed Semiamirica facta sunt senatusconsulta ridicula de legibus matronalibus: quae quo vestitu incederent: quae cui cederet: quae ad cuius osculum veniret: quae pilento: quae equo sagmario: quae asino veheretur: quae carpento mulari, quae boum: quae sella veheretur: et utrum pellicea, an ossea, an eborata, an argentata: et quae aurum vel gemmas in calciamentis haberent. Ergo quum hibernasset Nicomediae, atque omnia sordide ageret, inireturque a viris et subaret, statim milites facti sui poenituit, quod in Macrinum conspiraverant, ut hunc principem facerent: atque in consobrinum eiusdem Heliogabali Alexandrum, quem Caesarem senatus Macrino interempto appellaverat, inclinavere animos. Quis enim ferre posset principem per cuncta cava corporis libidinem recipientem, quum ne belluam quidem talem quisquam ferat? Romae denique nihil egit aliud, nisi ut emissarios haberet, qui ei bene vasatos perquirerent, eosque ad aulam perducerent, ut eorum conditionibus frui posset. Agebat praeterea domi fabulam Paridis, ipse Veneris personam subiens, ita ut subito vestes ad pedes defluerent: nudusque, una manu ad mammam, altera pudendis adhibita, ingenicularet, posterioribus eminentibus in subactorem reiectis et oppositis. Vultum praeterea eodem quo Venus pingitur, schemate figurabat, corpore toto expolitus: eum fructum vitae praecipuum existimans, si dignus atque aptus libidini plurimorum videretur. Vendidit et honores et dignitates et potestatem, tam per se quam per omnes servos ac libidinum ministros. In senatum legit sine discrimine aetatis, census, generis, pecuniae merito, militaribus etiam praepositurís et tribunatibus, et legationibus et ducatibus venditis, etiam procurationibus et Palatinis officiis. Aurigas Protogenem et Gordium, primo in certamine curuli socios, post in omni vita et actu participes habuit. Multos quorum corpora placuerant, de scena et circo et arena in aulam traduxit. Hieroclem vero sic amavit ut eidem inguina oscularetur, quod dictu etiam verecundum est, Floralia sacra se asserens celebrare. In virginem Vestalem incestum admisit. Sacra populi romani sublatis penetralibus profanavit. Ignem perpetuum extinguere voluit. Nec romanas tantum extinguere voluit religiones, sed per orbem terrae unum studens, ut Heliogabalus Deus unus ubique coleretur: et in penum Vestae, quod

solae virgines solique pontifices adeunt, irrupit pollutus ipse omni contagione morum, cum iis qui se polluerant. Et penetrale sacrum est auferre conatus: quumque seriam quasi veram rapuisset (quamvis Virgo maxima falsam monstraverat) atque in ea nihil reperisset, applosam fregit: nec tamen quidquam religioni dempsit, quia plures similes factae dicuntur esse, ne quis veram unquam possit auferre. Haec quum ita essent, signum tamen quod Palladium esse credebat, abstulit: et auro fictum, in sui Dei templo locavit. Matris etiam Deum sacra accepit, et tauroboliatus est, ut typum eriperet et alia sacra quae penitus habentur condita. Iactavit autem caput inter praecisos fanaticos, et genitalia sibi devinxit, et omnia fecit quae Galli facere solent: ablatumque sanctum in penetrale Dei sui transtulit. Salambonem etiam omni planctu et iactatione Syriaci cultus exhibuit, omen sibi faciens imminentis exitii. Omnes sane Deos sui Dei ministros esse aiebat, quum alios cubicularios appellaret, alios servos, alios diversarum rerum ministros. Lapides qui Divi dicuntur, ex proprio templo Dianae Laodiceae, ex adyto suo, in id Orestes posuerat, afferre voluit. Et Orestem quidem ferunt non unum simulacrum Dianae, nec uno in loco posuisse, sed multa in multis. Posteaquam se apud tria flumina circa Hebrum ex responso purificavit, etiam Orestam condidit civitatem, quam saepe cruentari hominum sanguine necesse est. Et Orestam quidem urbem Hadrianus suo nomine vindicari iussit, eo tempore, quo furore coeperat laborare, ut ex responso quum ei dictum esset ut in furiosi alicuius domum vel nomen irreperet; nam ex eo emollitam insaniam ferunt, per quam multos senatores occidi iusserat: quibus servatis, Antoninus Pii nomen meruit, quod eos post ad senatum adduxit, quos omnes iussu principis interfectos credebant. Caedit et humanas hostias lectis ad hoc pueris nobilibus et decoris per omnem Italiam patrimis et matrimis, credo ut maior esset utrique parenti dolor. Omne denique magorum genus aderat illi, operabaturque quotidie, hortante illo et gratias Diis agente, quod amicos eorum invenisset, quum inspiceret exta puerilia, et excuteret hostias ad ritum gentilem suum. Quum collatum misisset in populum, non nummos vel argenteos vel aureos, vel bellaria, vel minuta animalia, sed boves opimos, et camelos, et asinos, et servos populo diripiendos obiecit, imperatorium id esse dictitans. Insectatus est famam Macrini crudeliter; sed multo magis Diadumeni, quod Antoninus dictus est, Pseudoantoninum et Pseudophilippum eum appellans, simul quod quum luxu-

riosissimus exstitisset, vir fortissimus, optimus, gravissimus, severissimus diceretur. Coëgit denique scriptores nonnullos nefanda, immo potius non ferenda eius dicta de luxuria disputare, in vita eius. Lavacrum publicum in aedibus aulicis fecit, simul et palam populo exhibuit, ut ex eo conditiones bene vasatorum hominum colligeret. Idque diligenter curatum est, ut ex tota penitus urbe atque ex nauticis monobelos quaererent: sic eos appellabant qui viriliores videbantur. Quum Marcomannis bellum inferre vellet, quod Antoninus pulcherrime profligaverat, dictum est a quibusdam, per Chaldaeos et magos Antoninum Marcum id egisse, ut Marcomanni populo romano semper devoti essent atque amici, idque factis carminibus: et consecrationem quum quaereret quae illa esset, vel ubi esset, suppressum est. Constabat enim illum ob hoc consecrationem quaerere, ut eam dissiparet spe belli concitandi: et idcirco maxime quod audierat responsum fuisse, ab Antonino bellum Marcomannicum finiendum; quum hic Varius, et Heliogabalus, et ludibrium publicum diceretur, nomen autem Antonini pollueret, in quod invaserat. Prodebatur autem per eos maxime, qui dolebant sibi homines ad exercendas libidines bene vasatos et maioris peculii opponi. Unde etiam de nece eius cogitari coepit. Et haec quidem domi. Sed milites pestem illam velari imperatoris nomine pati nequiverunt, ac primum inter sese, deinde per coronas iecere sermones in Alexandrum omnes inclinantes, qui iam Caesar erat a senatu dictus eo tempore quo Macrinus, consobrinus huius Antonini; nam Varia una his erat avia: unde Heliogabalus *Varius* dicebatur. Zoticus sub eo tantum valuit, ut ab omnibus officiorum principibus sic haberetur quasi domini maritus esset. Erat praeterea idem Zoticus, qui hoc familiaritatis nomine abutens, omnia Heliogabali dicta et facta venderet fumis, quam maxime divitias enormes sperans: quum aliis minaretur, aliis polliceretur, omnes falleret: egrediensque ab illo, singulos adiret, dicens: *De te hoc loquutus sum: de te hoc audivi: de te hoc futurum est:* ut sunt homines huiusmodi, qui si admissi fuerint ad nimiam familiaritatem principum, famam non solum malorum, sed et bonorum principum vendunt, et qui, stultitia vel innocentia imperatorum, qui hoc non perspiciunt, infami rumigeratione pascuntur. Nupsit et coiit, ut et pronubum haberet, clamaretque, *Concide Magire*, et eo quidem tempore quo Zoticus aegrotabat. Quaerebat deinde a philosophis et gravissimis viris, an et ipsi in adolescentia perpessi essent quae ipse pateretur, et quidem impudentissime:

neque enim unquam verbis pepercit infamibus, quum et digitis impudicitiam ostentaret, nec ullus in conventu et audiente populo esset pudor. Fecit libertos praesides, legatos, consules, duces, omnesque dignitates polluit ignobilitate hominum perditorum. Quum ad vindemias vocasset amicos nobiles et ad corbes sedisset, gravissimum quemque percunctari coepit, an promptus esset in Venerem, erubescentibusque senibus exclamabat: *Erubuit, salva res est*, silentium ac ruborem pro consensu ducens. Addidit praeterea ipse quae faceret, sine ullius pudoris velamento. Posteaquam senes vidit erubescere ac tacere, vel quia aetas vel quia dignitas talia refutabat, contulit se ad iuvenes, et ab his coepit omnia exquirere; a quibus quum audiret aetati congrua, gaudere coepit et dicere, vere liberam vindemiam esse quam sic celebrarent. Ferunt multi ab ipso primum repertum, ut in vindemiarum festivo multa in dominos iocularia et audientibus dominis dicerentur, quae ipse composuerat et graeca maxime. Horum pleraque Marius Maximus dicit in vita ipsius Heliogabali. Erant amici improbi, et senes quidam et specie philosophi, qui caput reticulo componerent, qui improba quaedam pati se dicerent, qui maritos se habere iactarent: quos quidam finxisse dicunt, ut illi fierent vitiorum imitatione cariores. Ad praefecturam praetorii saltatorem, qui histrionicam Romae fecerat, adscivit: praefectum vigilum Gordium aurigam fecit: praefectum annonae Claudium censorem; ad honores reliquos promovit commendatos sibi pudibilium enormitate membrorum: ad vigesimam hereditatium mulionem curare iussit: iussit et cursorem, iussit et cocum, et claustrarium artificem. Quum ingressus est vel castra vel curiam, aviam suam Variam nomine, de qua superius dictum est, secum induxit, ut eius auctoritate honestior fieret, quia per se non poterat: nec ante eum (quod iam diximus) senatum mulier ingressa est, ita ut ad scribendum rogaretur et sententiam diceret. In conviviis exoletos maxime iuxta se ponebat, eorumque attrectatione et tactu praecipue gaudebat: nec quisquam ei magis poculum, quum bibisset, dabat. Inter haec mala vitae impudicissimae, Alexandrum quem sibi adoptaverat, a se moveri iussit, dicens se poenitere adoptionis: mandavitque ad senatum ut Caesaris ei nomen abrogaretur; sed in senatu, hoc prodito, ingens silentium fuit. Siquidem erat optimus iuvenis Alexander, postea comprobatus genere imperii eius, quum ideo displiceret patri quod impudicus non esset. Erat autem idem consobrinus, et ut quidam dicunt, a militibus etiam amabatur,

et senatui acceptus erat et equestri ordini. Nec defuit tamen furor usque ad exitum voti pessimi; nam ei percussores immisit. Et hoc quidem modo: ipse secessit ad hortos Spei veteris, quasi contra novum iuvenem vota concipiens, relicta in palatio matre et avia et consobrino suo: iussitque ut trucidaretur iuvenis optimus et reipublicae necessarius. Misit et ad milites literas, quibus iussit, ut abrogaretur nomen Caesaris Alexandro. Misit qui in castris statuarum eius titulos luto tegerent, ut fieri solet de tyrannis. Misit et ad nutritores eius, quibus imperavit sub praemiorum spe atque honorum, ut eum occiderent quo vellent modo, vel in balneis, vel veneno, vel ferro. *Sed nihil agunt improbi contra innocentes*; nam nulla vi quis adduci potuit, ut tantum facinus impleret, quum in ipsum magis conversa sint tela quae parabat aliis, ab iisque sit interfectus quibus alios appetebat. Sed ubi primum lutati sunt tituli statuarum, milites omnes exarserunt: et pars in palatium, pars in hortos in quibus erat Varius, ire tendunt, ut Alexandrum vindicarent, hominemque impurum eundemque parricidialis animi tandem a republica depellerent. Et quum in palatium venissent, Alexandrum cum matre atque avia custoditum diligentissime postea in castra duxerunt. Sequuta autem erat illos Semiamira mater Heliogabali pedibus, sollicita filio. Inde itum est in hortos: ubi Varius invenitur certamen aurigandi parans: exspectans tamen intentissime quando eidem nuntiaretur consobrinus occisus. Qui subito militum strepitu exterritus in angulum se condidit: obiectuque veli cubicularis, quod in introitu erat cubiculi, se texit. Misit ex praefectis, alios ad compescendos milites in castra: alios vero ad eos placandos qui iam in hortos venissent. Antiochianus igitur ex praefectis unus, milites qui in hortos venerant, sacramenti admonitione exoravit ne illum occiderent, quia nec multi venerant, et plerique cum vexillo quod Aristomachus tribunus retinuerat, remanserant. Haec in hortis. In castris vero milites, precanti praefecto dixerunt se parsuros esse Heliogabalo, si et impuros homines et aurigas et histriones a se dimoveret, atque ad bonam frugem rediret: his maxime submotis qui cum omnium dolore apud eum plurimum poterant, et qui omnia eius vendebant, vel vanitate, vel fumis. Remoti sunt denique ab eo Hierocles, Gordius et Murissimus et duo improbi familiares qui eum ex stulto stultiorem faciebant. Mandatum praeterea a militibus praefectis, ne paterentur illum ita diutius vivere: et ut Alexander custodiretur, ne vel illi aliqua vis afferretur, simul

ne Caesar quempiam amicum Augusti videret, ne ulla fieret imitatio turpitudinis. Sed Heliogabalus et ingenti prece Hieroclem reposcebat impudicissimum hominem, et insidias in dies Caesari propagabat. Denique Calendis ianuariis, quum simul tum designati essent consules, noluit cum consobrino procedere. Ad extremum quum ei avia et mater dicerent, imminere milites ad eius exitium, nisi concordiam viderent inter se consobrinorum, sumpta praetexta hora diei sexta processit ad senatum, avia sua ad senatum vocata, et ad sellam producta. Deinde in Capitolium ad vota concipienda et perficienda solemnia ire noluit: omnia per praefectum urbanum facta sunt, quasi consules illic non essent. Nec distulit caedem consobrini, sed timens ne senatus ad aliquem se inclinaret si ille consobrinum occidisset, iussit subito senatum urbe decedere: omnesque etiam quibus aut vehicula aut servi deerant, subito proficisci iussi sunt: quum alii per baiulos, alii per fortuita animalia et mercede conducta veherentur. Sabinum consularem virum, ad quem libros Ulpianus scripsit, quod in urbe remansisset, vocato centurione, mollioribus verbis iussit occidi. Sed centurio, aure surdior, imperari sibi credidit, ut urbe pelleretur: itaque fecit: sic vitium centurionis Sabino saluti fuit. Removit et Ulpianum iurisconsultum, ut bonum virum: et Silvinum rhetorem, quem magistrum Caesaris fecerat. Et Silvinus quidem occisus est, Ulpianus vero reservatus. Sed milites, et maxime praetoriani, vel scientes quae mala in Heliogabalum pararent, vel, quod sibi viderent invidiam, facta conspiratione ad liberandam rempublicam, primum in conscios vario genere mortis, quum alios vitalibus exemptis necarent, alios ab ima parte perfoderent, ut mors esset vitae consentiens. Post hoc in eum impetus factus est, atque in latrina, ad quam confugerat, occisus. Tractus deinde per publicum, additaque iniuria cadaveri est, ut id in cloacam milites mitterent. Sed quum non cepisset cloacula fortuito, per pontem Aemilium, annexo pondere ne fluitaret, in Tiberim abiectum est, ne unquam sepeliri posset. Tractum est cadaver eius etiam per Circi spatia, priusquam in Tiberim praecipitaretur. Nomen eius, id est Antonini, erasum est senatu iubente, remansitque Varii Heliogabali: siquidem illud affectato retinuerat, quum vult videri filius Antonini. Appellatus est post mortem *Tiberinus*, et *Tractitius*, et *Impurus*, et multa, si quando ea erant designanda quae sub eo facta videbantur: solusque omnium principum tractus est, et in cloacam missus, et in Tiberim praecipitatus:

quod odio communi omnium contigit, a quo speciatim cavere debent imperatores; siquidem nec sepulcra mereantur, qui amorem senatus, populi, ac militum non merentur. Opera publica ipsius praeter aedem Heliogabali Dei, quem Solem alii, alii Iovem dicunt; et amphitheatri instauratio post exustionem, et lavacrum in vico Sulpicio, quod Antoninus Severi filius coeperat, nulla exstant, et lavacrum, quod Antoninus Caracallus dedicaverat, et lavando et populum admittendo. Sed porticus defuerant, quae postea ab hoc sub dicto Antonino exstructae sunt, et ab Alexandro perfectae. Hic ultimus Antoninorum fuit, quamvis cognomine postea Gordianos multi Antoninos putent, qui Antonii dicti sunt, non Antonini. Vita, moribus, improbitate ita odibilis, ut eius nomen senatus eraserit: quem nec ego Antoninum vocassem, nisi causa cognitionis, quae cogit plerumque dici ea etiam nomina quae sunt abolita. Occisa est cum eo et mater Semiamira probrosissima mulier et digna filio: cautumque ante omnia post Antoninum Heliogabalum, ne unquam mulier senatum ingrederetur, utque inferis eius caput dicaretur devovereturque per quem id esset factum. De huius vita multa in litteras missa sunt obscoena: quae quia digna memoratu non sunt, ea solum prodenda censui quae ad luxuriam pertinebant: quorum aliqua privatus, aliqua iam imperator fecisse perhibetur: quum ipse privatus diceret se Apicium, imperator vero, Neronem, Othonem, et Vitellium imitari. Nam primus omnium privatorum, toros aureis toralibus texit, quia tunc ex Antonini Marci auctoritate id fieri licebat, qui omnem apparatum imperatorium publice vendiderat. Deinde aestiva convivia coloribus exhibuit, ut hodie prasinum, vitreum, alia die venetum, et sic deinceps exhiberet, semper varie, per dies omnes aestivos. Primus deinde mensas et capsas argenteas habuit: primus etiam cacabos. Vasa deinde centenaria argentea sculpta, et nonnulla schematibus libidinosissimis inquinata. Et masticatum, et puleiatum, et omnia haec quae nunc luxuria retinet, primus invenit. Nam rosatum ab aliis acceptum, pinearum etiam attritione odoratius reddidit. Denique haec genera poculorum ante Heliogabalum non leguntur: nec erat ei ulla vita nisi exquirere novas voluptates. Primus fecit de piscibus isitia, primus de ostreis, et leiostreis, et aliis huiusmodi marinis conchis, et locustis, et cammaris, et scillis. Stravit et triclinia de rosa; et lectos et porticus, ac sic per ea deambulavit, idque omni florum genere, liliis, violis, hyacinthis et narcissis. Hic non nisi unguento nobili aut croco

piscinis infectis natavit. Nec cubuit in accubitis facile, nisi iis quae pilum leporinum haberent, aut plumas perdicum, subalares saepe culcitas mutans. Senatum nonnunquam ita contempsit, ut mancipia togata appellaret: populum vero romanum unius fundi cultorem: equestrem ordinem in nullo loco habens. Praefectum urbicum saepe post coenam ad potandum vocabat, adhibitis et praefectis praetorio, ita ut si recusarent, magistri horum eos cogerent. Voluit et per singulas urbes lenones praefectos urbi facere, et ut essent in urbe quatuordecim, et fecisset, si vixisset; promoturus omnes turpissimos et ultimae professionis homines. Hic solido argento factos habuit lectos, et tricliniares et cubiculares. Comedit saepius, ad imitationem Apicii, calcanea camelorum, et cristas vivis gallinaceis demptas, linguas pavonum et lusciniarum: quod qui ederet ab epilepsia tutus diceretur. Exhibuit et Palatinis ingentes dapes extis mullorum refertas, et cerebellis phoenicopterum, et perdicum ovis, et cerebellis turdorum, et capitibus psittacorum et fasianorum et pavonum. Barbas sane mullorum tantas iubebat exhiberi, ut pro nasturtiis, apiastris, et facelaribus, et foenograeco exhiberet plenis fabatariis et discis; quod praecipue stupendum est. Canes iecinoribus anserum pavit. Habuit leones et leopardos exarmatos in deliciis: quos edoctos per mansuetarios subito ad secundam et tertiam mensam iubebat accumbere, ignorantibus cunctis quod exarmati essent, ad pavorem et ridiculum excitandum. Misit et uvas Apamenas in praesepia eqnis suis: et psittacis atque fasianis leones pavit et alia animalia: exhibuit et sumina aprugna per dies decem tricena quotidie cum suis bulbis: pisum cum aureis, lentem cum cerauniis, fabam cum electris, et orizam cum albis exhibens. Albas praeterea in vicem piperis piscibus et tuberibus conspersit. Oppressit in tricliniis versatilibus parasitos suos violis et floribus, sic ut animam aliqui efflaverint, quum eripi ad summum non possent: condito piscinas et solia temperavit, et rosato atque absinthiato. Vulgus ad bibendum invitavit: et ipse cum populo tantum bibit, ut in piscina eum bibisse intelligeretur, viso quod unus bibisset. Eunuchos pro apophoretis dedit: dedit quadrigas, equos stratos, mulos, basternas et rhedas: dedit et aureos milleuos, et centena pondo argenti. Sortes sane convivales scriptas in cochlearibus habuit tales, ut alius exhiberet decem camelos: alius decem muscas: alius decem libras auri: alius decem plumbi: alius decem struthiones: alius decem ova pullina, ut vere sortes essent,

et fata tentarentur: quod quidem et ludis suis exhibuit; quum et ursos decem, et decem grillos, et decem lactucas, et decem auri libras in sorte habuit; primusque hunc morem sortis instituit quem nunc videmus. Sed vere ad sortem scenicos vocavit, quum et canes mortuos, et libram bubulae carnis haberet in sorte: et item centum aureos, et mille argenteos, et centum folles aeris, te alia talia: quae populus tam libenter accepit, ut eum postea imperare gratularetur. Fertur in euripis vino plenis navales Circenses exhibuisse, pallia de oenanthio fudisse, et elephantorum quatuor quadrigas in Vaticano agitasse, dirutis sepulcris quae obsistebant: iunxisse etiam camelos quaternos ad currus in Circo privato spectaculo. Serpentes per Marsicae gentis sacerdotes collegisse fertur: eosque subito ante lucem, ut solet populus ad ludos celebres convenire, effudisse, multosque afflictos morsu et fuga. Usus est aurea omni tunica, usus et purpurea, usus et de gemmis Persica, quum gravari se diceret onere voluptatis. Habuit et in calciamentis gemmas, et quidem sculptas; quod risum omnibus movit, quasi possent sculpturae nobilium artificum videri in gemmis quae pedibus adhaerebant. Voluit uti et diademate gemmato, quia pulchrior fieret, et magis ad foeminarum vultum aptus: quo et usus est domi. Fertur et promisisse phoenicem convivis, vel pro ea libras auri mille, ut in praetorio eas dimitteret. Marinae aquae colymbos exhibuit, in mediterraneis locis maxime, eosdem et singulis amicis natantibus dimisit, et iterum piscibus implevit. Montem nivium in viridario domus aestate fecit, advectis nivibus. Ad mare piscem nunquam comedit: in longissimis a mari locis omnia marina semper exhibuit: murenarum lactibus et luporum in locis mediterraneis rusticos pavit. Pisces semper quasi in marina aqua cum colore suo coctos conditura veneta comedit: momentarias de rosato, et rosis piscinas exhibuit: et bibit cum omnibus suis caldaria de nardo exhibens. Idem in lucernis balsamum exhibuit. Idem mulieres nunquam iteravit, praeter uxorem. Lupanaria domi amicis, clientibus et servis exhibuit. Idem nunquam minus centum sestertium coenavit, hoc est argenti libris triginta. Aliquando autem tribus millibus sestertium coenavit, omnibus supputatis quae impendit. Coenas vero et Vitellii et Apicii vicit. Pisces ex vivariis suis bubus traxit: per macellum transiens mendicitatem publicam flevit. Parasitos ad rotam aquariam ligabat, et cum vertigine sub aquas mittebat, rursusque in summum revolvebat: eosque *Ixionios amicos*

vocavit. Stravit et saxis Lacedaemoniis ac Porphyreticis plateas in Palatio, quas Antoninianas vocavit: quae saxa usque ad nostram memoriam manserunt, sed nuper eruta et exsecta sunt. Constituerat et columnam unam dare ingentem, ad quam adscenderetur intrinsecus, ita ut in summo Heliogabalum Deum collocaret: sed tantum saxum non invenit, quum id de Thebaide afferre cogitaret. Ebrios amicos plerumque clandebat, et subito nocte leones, et leopardos, et ursos exarmatos immittebat, ita ut expergefacti in cubiculo eodem, leones, ursos, pardos, cum luce, vel quod est gravius, nocte invenirent, ex quo plerique exanimati sunt. Multis vilioribus amicis folles pro accubitis sternebat, eosque reflabat prandentibus illis, ita ut plerumque subito sub mensis invenirentur prandentes. Primus denique invenit sigma in terra sternere, non in lectulis, ut a pedibus utres per pneros ad reflandum spiritum solverentur. Mimicis adulteris ea qnae solent simulato fieri, effici ad verum iussit. Meretrices a lenonibus cunctis redemit saepe et manumisit. Quum inter fabulas privatas sermo esset ortus, quanti herniosi esse possent in urbe Roma, iussit omnes notari, eosque ad balneas suas exhiberi, et cum iisdem lavit, nonnullis etiam honestis. Gladiatores ante convivium pugnantes sibi frequenter exhibuit. Stravit sibi triclinium in summo lusorio. Et dum pranderet, noxios et venationes sibi exhibuit. Parasitis in secunda mensa saepe ceream coenam, saepe eburneam, aliquando fictilem, nonnnnquam vel marmoream vel lapideam exhibuit: ita ut omnia illis exhiberentur videnda de diversa materia, qnae ipse coenabat, quum tantnm biberent per singula fercula, et manus, quasi comedissent, lavarent. Primus Romanornm holoserica veste usus fertur, quum iam subserica in usu esset. Linteamen lotum numquam attigit, mendicos dicens qui linteis lotis uterentur. Dalmaticatus in publico post coenam saepe visus est, Gurgitem Fabinm et Scipionem se appellans; quod cnm ea veste esset cum qua Fabius et Cornelius a parentibus, ad corrigendos mores adolescentis in publicum essent producti. Omnes de circo, de theatro, de stadio et omnibus locis, et balneis meretrices collegit in aedes publicas, et apud eas concionem habuit quasi militarem, dicens eas *commilitones:* disputavitque de generibus schematum et voluptatum. Adhibuit in tali concione postea lenones exoletos undique collectos, et luxuriosissimos puerulos et iuvenes. Et quum ad meretrices muliebri ornatu processisset papilla eiecta, ad exoletos habitu puerorum qui prosti-

tuuntur, post concionem pronuntiavit his quasi militibus ternos aureos donativum. Petiitque ab his ut a Diis peterent, ut alios haberet ipsis commendandos. Iocabatur sane ita cum servis, ut eos iuberet millena pondo sibi aranearum deferre proposito praemio; collegisseque dicitur decem millia pondo aranearum, dicens, et hinc intelligendum quam magna esset Roma. Mittebat parasitis per cellarios salaria annua, vasa cum ranis et scorpiis, et cum serpentibus, et huiusmodi monstris. Claudebat in huiuscemodi vasis infinitum muscarum, *apes mansuetas* eas appellans. Quadrigas Circensium in tricliniis et in porticibus sibi semper exhibuit pransitans et coenitans, convivas senes agitare cogens, nonnullos honoratos iam imperatori. Iubebat sibi et decem millia murium exhiberi, mille mustelas, mille sorices. Dulciarios et lactarios tales habuit, ut quaecumque coqui de diversis edulibus exhibuissent, vel structores vel pomarii, illi modo de dulciis, modo de lactariis exhiberent. Exhibuit parasitis coenas et de vitreis, et nonnunquam tot picta mantilia in mensam mittebat his edulibus picta quae apponerentur, quot missus esset habiturus; ita ut de acu aut de textili pictura exhiberentur. Nonnunquam tamen et tabulae illis pictae exhibebantur, ita ut quasi omnia illis exhiberentur, et tamen fame macerarentur. Miscuit gemmas pomis ac floribus: iecit et per fenestram cibos totidem quot exhibuit amicis. Iusserat et canonem populi romani unius anni meretricibus, lenonibus, exoletis intramuranis dari, extramuranis alio promisso: quum eo tempore iuxta provisionem Severi et Traiani septem annorum canon frumentarius Romae esset. Canes quaternos ingentes iunxit ad currum, et sic est vectatus intra domum regiam: idque privatus in agris suis fecit. Processit in publicum et quatuor cervis iunctis ingentibus. Iunxit sibi et leones, Matrem magnam se appellans. Iunxit et tigres, Liberum sese vocans, eodemque habitu agens quo Dii pinguntur, quos imitabatur. Aegyptios dracunculos Romae habuit quos illi *agathodaemonas* vocant. Habuit et hyppopotamos et crocodilum et rhinocerotem, et omnia aegyptia, quae per naturam sui exhiberi poterant. Struthiones et camelos exhibuit in coenis aliquoties, dicens praeceptum Iudaeis ut ederent. Illud sane mirum videtur, quod dicitur ab eo factum, ut de croco sigma straverit, quum summos viros rogasset ad prandium, pro eorum dignitate dicens se foenum exhibere. Traiecit et dierum actus noctibus et nocturnos diebus; aestimans hoc inter instrumenta luxuriae: ita ut sero de

somno surgeret et salutari inciperet, mane autem dormire inceptaret. Amicis quotidie nec quemquam facile indonatum relinquebat, nisi quem frugi, quasi perditum, reperisset. Habuit gemmata vehicula et aurata, contemptis argentatis et eboratis et aeratis. Iunxit et quaternas mulieres pulcherrimas, et binas ad papillam, vel ternas et amplius, et sic vectatus est: sed plerumque nudus quum illum nudae traherent. Habuit et hanc consuetudinem ut octo calvos rogaret ad coenam, item octo luscos, et item octo podagrosos, octo surdos, octo nigros, octo longos, et octo pingues, quum capi non possent uno sigmate, ut de his omnibus risus citaret. Donavit et argentum omne convivis, quod habuit in convivio, et omnem adparatum poculorum, idque saepius. Hydrogarum romanorum ducum primus publice exhibuit, quum antea militaris mensa esset, quam postea statim Alexander reddidit. Proponebat praeterea his quasi themata, ut iura nova dapibus condiendis invenirent: cuius placuisset commentum, ei dabat maximum praemium, ita ut sericam vestem donaret, quae tunc et in raritate videbatur, et in honore. Si aliquis autem displicuisset, iubebat ut semper id comesset, quamdiu tamen melius invenisset. Semper sane aut inter flores sedit, aut inter odores pretiosos. Amabat sibi pretia maiora dici earum rerum, quae mensae parabantur, orexin convivio hanc esse asserens. Pinxit se ut cupediarium, ut seplasiarium, ut popinarium, ut tabernarium, ut lenonem: idque totum domi semper exercuit. Sexcentorum struthionum capita una coena multis exhibuit ad edenda cerebella. Exhibuit aliquando et tale convivium, ut haberet viginti et duo fercula ingentium epularum, sed per singula lavarent, et mulieribus uterentur et ipse et amici, cum iureiurando quod efficerent voluptatem. Celebravit item tale convivium, ut apud amicos singulos singuli missus appararentur, et quum alter maneret in Capitolio, alter in Palatio, alter super Aggerem, alter in Coelio, alter trans Tiberim, et ut quisque mansisset, tamen per ordinem in eorum domibus singula fercula ederentur, ireturque ad omnium domos: sic unum convivium vix toto die finitum est, quum et lavarent per singula fercula, et mulieribus uterentur. Sybariticum missum semper exhibuit ex oleo et garo; quem quo anno Sybaritae repererunt, perierunt. Dicitur et balneas fecisse multis locis ac semel lavisse, atque statim destruxisse, ne ex usu balneas haberet. Hoc idem de domibus, de praetoriis, de zetis fecisse dicitur. Sed et haec nnnnulla fidem transeuntia, credo esse ficta ab iis qui in gratiam Alexandri Helioga-

balum deformare voluerunt. Fertur et meretricem notissimam et pulcherrimam redemisse centum sestertium, eamque intactam, velut virginem coluisse. Huic eidem privato quum quidam diceret: *Non times pauper fieri?* dixisse dicitur: *Quid melius quam ut ipse mihi heres sim et uxori meae?* Habuerat praeterea facultates, a multis dimissas gratia patris. Idem filios se nolle dicebat, ne quis ei frugi contingeret. Odores indicos sine carbonibus ad vaporandas zetas iubebat incendi. Iter privatus nunquam minus sexaginta vehiculis fecit, avia sua Varia reclamante quod omnia perditurus esset. Imperator vero etiam sexcenta vehicula dicitur duxisse, asserens decem millibus camelorum Persarum regem iter facere; et Neronem quingentis carrucis iter iniisse. Causa vehiculorum erat lenonum, lenarum, meretricum, exoletorum, subactorum etiam bene vasatorum multitudo. In balneis semper cum mulieribus fuit, ita ut eas ipse psilothro curaret: ipse quoque barbam psilothro accurans: quodque pudendum dictu est, eodem quo mulieres accurabantur, et eadem hora; rasit et virilia subactoribus suis, novacula manu sua, qua postea barbam fecit. Scobe auri porticum stravit et argenti, dolens quod non posset et electri: idque frequenter, quacumque fecit iter pedibus usque ad equum vel carpentum, ut fit hodie de aurosa arena. Calciamentum nunquam iteravit, anulos etiam negatur iterasse. Pretiosas vestes saepe conscidit, vel lanam cepit et appendit, atque ad eius aestimationem ponderis, pisces amicis exhibuit. Naves onustas mersit in portu, magnanimitatis hoc esse dicens. Onus ventris auro excepit: in myrrhinis et onychinis minxit. Idem dixisse fertur: *Si habuero heredem, dabo illi tutorem qui illum haec facere cogat, quae ipse feci, facturusque sum.* Habuit etiam istam consuetudinem, ut coenas sibi exhiberet tales: una die nonnisi de fasianis tantum ederet, omnesque missus sola fasianorum carne strueret: item alia die de pullis, alia de pisce illo, et item illo: alia de porcis, alia de de struthionibus, alia de holeribus, alia de pomis, alia de dulciis, alia de opere lactario. Saepe amicos suos cum aethiopibus aniculis inclusit nocturnis mansionibus, et usque ad lucem detinuit, quum pulcherrimas his diceret apparatas. Fecit hoc idem etiam de pueris; et tunc, utpote ante Philippum, licebat. Ridebat autem sic nonnunquam, ut publice in theatro solus audiretur; ipse cantavit, saltavit, ad tibias dixit, tuba cecinit, pandurizavit, organo modulatus est. Fertur et una die ad omnes circi et theatri et amphitheatri, et omnium urbis locorum meretrices,

tectus cuculione mulionico, ne agnosceretur, ingressus; quum tamen omnibus meretricibus sine effectu libidinis aureos donaret, addens, *Nemo sciat; Antoninus haec donat.* Libidinum genera quaedam invenit, ut spinthrias veterum malorum vinceret: et omnes apparatus Tiberii et Caligulae et Neronis norat. Et praedictum eidem erat a sacerdotibus Syris, biothanatum se futurum. Paraverat igitur funes blatta et serico et cocco intortos, quibus si necesse esset, laqueo vitam finiret. Paraverat et gladios aureos, quibus se occideret, si aliqua vis urgeret. Paraverat et in cerauneis et hyacinthis et in smaragdis venena, quibus se interimeret, si quid gravius immineret. Fecerat et altissimam turrim, substratis aureis gemmatisque ante tabulis, ex qua se praecipitaret, dicens, etiam mortem suam pretiosam esse debere et ad speciem luxuriae ut diceretur nemo sic perisse. Sed nihil ista valuerunt, nam ut diximus, et occisus est per scurras, et per plateas tractus est sordidissime, per cloacas ductus, et in Tiberim submissus est. Hic finis Antoninorum nomini in republica fuit, scientibus cunctis istum Antoninum tam vita falsum fuisse quam nomine. Mirum fortasse cuipiam videatur, Constantine venerabilis, quod haec clades quam retuli, loco principum fuerit, et quidem prope triennio, ita, ut nemo inventus fuerit, qui istum a gubernaculis romanae maiestatis abduceret, quum Neroni, Vitellio, Caligulae, ceterisque huiusmodi nunquam tyrannicida defuerit. Sed primum omnium ipse veniam peto, quod haec quae apud diversos reperi, litteris tradidi; quum multa improba reticuerim, et quae ne dici quidem sine maximo pudore possunt. Ea vero quae dixi, praetextu verborum adhibito, quantum potui, texi. Deinde illud quod clementia tua solet dicere, credidisse reficiendum, *imperatorem esse fortunae est.* Nam et minus boni reges fuerunt, et pessimi. Agendum vero quod pietas tua solet dicere: *Ut sint imperio digni, quos ad regendi necessitatem vis fatalis adduxerit.* Et quoniam hic ultimus Antoninorum fuit, neque postea hoc nomen in republica loco principum frequentatum est, etiam illud addendum est, ne quis error oriatur, quum duos Gordianos narrare coepero; patrem ac filium, qui se de Antoninorum genere dici volebant, non nomen in illis primum fuit, sed praenomen; deinde, ut plerisque in libris invenio, Antonii dicti sunt non Antonini. Haec sunt de Heliogabalo, cuius vitam me invitum et reluctantem, ex Graecis Latinisque collectam, scribere ac tibi offerre voluisti, quum iam aliorum ante tulerimus. Scribere autem ordiar qui

post sequentur: quorum Alexander optimus, et cum vera dicendus assertione, et annorum tredecim princeps: semestres alii et vix annui et bimi. Aurelianus praecipuus, et horum omnium decus, auctor tui generis Claudius: de quo vereor ad clementiam tuam scribens vera dicere, ne malevolis adulatus videar esse. Sed absolvar contra livorem improborum, quum et apud alios clarum esse perspexerim. His iungendi sunt Diocletianus, aurei parens seculi, et Maximianus (ut vulgo dicitur) ferrei, ceterique ad pietatem tuam. Te vero, Auguste venerabilis, multis paginis, iisdemque disertioribus, illi prosequentur, quibus id felicior natura detulerit. His addendi sunt Licinius, Severus Alexander atque Maxentius: quorum omnium ius in ditionem tuam devenit; sed ita ut nihil eorum virtuti derogetur. Non enim ego id faciam, quod plerique scriptores solent, ut de his detraham, qui victi sunt; quum intelligam gloriae tuae accedere, si omnia de illis, quae bona in se habuerunt, vera praedicaro.

AELII LAMPRIDII

ALEXANDER SEVERUS

AD CONSTANTINUM AUGUSTUM.

Interfecto Vario Heliogabalo (sic enim maluimus dicere quam Antoninum: quia et nihil Antoninorum pestis illa ostendit, et hoc nomen ex annalibus senatus auctoritate erasum est) ad remedium generis humani Aurelius Alexander, urbe Arcena genitus, Varii filius, Variae nepos, et consobrinus ipsius Heliogabali, accepit imperium; quum ante Caesar a senatu esset appellatus, mortuo scilicet Macrino Augustumque nomen idem recepit: addito eo, ut et patris patriae nomen et ius proconsulare et tribunician potestatem et ius quintae relationis, deferente senatu, un(die assumeret. Et ne praeceps ista honorum continuatio videatur, exponam causas quibus id et senatus coactus est facere et ille perpeti; non enim aut gravitati senatus congruebat omnia simul deferre, aut bono principi raptum ire tot simul dignitates. Milites iam insueverant sibi imperatores tumultuario iudicio facere, et item facile mutare, afferentes nonnumquam ad defensionem se idcirco fecisse, quod nescissent senatum principem appellasse; nam et Pescennium Nigrum, et Clodium Albinum, et Avidium Cassium, et antea Lucium Vindicem, et Lucium Antonium, et ipsum Severum, quum senatus iam Iulianum dixisset principem, imperatores fecerant: atque ista res bella civilia severat, quibus necesse fuit militem contra hostem paratum parricidialiter perire. Hac igitur causa festinatum est, ut omnia simul Alexander, quasi verus iam imperator, acciperet. Huc accessit nimia et senatus et populi inclinatio

post illam cladem, quae non solum Antoninorum nomen decoloravit, sed etiam romanum dehonestavit imperium. Certatim denique omnia decreta sunt et nominum genera, et potestatum. Primus denique omnium cuncta insignia, et honorificentiae genera simul recepit, suffragante sibimet Caesaris nomine, quod iam ante aliquot annos meruerat: et magis suffragante vita et moribus, quum illi magnum conciliasset favorem, quod eum Heliogabalus occidere conatus est, nec potuit et militibus repugnantibus et senatu refragante. Atque haec parva, nisi quod dignum se exhibuit, quem senatus servaret, quem salvum milites cuperent, quem omnium bonorum sententia principem diceret. Alexander igitur cui Mammaea mater fuit (nam et ita dicitur a plerisque) a prima pueritia artibus bonis imbutus, tam civilibus quam militaribus, ne unum quidem diem sponte sua transire passus est, quo se non et ad litteras et ad militiam exerceret. Nam in prima pueritia litteratores habuit Valerium Cordum et Titum Veturium, et Aurelium Philippum libertum patris, qui vitam eius postea in litteras misit. Grammaticum in patria graecum Nebonem, rhetorem Serapionem, philosophum Stilionem: Romae grammaticos, Scaurinum Scaurini filium, doctorem celeberrimum: rhetores, Iulium Frontinum, et Baebium Macrinum, et Iulium Granianum, cuius hodieque orationes declamatae feruntur. Sed in latinis non multum profecit, ut ex eiusdem orationibus apparet, quas in senatu habuit, vel in concionibus, quas apud milites, vel apud populum: nec valde amavit latinam facundiam, sed amavit litteratos homines, vehementer eos etiam reformidans, ne quid de se asperum scriberent. Denique eos dignos adesse iubebat: singula quaeque quae publice privatimque agebat, se ipso docente, volebat addiscere, si forte ipsi non affuissent: eaque petebat, ut si vera essent, in litteras mitterent. Dominum se appellari vetuit. Epistolas ad se quasi ad privatum scribi iussit, servato tantum nomine imperatoris. Gemmas de calciamentis et vestibus tulit, quibus usus fuerat Heliogabalus: veste (ut et pingitur) alba usus est, nec aurata, penulis togisque communibus. Cum amicis tam familiariter vixit, ut communis esset ei saepe consessus, iret et ad convivia eorum: aliquos autem haberet quotidianos etiam non vocatos: salutaretur vero quasi unus de senatoribus, patente velo, admissionalibus remotis, aut solis iis qui ministri ad fores fuerant: quum antea salutare principem non liceret, quod eos videre non poterat. Et erat corporis venustate decorus, ut hodieque in picturis et in statuis vi-

demus. Fuit et staturae militaris: robur militis, valetudo eius qui vim sui corporis sciret ac semper curaret. Erat praeterea cunctis hominibus amabilis: et ab aliis pius appellabatur: ab omnibus certe sanctus et utilis reipublicae. Huic sors in templo Praenestinae talis exstitit, quum illi Heliogabalus insidiaretur:

— Si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris.

Alexandri nomen accepit, quod in templo dicato, apud Arcenam urbem, Alexandro Magno natus esset, quum casu illuc, die festo Alexandri, pater cum uxore patriae solemnitatis implendae causa venisset: cui rei argumentum est, quod eadem die natalem habet hic Mammaeae Alexander, qua ille Magnus excessit e vita. Delatum sibi *Antonini* nomen a senatu recusavit, quum hic magis affinitate Caracalli iungeretur, quam ille Heliogabalus subdititius. Siquidem (ut Marius Maximus dixit in vita Severi) nobilem Orientis mulierem Severus, cuius hanc genituram esse compererat, ut uxor imperatoris esset, adhuc privatus et non magni satis loci, duxit uxorem: ex qua affinitate hic Alexander fuit, cui vere per matrem suam consobrinus Varius Heliogabalus fuit. Recusavit et *Magni* nomen, quod ei, quasi Alexandro, est oblatum senatus iudicio. Interest retexere orationem, qua nomen Antonini et Magni delatum sibi a senatu recusavit: quam priusquam referam, addam acclamationes senatus, quibus id decretum est. Ex actis urbis ante diem pridie Nonas martias: Quum senatus frequens in curiam, hoc est in aedem Concordiae, templumque inauguratum convenisset, rogatusque esset Aurelius Alexander Caesar Augustus, ut concineret, ac primo recusasset, quod sciret de honoribus suis agendum, deinde postea venisset, acclamatum: *Auguste innocens, Dii te servent. Alexander imperator, Dii te servent. Dii te nobis dederunt, Dii conservent. Dii te ex manibus impuri eripuerunt, Dii et perpetuent. Impurum tyrannum et tu perpessus es: impurum et obscenum et tu vivere doluisti. Dii illum eradicaverunt: Dii te servent. Infamis imperator rite damnatus. Felices nos imperio tuo, felicem rempublicam. Infamis unco tractus est, ad exemplum timoris: luxuriosus imperator iure punitus est. Contaminator honorum iure punitus est. Dii immortales Alexandro vitam: iudicia Deorum hinc apparent.* Et quum egisset gratias Alexander acclamatum est: *Antonine Alexander, Dii te servent. Antonine Aureli, Dii te servent. Antonine Pie, Dii te servent. Antonini nomen suscipias rogamus. Prae-*

sta bonis imperatoribus, ut Antoninus dicaris. Nomen Antoninorum tu purifica. Quod ille infamavit, tu purifica. Redde integrum nomen Antoninorum. Sanguis Antoninorum se cognoscat. Iniuriam Marci tu vindica. Iniuriam Veri tu vindica. Iniuriam Bassiani tu vindica. Peior Commodo solus Heliogabalus, nec imperator, nec Antoninus, nec civis, nec senator, nec nobilis, nec romanus. In te salus, in te vita, ut vivere delectet: Antoninorum Alexandro vitam, ut vivere delectet, et Antoninus vocetur. Antoninorum templa Antoninus dedicet. Parthos et Persas Antoninus vincat. Sacrum nomen sacratus accipiat. Sacrum nomen castus accipiat. Antonini nomen, Antoninorum nomen, Dii conservent. In te omnia, per te omnia, Antonine, habemus. Et post acclamationes Aurelius Alexander Caesar Augustus: *Gratias vobis, Patres Conscripti, non nunc primum, sed et de Caesareo nomine, et de vita servata et Augusti nomine addito, et de pontificatu maximo, et de tribunicia potestate et proconsulari imperio: quae omnia novo exemplo uno die in me contulistis.* Et quum diceret, acclamatum: *Haec suscepisti, Antonini nomen tu suscipe: mereatur senatus; mereantur Antonini. Antonine Auguste, Dii te servent, Dii te Antoninum conservent. Monetae nomen Antonini reddatur. Templa Antouinorum Antoninus consecret.* Aurelius Alexander Augustus: *Ne, quaeso, Patres Conscripti, ne me ad hanc certaminis necessitatem vocetis, ut ego cogar tanto nomini satisfacere, quum etiam hoc ipsum nomen, licet peregrinum, tamen gravare videatur. Haec enim nomina insignia onerosa sunt. Quis enim Ciceronem diceret mutum? quis indoctum Varronem? quis impium Metellum? Et (ut hoc Dii avertant) quis, non aequantem nomina, ferat degerentem in clarissima specie dignitatem?* Item acclamata quae supra. Item imperator dixit: *Antoninorum nomen, vel iam numen potius, quale fuerit meminit vestra clementia: si pietatem, quid Pio sanctius? si doctrinam, quid Marco prudentius? si innocentiam, quid Vero simplicius? si fortitudinem, quid Bassiano fortius? Nam nunc Commodi meminisse nolo, qui hoc ipso deterior fuit, quod cum illis moribus Antonini nomen obtinuit. Diadumenus autem nec tempus habuit, nec aetatem, et arte hoc patris nomen incurrit.* Item acclamatum ut supra. Item imperator dixit: *Nuper certe, Patres Conscripti, meministis, quum ille omnium non solum bipedum, sed etiam quadrupedum spurcissimus, Antonini nomen praeferret, et in turpitudine atque luxuria Nerones, Vitellios, et Commodos vinceret, qui gemitus omnium fuerint, quum per*

populi et honestorum coronas una vox esset, hunc non rite Antoninum dici, et per hanc pestem tantum violari nomen: et quum diceret acclamatum est: *Dii mala prohibeant: haec te imperante non timemus: de his te duce securi sumus. Vicisti vitia, vicisti crimina, vicisti dedecora. Antonini nomen ornavisti: certi sumus, bene praesumimus, nos te et a pueritia probavimus et nunc probamus.* Item imperator: *Neque ego, Patres Conscripti, ideirco timeo istud venerabile omnibus nomen accipere, quod verear ne in haec vitia delabatur vita, aut quod nominis pudeat; sed primum displicet alienae familiae nomen assumere; deinde quod gravari me credo.* Et quum haec diceret, acclamatum est ut supra. Item dixit: *Si enim Antonini nomen accipio, possum et Traiani, possum et Titi, possum et Vespasiani.* Et quum diceret acclamatum est: *Quomodo Augustus, sic et Antoninus.* Tunc imperator: *Video, Patres Conscripti, quid vos moveat ad hoc nobis addendum. Augustus primus, primus est auctor imperii, et in eius nomen omnes, velut quadam adoptione, aut iure hereditario, succedimus. Antonini ipsi Augusti dicti sunt. Antoninus idem Pius Marcum et item Verum iure adoptionis vocavit: Commodo autem hereditarium fuit, susceptum Diadumeno, affectatum in Bassiano, ridiculum in Aurelio.* Et quum diceret acclamatum est: *Alexander Auguste, Dii te servent verecundiae tuae, prudentiae tuae, innocentiae tuae, castitati tuae: hinc intelligimus qualis futurus sis: hinc probamus. Tu facies, ut senatus bene principes eligat: tu facies optimum esse iudicium senatus. Alexander Auguste, Dii te servent. Templa Antoninorum Alexander Augustus dedicet. Caesar noster, Augustus noster, imperator noster, Dii te servent. Vincas, valeas, multis annis imperes.* Alexander imperator dixit: *Intelligo, Patres Conscripti, me obtinuisse quod volui, et id acceptum refero, plurimas gratias et agens et habens, enisurus ut et hoc nomen quod in Imperium detulimus, tale sit, ut et ab aliis desideretur, et bonis vestrae pietatis iudiciis offeratur.* Post haec acclamatum est: *Magne Alexander, Dii te servent. Si Antonini nomen repudiasti, Magni praenomen suscipe. Magne Alexander, Dii te servent.* Et quum saepius dicerent, Alexander Augustus ait: *Facilius fuit, Patres Conscripti, ut Antoninorum nomen acciperem; aliquid enim vel affinitati deferrem, vel consortio nominis imperialis. Magni vero nomen cur accipitur? quid enim iam magnum feci? quum id Alexander post magna gesta, Pompeius vero post magnos triumphos acceperit. Quiescite igitur, venerandi Patres, et vos ipsi magnifici unum me*

de vobis esse censete, potius quam Magni nomen ingerite. Post haec acclamatum est: *Aureli Alexander Auguste, Dii te servent*, et reliqua ex more. Dimisso senatu, quum et alia multa eo die essent acta, quasi triumphans domum se recepit. Multo clarior visus est alienis nominibus non receptis, quam si recepisset: atque ex eo constantiae ac plenae gravitatis famam obtinuit; siquidem uni adolescenti senatus totus persuadere non potuit. Sed quamvis senatu rogante non potuerit persuaderi, ut vel Antonini vel Magni nomina susciperet, tamen ob ingentem vigorem animi et mirandam singularemque constantiam contra militum insolentiam, Severi nomen a militibus eidem inditum est: quod illi ingentem in praesentia reverentiam, magnam apud posteros gloriam peperit; quum eo accessisset, ut de animi virtute nomen acceperit: siquidem solus inventus sit qui tumultuantes legiones exauctoraverit, ut suo loco ostendetur: in milites autem gravissime animadverterit, qui forte incurrerunt aliquid, quod videretur iniustum, ut et ipsum locis suis declarabimus. Omina imperii haec habuit: primum, quod ea die natus est qua defunctus vita Magnus Alexander dicitur: deinde, quod in templo eius mater enixa est: tertio, quod ipsius nomen accepit: tum praeterea quod ovum purpurei coloris, eadem die natum qua ille natus est, palumbinum, anicula quaedam matri eius obtulit: ex quo quidem aruspices dixerunt imperatorem quidem illum, sed non diu futurum, et cito ad imperium perventurum: tum praeterea quod tabula Traiani imperatoris, quae geniali lecto patris imminebat, dum mater eum in templo pareret, in lectum eius decidit. His accessit quod nutrix ei Olympias data est, quo nomine mater Alexandri appellata est. Nutritor Philippus provenit casu unus ex rusticis, quod nomen patri Alexandri Magni fuit. Fertur die prima natalis eius toto die apud Arcam Caesaream stella primae magnitudinis visa, et sol circa domum patris eius fulgido ambitu coronatus. Quum eius natalem aruspices commendarent, dixerunt eum summam rerum tenturum, idcirco quod hostiae de ea villa, quae esset Severi imperatoris, adductae essent et quas in illius honorem coloni parassent. Nata in domo laurus iuxta persici arborem, intra unum annum persici arborem vicit: unde etiam coniectores dixerunt, Persas ab eo esse vincendos. Mater eius pridie quam pareret, somniavit se purpureum dracunculum parere. Pater eadem nocte in somniis vidit alis se romanae victoriae, quae in senatu, ad coelum vehi. Ipse, quum vatem consuleret de futuris, hos ac-

cepisse dicitur versus adhuc parvulus: et primis quidem sortibus:

Te manet imperium coeli terraeque marisque:

intellectum est, quod inter Divos etiam referretur.

Te manet imperium, quod tenet imperium.

Ex quo intellectum est, romani illum imperii principem futurum; nam ubi est imperium nisi apud Romanos, quod tenet imperium? Et haec quidem de graecis versibus sunt prodita. Ipse autem quum parentis hortatu, animum a philosophia et musica ad alias artes traduceret, Virgilii sortibus huiusmodi illustratus est:

Excudent alii spirantia mollius aera,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt causas melius, coelique meatus
Describent radio, et surgentia sidera ducent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento.
Hae tibi erunt artes, pacique imponere morem,
Parcere subiectis et debellare superbos.

Fuerunt multa alia signa, quibus principem humani generis esse constaret. Nimius ardor oculorum, et diutius intuentibus gravis: et divinatio mentis frequentissima: rerum memoria singularis, quam nemo nisi Acholius ferebat adiutam. Et quum puer ad imperium pervenisset, fecit cuncta cum matre, ut et illa videretur pariter imperare, mulier sancta, sed avara et auri atque argenti cupida. Ubi ergo Augustus agere coepit imperium, primum removit iudices omnes a republica et a ministeriis atque muneribus, quos impurus ille Heliogabalus ex genere hominum turpissimo provexerat: deinde senatum et equestrem ordinem purgavit. Ipsas deinde tribus, et eos qui militaribus nituntur praerogativis, purgavit, et Palatium suum comitatumque omnem, abiectis ex aulico ministerio cunctis obscoenis et infamibus: nec quemquam passus est esse in Palatinis nisi necessarium hominem. Iurciurando deinde se constrinxit, ne quem adscriptum, id est vacantium haberet, ne annonis rempublicam gravaret: dicens, malum pupillum esse imperatorem, qui ex visceribus provincialium homines non necessarios nec reipublicae utiles pasceret. Fures iudicare iussit in civitatibus ullis nunquam videri: et si essent visi, iussit deportari per rectores provinciarum. Annonam militum diligenter inspexit. Tribunos qui per stellaturas militibus aliquid tulissent, capitali poena affecit. Negotia et causas prius a scriniorum principibus, et doctissimis iurisperitis et sibi fidelibus, quorum primus tunc Ulpianus fuit, tractari ordinarique atque ita referri ad se praecepit.

Leges de iure populi et fisci moderatas et infinitas sanxit: neque ullam constitutionem sacravit sine viginti iurisperitis: et doctissimis ac sapientibus viris iisdemque disertissimis, non minus quinquaginta: ut non minus in consilio essent sententiae quam senatusconsultum conficerent: et id quidem ita: ut iretur per sententias singulorum, ac scriberetur quid quisque dixisset, dato tamen spatio ad disquirendum cogitandumque priusquam dicerent, ne incogitati dicere cogerentur de rebus ingentibus. Fuit praeterea illi consuetudo, ut si de iure aut de negotiis tractaret, solos doctos et disertos adhiberet: si vero de re militari, milites veteres et senes ac benemeritos, et locorum peritos ac bellorum et castrorum, et omnes litteratos: et maxime eos qui historiam norant: requirens quid in talibus causis, quales in disceptatione versabantur, veteres imperatores vel romani vel exterarum gentium fecissent. Referebat Encolpius, quo ille familiarissimo usus est, illum si unquam furem iudicem vidisset, paratum habuisse digitum, ut illi oculum erueret: tantum odium eum tenebat eorum, de quibus apud se probatum esset, quod fures fuissent. Addit Septimius, qui vitam eius non mediocriter exsequutus est, tanti stomachi fuisse Alexandrum in eos iudices qui furtorum fama laborassent, etiamsi damnati non essent, ut si eos casu aliquo videret, commotione animi stomachi choleram evomeret, toto vultu inardescente: ita ut nihil posset loqui. Nam quum quidam Septimius Arabinus, famosus crimine furtorum, et sub Heliogabalo iam liberatus, inter senatores principem salutatum venisset, exclamavit: *O numina, o Iupiter, o Dii immortales! Arabinus non solum vivit, verum etiam in senatum venit? fortassis etiam de me sperat? tam fatuum, tam stultum esse me iudicat?* Salutabatur autem nomine, hoc est, *Ave Alexander*. Si quis caput flexisset, aut blandius aliquid dixisset, uti adulator vel abiiciebatur, si loci eius qualitas pateretur, vel ridebatur ingenti cachinno, si eius dignitas graviori subiacere non posset iniuriae. Salutatus consessum obtulit omnibus senatoribus: atque adeo nisi honestos et bonae famae homines ad salutationem non admisit: iussitque (quemadmodum in Eleusiniis sacris dicitur: *ut nemo ingrediatur, nisi qui se innocentem novit*) per praeconem edici, ut nemo salutaret principem qui se furem esse nosset, ne aliquando detectus, capitali supplicio subderetur. Ipse adorari se vetuit, quum iam coepisset Heliogabalus adorari regum more Persarum. Erat praeterea haec illius sententia, *Solos fures de paupertate conqueri, dum volunt scelera vitae suae tegere.*

Idem addebat sententiam de furibus notam, et graece quidem, quae latine hoc significat: *Qui multa rapuerit, pauca suffragatoribus dederit, salvus erit:* quae graece talis est: Ὁ πολλὰ κλέψας, ὀλίγα δοὺς, ἐκφεύξεται. Praefectum praetorii sibi ex senatus auctoritate constituit. Praefectum urbis a senatu accepit, alterum praefectum praetorii fecit: qui ne fieret, etiam fugerat, dicens: *Invitos non ambientes in rempublicam collocandos.* Senatorem nunquam sine omnium senatorum qui aderant consilio fecit, ita ut per sententias omnium crearetur, testimonia dicerent summi viri, ac si fefellissent vel testes vel ii qui sententias dicebant, postea in ultimum reiicerentur locum civium, condemnatione adhibita quasi falsi rei approbati, sine ullius indulgentiae proposito. Idem senatores nonnisi ad summorum in Palatio virorum suffragium fecit, dicens magnum virum esse oportere qui faceret senatorem. Idem libertinos nunquam in equestrem locum redegit asserens seminarium senatorum equestrem locum esse. Moderationis tantae fuit, ut nemo unquam ab eius latere submoveretur: ut omnibus se blandum affabilemque praeberet: ut amicos non solum primi ac secundi loci, sed etiam inferiores, aegrotantes viseret: ut sibi ab omnibus libere, quae sentiebant, dici cuperet: et quum dictum esset, audiret: et quum audisset, ita ut res poscebat, emendaret atque corrigeret: si minus bene factum esset aliquid, etiam ipse convinceret, idque sine fastu et sine amaritudine animi, consensum omnibus semper offerret, praeter eos quos furtorum densior fama perstrinxerat, de absentibus semper requirens. Denique quum ei obiiceret nimiam civilitatem et Mammaea mater, et uxor Memmia, Sulpicii consularis viri filia, Catuli neptis, et saepe dicerent: *Molliorem tibi potestatem et contemptibiliorem imperii fecisti:* ille respondit: *Sed securiorem atque diuturniorem.* Dies denique nunquam transiit, quin aliquid mansuetum, civile, pium faceret: sed ita ut aerarium non everteret. Condemnationes et raras esse iussit: et quae factae fuerant, non indulsit. Vectigalia civitatibus ad proprias fabricas deputavit. Foenus publicum trientarium exercuit, ita ut pauperibus plerisque sine usuris pecunias dederit ad agros emendos, reddendas de fructibus. Praefectis praetorio suis senatoriam addidit dignitatem, ut viri clarissimi et essent et dicerentur: quod antea vel raro fuerat, vel omnino non fuerat: eousque, ut si quis imperatorum successorem praefecto praetorii dare vellet laticlavium eidem per libertum submitteret, ut in multorum vita Marius Maximus dixit. Alexander autem idcirco senatores

esse voluit praefectos praetorii, ne quis non senator de romano senatore iudicaret. Milites suos sic ubique scivit, ut in cubiculo haberet breves, et numerum, et tempora militantium: semperque quum solus esset, et rationes eorum, et numerum, et dignitates, et stipendia recenseret, ut esset ad omnia instructissimus. Denique quum inter militares aliquid ageretur, multorum dicebat et nomina. De promovendis etiam sibi annotabat, et perlegebat cuncta pittacia, et sic faciebat diebus etiam pariter annotatis, et quis, et qualis esset, et quo insinuante promotus. Commeatum populi romani sic adiuvit, ut quum frumenta Heliogabalus evertisset, vicem de propria pecunia loco suo reponeret. Negotiatoribus, ut Romam volentes concurrerent, maximam immunitatem dedit. Oleum quod Severus populo dederat, quodque Heliogabalus imminuerat, turpissimis hominibus praefecturam annonae tribuendo, integrum restituit. Ius conferendi rationes, quod impurus ille sustulerat, hic omnibus reddidit. Mechanica opera Romae plurima instituit. Iudaeis privilegia reservavit. Christianos esse passus est. Pontificibus tantum detulit et Quindecim viris atque auguribus, ut quasdam causas sacrorum a se finitas, iterari et aliter distingui pateretur. Praesides provinciarum, quos vere non factionibus laudari comperit, et in itineribus secum semper in vehiculo habuit et muneribus adiuvit, dicens, et fures a republica pellendos ac pauperandos, et integros esse redimendos atque ditandos. Quum vilitatem populus romanus ab eo peteret, interrogavit per curionem, quam speciem caram putarent. Illi continuo exclamaverunt, carnem bubulam atque porcinam. Tunc ille, non quidem vilitatem proposuit, sed iussit, ne quis suminatam occideret, ne quis lactantem, ne quis vaccam, ne quis damalionem: tantumque intra biennium vel prope annum, porcinae carnis fuit et bubulae, ut quum fuisset octominutalis libra, ad duos unumque utriusque carnis libra redigeretur. Causas militum contra tribunos sic audivit, ut si aliquem reperisset tribunorum in crimine, pro facti qualitate sine indulgentiae proposito puniret. De omnibus hominibus per fideles homines suos semper quaesivit: et per eos quos nemo nosset hoc agere, quum diceret, omnes praeda corrumpi posse. Servos suos semper cum servili veste habuit, libertos cum ingenuorum. Eunuchos de ministerio suo abiecit, et uxori ut servos servire iussit. Et quum Heliogabalus mancipium eunuchorum fuisset, ad certum numerum eos redegit: nec quidquam in Palatio curare voluit nisi balneas foeminarum:

quum plerosque eunuchos rationibus et procurationibus praeposuisset Heliogabalus: hic illis et veteres sustulit dignitates. Idem tertium genus hominum eunuchos esse dicebat: nec videndum, nec in usu habendum a viris, sed vix a foeminis nobilibus. Qui de eo fumum vendiderat, et a quodam militari centum aureos acceperat, in crucem tolli iussit per eam viam qua esset servis suis ad suburbana imperatoria iter frequentissimum. Provincias praetorias, praesidiales plurimas fecit: proconsulares ex senatus voluntate ordinavit. Balnea mixta Romae exhiberi prohibuit: quod quidem iam ante prohibitum, Heliogabalus fieri permiserat. Lenonum vectigal et meretricum et exoletorum in sacrum aerarium inferri vetuit, sed sumtibus publicis ad instaurationem theatri, circi, amphitheatri, et aerarii deputavit. Habuit in animo, ut exoletos vetaret, quod postea Philippus fecit: sed veritus est, ne prohibens, publicum dedecus in privatas cupiditates converteret; quum homines illicita magis poscant, prohibitaque furore persequantur. Braccariorum, linteonum, vitreariorum, pellionum, plaustrariorum, argentariorum, aurificum, et ceterarum artium vectigal pulcherrimum instituit: ex eoque iussit thermas, et quas ipse fundaverat, et superiores, populi usibus exhiberi: silvas etiam thermis publicis deputavit. Addidit et oleum luminibus thermarum, quum antea non ante auroram paterent, et ante solis occasum clauderentur. Huius imperium incruentum quidam litteris tradiderunt, quod contra est; nam et Severus est appellatus a militibus ob austeritatem, et in animadversionibus asperior in quibusdam fuit. Opera veterum principum instauravit: ipse nova multa constituit: in his thermas nominis sui, iuxta eas quae Neronianae fuerunt, aqua inducta, quae *Alexandrina* nunc dicitur. Nemus thermis suis de privatis aedibus suis quas emerat, dirutis aedificiis, fecit. *Oceani solium* primus inter principes appellavit, quum Traianus id non fecisset, sed diebus solia deputasset. Antonini Caracalli thermas additis fortionibus perfecit et ornavit. Alexandrinum opus marmoris, de duobus marmoribus, hoc est porphyretico et lacedaemonio, primus instituit, Palatio exornato hoc genere marmorandi. Statuas colossas in urbe multas locavit, artificibus undique conquisitis. Alexandri habitu nummos plurimos figuravit: et quidem electreos aliquantos, sed plurimos tamen aureos. A mulieribus famosis matrem et uxorem suam salutari vetuit. Conciones in urbe multas habuit more veterum tribunorum et consulum. Congiarium populo ter dedit, donativum militibus ter: carnem populo addidit. Usuras

h

foeneratorum contraxit ad trientes pensiones, etiam pauperibus consulens. Senatores si foenerarentur, usuras accipere primo vetuit, nisi aliquid muneris causa acciperent: postea tamen iussit in semisses acciperent donum, munus tamen sustulit. Statuas summorum virorum in foro Traiani collocavit undique translatas. Paulum et Ulpianum in magno honore habuit, quos praefectos ab Heliogabalo alii dicunt factos, alii ab ipso; nam et consiliarius Alexandri, et magister scrinii Ulpianus fuisse perhibetur: qui tamen ambo assessores Papiniani fuisse dicuntur. Basilicam Alexandrinam instituerat inter campum Martium et septa Agrippiana; in latum pedum centum, in longum pedum mille, ita ut tota columnis penderet: quam efficere non potuit morte praeventus. Isium et Serapium decenter ornavit, additis signis et deliacis et omnibus mysticis. In matrem Mammaeam unice pius fuit, ita ut Romae in Palatio faceret diaetas nominis Mammaeae, quas imperitum vulgus hodie ad Mammam vocant. Et in Baiano Palatium cum stagno, quod Mammaeae nomine hodieque censetur. Fecit et alia in Baiano opera magnifica in honorem affinium suorum, et stagna stupenda, admisso mari. Pontes, quos Traianus fecerat, instauravit paene in omnibus locis: aliquos etiam novos fecit, sed instauratis nomen Traiani reservavit. In animo habuit omnibus officiis genus vestium proprium dare, et omnibus dignitatibus, ut a vestitu dignoscerentur: et omnibus servis, ut in populo possent agnosci, ne quis seditiosus esset, simul ne servi ingenuis miscerentur. Sed hoc Ulpiano Pauloque displicuit, dicentibus, plurimum rixarum fore, si faciles essent homines ad iniurias. Tum satis esse constituit, ut equites romani a senatoribus clavi qualitate discernerentur. Paenulis intra urbem frigoris causa, ut senes uterentur permisit, quum id vestimenti genus semper itinerarium aut pluviae fuisset. Matronas tamen intra urbem paenulis uti vetuit, in itinere permisit. Facundiae fuit graecae magis quam latinae, nec versu invenustus. Et ad musicam pronus, matheseos peritus: ita quidem ut ex eius iussu mathematici publice proposuerint Romae, ac sint professi ut docerent. Aruspicinae quoque peritissimus fuit, ὀρνεοσκόπος magnus, ut et Vascones et Hispanorum et Pannoniorum augures vicerit. Geometriam fecit, pinxit mire, cantavit nobiliter: sed nunquam alio conscio, nisi pueris suis testibus. Vitas principum bonorum versibus scripsit. Lyra, tibia, organo cecinit: tuba etiam, quod quidem imperator nunquam ostendit. Palaestes primus fuit, in armis magnus, adeo ut multa

bella et gloriose gesserit. Consulatum ter iniit tantum ordinarium: ac primo nundino sibi alios semper suffecit. Severissimus iudex contra fures, appellans eosdem quotidianorum scelerum reos, et damnans acerrime, ac solos hostes inimicosque reipublicae vocans. Eum notarium qui falsum causae brevem in consilio imperatorio retulisset, incisis digitorum nervis, ita ut nunquam posset scribere, deportavit. Quum quidam ex honoratis, vitae sordidae, et aliquando furtorum reus, per ambitionem nimiam ad militiam aspirasset, idcirco quod per reges amicos ambierat, admissus, statim in furto praesentibus patronis detectus est: iussusque a regibus audiri, damnatus est re probata. Et quum quaereretur a regibus, quid apud eos paterentur fures, illi responderunt, Crucem: ad eorum responsum, in crucem sublatus est, ita et patronis auctoribus damnatus ambitor est: et Alexandri, quam praecipue tuebatur, servata clementia est. Statuas colossas, vel pedestres nudas, vel equestres, divis imperatoribus in foro divi Nervae, quod *Transitorium* dicitur, locavit, omnibus cum titulis, et columnis aereis, quae gestorum ordinem continerent, exemplo Augusti, qui summorum virorum statuas in foro suo e marmore collocavit, additis gestis. Volebat videri originem de romanorum gente trahere, quia eum pudebat Syrum dici: maxime quod quodam tempore festo, ut solent, Antiochenses, Aegyptii, Alexandrini, lacessiverant eum conviciis, *Syrum archisynagogum* eum vocantes et *archierea*. Antequam de bellis eius et expeditionibus et victoriis loquar, de vita quotidiana et domestica pauca disseram. Usus vivendi eidem hic fuit: primum ut, si facultas esset, id est si non cum uxore cubuisset, matutinis horis in larario suo (in quo et divos principes, sed optimos, electos, et animas sanctiores, in queis et Apollonium, et quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abraham, et Orpheum, et huiusmodi ceteros habebat, ac maiorum effigies) rem divinam faciebat. Si id non poterat; pro loci qualitate, vel vectabatur, vel piscabatur, vel deambulabat, vel venabatur. Dehinc si hora permitteret, actibus publicis post multam horam operam dabat, idcirco quod et res bellicae et res civiles (ut superius dictum est) per amicos tractabantur, sed sanctos et fideles, et nunquam venales: et tractatae firmabantur, nisi quid novi etiam ipsi placeret. Sane si necessitas cogeret, ante lucem actibus operam dabat, et in longam horam producebat: neque unquam taediavit, aut morosus aut iratus resedit, fronte semper pari, et laetus ad omnia; erat enim ingentis prudentiae: et cui

nemo posset imponere: et quem si aliquis urbane tentare voluit, intellectus tulit póenas. Post actus publicos seu bellicos seu civiles, lectioni graecae operam maiorem dabat, *De republica* libros Platonis legens. Latina quum legeret, non alia magis legebat quam *De officiis* Ciceronis et *De republica*. Nonnunquam et oratores et poëtas, in queis Serenum Sammonicum, quem ipse noverat et dilexerat, et Horatium. Legit et vitam Alexandri quem praecipue imitatus est: etsi in eo condemnabat ebrietatem et crudelitatem in amicos; quamvis utrumque defendatur a bonis scriptoribus, quibus saepius ille credebat. Post lectionem, operam palaestrae, aut sphaeristerio, aut cursui, aut luctaminibus mollioribus dabat, atque inde unctus lavabatur, ita ut caldariis vel nunquam vel raro, piscina semper uteretur, in eaque una hora prope maneret: biberet etiam frigidam Claudiam ieiunus, ad unum prope sextarium. Egressus balneas multum lactis et panis sumebat, ova, deinde mulsum: atque his refectus aliquando prandium inibat, aliquando cibum usque ad coenam differebat, prandit tamen saepius. Ususque est Hadriani tetrapharmaco frequenter, de quo in libris suis Marius Maximus loquitur, quum Hadriani disserit vitam. Post meridianas horas, subscriptioni et lectioni epistolarum semper dedit operam, ita ut ab epistolis et libellis et a memoria semper assisterent: nonnunquam etiam, si stare per valetudinem non possent, sederent, relegentibus cuncta librariis et iis qui scrinium gerebant, ita ut Alexander sua manu adderet si quid esset addendum; sed ex eius sententia qui disertior habebatur. Post epistolas, omnes amicos simul admisit, cum omnibus pariter est loquutus: neque unquam solum quemquam, nisi praefectum suum, vidit, et quidem Ulpianum, ex assessore semper suo, causa iustitiae singularis. Quum autem alterum adhibuit, et Ulpianum rogari iussit. Virgilium autem Platonem poëtarum vocabat, eiusque imaginem cum Ciceronis simulacro in secundo larario habuit, ubi et Achillis et magnorum virorum. Alexandrum vero Magnum inter Divos et optimos in larario maiore consecravit. Iniuriam nulli unquam amicorum comitumve fecit, nec magistris quidem, aut principibus officiorum. Praefectis autem semper detulit, asserens eum qui mereatur iniuriam pati, ab imperatore damnandum esse, non dimittendum. Si unquam alicui praesentium successorem dedit, semper illud addidit: *Gratias tibi agit respublica:* eumque muneratus est, ita ut privatus pro loco suo posset honeste vivere: his quidem muneribus, agris, bobus, equis, frumento, ferro, im-

pendiis ad faciendam domum, marmoribus ad ornandum, et operis, quas ratio fabricae requirebat. Aurum et argentum raro cuiquam, nisi militi divisit; nefas esse dicens, ut dispensator publicus in delectationes suas et suorum converteret id quod provinciales dedissent. Aurum negotiatorium et coronarium Romae remisit. Fecit Romae curatores urbis quatuordecim, sed ex consularibus viris, quos audire negotia urbana cum praefecto urbis iussit, ita ut omnes, aut magna pars adesset, quum acta fierent. Corpora omnium constituit, vinariorum, lupinariorum, caligariorum, et omnino omnium artium: hisque ex sese defensores dedit, et iussit quid ad quos iudices pertineret. Scenicis nunquam aurum, nunquam argentum, vix pecuniam donavit: pretiosas vestes quas Heliogabalus dederat, etiam sustulit. Milites quos *ostensionales* vocant, non pretiosis, sed speciosis clarisque vestibus ornabat: nec multum in signa, aut ad apparatum regium auri et serici deputabat, dicens: *Imperium in virtute esse, non in decore.* Chlamydes hirtas Severi, et tunicas asemas vel macrocheras, ex purpura non magna ad usum revocavit suum. In convivio aurum nesciit: pocula mediocria, sed nitida semper habuit. Ducentarum librarum argenti pondus ministerium eius nunquam transiit. Nanos et nanas, et moriones, et vocales exoletos, et omnia acroamata, et pantomimos, populo donavit: qui autem usui non erant, singulis civitatibus deputavit alendos singulos, ne gravarentur specie mendicorum. Eunuchos, quos Heliogabalus, et in consiliis turpibus habebat et promovebat, donavit amicis, addito elogio, ut si non rediissent ad bonos mores, eosdem liceret occidi sine auctoritate iudicii. Mulieres infames, quarum infinitum numerum deprehenderat, publicari iussit, exoletis omnibus deportatis, aliquibus etiam naufragio mersis, cum quibus illa clades consuetudinem habuerat funestissimam. Auratam vestem ministrorum vel in publico convivio nullus habuit. Quum inter suos convivaretur, aut Ulpianum aut doctos homines adhibebat, ut haberet fabulas litteratas, quibus se recreari dicebat et pasci. Habebat, quum privatim convivaretur, et librum in mensa, et legebat, sed graeca magis. Latinos autem poëtas lectitabat. Publico convivio ea simplicitate egit qua privato, nisi quod numerus accubantium crescebat et multitudo convivarum, qua ille offendebatur, dicens se in theatro et Circo manducare. Oratores et poëtas non sibi panegyricos dicentes (quod exemplo Nigri Pescennii stultum dicebat), sed aut orationes recitantes, aut facta veterum quos ante retuli, libenter audivit: libentius tamen, si quis ei

recitavit Alexandri Magni laudes, aut meliorum retro principum, aut magnorum urbis Romae virorum. Ad athenaeum, audiendorum et graecorum et latinorum rhetorum vel poëtarum causa, frequenter processit. Audivit autem etiam forenses oratores, causas recitantes, quas vel apud ipsum, vel apud praefectos urbis egerant. Agoni praesedit, et maxime Herculeo, in honorem Magni Alexandri. Solus post meridiem, vel matutinis horis idcirco nunquam aliquos videbat, quod ementitos de se multa cognoverat: speciatim Vetronium Turinum: quem quum familiarem habuisset, ille omnia vel fingendo sic vendiderat, ut Alexandri quasi, stulti hominis et quem ille in potestate haberet et cui multa persuaderet, infamaret imperium: sicque omnibus persuaserat quod ad nutum suum omnia faceret. Denique hac illum arte deprehendit, ut quendam immitteret qui a se quiddam publice peteret, ab illo autem occulte quasi praesidium postularet, ut pro eo Alexandro secreto suggereret. Quod quum factum esset, et Turinus suffragium promisisset, dixissetque se quaedam imperatori dixisse, quum nihil dixisset, sed in eo pendere, ut adhuc impetraret, eventum vendens: quumque iterum iussisset Alexander interpellari, et Turinus quasi aliud agens nutibus annuisset, neque tamen interim quidquam dixisset, impetratum autem esset quod petebatur, Turinusque ab illo qui meruerat, fumi venditor, ingentia praemia percepisset, accusari eum Alexander iussit, probansque per testes omnibus, et quibus praesentibus quid accepisset, et quibus audientibus quid promisisset, in foro Transitorio ad stipitem illum ligari praecepit, et fumo apposito, quem ex stipulis atque humidis lignis fieri iusserat, necavit, praecone dicente: *Fumo punitur, qui vendidit fumum.* Ac ne in una tantum causa videretur crudelior fuisse, quaesivit diligentissime antequam eum damnaret: et invenit Turinum saepe et in causis ab utraque parte accepisse, quum eventus venderet, et ab omnibus qui aut praeposituras aut provincias acceperant. Spectacula frequentavit cum summa donandi parsimonia, dicens, et venatores et scenicos et aurigas sic alendos, quasi servos nostros, aut venatores, aut muliones, aut voluptarios. Convivium neque opimum, neque nimis parcum, sed nitoris summi fuit: ita tamen, ut pura mantilia mitterentur: saepius cocco clavata, aurata vero nunquam, quum haec Heliogabalus iam recepisset, et ante (ut quidam praedicant) Hadrianus habuisset. Usus convivii diurnus hic fuit: vini ad totum diem sextarii triginta, panis mundi pondo triginta, panis sequentis ad do-

nandum pondo quinquaginta. Nam semper de manu sua ministris convivii et panem et partes, aut olerum, aut carnis, aut leguminum dabat, senili prorsus maturitate patrem familias agens. Erant decreta et carnis diversae pondo triginta: erant et gallinacei duo: adhibebatur et anser diebus festis. Calendis autem ianuariis, et hilariis Matris Deûm, et ludis Apollinaribus, et Iovis epulo, et Saturnalibus, et huiusmodi festis diebus, fasianus; ita ut aliquando et duo ponerentur, additis gallinaceis duobus. Leporem quotidie habuit, venationem frequentem; sed eam cum amicis dividebat, et his maxime quos sciebat per se non habere: nec divitibus quidquam talium munerum misit, sed ab his semper accepit. Habuit quotidie milii sine pipere sextarios quatuor, cum pipere duo: et ne sit longum omnia inserere, quae Gargilius Martialis eius temporis scriptor singulatim persequutus est, omnia et ad modum et rationem illi sunt praebita. Pomis vehementer indulsit, ita ut secunda mensa illius saepius poneretur, unde etiam iocus exstitit: *Non secundam mensam Alexandrum habere, sed secundum.* Ipse cibo plurimo reficiebatur: vino neque parce, neque copiose, affatim tamen. Frigida semper pura usus, aestate vino cum rosa condito: quod quidem solum ex diverso genere Heliogabali tenuerat. Et quoniam de lepusculis facta est mentio, quod ille leporem quotidie haberet, iocus poëticus emersit, idcirco quod multi septem diebus pulchros esse dicunt eos qui leporem comederint, ut Martialis coci etiam epigramma significat, quod contra quandam Gelliam scripsit huiusmodi:

Quum leporem mittis, semper mihi Gellia mandas,
Septem formosus, Marce, diebus eris.
Si verum dicis, si verum Gellia mandas,
Edisti nunquam Gellia tu leporem.

Sed hos versus Martialis in eam, quae deformis esset, composuit: poëta vero temporum Alexandri haec in eum dixit:

Pulchrum quod vides esse nostrum regem,
Quem Syrum sua detulit propago,
Venatus facit, et lepus comesus,
Ex quo continuum capit leporem.

Hos versus quum ad eum quidam ex amicis detulisset, respondisse ille dicitur graecis versibus in hanc sententiam:

Pulchrum quod putas esse vestrum regem
Vulgari miserande de fabella;

Si verum putas esse, non irascor.
Tantum tu comedas velim lepusclos,
Ut fias, animi malis repulsis,
Pulcher, ne invideas livore mentis.

Quum amicos militares habuisset, ut usum Traiani, quem ille post secundam mensam, potandi usque ad quinque pocula instituerat, reservaret, unum tantum poculum amicis exhibebat, in honorem Alexandri magni: id autem brevius, nisi si quis, quod licebat, maius habere postulasset. Usus Veneris in eo moderatus fuit, exoletorum ita expers, ut (quemadmodum supra diximus) legem de his auferendis ferre voluerit. Horrea in omnibus regionibus publica fecit, ad quae conferrent bona ii qui privatas custodias non haberent. Balnea omnibus regionibus addidit quae forte non habebant; nam hodieque multa dicuntur Alexandri. Fecit et domos pulcherrimas, easdemque amicis suis maxime integris viris donavit. Vectigalia publica in id contraxit, ut qui decem aureos sub Heliogabalo praestiterant, tertiam partem aurei praestarent, hoc est tricesimam partem: tuncque primum semisses aureorum formati sunt: tunc etiam, quum ad tertiam aurei partem vectigal decidisset, tremisses, dicente Alexandro, etiam quartarios futuros quod minus non posset: quos quidem iam formatos in moneta detinuit, exspectans ut si vectigal contrahere potuisset, et eosdem ederet. Sed quum non potuisset per publicas necessitates, conflari eos iussit, et tremisses tantum solidosque formari. Formas binarias, ternarias et quaternarias, et denarias etiam, atque amplius usque ad bilibres quoque et centenarias, quas Heliogabalus invenerat, resolvi praecepit, neque in usu cuiusquam versari, atque ex eo his materiae nomen inditum est, quum diceret plus largiendi hanc esse imperatori causam, si quum multos solidos minores dare possit, dans decem vel amplius una forma, triginta et quinquaginta et centum dare cogeretur. Vestes sericas ipse raras habuit: holosericas nunquam induit: subsericam nunquam donavit. Divitiis nullius invidit: pauperes invit honoratos, quos pauperes vere, non per luxuriam aut simulationem vidit, semper multis commodis auxit, agris, servis, animalibus, gregibus, ferramentis, rusticis. In thesauris vestem nunquam nisi annum esse passus est, eamque statim expendi iussit. Omnem vestem quam donavit, ipse perspexit: omne aurum, omne argentum, idque frequenter, appendit. Donavit et ocreas, et braccas, et calceamenta inter vestimenta militaria. Purpurae clarissimae non ad usum suum, sed ad matronarum,

si quae aut possent, aut vellent, certe ad vendendum, gravissimus exactor fuit: ita ut *Alexandrina* purpura hodieque dicatur, quae vulgo *Probiana* dicitur, idcirco quod Aurelius Probus baphiis praepositus, id genus muricis reperisset. Usus est ipse chlamyde coccinea saepe. In urbe tamen semper togatus fuit, et in Italiae urbibus. Praetextam et pictam togam nunquam nisi consul accepit: et eam quidem, quam de Iovis templo sumptam alii quoque accipiebant, aut praetores aut consules. Accepit praetextam etiam quum sacra faceret, sed loco pontificis maximi, non imperatoris. Boni linteaminis appetitor fuit, et quidem puri, dicens: *Si lintei idcirco sunt, ut nihil asperum habeant, quid opus est purpura?* In linea autem aurum mitti, etiam dementiam iudicabat, quum asperitati adderetur rigor. Fasciis semper usus est. Braccas albas habuit, non coccineas, ut prius solebant. Gemmarum quod fuit, vendidit, et aurum in aerarium contulit, dicens gemmas viris usui non esse: matronas autem regias contentas esse debere uno reticulo, atque inauribus, et baccato monili, et corona cum qua sacrificium facerent, et unico pallio auro sparso, et cyclade quae sex unciis auri plus non haberet. Prorsus censuram suis temporibus de propriis moribus gessit. Imitati sunt eum magni viri, et uxorem eius matronae pernobiles. Aulicum ministerium in id contraxit, ut essent tot homines in singulis officiis, quot necessitas postularet: ita ut annonas, non dignitatem, acciperent fullones et vestitores, et pictores et pincernae, omnes castrenses ministri (quemadmodum pestis illa instituerat), sed annonas singulas, vix binas. Et quum argentum in ministerio plus ducentis libris non haberet, nec plures ministros, argentum et ministros ante quando poscebat, accipiebat ab amicis: quod hodieque fit, si praestatur a praefectis absente imperatore. Voluptates scenicas in convivio nunquam habuit, sed summa illa oblectatio fuit, ut catuli cum porcellis luderent, aut perdices inter se pugnarent, aut aves parvulae sursum et deorsum volitarent. Habuit sane in Palatio unum genus voluptatis, quo maxime delectatus est, et quo sollicitudines publicas sublevaret. Nam aviaria instituerat pavonum, fasianorum, gallinaceorum, anatum, perdicum etiam: hisque vehementer oblectabatur, maxime palumborum, quos habuisse ad viginti millia dicitur: et ne eorum pastus gravaret annonam, servos habuit vectigales, qui eos ex ovis ac pullicenis ac pipionibus alerent. Thermis et suis et veterum frequenter cum populo usus est, et aestate maxime balneari veste ad Palatium revertens: hoc solum

imperatorium habens, quod lacernam coccineam accipiebat. Cursorem nunquam nisi servum suum, dicens, ingenuum currere nisi in sacro certamine non debere. Cocos, piscatores, fullones et balneatores, nonnisi servos suos habuit: ita ut si quis deesset, emeret. Medicus sub eo unus Palatinus salarium accepit: ceteri omnes qui usque ad sex fuerunt, annonas binas aut ternas accipiebant, ita ut mundas singulas consequerentur, alias aliter. Iudices quum promoveret, exemplo veterum, ut et Cicero docet, et argento et necessariis instruebat; ita ut praesides provinciarum acciperent argenti pondo vicena, phialas senas, mulos binos, equos binos, vestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos centenos, cocos singulos, muliones singulos: et si uxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent: reddituri deposita administratione, mulas, mulos, equos, muliones, et cocos: cetera sibi habituri, si bene egissent: in quadruplum reddituri, si male, praeter condemnationem aut peculatus, aut repetundarum. Leges innumeras sanxit. Carrucas Romae et rhedas senatoribus omnibus ut argentatas haberent, permisit: interesse romanae dignitatis putans, ut his tantae urbis senatores vectarentur. Consules quoscumque vel ordinarios, vel suffectos creavit, ex senatus sententia nominavit, sumptum eorum contrahens: et nundina vetera ex ordine instituit, vel dies vel tempora. Quaestores candidatos ex sua pecunia iussit munera populo dare, sed ut post quaesturam praeturas acciperent, et inde provincias regerent: arcarios vero instituit, qui de arca fisci ederent munera, eademque parciora. Habuit in animo ut munera per totum annum dispergeret, ut per triginta dies munus populo daretur: sed cur id non fecerit in occulto habetur. Capitolium septimo die quum in urbe esset ascendit, templa frequentavit. Christo templum facere voluit, eumque inter Deos recipere, quod et Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulacris iusserat fieri: quae hodie idcirco quia non habent Numina, dicuntur *Hadriani*, quae ille ad hoc parasse dicebatur: sed prohibitus est, ab iis qui, consulentes sacra, repererant omnes Christianos futuros, si id optato evenisset, et templa reliqua deserenda. In iocis Alexander dulcissimus fuit, in fabulis amabilis, in conviviis comis, ita ut quisque posceret quod vellet. Ad aurum colligendum attentus, ad servandum cautus, ad inveniendum sollicitus, sed sine cuiusquam excidio. Syrum se dici noluit, sed a maioribus romanum. Et stemma generis depinxerat, quo ostendebatur genus

eius a Metellis descendere. Rhetoribus, grammaticis, medicis, aruspicibus, mathematicis, mechanicis, architectis salaria instituit, et auditoria decrevit, et discipulos cum annonis pauperum filios, modo ingenuos, dari iussit. Etiam in provinciis, oratoribus forensibus multum detulit, plerisque etiam annonas dedit, quos constitisset gratis agere. Leges in annos firmavit, easque etiam ipse diligentissime servavit. Theatralia spectacula saepe obiit, theatrum Marcelli reficere voluit. Multis civitatibus, quae post terrae motus deformes erant, ad instaurationem operum et publicorum et privatorum, pecuniam ex vectigalibus dedit. In templis sane nunquam praeter-quatuor aut quinque argenti libras, auri ne guttulam quidem aut bracteolam posuit, susurrans versum Persii:

— in sanctis quid facit aurum?

Expeditiones bellicas habuit, de quibus ordine suo edisseram. Primum tamen eius consuetudinem dicam de rebus vel tacendis vel prodendis. Tacebantur secreta bellorum: itinerum autem dies publice proponebantur, ita ut edictum penderet ante menses duos, in quo scriptum esset: *Illa die, illa hora ab urbe sum exiturus, et si Dii voluerint, in prima mansione mansurus:* deinde per ordinem mansiones, deinde stativae, deinde ubi annona esset accipienda: et id quidem eo usque, quamdiu ad fines barbaricos veniretur; iam enim inde tacebatur, et omnes ambulabant, ita ne dispositionem romanam barbari scirent. Certum est autem, eum nunquam id quod proposuerat, fefellisse, quum diceret: *Nolle ab aulicis suas vendi dispositiones*, quod factum fuerat sub Heliogabalo, quum ab eunuchis omnia venderentur: quod genus hominum idcirco secreta omnia in aula nosse cupiunt, ut soli aliquid scire videantur, et habeant unde vel gratiam vel pecuniam requirant. Et quia de publicandis dispositionibus mentio contigit, ubi aliquos voluisset vel rectores provinciis dare, vel praepositos facere, vel procuratores, id est rationales ordinare, nomina eorum proponebat, hortans populum, ut si quis quid haberet criminis, probaret manifestis rebus: si non probasset, subiret poenam capitis, dicebatque grave esse, quum id Christiani et Iudaei facerent in praedicandis sacerdotibus, qui ordinandi sunt, non fieri in provinciarum rectoribus, quibus et fortunae hominum committerentur et capita. Assessoribus salaria instituit: quamvis saepe dixerit eos esse promovendos, qui per se rempublicam gerere possent, non per assessores; addens, militares habere suas administrationes, habere litteratos: et ideo *unumquemque hoc*

agere debere quod nosset. Thesauros repertos, iis qui repererant donavit: et si multi essent, addidit his eos, quos in suis habebat officiis. Cogitabat secum et descriptum habebat, cui quid praestisset: et si quos sciret vel nihil petiisse, vel non multum, unde sumptus suos augerent, vocabat eos, et dicebat: *Quid est cur nihil petis? an me tibi vis fieri debitorem? pete, ne privatus de me queraris.* Dabat autem haec in beneficiis, quae famam eius non laederent: bona punitorum, sed nunquam cum auro, argento, vel gemmis (nam id omne in aerarium reponebat) dabat praeposituras locorum civilium non militum: dabat eas administrationes, quae ad procurationes pertinerent. Rationales cito mutabat, ita ut nemo nisi annum compleret: eosque si boni essent, oderat, malum necessarium vocans. Praesides vero, proconsules et legatos, nunquam fecit ad beneficium, sed ad iudicium vel suum vel senatus. Milites expeditionis tempore sic disposuit, ut in mansionibus annonas acciperent, nec portarent cibaria decem et septem (ut solent) dierum, nisi in barbarico: quamvis et illic mulis eosdem atque camelis adiuverit, dicens: *milites se magis servare, quam seipsum; quod salus publica in his esset.* Aegrotantes ipse visitavit per tentoria milites, etiam ultimos, et carpentis vexit, et omnibus necessariis adiuvit. Et si forte gravius laborassent, per civitates et agros patribusfamilias hominibus, et sanctioribus matronis eos distribuebat; reddens impendia quae fecissent, sive convaluissent illi, seu periissent. Quum quidam *Ovidius Camillus*, senator antiquae familiae delicatissimus, rebellare voluisset, tyrannidem affectans, eique nuntiatum esset ac statim probatum, ad Palatium eum rogavit: eique gratias egit quod curam reipublicae, quae recusantibus bonis imponeretur, sponte reciperet: deinde ad senatum processit, et timentem ac tantae conscientiae labe confectum, participem imperii appellavit, in Palatium recepit, convivio adhibuit, ornamentis imperialibus et melioribus quam ipse utebatur affecit. Et quum expeditio barbarica esset nuntiata, vel ipsum si vellet ire, vel ut secum proficisceretur, hortatus est, et quum ipse pedes iter faceret, illum invitavit ad laborem, quem post quinque millia cunctantem, equo sedere iussit: quumque post duas mansiones equo etiam fatigatus esset, carpento imposuit, hoc quoque, seu timore, seu vere respuentem, abdicantem quin etiam imperium, et mori paratum, dimisit: commendatumque militibus, a quibus Alexander unice amabatur, tutum ad villas suas ire praecepit, in quibus diu vixit; sed post iussu imperatoris

occisus est, quod ille militaris esset et a militibus amatus. Scio vulgum hanc rem quam contexui, Traiani putare; sed neque in vita eius id Marius Maximus ita exposuit, neque Fabius Marcellinus, neque Aurelius Verus, neque Statius Valens, qui omnem eius vitam in litteras miserunt. Contra autem et Septimius, et Acholius, et Encolpius vitae scriptores, ceterique, de hoc talia praedicaverunt: quod ideo addidi, ne quis vulgi magis famam sequeretur quam historiam, quae rumore utique vulgi verior reperitur. Honores iuris gladii nunquam vendi passus est, dicens: *Necesse est ut qui emit, vendat. Ego non patiar mercatores potestatum: quos si patiar, damnare non possim. Erubesco enim punire illum hominem qui emit et vendit.* Pontificatus et quindecimviratus et auguratus, codicillares fecit, ita ut in senatu allegerentur. Dexippus dixit, uxorem eum cuiusdam Martiani filiam duxisse, eumdemque ab eo Caesarem nuncupatum. Verum quum vellet insidiis occidere Alexandrum Martianus, detecta factione, et ipsum interemptum, et uxorem abiectam. Idem dicit, fuisse patruum Antoninum Heliogabalum Alexandri, non uxoris sororis eiusdem filium. Quum Christiani quendam locum qui publicus fuerat occupassent, contra popinarii dicerent, sibi eum deberi; rescripsit, melius esse ut quomodocumque illic Deus colatur, quam popinariis dedatur. Quum igitur tantus ac talis imperator domi ac foris esset, iniit Parthicam expeditionem: quam tanta disciplina, tanta reverentia sui egit, ut non milites, sed senatores transire dicerentur. Quacumque iter legiones faciebant, tribuni accincti, centuriones verecundi, milites amabiles erant: ipsum vero ob haec tot et tanta bona provinciales ut Deum suspiciebant. Iam vero ipsi milites iuvenem imperatorem sic amabant, ut fratrem, ut filium, ut parentem: vestiti honeste, calciati etiam ad decorem, armati nobiliter, equis etiam instructi, et ephippiis ac fraenis decentibus prorsus, ut romanam rempublicam intelligeret quicumque Alexandri vidisset exercitum. Elaborabat denique, ut dignus illo nomine videretur, imo ut Macedonem illum vinceret, dicebatque, inter romanum Alexandrum et Macedonem multum interesse debere. Fecerat denique sibi argyroaspidas et chrysoaspidas: fecerat et phalangem triginta millium hominum, quos *phalangarios* vocari iusserat, et cum quibus multum fecit in Perside: quae quidem erat ex sex legionibus similium armorum, stipendiorum vero post Persicum bellum maiorum. Dona regia in templis posuit: gemmas sibi oblatas vendidit, muliebre esse existimans gemmas

possidere, quae neque militi dari possint, neque a viro haberi. Quum quidam legatus uniones duos uxori eius per ipsum obtulisset magni ponderis et inusitatae mensurae, vendi eos iussit: qui quum pretium non invenirent, ne exemplum malum a regina nasceretur, si eo uteretur quod emi non posset, inauribus Veneris eos dicavit. Ulpianum pro tutore habuit, primum repugnante matre, deinde gratias agente, quem saepe a militum ira obiectu purpurae summae defendit: atque ideo summus imperator fuit, quod eius consiliis praecipue rempublicam rexit. In procinctu atque in expeditionibus apertis papilionibus prandit atque caenavit, quum militarem cibum cunctis videntibus atque gaudentibus sumeret, circumiret prope tota tentoria, a signis abesse neminem pateretur. Si quis de via in alicuius possessionem deflexisset, pro qualitate loci, aut fustibus subiiciebatur in conspectu eius, aut virgis, aut condemnationi: aut, si haec omnia transiret dignitas hominis, gravissimis contumeliis, quum diceret: *Visne hoc in agro tuo fieri, quod alteri facis?* Clamabatque saepius quod a quibusdam sive Iudaeis sive Christianis audierat, et tenebat: idque per praeconem, quum aliquem emendaret, dici iubebat: *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Quam sententiam usqueadeo dilexit, ut et in Palatio et in publicis operibus praescribi iuberet. Idem quum quandam aniculam affectam iniuriis a milite audisset, exauctoratum eum militia servum ei dedit, quod artifex carpentarius esset, ut eam pasceret. Et quum dolerent hoc milites factum, persuasit omnibus, ut modeste ferrent, et eos terruit. Ἀναίματον imperium eius, quum fuerit durus et tetricus, idcirco vocatum est, quod senatorem nullum occiderit, ut Herodianus graecus scriptor refert in libris temporum suorum. Severitatis autem tantae fuit in milites, ut saepe legiones integras exauctoraverit, ex militibus Quirites appellans: nec exercitum unquam timuerit, idcirco quod in vitam suam dici nihil posset, quod unquam tribuni vel duces de stipendiis militum quidquam accepissent, dicens: *Miles non timet nisi vestitus, armatus, calceatus, et satur, et habens aliquid in zonula:* idcirco quod mendicitas militaris ad omnem desperationem vocaret armatum. Apparitores denique nullos esse passus est: tribunis aut ducibus, nisi milites anteire voluit: iussitque ut ante tribunum quatuor milites ambularent: ante ducem, sex: ante legatum, decem: hique ad domos suas reciperentur. Et ut severitas eius agnosci posset, unam concionem militarem indendam putavi, quae illius in rem militarem mores ostenderet. Nam

quum Antiochiam venisset, ac milites lavacris muliebribus et deliciis vacarent, eique nuntiatum esset, omnes eos comprehendi iussit, et in vincula coniici; quod ubi compertum est, mota seditio est a legione, cuius socii erant in vincula coniecti. Tum ille tribunal adscendit, vinctisque omnibus ad tribunal adductis, circumstantibus etiam militibus, et quidem armatis, ita coepit: *Commilitones, si tamen ista vobis quae a vestris facta sunt displicent, disciplina maiorum rempublicam tenet; quae si dilabatur, et nomen romanum et imperium amittemus. Neque enim sub nobis ista facienda sunt, quae sub impura illa bestia nuper facta sunt. Milites romani, vestri socii, mei contubernales et commilitones, amant, potant, lavant, graecorum more etiam quidam se instituunt: hoc ego diutius feram? et non eos capitali dedam supplicio?* Tumultus post hoc ortus est. Atque iterum: *Quin continetis vocem in bello contra hostem, non contra imperatorem vestrum necessariam? certe campiductores vestri hanc vos docuerunt contra Sarmatas et Germanos ac Persas emittere: non contra eum, qui acceptam a provincialibus annonam, qui vestem, qui stipendia vobis attribuit. Continete igitur vocem truculentam, campo ac bellis necessariam, ne vos hodie omnes uno ore atque una voce, Quirites dimittam, et incertum, an Quirites. Non enim digni estis, qui vel romanae plebis sitis, si ius romanum non agnoscitis.* Et quum vehementius fremerent, ac ferro quoque minarentur: *Deponite* (inquit) *dextras, contra hostem erigendas, si fortes estis; me enim ista non terrent. Si enim unum hominem occideritis, non nobis deerit respublica, non senatus, non populus romanus, qui me de vobis vindicet.* Quum nihilominus post ista fremerent, exclamavit: *Quirites discedite, atque arma deponite.* Mirando exemplo depositis armis, depositis etiam sagulis militaribus, omnes non ad castra, sed ad diversoria varia recesserunt: tuncque primum intellectum est, quantum eius severitas posset. Denique etiam signa stipatores et ii qui imperatorem circumdederant, in castra retulerunt, arma collecta populus ad Palatium tulit: eam tamen legionem quam exauctoravit, rogatus, post dies triginta, priusquam ad expeditionem Persicam proficisceretur, loco suo restituit, eaque pugnante maxime, vicit: quum tamen tribunos eius capitali affecerit supplicio, quod per negligentiam illorum milites apud Daphnen luxuriati essent, vel per conniventiam seditionem fecissent exercitus. Magno igitur apparatu inde in Persas profectus, Artaxerxen, regem potentissimum, vicit, quum ipse Alexander cornua adiret, milites admoneret, sub ictu

teli versaretur, manu plurimum faceret, singulos quoque milites ad laudem verbis adduceret. Fuso denique fugatoque tanto rege, qui cum septingentis elephantis, falcatisque mille et octingentis curribus ad bellum venerat, equitum multis millibus, statim Antiochiam rediit, et de praeda quam Persis diripuit, suum ditavit exercitum: quum et tribunos ea, quae per vicos diripuerant, et duces et ipsos milites habere iussisset. Tumque primum Persae servi apud Romanos fuerunt: quos quidem, quia indigne ferunt Persarum reges, quempiam suorum alicui servire, acceptis pretiis reddidit: pretiumque vel iis qui manu ceperant servos dedit, vel in aerarium contulit. Post hoc Romam venit, triumphoque pulcherrimo acto, apud senatum primum haec verba habuit. Ex actis senatus die septimo Calendas octobres: *Persas, Patres Conscripti, vicimus: longa eloquentia opus non est: tantum scire debetis quae illorum arma fuerint, qui apparatus. Iam primum elephanti septingenti: iidemque turriti cum sagittariis et onere sagittarum. Ex his trecentos cepimus, ducenti interfecti iacent, decem et octo perduximus. Falcati currus mille, et adducere interfectorum animalium currus ducentos potuimus: sed id quia et fingi poterat, facere supersedimus. Centum et viginti millia equitum fudimus: cataphractarios, quos illi clibanarios vocant, decem millia in bello interemimus: eorum armis nostros armavimus. Multos Persarum cepimus, eosdemque vendidimus. Terras Interamnanas, Mesopotamiae scilicet, neglectas ab impura illa bellua, recepimus. Artaxerxen, potentissimum regem tam re quam nomine, fusum fugavimus; ita ut eum terra Persarum fugientem videret: et qua ducta fuerant quondam signa nostrorum, ea rex ipse signis effugerit relictis. Haec sunt, Patres Conscripti, gesta. Eloquentia opus non est: milites divites redeunt: laborem in victoria nemo sentit. Vestrum est supplicationem decernere, ne Diis videamur ingrati.* Acclamatio senatus: *Alexander Auguste, Dii te servent. Persice maxime, Dii te servent. Vere Parthicus, vere Persicus. Trophaea tua et nos videmus, victorias et nos videmus. Iuveni imperatori, patri patriae, Pontifici maximo: per te victoriam de Germanis speramus: per te victoriam undique praesumimus: ille vincit qui milites regit. Dives senatus, dives miles, dives populus romanus.* Dimisso senatu Capitolium adscendit, atque inde re divina facta, et tunicis Persicis in templo locatis, concionem huiusmodi habuit: *Quirites, vicimus Persas, milites divites reduximus, vobis congiarium pollicemur, cras ludos Circenses Persicos dabimus.* Haec nos et

in annalibus, et apud multos reperimus. Sed quidam dicunt, a servo suo eum proditum non vicisse regem, sed ne vinceretur fugisse. Quod contra multorum opinionem dici, non dubium est iis qui plurimos legerint. Nam et amisisse illum exercitum dicunt fame, frigore ac morbo, ut Herodianus auctor est contra multorum opinionem. Post hoc cum ingenti gloria, et comitante senatu, equestri ordine, atque omni populo, circumfusisque undique mulieribus et infantibus, maxime militum coniugibus, pedes Palatium conscendit: quum retro currus triumphalis a quatuor elephantis traheretur. Levabatur manibus hominum Alexander, vixque illi per horas quatuor ambulare permissum est, undique omnibus clamantibus: *Salva Roma, quia salvus est Alexander*. Alia die actis circensibus, et item ludis scenicis, deinceps, congiarium populo romano dedit. Puellas et pueros quemadmodum Antoninus Faustinianas instituerat, Mammaeanas et Mammaeanos instituit. Actae sunt res feliciter et in Mauritiana Tingitana per Furium Celsum, et in Illyrico per Varium Macrinum affinem eius, et in Armenia per Iunium Palmatum: atque ex omnibus locis ei tabellae laureatae sunt delatae, quibus in senatu et apud populum lectis, omnibus nominibus est adornatus. His vero, qui rempublicam bene gesserant, consularia ornamenta decreta sunt, additis etiam sacerdotiis et agrorum possessionibus, iis qui erant pauperes, et aevo iam graves. Captivos diversarum nationum amicis donavit, si aetas puerilis aut iuvenilis permisit. Si qui tamen regii aut nobiliores fuerint, eos militiae, non tamen magnae, deputavit. Sola quae de hostibus capta sunt, limitaneis ducibus et militibus donavit, ita ut eorum ita essent, si heredes illorum militarent, nec unquam ad privatos pertinerent: dicens, attentius eos militaturos, si etiam sua rura defenderent. Addidit sane his et animalia et servos, ut possent colere, quod acceperant: ne per inopiam hominum, vel per senectutem possidentium desererentur rura vicina barbariae: quod turpissimum ille ducebat. Post haec quum ingenti amore apud populum et senatum viveret, et sperantibus victoriam cunctis, et invitis eum dimittentibus, ad Germanicum bellum profectus est, deducentibus cunctis per centum et quinquaginta millia. Erat autem gravissimum reipublicae, atque ipsi, quod Germanorum vastationibus Gallia diripiebatur: pudoremque augebat quod victis iam Parthis, ea natio imminebat reipublicae cervicibus, quae semper etiam minusculis imperatoribus subiecta videbatur. Magnis igitur itineribus, laetis militibus, contendit.

Sed quum ibi quoque seditiosas legiones comperisset, abiici eas praecepit. Verum gallicanae mentes, ut se se habent durae ac retrogradae, et saepe imperatoribus graves, severitatem hominis nimiam, et longe maiorem post Heliogabalum, non tulerunt. Denique agentem eum cum paucis in Britannia, ut alii volunt, in Gallia in vico, cui Sicila nomen est, non ex omnium sententia sed latrocinantium modo quidam milites, et hi praecipue qui Heliogabali praemiis effloruerant, quum severum principem pati non possent, occiderunt. Multi dicunt, a Maximino immissos tyrones, qui ei ad exercendum dati fuerant, eum occidisse: multi aliter: a militibus tamen constat, quum iniuriose quasi in puerum eundem, et matrem eius avaram et cupidam, multa dixissent. Imperavit annis tredecim, diebus novem. Vixit annis vigintinovem, mensibus tribus, diebus septem. Egit omnia ex consilio matris, cum qua occisus est. Omina mortis haec fuerunt: quum natalem diem commendaret, hostia cruenta effugit: et ut se civiliter gerebat, ac permixtus populo erat, albam eius vestem cum qua constiterat, cruentavit. Laurus in Palatio cuiusdam civitatis, a qua proficiscebatur ad bellum, ingens et antiqua, tota subito decidit. Arbores fici tres, quae ficus eas ferrent, quibus Alexandrinarum nomen est, subito ante illius tentorium deciderunt, quum tentoria imperatoria his adnexa essent. Mulier Druias eunti exclamavit gallico sermone: *Vadas, nec victoriam speres, nec militi tuo credas.* Tribunal adscendit, ut concionaretur, et faustum aliquid diceret: ita coepit: *Occiso imperatore Heliogabalo;* hoc tamen omini fuit, quod iturus ad bellum, milites alloqui minus fausta oratione coeptaverat. Sed haec omnia vehementissime contempsit: profectusque ad bellum, in loco supra dicto ita occisus est. Pranderat forte publico, ut solebat, convivio, id est apertis papilionibus, cibo militari accepto; neque enim aliud a discumbentibus militibus in tentoriis est repertum. Et quum quiesceret post convivium, hora diei fere septima, unus ex Germanis, qui scurrarum officium sustinebat, ingressus dormientibus cunctis, solo tantum imperatore intervigilante visus est: cui Alexander: *Quid est*, inquit, *contubernalis? Num aliquid de hostibus nuntias?* At ille metu perterritus, et sperans non posse evadere, quod in tentorium principis irruisset; ad contubernales suos venit, eosque ad durum principem interimendum exhortatus est: qui subito plures armatique ingressi, inermes et obsistentes contruncaverunt, ipsumque pluribus ictibus confoderunt. Aliqui dicunt, omnino nihil dictum; sed tantum a militi-

bus clamatum, *Exi, recede:* atque ita obtruncatum iuvenem optimum. ***Sed omnis apparatus militaris, qui postea est ductus in Germaniam a Maximino, Alexandri fuit, et potissimus quidem per Armenios et Osdroënos et Parthos, et omnis generis hominum. Contempsisse Alexandrum mortem, quum ferocitas mentis, qua militem semper attrivit, tum etiam illa declarant. Thrasybulus mathematicus illi amicissimus fuit, qui quum ei dixisset, necessitatem esse, ut gladio barbarico periret, primo laetatus est, quod sibi mortem bellicam et imperatoriam crederet imminere: deinde disputavit ostenditque optimos quosque violenta morte consumptos, quum diceret ipsum Alexandrum, cuius nomen teneret, Pompeium, Caesarem, Demosthenem, Tullium, et ceteros insignes viros, non quieta morte oppetisse. Tantumque animi habuit, ut putaret se Diis comparandum, si in bello periret; sed res eum fefellit. Nam et gladio barbarico, et scurrae barbari manu, verum non in bello, sed belli tempore periit. Mortem eius milites, et qui exauctorati ab eo quondam fuerant, gravissime tulerunt, atque auctores caedis trucidarunt. Populus vero romanus, senatusque omnis cum provincialibus cunctis, neque tristius unquam, neque asperius acceperunt, simul quod successoris asperitas atque rusticitas Maximini, utpote hominis militaris, cui cum filio post eum imperium delatum est, graviorem fati necessitatem videbatur ostendere. Senatus eum in Deos retulit. Cenotaphium in Gallia, Romae sepulcrum amplissimum meruit. Dati sunt et sodales, qui *Alexandrini* appellati sunt: addita et festivitas matris nomine, atque ipsius, quae hodieque Romae religiosissime celebratur natali eius die. Caussa occidendi eius ab aliis haec fuisse perhibetur, quod mater eius, relicto bello Germanico, Orientem ad iactantiam sui vellet redire, atque ob hoc esset iratus exercitus. Sed haec ab amatoribus Maximini ficta sunt, qui videri noluerunt imperatorem optimum ab amico suo interfectum, contra iura humana atque divina. Hactenus imperium populi romani eum principem habuit qui diutius imperaret: post eum certatim irruentibus, et aliis semestribus, aliis annuis, plerisque per biennium, ad summum per triennium imperantibus, usque ad eos principes, qui latius imperium tetenderunt, Aurelianum dico, et deinceps, de quibus, si vita suppeditaverit, ea quae comperta fuerint publicabimus. Reprehensa sunt in Alexandro haec, quod Syrus esse nolebat, quod aurum amabat, quod suspiciosissimus erat, quod vectigalia multa inveniebat, quod se magnum Alexandrum videri volebat, quod nimis severus in milites erat,

quod curas privatas agebat: quae omnia in republica instituerat. Scio sane plerosque negare, hunc a senatu Caesarem appellatum esse, sed a militibus, qui verum prorsus ignorant: dicere praeterea, non hunc fuisse consobrinum Heliogabali, qui, ut nos sequantur, historicos eius temporis legant, et maxime Acholium, qui et itinera huius principis scripsit. Soles quaerere, Constantine maxime, quid sit quod hominem syrum et alienigenam, talem principem fecerit, quum tot romani generis, tot aliarum provinciarum reperiantur improbi, impuri, crudeles, abiecti, iniusti, libidinosi. Iam primum possum de bonorum virorum respondere sententia, potuisse natura, quae ubique una mater est, bonum principem nasci: deinde timore, quod pessimus esset occisus, hunc optimum factum; sed quia verum est suggerendum, clementiae ac pietati tuae lecta reserabo. Notum est illud pietati tuae, quod in Mario Maximo legisti, meliorem esse rempublicam et prope tutiorem, in qua princeps malus est, ea, in qua sunt amici principis mali; siquidem unus malus potest a plurimis bonis corrigi: multi autem mali non possunt ab uno quamvis bono, ulla ratione superari. Et id quidem ab Homulo ipsi Traiano dictum est, quum ille diceret Domitianum pessimum fuisse, amicos autem bonos habuisse, atque adeo illum magis odio fuisse, qui rempublicam peioris vitae hominibus commendaverat, quia melius est, unum malum pati quam multos. Et ut ad rem redeam, Alexander quidem et ipse optimus fuit; nam hoc nemo vult nisi bonus: et optime matris consiliis usus est, ac tamen amicos sanctos et venerabiles habuit, non malitiosos, non furaces, non factiosos, non callidos, non ad malum consentientes, non bonorum inimicos, non libidinosos, non crudeles, non circumventores sui, non irrisores, non qui illum quasi fatuum circumducerent; sed sanctos, venerabiles, continentes, religiosos, amantes principis sui, et qui de illo nec ipsi riderent, nec risui esse vellent: qui nihil venderent, nihil mentirentur, nihil fingerent, nunquam deciperent existimationem principis sui, sed amarent. Huc accedit quod eunuchos nec in consiliis nec in ministeriis habuit, qui soli principes perdunt, dum eos more gentium aut regum Persarum volunt vivere: qui a populo et amicis principem submovent: qui internuntii sunt, aliud quam respondetur saepe referentes, claudentes principem suum, et agentes ante omnia, ne quid sciat: qui quum empti sint, et pravi fuerint, quid tandem possunt boni sapere? Erat denique eius ipsius sententia: *Ego de praefectorum et consulum et senatorum capitibus, mancipia aere empta iudi-*

care non patiar. Scio, imperator Constantine, quo periculo ista dicantur apud imperatorem qui talibus servit; sed salva republica, posteaquam intellexisti quid mali clades istae habeant, et quemadmodum principes circumveniant, et tu eos eo loci habes, ut nec chlamyde uti iusseris, sed necessitatibus domesticis delegaris. Iam illud insigne, quod solum intra Palatium, praeter praefectum, et Ulpianum quidem, neminem vidit: nec dedit alicui facultatem vel fumorum vendendorum de se, vel sibi de aliis male loquendi, maxime occiso Turino, qui illum quasi fatuum et vecordem saepe vendiderat. His accessit, quod amicos et parentes Alexander si malos reperit, aut punivit, aut si vetus vel amicitia vel necessitudo non sivit puniri, dimisit a se, dicens: *His carior est mihi tota respublica.* Et ut scias qui viri in eius consilio fuerint, Fabius Sabinus, Sabini insignis viri filius, Cato temporis sui: Domitius Ulpianus, iuris peritissimus: Aelius Gordianus, Gordiani imperatoris pater, et ipse re vera vir insignis: Iulius Paulus, iuris peritissimus: Claudius Venatus, orator amplissimus: Pomponius, legum peritissimus: Alphenus, Africanus, Florentinus, Martianus, Callistratus, Hermogenes, Venuleius, Triphonius, Metianus, Celsus, Proculus, Modestinus, hi omnes iuris professores, disciputi fuere splendidissimi Papiniani, et Alexandri imperatoris familiares et socii, ut scribit Acholius et Marius Maximus: Catilius Severus, cognatus eius, vir omnium doctissimus: Aelius Serenianus omnium vir sanctissimus: Quintilius Marcellus, quo meliorem ne historiae quidem continent. His tot atque aliis talibus viris, quid mali potuit cogitari vel fieri quum ad bonum consentirent? Et eos quidem malorum cohors depulerat, qui circumvenerant Alexandrum primis diebus; sed prudentia iuvenis, his malis occisis atque depulsis, amicitia ista sancta convaluit. Hi sunt qui bonum principem suum fecerunt: et item amici mali, qui Romanos pessimos etiam posteris tradiderunt, suis vitiis laborantes.

IULII CAPITOLINI

MAXIMINI DUO

AD CONSTANTINUM AUGUSTUM.

Ne fastidiosum esset clementiae tuae, Constantine maxime, singulos quosque principes, vel principum liberos, per libros singulos legere; adhibui moderationem, qua in unum volumen duos Maximinos, patrem filiumque, congererem. Servavi deinceps hunc ordinem quem pietas tua etiam a Tatio Cyrillo clarissimo viro, qui graeca in latinum vertit, servari voluit: quod quidem non in uno tantum libro, sed etiam in pluribus deinceps reservabo: exceptis magnis imperatoribus, quorum res gestae plures atque clariores, longiorem desiderant textum. Maximinus senior sub Alexandro imperatore enituit. Militare autem sub Severo coepit. Hic de vico Thraciae vicino, barbaro etiam patre et matre genitus: quorum alter e Gothis, alter ex Alanis, genitus esse perhibetur. Et patri quidem nomen Micca, matri Hababa fuisse dicitur. Sed haec nomina Maximinus primis temporibus, ipse prodidit; postea vero ubi ad imperium venit, occuli praecepit, ne utroque parente barbaro genitus imperator esse videretur. Et in prima quidem pueritia fuit pastor, nonnunquam procer, qui latronibus insidiaretur, et suos ab incursionibus vindicaret. Prima stipendia, equestria huic fuere; erat enim magnitudine corporis conspicuus, virtute inter omnes milites clarus, forma virili decorus, ferus moribus, asper, superbus, contemptor, saepe tamen iustus. Innotescendi sub Severo imperatore prima haec fuit causa: Natali Getae filii minoris, Severus militares dabat ludos, propositis praemiis argenteis, id est armillis, torquibus et balteolis. Hic ado-

lescens et semibarbarus, et vix adhuc latinae linguae, prope Threcica, imperatorem publice petiit, ut sibi daret licentiam contendendi cum iis qui iam non mediocri loco militarent. Magnitudinem corporis Severus miratus, primum eum cum lixis composuit, sed fortissimis quibusque, ne disciplinam militarem corrumperet. Tunc Maximinus sexdecim lixas uno sudore devicit, sexdecim acceptis praemiis minusculis, non militaribus, iussusque militare. Tertia forte die quum processisset Severus ad campum, in turba exsultantem more barbarico Maximinum vidit, iussitque statim tribuno, ut eum coërceret, ac romana disciplina imbueret. Tunc ille ubi de se intellexit imperatorem loquutum, suspicatus barbarus et notum se esse principi et inter multos conspicuum, ad pedes imperatoris equitantis accessit. Tunc volens Severus explorare quantus in currendo esset, equum admisit multis circuitionibus: et quum imperator laborasset, neque ille accurrendo per multa spatia desisset, ait ei: *Quid vis Threcisce? numquid delectat luctari post cursum?* Tum ille: *Quantum libet*, (inquit) *imperator*. Post hoc ex equo Severus descendit, et recentissimos quosque ac fortissimos milites ei comparari iussit: tum ille, more solito, septem fortissimos uno sudore vicit, solusque omnium a Severo, post argentea praemia, torque aurea donatus est, iussusque inter stipatores corporis semper in aula consistere. Hinc igitur factus conspicuus, inter milites clarus, amari a tribunis, a commilitonibus suspici, impetrare ab imperatore quod vellet, locis etiam militiae a Severo adiutus, quum esset adolescens, longitudine autem corporis et vastitate, et forma, atque oculorum magnitudine et candore omnes excelleret. Bibisse autem illum saepe in die vini Capitolinam amphoram constat: comedisse et quadraginta libras carnis; ut autem Cordus dicit, etiam sexaginta. Quod satis constat, oleribus semper abstinuit, a frigidis prope semper, nisi quum illi potandi necessitas. Sudores saepe suos excipiebat, et in calices vel in vasculum mittebat; ita ut duos vel tres sextarios sui sudoris ostenderet. Hic diu sub Antonino Caracallo ordines duxit, centuriatus, et ceteras militares dignitates saepe tractavit. Sub Macrino (quod eum qui imperatoris sui filium occiderat, vehementer odisset) a militia desiit, et in Thracia in vico ubi genitus fuerat, possessiones comparavit, ac semper cum Gothis commercia exercuit. Amatus est autem unice a Getis quasi eorum civis. Alani quicumque ad ripam venerunt, amicum cum donis vicissim recurrentibus approbabant. Sed occiso

Macrino cum filio suo, ubi Heliogabalum, quasi Antonini filium, imperatorem comperit, iam maturae aetatis ad eum venit, petiitque, ut quod avus eius Severus iudicii circa se habuerat, et ipse haberet. Sed apud impurum hominem valere nihil potuit; nam dicitur cum eo iocatus esse Heliogabalus turpissime, dicens: *Maximine sexdecim et viginti et triginta milites diceris aliquando lassasse; potes tricies cum muliere perficere.* Tum ille ubi vidit infamem principem sic exorsum, a militia discessit; et tamen retentus est per amicos Heliogabali, ne hoc quoque illius famae accederet, quod virum temporis sui fortissimum, et quem alii *Herculem*, alii *Achillem*, alii *Aiacem* vocabant, a suo exercitu dimoveret. Fuit igitur Maximinus sub homine impurissimo tantum honore praeditus tribunatus, sed nunquam ad manum eius accessit, nunquam illum salutavit per totum triennium huc atque illuc discurrens: modo agris, modo otio, modo fictis languoribus occupatus est. Occiso Heliogabalo, ubi Maximinus comperit Alexandrum principem nominatum, Romam contendit: quem Alexander miro cum gaudio, mira cum gratulatione suscepit, ut in senatu verba faceret talia: *Maximinus, Patres Conscripti, tribunus, cui ego latum clavum addidi, ad me confugit, qui sub impura illa bellua militare non potuit, qui apud Divum parentem meum Severum tantus fuit, quantum illum fama comperitis.* Statim denique illum tribunum legionis quartae, quam ex tyronibus ipse composuerat, dedit, et eum in haec verba provexit: *Veteres milites tibi, Maximine mi carissime atque amantissime, idcirco non credidi, quod veritus sum ne vitia eorum sub aliis inolescentia emendare non posses. Habes tyrones ad tuos mores, ad tuam virtutem, ad tuum laborem: eos fac militiam addiscere, ut mihi multos Maximinos reipublicae optabiles solus efficias.* Accepta igitur legione, statim eam exercere coepit. Quinta quaque die iubebat milites decurrere, simulacra bellorum agere: gladios, lanceas, loricas, galeas, scuta, tunicas, et omnia arma illorum quotidie circumspicere: calceamenta quinetiam ipsa prospiciebat prorsus, ut se parem militibus praeberet. Sed quum eum quidam tribuni reprehenderent, dicentes: *Quid tantum laboras, quum eius loci iam sis, ut ducatum possis accipere?* dixisse fertur: *Ego vero quo maior fuero, tanto plus laborabo.* Exercebat cum militibus ipse luctam, quinos et senos et septenos iam grandaevus ad terram prosternens. Denique invidentibus cunctis quum quidam tribunus superbior, magni corporis, virtutis notae, atque ideo ferocior,

ei dixisset: *Non magnam rem facis, si tribunus tuos milites vincis:* ille ait: *Visne congrediamur?* Quumque adversarius annuisset, venientem contra se palma in pectus percussum supinum reiecit, et continuo dixit: *Date alium, sed tribunum.* Erat praeterea (ut refert Cordus) magnitudine tanta, ut octo pedes digito videretur egressus: pollice ita vasto, ut uxoris dextrocherio uteretur pro anulo. Iam illa prope in vulgi ore sunt posita, quod hamaxas manibus attraheret, rhedam onustam solus moveret: equo si pugnum dedisset, dentes solveret; si calcem, crura frangeret: lapides tophicios friaret, arbores teneriores scinderet: alii denique eum *Crotoniatem Milonem*, alii *Herculem*, *Antaeum* alii vocarent. His rebus conspicuum virum Alexander, magnorum meritorum iudex, in suam perniciem omni exercitui praefecit, gaudentibus cunctis ubique tribunis, ducibus et militibus. Denique totum eius exercitum qui sub Heliogabalo magna ex parte torpuerat, ad suam militarem disciplinam retraxit: quod Alexandro, ut diximus, optimo quidem imperatori, sed tamen cuius aetas ab initio contemni potuerit, gravissimum fuit. Nam quum in Gallia esset, et non longe ab urbe quadam castra posuisset, subito immissis militibus, ut quidam dicunt, ab ipso, ut alii, a tribunis barbaris, Alexander ad matrem fugiens interemptus est, Maximino iam imperatore appellato. Et causam quidem Alexandri interimendi alii aliam fuisse dicunt. Quidam enim Mammaeam dicunt auctorem fuisse, ut filius deserto bello germanico Orientem peteret, atque ideo milites in seditionem prorupisse. Quidam, quod ille nimis severus esset, et voluisset ita in Gallia legiones exauctorare, ut exauctoraverat in Oriente. Sed occiso Alexandro, Maximinus primum e corpore militari, et nondum senator, sine decreto senatus, Augustus ab exercitu appellatus est, filio sibimet in participatum dato: de quo pauca quae nobis sunt cognita, mox dicemus. Maximinus autem ea fuit semper astutia, ut milites non solum virtute regeret, sed etiam praemiis et lucris sui amantissimos redderet. Nunquam ille annonam cuiuspiam tulit: nunquam fuit qui in exercitu faber, aut alterius rei (ut plerique sunt) artifex esset; solis venationibus legiones frequenter exercebat. Sed inter has virtutes tam crudelis fuit, ut illum alii *Cyclopem*, alii *Busiridem*, alii *Scironem*, nonnulli *Phalarim*, multi *Typhonem* vel *Gygem vocarent.* Senatus eum tantum timuit, ut vota in templis publice privatimque, mulieres etiam cum suis liberis facerent, ne ille unquam urbem Romam videret. Audiebant enim alios in crucem sublatos,

alios animalibus nuper occisis inclusos, alios feris obiectos, alios fustibus elisos: atque omnia haec sine delectu dignitatis, quum videretur disciplinam velle regere militarem; cuius exemplo civilia etiam corrigere voluit, quod non convenit principi, qui velit diligi. Erat enim ei persuasum, nisi crudelitate imperium non teneri. Simul et verebatur, ne propter humilitatem generis barbarici a nobilitate contemneretur. Meminerat praeterea se Romae etiam a servis nobilium contemptum esse, ita ut ne a procuratoribus quidem eorum videretur. Et ut se habent stultae opiniones, tales eos contra se sperabat futuros, quum iam imperator esset. *Tantum valet conscientia degeneris animi.* Nam ignobilitatis tegendae causa omnes conscios generis sui interemit: nonuullos etiam amicos, qui ei saepe misericordiae ac pietatis causa pleraque donaverant; neque enim fuit crudelius animal in terris: omnia sic in viribus suis ponens, quasi non posset occidi. Denique quum immortalem se prope crederet ob magnitudinem corporis sui virtutisque, mimus quidam in theatro praesente illo dicitur versus graecos dixisse, quorum haec erat latina sententia.

Et qui ab uno non potest occidi, a multis occiditur,
Elephas grandis est, et occiditur:
Leo fortis est, et occiditur:
Tigris fortis est, et occiditur:
Cave multos, si singulos non times.

Et haec imperatore ipso praesente iam dicta sunt; sed quum Maximinus interrogaret amicos, quid mimus scurra dixisset; dictum est ei quod antiquos versus cantaret, contra homines asperos scriptos: et ille, ut erat Thrax et barbarus, credidit. Nobilem circa se neminem passus est, prorsus ut Spartaci aut Athenionis exemplo imperaret. Praeterea omnes Alexandri ministros variis modis interemit. Dispositionibus eius invidit. Et dum suspectos habet amicos ac ministros eius, crudelior factus est. Quum esset ita moratus, ut ferarum more viveret, tristior et immanior factus est factione Magni cuiusdam consularis viri contra se parata: qui cum multis militibus et centurionibus ad eum confodiendum consilium inierat, quum in se imperium transferre cuperet. Et genus factionis fuit tale. Quum ponte iuncto in Germanos transire Maximinus vellet, placuerat ut contrarii cum eo transirent, pons postea solveretur; ille in barbarico solo circumventus, occideretur, imperium Magnus arriperet. Nam omnia bella coeperat agere, et quidem fortissime, statim ut factus impe-

rator, peritus utpote rei militaris, volens existimationem de se habitam tenere, et ante omnes, Alexandri gloriam, quem ipse occiderat, vincere; quare imperator etiam, in exercitio quotidie milites detinebat: eratque in armis ipse, manu exercitui, et corpore multa semper ostendere. Et istam quidem factionem Maximinus ipse finxisse perhibetur, ut materiam crudelitatis augeret. Denique sine iudicio, sine accusatione, sine delatore, sine defensione omnes interemit, omnium bona sustulit: et plus quatuormillibus hominum occisis, se satiare non potuit. Fuit etiam sub eodem factio, desciscentibus sagittariis Osdroenis ab eodem, ob amorem Alexandri, et desiderium, quem a Maximino apud eos occisum esse constabat, nec aliud persuaderi potuerat. Denique etiam ipsi Tycum ex suis sibi ducem atque imperatorem fecerunt, quem Maximinus privatum iam dimiserat: quem quidem et purpura circumdederunt, regioque apparatu ornarunt, et quasi sui milites obsepserunt, et invitum quidem. Sed hic Tycus dormiens domi suae ab uno ex amicis suis interfectus est, qui sibi doluit illum esse praepositum, Macedonio nomine, qui cum Maximino prodidit, quique caput eius ad imperatorem detulit. Sed Maximinus primo ei gratias egit: postea tamen, ut proditorem odio habuit, et occidit. His rebus in dies immanior fiebat, ferarum more, quae vulneratae magis exulcerantur. Post haec transiit in Germaniam cum omni exercitu, et Mauris, et Osdroenis, et Parthis, et omnibus, quos secum Alexander ducebat ad bellum. Et ob hoc maxime Orientalia secum trahebat auxilia, quod nulli magis contra Germanos quam expediti sagittarii valent. Mirandum autem apparatum belli Alexander habuit, cui Maximinus multa dicitur addidisse. Ingressus igitur Germaniam Transrhenanam, per trecenta vel quadringenta millia barbarici soli vicos incendit, greges abegit, praedas sustulit, barbarorum plurimos interemit, militem divitem reduxit, cepit innumeros: et nisi Germani per amnes et paludes et silvas confugissent, omnem Germaniam in romanam ditionem redegisset. Ipse praeterea manu sua multa faciebat, quum etiam paludem ingressus circumventus esset a Germanis, nisi eum equo inhaerentem sui liberassent. Habuit enim hoc barbaricae temeritatis, ut putaret imperatorem manu etiam sua semper uti debere. Denique quasi navale quoddam proelium in palude fecit, plurimosque illic interemit. Victa igitur Germania, literas Romam ad senatum et ad populum misit, se dictante conscriptas, quarum sententia haec fuit: *Non possumus tantum, Patres*

Conscripti, loqui quantum fecimus. Per quadringenta millia Germanorum vicos incendimus, greges abduximus, captivos abstraximus, armatos occidimus, in palude pugnavimus. Pervenissemus ad silvas, nisi altitudo paludum nos transire non permisisset. Aelius Cordus dicit, hanc omnino ipsius orationem fuisse: quod credibile est; quid enim in hac est, quod non posset barbarus miles? qui pari sententia, et ad populum scripsit, sed maiori reverentia, idcirco quod senatum oderat, a quo se contemni multum credebat. Iussit praeterea tabulas pingi ita, ut erat bellum ipsum gestum, et ante curiam proponi, ut facta eius pictura loqueretur: quas quidem tabulas post mortem eius senatus et deponi iussit et exuri. Fuerunt et alia sub eo bella plurima, ex quibus semper primus victor revertit, et cum ingentibus spoliis atque captivis. Exstat oratio eiusdem missa ad senatum, cuius hoc exemplum est: *Brevi tempore, Patres Conscripti, tot bella gessi, quot nemo veterum. Tantum praedae in romanum solum attuli, quantum sperari non potuit. Tantum captivorum adduxi, ut vix sola romana sufficiant.* Reliqua orationis verba non sunt ad rem necessaria. Pacata Germania Sirmium venit, Sarmatis inferre bellum parans atque animo habens, concupiens usque ad Oceanum septentrionales partes in romanam ditionem redigere: quod fecisset, si vixisset, ut Herodianus dicit, graecus scriptor, qui ei (quantum videmus) in odium Alexandri plurimum favit. Sed quum Romani eius crudelitatem ferre non possent, quod delatores evocaret, accusatorem immitteret, crimina fingeret, innocentes occideret, damnaret omnes quicumque in iudicium venissent, ex ditissimis hominibus pauperrimos faceret, nec aliunde nisi malo alieno pecuniam quaereret: deinde sine delicto consulares viros et duces multos interimeret, alios scythicis vehiculis exhiberet, alios in custodia detineret: nihil denique praetermitteret, quod ad crudelitatem videretur operari; contra eum defectionem pararunt. Nec solum Romani, sed quia et in milites saeviebat, exercitus, qui in Africa erat, subita et ingenti seditione Gordianum senem, virum gravissimum, qui erat proconsul, imperatorem fecerunt: cuius factionis hic ordo fuit. Erat fisci procurator in Lybia, qui omnes Maximini studio spoliaverat: hic per rusticanam plebem, deinde et quosdam milites interemptus est, per eos qui rationalem in honorem Maximini defendebant. Sed quum viderent auctores caedis eius acrioribus remediis sibi subveniendum esse, Gordianum proconsulem, virum (ut diximus) venerabilem, natu grandiorem, omni virtutum genere

florentem, ab Alexandro ex senatusconsulto in Africam missum, reclamantem et se terrae affligentem, opertum purpura imperare coëgerunt, instantes cum gladiis et cum omni genere telorum. Et primo quidem invitus Gordianus purpuram sumpserat: postea vero quum vidit neque filio, neque familiae suae tutum id esse, volens suscepit imperium, et appellatus ab omnibus Afris Augustus cum filio, apud oppidum Tysdrum: inde Carthaginem venit cum pompa regali, et protectoribus et fascibus laureatis, unde Romam ad senatum literas misit, quae occiso Valeriano duce militum praetorianorum, in odium Maximini gratanter acceptae sunt, appellati etiam Gordianus senex et Gordianus iuvenis a senatu Augusti. Interfecti deinde omnes delatores, omnes accusatores, omnes amici Maximini occisi sunt. Interfectus est Sabinus praefectus urbis, percussus in populo. Ubi haec gesta sunt, senatus magis timens Maximinum, aperte ac libere hostes appellat Maximinum et eius filium. Literas deinde mittit ad omnes provincias, ut communi saluti libertatique subveniant: quae auditae sunt ab omnibus. Denique ubique amici et administratores, et duces, tribuni et milites Maximini interfecti sunt: paucae civitates fidem hosti publico servaverunt: quae, proditis iis qui missi ad eos fuerant, ad Maximinum cito per indices detulerunt. Literarum senatus exemplum hoc fuit: *Senatus populusque romanus, per Gordianos principes ab illa tristissima bellua liberari coeptus, proconsulibus, praesidibus, legatis, ducibus, tribunis, magistratibus, ac singulis civitatibus, et municipiis, et oppidis, et vicis, et castellis salutem, quam nunc primum recipere coepit, dicit. Diis faventibus Gordianum proconsulem, virum sanctissimum et gravissimum senatorem, principem meruimus: Augustum appellavimus: nec solum illum, sed etiam in subsidium reipublicae, filium eius Gordianum nobilem iuvenem. Vestrum est consentire ad salutem reipublicae obtinendam, et ad scelera defendenda, et ad illam belluam Maximinum atque illius amicos ubicumque fuerint, persequendos. A nobis etiam, Maximinus cum filio suo, hostis est iudicatus.* Senatusconsulti autem hoc fuit exemplum. Quum ventum esset in aedem Castorum, VI. Calendas iunias, acceptas literas Iunius Syllanus consul ex Africa, Gordiani imperatoris patris patriae proconsulis, recitavit: *Invitum me, Patres Conscripti, iuvenes, quibus Africa tuenda commissa est, ad imperium vocarunt. Sed intuitu vestri necessitatem libens sustineo. Vestrum est aestimare quid velitis; nam ego usque ad senatus iudicium incertus et varius fluctuabo.*

Lectis literis, statim senatus acclamavit: *Gordiane Auguste, Dii te servent. Felix imperes, tu nos liberasti. Salvus imperes, tu nos liberasti. Per te salva respublica, omnes tibi gratias agimus.* Item consul retulit: *Patres Conscripti, de Maximinis quid placet?* responsum est: *Hostes, hostes. Qui eos occiderit, praemium merebitur.* Item consul dixit: *De amicis Maximini quid videtur?* Acclamatum est: *Hostes, hostes. Qui eos occiderit, praemium merebitur.* Ita acclamatum est: *Inimicus senatus in crucem tollatur. Hostis senatus ubicumque feriatur. Inimici senatus vivi exurantur. Gordiani Augusti, Dii vos servent. Ambo feliciter agatis: ambo feliciter imperetis. Nepoti Gordiani praeturam decernimus, nepoti Gordiani consulatum spondemus; nepos Gordiani Caesar appelletur. Tertius Gordianus praeturam accipiat.* Ubi hoc senatusconsultum Maximinus accepit, homo natura ferus, sic exarsit, ut non hominem sed belluam putares: iaciebat se in parietes, nonnunquam terrae se prosternebat: exclamabat incondite, arripiebat gladium quasi senatum posset occidere: conscindebat vestem regiam: alios verberibus afficiebat: et nisi de medio recessisset (ut quidam sunt auctores) oculos filio adolescentulo sustulisset. Causa autem iracundiae contra filium haec fuit, quod eum Romam ire iusserat, quum primum imperator factus est: et ille patris nimio amore neglexerat; putabat autem quod si ille Romae fuisset, nihil ausurus esset senatus. Ardentem igitur Maximinum iracundia, amici intra cubiculum receperunt; sed quum furorem suum tenere non posset, ut oblivionem cogitationis acciperet, vino se primo die obruisse dicitur eousque, ut quid gestum esset ignoraret. Alia die admissis amicis, qui eum audire non poterant, sed tacebant, et qui factum senatus tacite laudabant, concilium habuit quid facto opus esset: e concilio ad concionem processit, in qua concione multa in Afros, multa in Gordianum, plura in senatum dixit, cohortatusque milites ad communes iniurias vindicandas. Concio denique omnis militaris fuit, cuius hoc exemplum est: *Commilitones, rem vobis notam proferimus. Afri fidem fregerunt. Quid dicam fregerunt? nam quando tenuerunt? Gordianus senex debilis, et morti vicinus sumpsit imperium. Sanctissimi autem Patres Conscripti illi, qui et Romulum et Caesarem occiderunt, me hostem iudicaverunt, quum pro his pugnarem et ipsis vincerem: nec solum me, sed etiam vos et omnes qui mecum sentiunt, et Gordianos patrem ac filium Augustos vocarunt. Ergo si viri estis, si vires habetis, eamus contra senatum, et Afros: quorum omnium*

bona vos habebitis. Dato igitur stipendio, et quidem ingenti, Romam versus cum exercitu proficisci coepit. Sed Gordianus in Africa primum a Capeliano quodam agitari coepit, cui Mauros regenti successorem dederat, contra quem filium iuvenem quum misisset, acerrima pugna interfecto filio, ipse laqueo vitam finivit; sciens et in Maximino multum esse roboris, et in Afris nihil virium, multum quinimmo perfidiae. Tunc Capelianus victor pro Maximino, omnes Gordiani partium, motu partium in Africa interemit atque proscripsit: nec cuiquam pepercit, prorsus ut ex animo Maximini videretur haec facere. Civitates denique subvertit, fana diripuit, donaria militibus divisit, plebem et principes civitatum concidit. Ipse praeterea militum animos sibi conciliabat, praeludens ad imperium si Maximinus perisset. Haec ubi Romam nuntiata sunt, senatus Maximini et naturalem, et iam necessariam crudelitatem timens, mortuis duobus Gordianis, Maximum ex praefecto urbi, et qui plurimas dignitates praecipue gessisset, ignobilem genere, sed virtutibus clarum, et Clodium Balbinum, moribus delicatiorem, imperatores creavit. Quibus a populo Augustis appellatis, per milites et eundem populum, etiam parvulus nepos Gordiani Caesar est dictus. Tribus igitur imperatoribus contra Maximinum fulta respublica est; horum tamen Maximus vita severior, prudentia gravior, virtute constantior: denique ipsi, contra Maximinum et senatus et Balbinus bellum tradiderunt. Profecto igitur ad bellum Maximo contra Maximinum, Balbinus Romae bellis intestinis et domesticis seditionibus urgebatur; occisis praecipue per populum Gallicano et Maecenate: qui quidem populus a praetorianis laniatus est, quum Balbinus resistere seditionibus non satis posset, denique magna pars urbis incensa est. Et recreatus quidem imperator fuerat Maximinus, audita morte Gordiani atque eius filii, Capeliani victoria. Verum ubi et aliud senatusconsultum accepit, quo Maximus et Balbinus et Gordianus imperatores appellati sunt, intellexit senatus odia esse perpetua, et se vere hostem omnium iudicio haberi. Acrior denique Italiam ingressus est: ubi quum comperisset Maximum contra se missum, vehementius saeviens, quadrato agmine Hemonam venit. Sed provincialium omnium consilium hoc fuit, ut sublatis omnibus quae victum praebere possent, intra civitates se reciperent, ut Maximinus cum exercitu fame urgeretur. Denique ubi primum castra in campo posuit, neque quidquam commeatus reperiret, incensus contra eum exercitus suus, quod fame in Italia laborasset,

in qua post Alpes recreari se posse credebat, murmurare primum coepit, deinde etiam aliqua libere dicere. Haec quum vellet vindicare, multum exarsit exercitus, et odium tacitum in tempus distulit, quod loco suo statim prodidit. Plerique sane dicunt, ipsam Hemonam vacuam et desertam inventam esse, Maximino stulte laetante, quod quasi civitas tota cessisset. Post hoc Aquileiam venit, quae contra eum armatis circa muros dispositis, portas clausit: nec propugnatio defuit, Menophilo et Crispino consularibus viris auctoribus. Quum igitur frustra obsideret Aquileiam Maximinus, legatos in eandem urbem misit: quibus populus paene consenserat; nisi Menophilus cum collega restitisset, dicens, etiam Deum Belenum per aruspices spopondisse, Maximinum esse vincendum. Unde etiam postea Maximini milites iactasse dicuntur, Apollinem contra se pugnasse: nec illam Maximi aut senatus, sed Deorum fuisse victoriam. Quod quidem idcirco ab his fictum esse dicunt, quod erubescebant armatos se paene ab inermibus victos. Ponte itaque cupis facto, Maximinus fluvium transivit, et de proximo Aquileiam obsidere coepit. Ingens autem oppugnatio et discrimen tunc fuit, quum se cives sulfure et flammis, ceterisque huiusmodi propugnaculis a militibus defenderent: quorum alii nudabantur armis, aliorum vestes incendebantur, aliorum oculi exstinguebantur, diruebantur etiam machinamenta. Inter haec Maximinus cum filio suo adolescente, quem Caesarem appellaverat, circumire muros quantum a teli iactu satis tutus esse posset, nunc suis verbis milites, nunc oppidanos rogare. Verum nihil profecit; nam multa et in eum crudelitatis causa, et in filium, qui speciosissimus erat, probra congesta sunt. Quare Maximinus sperans suorum ignavia bellum trahi, duces suos interemit, eo tempore quo minime oportebat; unde sibi milites etiam iratiores reddidit. Huc accedebat, quod deficiebant commeatus, quia senatus ad omnes provincias et portuum custodes literas dederat, ne aliquid commeatuum in Maximini potestatem veniret. Miserat praeterea per omnes civitates praetorios et quaestorios viros, qui ubique custodias agerent, et omnia contra Maximinum defenderent. Effectum denique est ut obsessi angustias, obsidens ipse, pateretur. Nuntiabatur inter haec, orbem terrarum consensisse in odium Maximini. Quare timentes milites, quorum affectus in Albano monte, erant, medio forte die, quum a proelio quiesceretur, et Maximinum et filium eius quiescentes, in tentorio positos occiderunt: eorumque capita praefixa contis Aquileiensibus demonstraverunt. In

oppido igitur vicino statim Maximini statuae atque imagines depositae sunt, et eius praefectus praetorii occisus est, cum amicis clarioribus: missa etiam Romam capita sunt eorum. Hic finis Maximinorum fuit, dignus crudelitate patris, indignus bonitate filii: quibus mortuis ingens laetitia provincialium, dolor gravissimus barbarorum. Sed milites interfectis publicis hostibus, recepti sunt ab oppidanis, rogantes: et primum ita, ut ante imagines Maximi, et Balbini et Gordiani adorarent, quum omnes dicerent priores Gordianos in Deos relatos. Post hoc ingens ex Aquileia commeatus in castra, quae laborabant fame, traductus est, fessisque militibus alia die in concionem ventum est, et omnes in Maximi et Balbini verba iurarunt, Gordianos priores Divos appellantes. Dici vix potest quanta laetitia fuerit, quum Romam per Italiam caput Maximini ferretur, occurrentibus cunctis ad gaudium publicum. Et Maximus quidem, quem multi Pupienum putant, apud Ravennam bellum parabat per Germanorum auxilia: qui ubi comperit consensisse exercitum sibi et collegis suis, occisos autem esse Maximinos, statim dimissis Germanorum auxiliis, quae sibi contra hostem paraverat, Romam laureatas literas misit, quae in urbe ingentem laetitiam fecerunt; ita ut omnes per aras, et templa, et sacella, et loca religiosa gratias agerent. Balbinus autem homo timidior natura, et qui quum Maximini nomen audiret, etiam tremeret, hecatomben fecit, iussitque per omnes civitates pari supplicari sacrificio. Deinde Maximus Romam venit, senatumque ingressus, actis sibi gratiis, concionem habuit: atque inde in Palatium cum Balbino et Gordiano victores se receperunt. Interest scire quale senatusconsultum fuerit, vel qui dies urbis, quum est nuntiatus interemptus Maximinus. Iam primum is nuntius, qui ex Aquileiensi Romam missus fuerat, tanto impetu, mutatis animalibus, cucurrit, ut quarta die Romam veniret, quum apud Ravennam Maximum reliquisset: et forte dies ludorum erat, quum subito sedente Balbino et Gordiano theatrum nuntius ingressus est: atque antequam aliquid indicaretur, omnis populus exclamavit, *Maximinus occisus est:* ita et nuntius praeventus, et imperatores qui aderant gaudium publicum nutu et consensu indicaverunt. Soluto igitur spectaculo, omnes statim ad suas religiones convolarunt: atque inde ad senatum principes, populus ad concionem cucurrerunt. Senatusconsultum hoc fuit. Recitatis in senatu per Balbinum Augustum literis, acclamavit senatus: *Hostes populi romani Dii persequuntur. Iupiter optime, tibi gra-*

tias: Apollo venerabilis, tibi gratias: Maxime Auguste, tibi gratias: Balbine Auguste, tibi gratias: Tibi gratias, Gordiane Auguste: Divis Gordianis templa decernimus, Maximini nomen olim erasum, nunc animis eradendum. Hostis publici caput in profluentem abiiciatur: corpus eius nemo sepeliat. Qui senatui mortem minatus est, qui senatui vincula minatus est, ut debebat, interemptus. Sanctissimi imperatores, gratias vobis agimus. Maxime, Balbine, Gordiane, Dii vos servent. Victores hostium omnes desideramus: praesentiam Maximi omnes desideramus. Balbine Auguste, Dii te servent. Praesentem annum consules vos ornetis: in locum Maximini Gordianus sufficiatur. Post rogatus sententiam Cuspidius Celerinus, haec verba habuit: *Patres Conscripti, eraso nomine Maximinorum, appellatisque Divis Gordianis, victoriae causa principibus nostris, Maximo, Balbino, et Gordiano statuas cum elephantis decernimus, currus triumphales decernimus, statuas equestres decernimus, trophaea decernimus.* Post haec misso senatu supplicationes per totam urbem decretae. Victores principes in Palatium se receperunt, de quorum vita in alio libro deinceps dicemus.

IULII CAPITOLINI

MAXIMINUS IUNIOR

AD CONSTANTINUM AUGUSTUM.

Maximinus Iunior, de cuius genere superius dictum est, tantae pulchritudinis fuit, ut passim amatus sit a procacioribus foeminis: nonnullae etiam optaverunt de eo concipere. Proceritatis videbatur posse illius esse, ut ad staturam paternam perveniret: siquidem anno vicesimo et primo periit, in ipso flore iuventutis (ut aliqui autem dicunt, octavodecimo) litteris et graecis et latinis imbutus ad primam disciplinam: nam usus est magistro graeco litteratore Fabilio, cuius epigrammata graeca multa exstant, maxime in imaginibus ipsius pueri: qui versus graecos fecit ex illis latinis Virgilii, quum ipsum puerum describeret:

Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda
Extulit os sacrum coelo, tenebrasque resolvit,
Talis erat iuvenis primo sub nomine clarus.

Grammatico latino usus est Philemone, iurisperito Modestino, oratore Titiano filio Titiani senioris, qui provinciarum libros pulcherrimos scripsit, et qui dictus est *simia temporis* sui, quod cuncta imitatus esset. Habuit et graecum rhetorem Eugamium sui temporis clarum. Desponsata illi erat Iunia Fadilla, proneptis Antonini: quam postea accepit Toxotius eiusdem familiae senator, qui periit post praeturam, cuius etiam poëmata exstant. Manserunt autem apud eam arrae regiae, quae tales (ut Iunius Cordus loquitur, harum rerum perscrutator) fuisse dicuntur: monolium de albis novem, reticulum de prasinis undecim, dextrocherium cum costula de hyacinthis quatuor, praeter

vestes auratas, et omnes regias, ceteraque insignia sponsaliorum. Adolescens autem ipse Maximinus superbiae fuit insolentissimae, ita ut etiam quum pater suus, homo crudelissimus, plerisque honoratis assurgeret, ille resideret. Vitae laetioris, vini parcissimus, cibi avidus, maxime silvestris, ita ut nonnisi aprugnam, anates, grues, et omnia captiva ederet. Infamabant eum, ob nimiam pulchritudinem, amici Maximi, et Balbini, et Gordiani, et maxime senatores, qui speciem illam, velut divinitus lapsam, incorruptam esse noluerunt. Denique illo tempore, quo circum Aquileiam muros circumveniens, cum patre deditionem urbis petebat, nihil aliud ei quam spurcities obiecta est, quae longe ab illius fuit vita. Vestibus tam accuratus fuit ut nulla mulier nitidior esset in mundo: amicis paternis immane quantum obsequutus est, sed ut donaret ac largiretur; nam in salutationibus superbissimus erat, et manum porrigebat, genua sibi osculari patiebatur, et nonnunquam etiam pedes: quod nunquam passus est senior Maximinus, qui dicebat: *Dii prohibeant, ut quisquam ingenuorum pedibus meis osculum figat.* Et quoniam ad Maximinos revertimur, res iucundae praetereundae non sunt; nam quum esset Maximinus pedum, ut diximus, octo et prope semis, calceamentum eius, id est campagum regium, quidam in luco, qui est inter Aquileiam et Arciam, posuerunt, quod constat pede maius fuisse hominis vestigio atque mensura; unde etiam vulgo tractum est, quum de longis et ineptis hominibus diceretur: *Caliga Maximini*; quod idcirco indidi, ne qui Cordum legeret, me praetermisisse crederet aliquid quod ad rem pertineret. Sed redeam ad filium. De hoc adolescente Alexander Aurelius ad matrem suam scribit Mammaeam, cupiens ei sororem suam Theocliam dare, in haec verba: *Mi mater, si Maximinus senior dux noster, et quidem optimus, non aliquid in se barbarum contineret, iam ego Maximino iuniori Theocliam tuam dedissem. Sed timeo ne soror mea graecis munditiis erudita, barbarum socerum ferre non possit; quamvis ipse adolescens et pulcher et scholasticus, ad graecas munditias eruditus esse videatur. Haec quidem cogito; sed te tamen consulo, utrum Maximinum Maximini filium generum velis, an Messallam ex familia nobili oratorem potentissimum eundemque doctissimum, et (nisi fallor) in rebus bellicis si applicetur, fortem futurum.* Haec Alexander de Maximino, de quo nos nihil amplius habemus quod dicamus. Sane ne quid praetermissum esse videatur, etiam epistolam indidi patris Maximini, imperatoris iam facti,

qui dicit idcirco se etiam filium suum appellasse imperatorem, ut videret vel in pictura, vel in veritate, qualis esset iunior Maximinus in purpura. Fuit autem talis epistola: *Ego quum propter affectum, quem pater filio debet, Maximinum meum, imperatorem appellari permisi, tum etiam ut populus romanus et senatus ille antiquus iuraret, se nunquam pulchriorem imperatorem habuisse.* Usus est autem idem adolescens et aurea lorica exemplo Ptolemaeorum: usus est argentea: usus et clypeo gemmato inaurato, et hasta inaurata. Fecit et spathas argenteas: fecit etiam aureas, et omnino quidquid eius pulchritudinem posset iuvare: fecit et galeas gemmatas, fecit et bucculas. Haec sunt, quae de puero sciri et dici decuit. Reliqua qui volet nosse, de rebus venereis et amatoriis, quibus eum Cordus aspergit, eundem legat; nos enim hoc loco finem libri faciemus, ad alia, ut iubetur velut publico iure, properantes. Omina sane imperii haec fuerunt. Serpens dormienti caput circumdedit. Posita ab eodem vitis intra annum ingentes uvas purpureas attulit, et mirae magnitudinis facta est. Scutum eius sub sole arsit. Lanceola sic fissa est fulmine, ut tota etiam per ferrum scinderetur, et duas partes faceret; unde dixerunt aruspices, duos imperatores non diuturnos ex una domo, iisdem nominibus futuros. Lorica patris eius, non ut solet, ferrugine, sed tota purpureo colore infecta, a plurimis visa est. Filio autem omina haec fuerunt. Quum grammatico daretur, quaedam parens sua libros Homericos omnes purpureos dedit, aureis literis scriptos. Ipse puerulus quum ad coenam ab Alexandro esset rogatus in patris honorem, quod ei deesset vestis coenatoria, ipsius Alexandri accepit. Quum infans esset, subito per publicum veniente vehiculo Antonini Caracalli quod vacuum erat, conscendit et sedit: et vix aegreque a mulionibus carrucariis deturbatus est. Nec defuerunt qui cavendum infantem dicerent Caracallo. Tum ille dixit: *Longe est ut mihi succedat iste.* Erat enim illo tempore inter ignobiles, et nimis parvus. Mortis omina haec fuerunt. Venienti contra Maximum et Balbinum Maximino cum filio, mulier quaedam passis crinibus occurrit lugubri habitu, et exclamavit: *Maximini, Maximini, Maximini*, neque quidquam amplius dixit: et mortua est; videbatur enim dicere voluisse, *succurrite.* Canes circum tentorium eius in secunda mansione ultra duodecim ulularunt, et animam quasi flendo posuerunt, ac prima luce mortui sunt deprehensi. Lupi urbem quingenti simul ingressi sunt, in quam se Maximinus contulerat: plerique dicunt Hemonam,

alii Archimeam; certe quae deserta a civibus venienti Maximino patuit. Longum est omnia persequi: quae qui scire desiderat, is velim (ut saepe dixi) legat Cordum, qui haec omnia usque ad fabellam scripsit. Sepulcra eorum nulla exstant; in profluentem enim cadavera eorum missa sunt, et capita eorum in campo Martio insultante populo exusta. Scribit Aelius Sabinus (quod praetermittendum non fuit) tantam pulchritudinem oris fuisse in filio, ut etiam caput eius mortui iam nigrum, iam sordens, iam maceratum, defluente tabo, velut umbra pulcherrima videretur. Denique quum caput Maximini pilo circumferretur, et ex hoc ingens gaudium esset, prope par moeror erat, quod et filii caput pariter portaretur. Addit Dexippus tantum odium fuisse Maximini, ut interfectis Gordianis, viginti viros senatus creaverit, quos opponeret Maximino: e quibus fuerunt Balbinus et Maximus, quos contra eum principes fecerunt. Idem addidit, in conspectu Maximini iam deserti a militibus, Anolinum praefectum praetorio ipsius et filium eius occisum. Nec desunt historici, qui dicant ipsum Maximinum, ubi desertus est, et ubi filium interemptum ante oculos suos vidit, manu sua se interfecisse, ne quid ei muliebre contingeret. Praetereundum ne illud quidem est, quod tanta fide Aquileienses contra Maximinum pro senatu fuerunt, ut funes de capillis mulierum facerent, quum deessent nervi ad sagittas emittendas: quod aliquando Romae dicitur factum: unde in honorem matronarum, templum *Veneri Calvae senatus dicavit.* Sane quod nullo in loco tacendum est, quum et Dexippus et Arrianus, et multi alii Graeci scripserunt, Maximum et Balbinum imperatores contra Maximinum factos; Maximum autem cum exercitu missum, et apud Ravennam bellum parasse, Aquileiam autem nisi victorem non vidisse: latini scriptores non Maximum, sed Pupienum contra Maximinum apud Aquileiam pugnasse dixerunt, eundemque vicisse: qui error unde natus sit scire non possum; nisi forte idem est Pupienus, qui et Maximus, quod ideo testatum posui, ne quis me hoc nescisse crederet: quod revera magnum stuporem ac miraculum creat.

IULII CAPITOLINI

GORDIANI TRES

AD CONSTANTINUM AUGUSTUM.

Fuerat quidem consilium, venerabilis Auguste, ut singulos quosque imperatores exemplo multorum, libris singulis ad tuam clementiam destinarem. Nam id multos fecisse vel ipse videram vel lectione conceperam; sed improbum visum est, vel pietatem tuam multitudine distinere librorum, vel meum laborem plurimis voluminibus occupare. Quare tres Gordianos hoc libro contexui, consulens et meo labori, et lectioni tuae, ne cogereris plurimos codices volvendo, unam tamen paene historiam lectitare. Sed ne ego qui longitudinem librorum fugi, multitudinemque verborum, in eam incurrisse videar, quam me urbane declinare confingo, iam rem aggrediar. Gordiani non, ut quidam imperiti scriptores loquuntur, duo, sed tres fuerunt: idque docente Arriano scriptore graecae historiae, docente item Dexippo graeco auctore, potuerunt addiscere: qui etiamsi breviter, ad fidem tamen omnia persequuti sunt. Horum Gordianus senior, id est primus, natus ex patre Metio Marullo, matre Ulpia Gordiana, originem paternam ex Gracchorum genere habuit, maternam ex Traiani imperatoris: patre, avo, proavo consulibus: socero, prosocero, et item alio prosocero, et duobus absoceris consulibus, ipse consul ditissimus ac potentissimus, Romae Pompeianam domum possidens, in provinciis tantum terrarum habens quantum nemo privatus. Ipse ex consulatu quem egerat cum Alexandro, ad proconsulatum Africae missus est ex senatusconsulto. Sed priusquam de imperio eius loquar, pauca de moribus dicam. Adolescens quum esset Gordianus, de quo sermo

est, poëmata scripsit, quae omnia exstant, et cuncta illa quae Cicero ex Demetrio et Arato, et Alcionas, et Uxorium, et Nilum: quae quidem ad hoc scripsit ut Ciceronis poëmata nimis antiqua viderentur. Scripsit praeterea, quemadmodum Virgilius Aeneidos, Statius Achilleidos, et multi alii Iliados; ita etiam ille Antoniniados, hoc est Antoninum Pium, et Antoninum Marcum, versibus disertissimis, libris triginta vitam illorum, et bella, et publice privatimque gesta perscribens. Et haec quidem puerulus. Postea vero ubi adolevit, in athenaeo controversiis declamavit, audientibus etiam imperatoribus suis. Quaesturam magnificentissime gessit aedilitatis suae tempore. Duodecim populo romano munera, id est per singulos menses singula de suo exhibuit; ita ut gladiatorum nonnunquam quingena paria exhiberet, nunquam minus centenis quinquagenis. Feras libycas una die centum exhibuit, ursos una die mille. Exstat silva eius memorabilis, quae picta est in domo rostrata Cnaei Pompeii, quae ipsius, et patris eius, et proavi fuit: quam Philippi temporibus vester fiscus invasit, in qua pictura etiam nunc continentur cervi palmati ducenti mixtis britannis, equi feri triginta, oves ferae centum, alces decem, tauri cypriani centum, struthiones mauri miniati trecenti, onagri triginta, apri centum quinquaginta, ibices ducenti, damae ducentae. Haec autem omnia populo rapienda concessit die muneris quod sextum edebat. Praeturam nobilem gessit: post iurisdictionem consulatum primum iniit cum Antonino Caracallo, secundum cum Alexandro. Filios duos habuit, unum consularem, qui cum ipso Augustus appellatus est, qui iuxta Carthaginem in Africa bello absumptus est: et filiam Metiam Faustinam, quae nupta est Iunio Balbo consulari viro. In consulatibus clarior fuit sui temporis consulibus, ita ut ei Antoninus invideret, modo praetextas eius, modo latum clavum, modo Circenses ultra imperatorium modum mirans. Palmatam tunicam, et togam pictam primus Romanorum privatus suam propriam habuit; quum ante imperatores etiam de Capitolio acciperent vel de Palatio. Equos siculos centum, cappadoces centum, permittentibus imperatoribus, factionibus divisit. Et per haec populo satis carus, qui semper talibus commovetur. Cordus dicit in omnibus civitatibus Campaniae, Etruriae, Umbriae, Flaminiae, Piceni, de proprio illum per quatriduum ludos scenicos et Iuvenalia edidisse. Scripsit et laudes soluta oratione omnium Antoninorum qui ante eum fuerunt. Tantum autem Antoninos dilexit, ut sibi quoque, ut multi dicunt, *Antonini*, ut ple-

rique autem asserunt, *Antonii* nomen adscripserit. Iam illud satis constat, quod filium Gordianum nomine Antonini, et signo illustravit, quum apud praefectum aerarii, more romano professus filium publicis actis eius nomen insereret. Post consulatum, proconsul Africae factus est, adnitentibus cunctis, qui Alexandri imperium etiam in Africa clarum per proconsulis dignitatem haberi atque esse voluerunt. Exstat epistola ipsius Alexandri; qua senatui gratias agit, quod Gordianum ad Africam proconsulem destinaverit, cuius hoc exemplum est: *Neque gratius mihi quidquam, Patres Conscripti, neque dulcius potuistis efficere, quam ut Antoninum Gordianum proconsulem ad Africam mitteretis, virum nobilem et magnanimum, disertum, iustum, continentem, bonum.* Et reliqua. Ex quo apparet quantus vir eo tempore Gordianus fuerit. Amatus est ab Afris, ita ut nemo antea proconsulum, ita ut eum alii Scipionem, Catonem alii, multi Mutium ac Rutilium, aut Laelium dicerent. Exstat eorum acclamatio, quae a Iunio in litteras relata est. Nam quum quadam die factum imperatorium legeret, atque a proconsulibus Scipionibus coepisset, acclamatum est: *Novo Scipioni, vero Scipioni, Gordiano proconsuli.* Haec et alia frequenter audivit. Et erat quidem longitudine romana, canitie decora, et pompali vultu, ruber magis quam candidus, facie bene lata, oculis, ore, fronte verendus. Corporis qualitate subcrassulus. Moribus ita moderatus, ut nihil possis dicere quod ille aut cupide, aut immodeste, aut nimie fecerit. Affectus suos unice dilexit: filium et nepotem ultra morem, filiam et neptem religiose. Socero suo Annio Severo tantum detulit, ut in familiam eius quasi filium migrasse se crederet, ut nunquam cum eo lavarit, nunquam illo praesente sederit. Ante praeturam consul quum esset, aut in domo eius semper mansit, aut si in Pompeiana domo, ad illum vel mane vel sero processit. Vini parcus, cibi parcissimus, vestitu nitidus, lavandi cupidus, ita ut et quater et quinquies in die lavaret aestate, in hieme bis. Somni plurimi, ita ut in tricliniis si forte apud amicos ederet, etiam sine pudore dormiret: quod videbatur facere per naturam, non per ebrietatem atque luxuriam. Sed boni mores nihil ei profuerunt. Hic enim vita venerabilis, cum Platone semper, cum Aristotele, cum Tullio, cum Virgilio, ceterisque veteribus agens, alium quam merebatur exitum passus est. Nam quum temporibus Maximini, hominis saevi atque truculenti, proconsul Africam regeret, eique legatus filius esset a senatu datus: quumque quidam rationalis acrius contra

plurimos Afrorum saeviret quam Maximinus ipse pateretur; proscribens plurimos, interficiens multos, et sibi ultra procuratorem omnia vindicans, retunsus deinde a proconsule, atque legato, quum nobilibus et consularibus viris ipse minaretur, quumque Afri tam insolentes iniurias ferre nequirent, primum ipsum rationalem adiunctis sibi plerisque militibus occiderunt. Occiso deinde eo, quum iam orbis terrarum odio contra Maximinum arderet, coeperunt cogitare quemadmodum seditio, inter Maximinos et rusticos vel Afros orta, placaretur. Tunc quidam Mauricius nomine, potens apud Afros decurio, iuxta Tysdrum nobilissima post hac oratione apud plebem in agro suo velut concionabundus est loquutus: *Gratias Diis immortalibus, cives, quod occasionem dederunt, et quidem necessariam, providendi nobis contra hominem furiosissimum Maximinum. Nos enim, qui procuratorem eius moribus et vita consimilem occidimus, nisi facto imperatore salvi esse non possumus. Quocirca si placet, quoniam non longe est nobilissimus vir proconsul cum filio consulari legato, quorum utrique mortem pestis illa est minata; sublata de vexillis purpura, imperatores eos dicemus, adhibitisque insignibus romano iure firmabimus.* Tunc acclamatum est: *Aequum est, iustum est. Gordiane Auguste, Dii te servent feliciter. Imperator es, cum filio imperes.* His actis, propere ventum est ad oppidum Tysdrum, inventusque senex venerabilis post iurisdictionem iacens in lectulo: qui circumfusus purpura, humi se abiecit, ac retrectans elevatus est. Et quum aliud facere nihil posset, evitandi periculi gratia, quod a Maximini furoribus haud dubie imminebat, imperatorem se appellari passus est. Erat autem iam octogenarius, et plurimis provinciis (ut diximus) ante praefuerat: populo romano ita commendatus suis actibus erat, ut toto dignus videretur imperio. Alii quidem occiso iuvene Gordiano filio suo, quod Gordianus ante nescierat; sed ubi rem comperit, iam morti vicinus, et filio magis timens, maluit honestas causas habere moriendi, quam dedi vinculis et carceri Maximini. Appellato igitur Gordiano imperatore, iuvenes qui auctores huius facinoris erant, statuas Maximini deiecerunt, imagines perfregerunt, nomen publicitus eraserunt. Ipsum etiam Gordianum *Africanum* appellaverunt. Addunt quidam Africani cognomentum Gordiano idcirco inditum, non quod in Africa imperare coepisset, sed quod de Scipionum familia originem traheret. In plurimis autem libris invenio et hunc Gordianum, et filium eius, pariter imperatores appellatos, et *Antoninos* cognominatos:

alii vero *Antonios*. Post hoc Carthaginem ventum cum pompa regali et fascibus laureatis: filiusque legatus patris, exemplo Scipionum, (ut Dexippus graecae historiae auctor est) gladii potestate succinctus est. Missa deinceps legatio Romam est cum literis Gordianorum, haec quae gesta fuerant in Africa indicans: quae per Valerianum principem senatus, qui postea imperavit, gratanter accepta est. Missae sunt et ad amicos nobiles literae; ut homines potentes, et rem probarent et amiciores fierent ex amicis. Sed tanta gratulatione factos contra Maximinum imperatores senatus accepit, ut non solum gesta haec probarent, sed etiam viginti viros eligerent, inter quos erat Maximus sive Pupienus, et Clodius Balbinus: qui ambo imperatores sunt creati, postcaquam Gordiani duo in Africa interempti sunt. Illos sane viginti, senatus ad hoc creaverat ut divideret his italicas regiones, contra Maximinum pro Gordianis tuendas. Tunc legationes a Maximino Romam venerunt, abolitionem praeteritorum spondentes. Sed vicit Gordianorum legatio, quae bona omnia pollicebatur, ita ut eidem crederetur: et ingens militibus stipendium, populo agri atque congiaria promissa. Usque adeo autem magis Gordianis quam Maximinis est creditum, ut Vitalianus quidam, qui praetorianis militibus praeerat, per audacissimos quaestorem et milites, iussu senatus occideretur: quod se antea crudeliter egerat, et tunc eius magis immanitas timebatur, amica et familiaris moribus Maximini, de cuius morte haec fabella fertur. Fictae sunt literae Maximini, signatae quasi eiusdem anulo, et missi cum quaestore milites, qui eas ferrent; addentes quaedam praeter literas secreto esse dicenda. Longam igitur porticum petierunt: et quum ille ea quae sibi erant secreto dicenda, perquireret; hortantibus ut prius signum inspiceret epistolae, dum considerat, interemptus est. Persuasum deinde est militibus, iussu Maximini Vitalianum interemptum: peractisque rebus in castris Gordianorum et literae et vultus sunt propositi. Interest ut senatusconsultum, quo Gordiani imperatores appellati sunt et Maximinus hostis, litteris propagetur. Non legitimo sed indicto senatus die consul iam domi conventus cum praetoribus, aedilibus et tribunis plebis venit in curiam. Praefectus urbis, cui nescio quid redoluerat, et qui publicas literas non acceperat, a conventu se abstinuit. Sed profuit; nam consul ante solitas acclamationes, priusquam aliquid in Maximinum feliciter diceretur; ait: *Patres Conscripti, Gordiani duo, pater et filius, ambo ex consulibus, unus vester proconsul, alter vester legatus, magno*

Afrorum consilio imperatores sunt appellati. Gratias igitur agamus Tysdritanae iuventuti, gratias Carthaginiensi populo semper devoto, qui ab immani nos bellua, ab illa fera vindicaverunt. Quid timide auditis? quid circumspicitis? quid cunctamini? hoc est quod semper optastis. Hostis est Maximinus: Dii faciant ut esse iam desinat, et Gordiani senis felicitatem atque prudentiam, iuvenis virtutem atque constantiam laeti experiamur. Post haec literas legit Gordianorum, ad senatum et ad se missas. Tunc clamavit senatus: *Dii, vobis gratias. Liberati ab hostibus sumus, si penitus liberemur. Maximinum hostem omnes iudicamus. Maximinum cum filio Diis inferis devovemus. Gordianos Augustos appellamus. Gordianos principes agnoscimus. Imperatores de senatu Dii conservent: Imperatores nobiles victores videamus: Imperatores nostros Roma videat. Hostes publicos qui occiderit, praemium merebitur.* Dicit Iunius Cordus istud senatusconsultum fuisse tacitum: quod quale sit, aut quare sic appellatum, brevi exponam. Omnino exemplum senatusconsulti taciti non aliud est hodie quam quod vestra clementia, convocatis ad interiora maioribus, ea disponit quae non sunt omnibus publicanda: de quibus adiurare etiam soletis, ne quis ante rem completam, quidquam vel audiat vel intelligat. Hunc autem morem apud veteres necessitates publicae repererunt; ut si forte aliqua vis ab hostibus immineret, quae vel cogeret humilia captare consilia, vel aliqua constituere quae non prius oporteret dici quam effici, vel si nollent ad amicos aliqua permanare. Senatusconsultum tacitum fieret: ita ut non scribae, non servi publici, non censuales illis actibus interessent: senatores exciperent, senatores omnium officia censualium scribarumque complerent, ne quid forte proderetur. Factum est ergo senatusconsultum tacitum ne res ad Maximinum perveniret. Sed statim ille (ut se habent hominum mentes, eorum dumtaxat qui erubescunt, per se ea non agnosci quae sciunt, et qui humiles se putant si commissa non prodant) omnia comperit Maximinus, ita ut exemplum senatusconsulti taciti acciperet, quod nunquam ante fuerat factitatum. Exstat denique eius epistola ad praefectum urbis talis: *Senatusconsultum tacitum vestrorum illorum principum legi, quod tu, praefectus urbi factum esse fortasse non nosti; nam nec interfuisti: cuius exemplum ad te misi, ut scires quomodo romanam rempublicam regeres.* Enarrari autem non potest quae commotio fuerit Maximini, quum audivit contra se Africam descivisse: nam senatus

auctoritate percepta, incurrere in parietes, vestem scindere, gladium arripere, quasi omnes posset occidere, prorsus furere videbatur. Praefectus urbi acceptis literis acrioribus, populum et milites alloquutus est, dicens, Maximinum iam occisum. Ex quo maius fuit gaudium, statimque deiectae sunt statuae atque imagines eius, qui hostis fuerat iudicatus. Usus est sane senatus, pendente bello, potestate qua debuit; nam delatores, calumniatores, procuratores, et omnem illam facem Maximinianae tyrannidis occidi iussit: atque parum fuit quod senatus iudicaverat: illud populi iudicium fuit, quod occisi tracti sunt, et in cloacam missi. Tunc et praefectus urbi Sabinus, consularis vir, fuste percussus, occisus, et in publico derelictus est. Haec ubi comperit Maximinus, statim cohortatus est milites hoc genere concionis: *Sacrati commilitones, immo etiam mei consecranei, et quorum mecum plerique vere militatis; dum nos in Germania romanam defendimus maiestatem, dum nos Illyricum a Barbaris vindicamus, Afri fidem punicam praestiterunt. Nam duos nobis Gordianos, quorum alter senio ita affectus est, ut non possit assurgere: alter ita luxurie perditus, ut debilitatem habeat pro senectute, imperatores fecerunt. Et nec hoc parum est, sed factum Afrorum nobilis ille senatus agnovit: et pro quorum liberis arma portamus, hi contra nos viginti viros statuerunt, et omnes velut contra hostes sententias protulernnt. Quinimmo agite ut viros decet. Properandum est ad urbem; nam et viginti viri consulares contra nos lecti sunt, quibus resistendum est nobis fortiter agentibus, vobis feliciter dimicantibus.* Lentas militum mentes et suorum minus alacres animos hac concione Maximinus saepe cognovit. Denique statim ad filium scripsit, qui longe post sequebatur, ut accelerarel; ne quid contra eum se absente milites cogitarent. Literarum exemplum tale Iunius Cordus dicit: *Referet ad te stipator meus Thycannius, quae gesta cognovi vel in Africa vel Romae: referet quae sint militum mentes. Quaeso quantum potes, properes; ne quid, ut solet, militaris turba plus faciat. Quid verear, ex eo audies quem ad te misi.* Dum haec aguntur, in Africa contra duos Gordianos Capelianus quidam, Gordiano et in privata vita semper adversus, et ab ipso imperatore iam quum Mauros Maximini iussu regeret veteranus, dimissus, cum lectis Mauris et tumultuaria manu, accepto a Gordiano successore, Carthaginem petiit, atque omnes fide punica Carthaginiensium populos inclinavit. Gordianus tamen fortunam belli experiri cupiens, filium suum iam natu grandiorem, quadraginta et

sex annos agentem, quem tunc legati loco (ut diximus) habuerat, contra Capelianum et Maximinianos misit, virum de cuius moribus suo loco dicemus. Sed quum in re militari et Capelianus esset audacior, et Gordianus iunior non tam expertus, quippe qui nobilitatis deliciis tardabatur, pugna commissa vincitur et in eodem bello interficitur. Fertur autem tanta multitudo Gordiani partium in bello cecidisse, ut quum diu quaesitum sit corpus Gordiani iunioris, non potuerit inveniri. Fuit praeterea ingens, quae raro in Africa est, tempestas, quae Gordiani exercitum ante bellum ita dissipavit, ut minus idonei milites proelio fierent, atque ita facilis esset Capeliani victoria. Haec ubi comperit senior Gordianus, quum in Africa nihil praesidii, et a Maximino multum timoris, et fides punica perurgeret, et acerrime Capelianus instaret, luctus deinde mentem atque animum fatigaret, laqueo vitam finivit. Hic exitus duorum Gordianorum fuit, quos ambos senatus Augustos appellavit, et postea inter Divos retulit. Imperaverunt anno uno, mensibus sex.

GORDIANUS IUNIOR

Hic Gordiani senis proconsulis Africae filius, qui cum patre et ab Afris et a senatu Augustus appellatus est, litteris et moribus clarus fuit praeter nobilitatem: quam, ut nonnulli, ab Antoninis, ut plurimi, ab Antoniis duxit. Siquidem argumento ad probandam generis qualitatem alii hoc esse dixerunt, quod *Africanus* Gordianus senior appellatus est, cognomine Scipionum, quod domum Pompeianam in urbe habuit, quod Antoninorum cognomine semper est nuncupatus, quod *Antoninum* filium suum ipse significari voluit in senatu: quae singula videntur familias designare. Sed ego Iunium Cordum sequor, qui dicit ex omnibus his familiis Gordianorum coaluisse nobilitatem. Idem igitur natus patri primus ex Fabia Orestilla Antonini pronepte; unde Caesarum quoque familiam contingere videbatur. Et primis diebus sui natalis *Antoninus* est appellatus. Mox in senatu Antonini nomen est editum, vulgo deinde Gordianus haberi coeptus. In studiis gravissimae opinionis fuit, forma conspicuus, memoriae singularis, bonitatis insignis; adeo ut semper in scholis si quis puerorum verberaretur, ille lacrimas non teneret. Sereno Sammonico, qui patri eius amicissimus, sibi autem praeceptor fuit, nimis acceptus et carus, usque adeo ut omnes libros Sereni Sammonici patris sui, qui censebantur ad sexaginta et duo millia, Gordiano minori moriens ille relinqueret: quod eum ad coelum tulit; siquidem tantae bibliothecae copia et splendore donatus, in famam hominum litteratorum decore pervenit. Quaesturam Heliogabalo auctore promeruit, idcirco quod luxurioso imperatori lascivia iuvenis, non tamen luxuriosa neque infamis, praedicata est. Praeturam Alexandro auctore urbanam tenuit, in qua tantus iurisdictionis gratia fuit, ut statim consulatum, quem pater sero acceperat, mereretur. Maximini, seu eiusdem Alexandri temporibus ad proconsulatum patris missus legatus, est obsequutus: atque illic ea quae superius dicta sunt, contigerunt. Fuit vini cupidior, semper tamen undecunque conditi, nunc rosa, nunc mastiche, nunc absinthio, ceterisque rebus quibus

gula maxime delectatur. Cibi parcus, ita ut intra punctum temporis vel prandium si pranderet, vel coenam finiret. Mulierum cupidissimus: habuisse eum decretas sibi concubinas viginti et duas fertur, ex quibus omnibus ternos et quaternos filios reliquit: appellatusque est *sui temporis Priamus*: quem vulgo iocantes, quod esset natura propensior, *Priapum*, non *Priamum*, saepe vocitarunt. Vixit in deliciis in hortis, in balneis, in amoenissimis nemoribus: nec pater aspernatus est, saepissime dicens, illum quandoque in summa claritate cito esse moriturum. Nec tamen in vita sua fortunae bonis unquam degeneravit, semperque inter illustrissimos fuit, nec civibus nec reipublicae ad consultationem defuit. Denique etiam senatus libentissime illum Augustum appellavit, atque in eo spem publicam posuit. Vestitu cultissimus, servis et omnibus suis carus. Cordus dixit uxorem eum nunquam habere voluisse. Contra Dexippus putat, eius filium esse Gordianum tertium, qui post haec cum Balbino et Pupieno, sive Maximo, puerulus adeptus est imperium. Quum senior Gordianus mathematicum aliquando consuleret de genitura huius, respondisse ille dicitur, hunc et filium imperatoris, et ipsum imperatorem futurum: et quum senior Gordianus rideret, ostendisse constellationem mathematicum ferunt, et de libris veteribus dictasse, ita ut probaret se vera dixisse: qui quidem et seni et iuveni, et diem et genus mortis, et loca quibus essent perituri obstinata constantiae veritate praedixit. Quae omnia postea Gordianus senior in Africa iam imperator, et quando nihil timebat, narrasse perhibetur: de morte quinetiam sua filiique, et de genere mortis dixisse. Cantabat praeterea versus senex, quum Gordianum filium vidisset, hos saepissime:

Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent: nimium vobis romana propago
Visa potens, Superi, propria haec si dona fuissent.

Exstant dicta, et soluta oratione et versibus, Gordiani iunioris, quae hodie ab eius affinibus frequentantur, non magna, non minima, sed media, et quae appareant esse hominis ingeniosi, sed luxuriantis et suum deserentis ingenium. Pomorum et olerum avidissimus fuit: in reliquo ciborum genere parcissimus; adeo ut semper pomorum aliquid recentium devoraret. Frigidorum percupidus; nec facile per aestatem nisi frigida edit: quam plurimum bibit, et erat corporis vasti; quare magis ad frigida urgebatur. Haec de Gordiano iuniore digna memoratu comperimus; non enim nos talia dicere voluimus quae Iunius Cordus

ridicule ac stulte composuit de voluptatibus domesticis, ceterisque infimis rebus: quae qui velit scire, ipsum legat Cordum, qui dicit et quos servus habuerit unusquisque principum, et quos amicos, et quot penulas, quotve chlamydes: quorum etiam scientia nulli prodest; « Si quidem » ea debent in historia poni ab historiographis, quae aut » fugienda sint aut sequenda ». Sane quidem quod apud Vulcatium Terentianum, qui sui temporis scripsit historiam, videtur mirabile, inserendum censui. Dicit enim, Gordianum seniorem Augusti vultum sic repraesentasse, ut et vocem et morem et staturam eiusdem ostentare videretur: filium vero, Pompeio simillimum visum: quamvis Pompeius obesi corporis fuisse denegatur; nepotem autem, cuius etiam nunc videmus imagines, Scipionis Asiatici faciem retulisse: quod pro sui admiratione tacendum esse non credidi.

k

GORDIANUS TERTIUS

Post mortem duorum Gordianorum, senatus trepidus et Maximinum vehementius timens, ex viginti viris, quos ad rempublicam tuendam delegerat, Pupienum sive Maximum et Clodium Balbinum Augustos appellavit, ambos ex consulibus. Tunc populus et milites Gordianum parvulum, annos agentem, ut plerique asserunt, undecim, ut nonnulli, tredecim, ut Iunius Cordus dicit, sexdecim, (nam vigesimo et secundo anno eum perisse asserit) petiverunt ut Caesar appellaretur: raptusque ad senatum, atque inde in concione positus, indumento imperatorio tectus, Caesar est appellatus. Hic natus est, ut plures asserunt, ex filia Gordiani: ut unus, aut duo, (nam amplius invenire non potui) ex filio, qui in Africa periit. Gordianus igitur Caesar factus apud matrem educatus est: et quum exstinctis Maximinis, Maximus etiam et Balbinus militari seditione interempti essent, qui biennio imperaverant, Gordianus adolescens, qui Caesar eatenus fuerat, a militibus et populo et senatu et omnibus gentibus, ingenti amore, ingenti studio et gratia Augustus est appellatus. Amabatur autem merito avi et avunculi, sive patris, qui ambo pro senatu et pro populo romano contra Maximinum arma sumpserunt, et militari vel morte vel necessitate perierunt. Post haec veterani ad curiam venerunt, ut discerent quid actum esset: ex quibus duo ingressi Capitolium, quum illic senatus ageretur, ante ipsam aram, a Gallicano ex consulibus, et Maecenate ex ducibus, interempti sunt: atque bellum intestinum ortum est, quum essent armati etiam senatores, ignorantibus veteranis quod Gordianus adolescens solus teneret imperium. Dexippus quidem asseverat, ex filio Gordiani tertium Gordianorum esse natum: et posteaquam constitit apud veteranos quoque, solum Gordianum imperare, inter populum et milites ac veteranos pax roborata est: et hic finis belli intestini fuit, quum esset delatus Gordiano puero consulatus. Sed indicium non diu imperaturi Gordiani hoc fuit, quod eclipsis solis facta est, ut nox crederetur, neque

sine luminibus accensis quidquam agi posset. Post haec tamen voluptatibus et deliciis populus romanus vacavit, ut ea quae fuerant aspere gesta, mitigaret. Venusto et Sabino consulibus inita est factio in Africa contra Gordianum tertium, duce Sabiniano: quem Gordianus, per praesidem Mauritaniae obsessum a coniuratis, ita oppressit, ut ad eum tradendum Carthaginem omnes venirent, et crimina confitentes et veniam sceleribus postulantes. Finita igitur sollicitudine in Africa, Gordiano iam iterum et Pompeiano consulibus bellum Persicum natum est. Quare adolescens Gordianus priusquam ad bellum proficisceretur, duxit uxorem filiam Misithei, doctissimi viri, quem causa eloquentiae dignum parentela sua putavit, et praefectum statim fecit: post quod non puerile iam et contemptibile videbatur imperium; siquidem et optimi soceri consiliis adiuvaretur, et ipse pro pietate aliquantulum saperet, nec per spadones ac ministros aulicos matris, vel ignorantiae conniventia venderetur. Exstat denique et soceri eius ad eum epistola, et ipsius Gordiani ad socerum, qua intelligitur eius seculum emendatius ac diligentius socero adiuvante perfectum, quarum exemplum hoc est: *Domino filio et Augusto, Misitheus socer et praefectus. Evasisse nos gravem temporum maculam, qua per spadones et per illos qui amici tibi videbantur (erant autem vehementes inimici) omnia vendebantur, voluptati nobis est, et eo magis quo tibi gratior emendatio est: ut si qua vitia fuerunt, tua non fuisse satis constet, mi fili venerabilis. Neque enim quisquam ferre potuit datas eunuchis suffragantibus militum praepostituras, negatum laboribus praemium, aut interemptos aut liberatos, pro libidine atque mercede, quos non decebat: vacuatum aerarium per eos qui quotidie insidiosissime frequentabant initas factiones, ut tu decipereris; quum inter se de bonis pessimi quique haberent ante consilia tibimet suggerenda: bonos pellerent, detestandos insinuarent, omnes postremo tuas fabulas venderent. Diis igitur gratias, quod volente teipso emendata respublica est. Delectat sane boni esse principis socerum, et eius qui omnia requirat, et omnia velit scire, et qui pepulerit homines, per quos antea velut in auctione positus, nundinatus est.* Item Gordiani ad ipsum: *Imperator Gordianus Augustus Misitheo patri et praefecto. Nisi Dii omnipotentes romanum tuerentur imperium, etiam nunc per emptos spadones velut in hasta positi venderemur. Denique nunc demum intelligo, neque Felicem praetorianis cohortibus praeponi debuisse, neque Serapammoni quartam legionem*

credendam fuisse: et ne omnia dinumerem, multa non esse facienda quae feci; sed Diis gratias, quod te insinuante, qui nihil vendis, didici ea quae inclusus scire non poteram. Quid enim facerem, quod nos Maurus venderet, et consilio cum Gaudiano et Reverendo et Montano habito, vel laudaret aliquos, vel vituperaret: et illorum consensu quasi testium quod dixerat approbarem? Mi pater, verum audias velim: miser est imperator, apud quem vera reticentur: qui quum ipse publice ambulare non possit, necesse est ut audiat, et vel audita, vel a plurimis roborata confirmet. His epistolis intellectum est, adolescentem soceri consiliis emendatum atque correctum. Et Misithei quidem epistolam graecam quidam fuisse dicunt, sed in hanc sententiam. Tantum autem valuit eius gravitas et sanctimonia, ut ex obscurissimo praeter nobilitatem, gestis etiam Gordianum clarum principem fecerit. Fuit terraemotus eousque gravis imperante Gordiano, ut civitates etiam terrae hiatu cum populis deperirent: ob quae, sacrificia per totam urbem totumque orbem terrarum ingentia celebrata sunt. Et Cordus quidem dicit, inspectis libris sibyllinis, celebratisque omnibus, quae illic iussa videbantur, mundanum malum esse sedatum. Sedato terraemotu, Praetextato et Attico consulibus, Gordianus aperto Iano gemino (quod signum erat indicti belli) profectus est contra Persas cum exercitu ingenti, et tanto auro, ut vel auxiliis vel militibus facile Persas vincere posset. Fecit iter in Moesiam, atque in ipso procinctu quidquid hostium in Thraciis fuit, delevit, fugavit, expulit atque submovit. Inde per Syriam in Antiochiam venit, quae a Persis iam tenebatur. Illic frequentibus proeliis pugnavit et vicit. Saporo Persarum rege submoto, et post Artaxerxen et Antiochiam recepit et Carras et Nisibin: quae omnia sub Persarum imperio erant. Rex sane Persarum tantum Gordianum principem timuit, ut quum instructus esset et suis copiis et nostris, tamen civitatibus ipse praesidia sponte deduceret, easque integras suis civibus redderet, ita ut nihil quod ad eorum fortunas pertineret, attaminaret. Sed haec omnia per Misitheum socerum Gordiani, eundemque praefectum, gesta sunt. Effectum denique est ut Persae, qui iam in Italia timebantur, in regnum suum, pugnante Gordiano, redirent, totumque orientem romana respublica detineret. Exstat oratio Gordiani ad senatum, qua de rebus gestis scribens, Misitheo praefecto suo et socero ingentes gratias agit: cuius partem indidi, ut ex eo vera cognosceres. *Post haec, Patres conscripti, quae dum iter agimus gesta sunt, quaeque ubique*

singulis triumphis digna sunt actitata, etiam Persas, ut brevi multa connectam, ab Antiochensium cervicibus, quas iam nexas Persico ferro gerebant, et reges Persarum, et leges amovimus. Carras deinde ceterasque urbes imperio romano reddidimus. Nisibin usque pervenimus: et si Dii faverint, Ctesiphonta usque veniemus. Valeat tantum Misitheus praefectus et parens noster, cuius ductu et dispositione et haec transegimus et reliqua transigemus. Vestrum est igitur supplicationes decernere, nos Diis commendare, Misitheo gratias agere. His in senatu lectis, quadrigae elephantorum Gordiano decretae sunt, utpote qui Persas vicisset, ut triumpho Persico triumpharet: Misitheo autem quadriga equorum et triumphalis currus et titulus huiusmodi.

MISITHEO. EMINENTI. VIRO
PARENTI. PRINCIPUM
PRAETORII. PRAEFECTO. ET. TOTIUS. URBIS
TUTORI. REIP.
S. P. Q. R. VICEM. REDDIDIT.

Sed ista felicitas longior esse non potuit; nam Misitheus, quantum plerique dicunt, artibus Philippi, qui post eum praefectus praetorii est factus, ut alii, morbo, exstinctus est, herede romana republica; ut quidquid eius fuerat, vectigalibus urbis accederet. Cuius viri tanta in republica dispositio fuit, ut nulla esset umquam civitas limitanea potior, quae non posset exercitum populi romani ac principem ferre, quae totius anni in aceto, frumento, et larido, atque hordeo et paleis condita non haberet: minores vero urbes, aliae triginta dierum, aliae quadraginta, nonnullae duorum mensium: quae minimum, quindecim dierum. Idem quum esset praefectus, arma militum semper inspexit. Nullum senem militare passus est, nullum puerum annonas accipere. Castra omnia fossato circuibat, noctibus etiam plerumque vigilias frequentabat. Amabaturque ab omnibus, quod sic et rempublicam amaret et principem. Tribuni eum et duces usque adeo timuerunt et amaverunt, ut neque vellent peccare, neque ulla ex parte peccarent. Philippus eum propter pleraque vehementer timuisse fertur, atque ob hoc per medicos insidias eius vitae parasse, et quidem hoc genere: Quum effusione alvi Misitheus laboraret, atque a medicis sistendi ventris gratia poculum iuberetur accipere; mutatis quae fuerant parata, id fertur datum quo magis solveretur: atque ita exanimatus est. Quo mortuo, Apriano et Papo consulibus, in eius locum praefectus praetorii factus est Philippus Arabs, humili

genere natus, sed superbus, qui se in novitate atque enormitate fortunae non tenuit: ita ut statim Gordiano, qui eum in locum parentis adsciverat, insidias per milites faceret, quae tales fuerunt. Misitheus tantum, quantum diximus, habuerat conditorum, ut vacillare dispositio romana non posset. Verum artibus Philippi primum naves frumentariae sunt aversae: deinde in ea loca deducti sunt milites in quibus annona haberi non posset. Hinc Gordiano infestos milites statim reddidit, non intelligentes artibus Philippi iuvenem esse deceptum. Sed Philippus etiam hoc addidit ut rumorem per milites spargeret: adolescentem esse Gordianum, imperium non posse regere: melius esse illum imperare, qui militem gubernaret, qui rempublicam sciret. Corrupit praeterea etiam principes, effectumque ut palam Philippus ad imperium posceretur. Amici Gordiani primum vehementissime resistebant; sed quum milites fame vincerentur, imperium Philippo mandatum est, iussumque a militibus ut quasi tutor eius Philippus cum eodem Gordiano pariter imperaret. Suscepto igitur imperio, quum et Philippus se contra Gordianum superbissime ageret, et ille se imperatorem atque imperatorum prolem, et virum nobilissimae familiae recognosceret, nec ferre posset improbitatem hominis ignobilis, apud duces et milites, adstante praefecto Metio Gordiano, affine suo, in tribunali conquestus est, sperans posse imperium Philippo abrogari. Sed hac conquestione nihil egit, quum illum incusasset quod immemor beneficiorum eius sibi minus gratus exsisteret. Et quum milites rogasset, quum aperte duces ambisset, factione Philippi minor apud omnes fuit. Denique quum se videret minorem haberi, petiit ut aequale saltem inter eos esset imperium, nec impetravit. Dehinc petiit ut loco Caesaris haberetur: nec id obtinuit. Petiit etiam ut praefecti loco esset Philippo: quod et ipsum negatum est. Ultimae preces fuerunt, ut eum Philippus pro duce haberet, et pateretur vivere. Ad quod quidem paene consenserat Philippus, ipse tacitus, sed omnia per amicos agens nutibus atque consiliis. Verum quum secum ipse cogitaret amorem populi romani et senatus circa Gordianum, et totius Africae ac Syriae, totiusque orbis romani, quum et nobilis esset, et nepos ac filius imperatorum, et bellis gravibus totam rempublicam liberasset; posse fieri ut factione quandoque militum Gordiano redderetur imperium, quum recentes in Gordianum irae militum famis causa vehementes essent, clamantem ante conspectum duci iussit, ac spoliari et occidi: quod quum primum dilatum

esset; post, ut iussit, impletum est. Ita Philippus impie non iure obtinuit imperium. Imperavit Gordianus annis sex. Et dum haec agerentur, Argunthis Scytharum rex finitimorum regna vastabat, maxime quod compererat Misitheum perisse, cuius consilio respublica fuerat gubernata. Philippus autem ne a crudelitate nancisci videretur imperium, Romam literas misit, quibus scripsit Gordianum morbo perisse, seque a cunctis militibus electum. Nec defuit, ut senatus de his rebus quas non noverat, falleretur. Appellato igitur principe Philippo, et Augusto nuncupato, Gordianum adolescentem inter Deos retulit. Fuit iuvenis laetus, pulcher, amabilis, gratus omnibus, in vita iucundus, in literis nobilis, prorsus ut nihil praeter aetatem deesset imperio. Amatus est a populo, et senatu, et militibus ante Philippi factionem, ita ut nemo principum. Cordus dicit, omnes milites eum filium appellasse, ab omni senatu filium dictum, omnem populum delicias suas Gordianum dixisse. Denique Philippus quum eum interfecisset, neque imagines eius tollere, neque statuas deponere, neque nomen abradere, sed Divum semper appellans, etiam apud ipsos milites cum quibus factionem fecerat, serio animo et peregrina calliditate veneratus est. Domus Gordianorum etiam nunc exstat, quam iste Gordianus pulcherrime exornavit. Est villa eorum via Praenestina ducentas columnas uno peristylo habens, quarum quinquaginta Caristeae, quinquaginta Claudianae, quinquaginta Synnades, quinquaginta Numidicae, pari mensura sunt, in qua basilicae centenariae tres: cetera huic operi convenientia, et thermae quales praeter urbem, ut tunc, nusquam in orbe terrarum. Familiae Gordiani hoc senatus decrevit, ut a tutelis, atque legationibus, et a publicis necessitatibus, nisi si vellent, posteri eius semper vacarent. Opera Gordiani Romae nulla exstant, praeter quaedam nymphaea et balneas. Sed balneae privati hominis fuerunt, et ab eo in usum privatum exornatae sunt. Instituerat porticum in campo Martio sub colle, pedum mille, ita ut ab altera parte aeque mille pedum porticus fieret, atque inter eas pateret spatium pedum quingentorum: cuius spatii hinc atque inde viridaria essent, lauro myrto et buxo frequentata: medium vero lithostrotum, brevibus columnis altrinsecus positis, et sigillis, per pedes mille: quod esset deambulatorium, ita ut in capite basilica esset pedum quingentorum. Cogitaverat praeterea cum Misitheo, ut post basilicam, thermas aestivas sui nominis faceret, ita ut hiemales in principio porticus poneret, et suo usui essent

vel viridaria vel porticus. Sed haec omnia nunc privatorum et possessionibus et hortis et aedificiis occupata sunt. Fuerunt sub Gordiano Romae elephanti triginta et duo, quorum ipse duodecim miserat, Alexander decem: alces decem, tigres decem, leones mansueti sexaginta, leopardi mansueti triginta, belbi (id est hyaenae) decem, gladiatorum fiscalium paria mille, hippopotamus et rhinoceros unus, archoleontes decem, camelopardali decem, onagri viginti, equi feri quadraginta, et cetera huiusmodi animalia, innumera et diversa: quae omnia Philippus ludis secularibus vel dedit vel occidit. Has autem omnes feras mansuetas, et praeterea efferas, parabat ad triumphum Persicum: sed votum publicum nihil valuit; nam omnia haec Philippus exhibuit secularibus ludis, et muneribus, atque Circensibus, quum millesimum ab urbe condita annum in consulatu suo et filii sui celebravit. Quod de Caio Caesare memoriae traditum est, hoc etiam de Gordiano Cordus evenisse perscribit; nam omnes quicumque illum gladio appetiverunt (qui novem fuisse dicuntur) postea interemtis Philippis, sua manu suisque gladiis, et iisdem quibus illum percusserant, interisse dicuntur. Trium igitur Gordianorum haec fuit vita, qui omnes Augusti appellati sunt, duobus in Africa interemtis, in Persidis finibus tertio. Gordiano sepulcrum milites apud Circeium castrum fecerunt, in finibus Persidis, titulum huiusmodi addentes, et graecis, et latinis, et persicis, et iudaicis, et aegyptiacis literis, ut ab omnibus legeretur. *Divo Gordiano victori Persarum, victori Gothorum, victori Sarmatarum, depulsori romanarum seditionum, victori Germanorum; sed non victori Philipporum.* Quod ideo videbatur additum, quia in campis Philippicis ab Alanis tumultuario proelio victus abscesserat: simul etiam quod a Philippis videbatur occisus: quem titulum evertisse Licinius dicitur, eo tempore quo est nactus imperium, quum se vellet videri a Philippis originem trahere. Quae omnia, Constantine maxime, idcirco sum persequutus, ne quid tuae cognitioni deesset quod dignum scientia videretur.

IULII CAPITOLINI

MAXIMUS ET BALBINUS

Interemptis in Africa Gordiano seniore cum filio, quum Maximinus ad urbem furens veniret, ut quod Gordiani Augusti appellati fuerant, vindicaret, senatus pertrepidus in aedem Concordiae VII. Calendas iunii concurrit, ludis Apollinaribus, remedium contra furorem hominis improbissimi requirens. Quum igitur duo consulares, et eminentes quidem viri, Maximus et Balbinus (quorum Maximus a plerisque in historia reticetur, et loco eius Pupieni nomen infertur: quum et Dexippus et Arabianus Maximum et Balbinum dicant electos contra Maximinum post Gordianos, quorum alter bonitate, virtute alter ac severitate, clari habebantur) ingressi essent curiam, ac prae se timorem Maximini adventu ferrent ostenderentque, referente consule de aliis rebus, qui primam sententiam erat dicturus, sic orsus est: *Minora nos sollicitant, et prope aniles res ferventissimo tempore tractamus in curia. Quid enim opus est de restitutione templorum, de basilicae ornatu, de thermis Titianis, de exaedificatione amphitheatri agere; quum immineat Maximinus, quem hostem mecum ante dixistis: Gordiani duo, in quibus praesidium fuerat, interemti sint, neque in praesenti ullum sit auxilium quo respirare possimus? Agite igitur, Patres conscripti, principes dicite. Quid moramini? ne dum singulatim pertimescitis, in timore potius quam in virtute opprimamini.* Post haec tacentibus cunctis, quum Maximus, qui et natu grandior erat, et meritis, et virtute ac severitate clarior, dicere sententiam coepisset, qua ostenderet duos principes esse faciendos; Vectius Sabinus ex familia Ulpiorum, rogato consule ut sibi dicere atque interfari liceret, sic orsus est: *Scio, Patres conscripti, hanc rebus novis inesse oportere constantiam,*

ut rapienda sint consilia non quaerenda: verbis quinetiam plurimis abstinendum sit atque sententiis, ubi res perurgent. Cervices suas quisque respiciat, uxorem ac liberos cogitet, avitas patriasque fortunas: quibus omnibus imminet Maximinus, natura furiosus, truculentus, immanis, causa vero (ut sibi videtur) satis iusta truculentior. Ille quadrato agmine, castris ubique positis ad urbem tendit: vos sedendo et consultando diem teritis. Longa oratione opus non est: faciendus est imperator, imo faciendi sunt principes: unus qui res domesticas, alter qui bellicas curet: unus qui in urbe resideat, alter qui obviam cum exercitu latronibus pergat. Ego, principes dico: vos firmate, si placet: sin minus, meliorem ostendite. Maximum igitur atque Balbinum, quorum unus in re militari tantus est, ut nobilitatem generis splendore virtutis allexerit: alter ita clarus nobilitate est, ut et morum lenitate reipublicae sit necessarius, et vitae sanctimonia, quam a prima aetate in studiis semper ac litteris tenuit. Habetis sententiam, Patres conscripti, mihi fortasse periculosiorem quam vobis; sed nec vobis satis tutam, si non aut alios aut hos principes feceritis. Post haec acclamatum est uno consensu: *Aequum est, iustum est, sententiae Sabini omnes consentimus. Maxime et Balbine Augusti, Dii vos servent. Dii vos principes fecerunt, Dii vos conservent. Vos senatum a latronibus vindicate. Vobis bellum contra latrones mandamus. Hostis publicus Maximinus cum filio pereat: hostem publicum vos persequimini. Felices vos iudicio senatus: felicem rempublicam vestro imperio. Quod vobis senatus detulit, fortiter agite: quod vobis senatus detulit, libenter accipite.* His atque aliis acclamationibus imperatores facti sunt Maximus atque Balbinus. Egressi igitur a senatu, primum Capitolium adscenderunt, ac rem divinam fecerunt. Sed dum in Capitolio rem divinam faciunt, populus romanus imperio Maximi contradixit: timebant enim severitatem eius homines vulgares. Quare factum est, ut Gordianum adolescentulum principem peterent, qui statim factus est: nec prius permissi sunt ad Palatium stipati armis ire, quam nepotem Gordiani, Caesaris nomine nuncuparent. Deinde ad Rostra populum convocarunt; ubi quum orationem de senatus sententia et de sua electione habuissent, populus romanus cum militibus qui forte convenerant, acclamavit: *Gordianum Caesarem omnes rogamus.* Hic nepos erat Gordiani ex filia, ut quidam, vel ut alii, ex filio, qui est in Africa occisus, annum agens aetatis decimum quartum, ut plerique dicunt: qui statim raptus est, et novo genere sena-

tusconsulti, quum eadem die senatusconsultum factum esset, inductus in curiam, Caesar est appellatus. Prima igitur relatio principum fuit, ut duo Gordiani Divi appellarentur: aliqui autem unum putant appellatum, seniorem videlicet; sed ego libris, quos Iunius Cordus affatim scripsit, legisse memini, ambos in Deos relatos; siquidem senior laqueo vitam finivit: iunior autem in bello consumptus est: qui utique maiorem meretur reverentiam quod eum bella rapuere. Post has igitur relationes praefectura urbis in Sabinum collata est, virum gravem, et Maximi moribus congruentem: praetoriana in Pinarium Valentem. Sed prius quam de actibus eorum loquar, placet aliqua dicere de moribus atque genere: non eo modo quo Iunius Cordus est prosequutus omnia; sed illo quo Suetonius Tranquillus et Valerius Marcellinus; quamvis Curius Fortunatianus, qui omnem hanc historiam perscripsit, plura congerit: Cordus vero tam multa, ut etiam pleraque et minus honesta perscripserit. Maximo pater fuit Maximus, unus e plebe, ut nonnulli dicunt, faber ferrarius: ut alii, rhedarius vehicularius fabricator. Hunc suscepit ex uxore Prima nomine: cui fratres quatuor viri fuerunt, et quatuor puellae: qui omnes intra pubertatem interierunt. Nato Maximo, carnem bubulam et quidem multam, aquila in cellam eorum proiecisse fertur, quae angusto patebat impluvio: eam denique quum iaceret, nec quisquam contingere auderet religionis timore, iterum sustulisse, et in proximum sacellum quod erat Iovis Praestitis, detulisse. Id eo tempore nihil visum est ominis habere; sed non sine causa factum, probavit imperium. Pueritiam omnem in domo patrui Pinarii fecit, quem statim ad praefecturam praetorii subvexit, ubi factus est imperator. Operam grammatico, rhetori non multam dedit; siquidem semper virtuti et militari severitati studuit. Attamen militaris tribunus fuit, et multos egit numeros, et postea praeturam, sumptu Pescenninae Marcellinae, quae illum loco filii susceperat et aluerat. Inde proconsulatum Bithyniae egit, deinceps Graeciae, ac tertio Narbonae. Missus praeterea legatus, Sarmatas in Illyrico contudit; atque inde translatus ad Rhenum, rem contra Germanos satis feliciter gessit. Post haec praefectus urbis prudentissimus ac ingeniosissimus et severissimus approbatus est. Quare *** veluti senatus ei homini, quod non licebat, novae familiae, imperium tamen detulit; confessus omnibus, eo tempore in senatu aptiorem non esse qui deberet principis nomen accipere. Et quoniam etiam minora plerique desiderant, fuit cibi avidus, vini parcissimus, ad

rem veneream nimis rarus, domi forisque semper severus, ita ut et *tristis* cognomen acciperet. Vultu gravissimus et retorridus, statura procerus, corporis qualitate sanissimus, moribus aspernabilis, attamen iustus, neque unquam usque ad exitum negotiorum vel inhumanus vel inclemens. Rogatus semper ignovit, nec iratus est nisi ubi eum irasci decuit. Factionibus se nunquam praebuit, iudicii tenax fuit, neque aliis potius quam sibi credidit. Quare et a senatu multum dilectus est, et a populo timori habitus; siquidem sciebat populus eius censoriam praefecturam, quam videbat posse in imperio vehementius convalescere. Balbinus nobilissimus, et iterum consul, rector provinciarum infinitarum; nam et Asiam, et Africam, et Bithyniam, et Galatiam, et Pontum, et Thracias, et Gallias civilibus administrationibus rexerat, ducto nonnunquam exercitu; sed rebus bellicis minor fuerat quam civilibus: attamen bonitate, nimia sanctitate ac verecundia ingentem sibi amorem conciliaverat. Familiae vetustissimae (ut ipse dicebat) a Balbo Cornelio Teophane originem ducens, qui per Cnaeum Pompeium civitatem meruerat, quum esset suae patriae nobilissimus, idemque historiae scriptor. Statura aeque procerus, corporis qualitate conspicuus, in voluptatibus nimius, quam quidem adiuvabat divitiarum abundantia; nam erat a maioribus dives, et multa hereditatibus per se ipse collegerat. Eloquentia clarus: poëmate inter sui temporis poëtas praecipuus: praecipiti usu vini, cibi, rei venereae avidus: vestitu cultus: nec quidquam defuit, quod illum populo non commendabilem redderet: amabilis etiam senatui fuit. Haec de utriusque vita comperimus. Denique nonnulli, quemadmodum Catonem et Caesarem Sallustius comparat, ita hunc quoque comparandum putarunt; ut alterum severum, clementem alterum: bonum illum, istum constantem: illum nihil largientem, hunc affluentem copiis omnibus dicerent. Haec de moribus atque genere. Decretis ergo omnibus imperatoriis honoribus atque insignibus, percepta tribunicia potestate, iure proconsulari, pontificatu maximo, patris etiam patriae nomine, inierunt imperium. His gestis, celebratisque sacris, datis ludis scenicis ludisque circensibus, gladiatorio etiam munere, Maximus susceptis votis in Capitolio, ad bellum contra Maximinum missus est cum exercitu ingenti, praetorianis Romae manentibus. Unde autem mos tractus sit, ut proficiscentes ad bellum imperatores, munus gladiatorium et venatus darent, breviter dicendum est. Multi dicunt, apud veteres hanc devotionem contra hostes factam, ut civium sanguine litato, specie pugnarum se Nemesis,

id est vis quaedam fortunae, satiaret. Alii hoc litteris tradunt (quod verisimilius credo) ituros ad bellum Romanos debuisse pugnas videre, et vulnera, et ferrum, et nudos inter se coëuntes; ne in bello armatos hostes timerent, aut vulnera et sanguinem perhorrescerent. Et Maximo quidem ad bellum profecto, Romae praetoriani remanserunt: inter quos et populum tanta seditio fuit, ut ad bellum intestinum veniretur, urbis Romae pars maxima incenderetur, templa foedarentur, omnes plateae cruore polluerentur, quum Balbinus, homo senior, seditionem sedare non posset; nam et in publicum processit, manus singulis quibusque tenuit, et paene ictum lapidis passus est: alii dicunt, etiam fuste percussum esse. Neque sedasset tumultum, nisi infantem Gordianum purpuratum ad populum, longissimi hominis collo superpositum, produxisset: quo viso, populus et milites usque adeo placati sunt, ut amore illius in concordiam redirent. Neque unquam quisquam in illa aetate sic amatus est, merito avi et avunculi, seu patris, ut quidam dicunt, qui pro populo romano contra Maximinum in Africa vitam finierant. Tantum apud Romanos memoria bonarum rerum valet. Maximo igitur ad bellum profecto, senatus per omnes regiones consulares, praetorios, quaestorios, aedilicios, tribunicios etiam viros misit: ita ut unaquaeque civitas frumentum, arma et propugnacula et mores pararet, ut per singulas urbes Maximinus fatigaretur. Iussum tunc tamen, ut omnia ex agris in civitates colligerentur, ne quid hostis publicus inveniret. Scriptum est praeterea ad omnes provincias missis frumentariis, iussumque ut quicumque Maximinum iuvisset, in hostium numero duceretur. Inter haec Romae iterum seditiones inter populum et milites ortae sunt. Et quum mille edicta Balbinus proponeret nec audiretur, veterani se in castra praetoria contulerunt cum ipsis praetorianis, quos coepit populus obsidere. Nec unquam ad amicitiam essent reducti, nisi fistulas aquarias populus incidisset. In urbe autem, priusquam dictum esset, milites pacatos venire, et tegulae de tectis iactae sunt, et omnia quae in domibus erant vasa, proiecta: atque ideo maior pars civitatis periit, et multorum divitiae. Nam latrones se militibus miscuerunt, ad vastanda ea, quae norant ubi reperirent. Quum haec Romae geruntur, Maximus sive Pupienus apud Ravennam bellum parabat ingenti apparatu, timens vehementissime Maximinum: de quo saepissime dicebat, se non contra hominem, sed contra Cyclopem, bellum gerere. Et Maximinus quidem apud Aquileiam ita victus est, ut a suis occideretur: caputque

eius et filii perlatum est Ravennam, quod a Maximo Romam transmissum est. Non tacenda hoc loco devotio est Aquileiensium pro Romanis, qui etiam crines mulierum pro nervis ad sagittas emittendas totondisse dicuntur. Tantum sane laetitiae fuit in Balbino, qui plus timebat, ut hecatomben faceret, statim ut Maximini caput allatum est. *Hecatombe* autem tale sacrificium est. Centum arae uno in loco cespititiae exstruuntur, et ad eas centum sues, centum oves mactantur; nam si imperatorium sacrificium sit, centum leones, centum aquilae, et cetera huiusmodi animalia centena feriuntur. Quod quidem etiam Graeci quondam fecisse dicuntur quum pestilentia laborarent: et a multis imperatoribus id celebratum constat. His igitur peractis, Balbinus cum summa gratulatione Maximum redeuntem e Ravenna cum exercitu integro et copiis exspectabat. Siquidem Maximinus ab oppidanis Aquileiensibus, et paucis qui illic erant militibus, ac Crispino et Menophilo consularibus, qui a senatu missi fuerant, victus est. Ipse autem Maximus Aquileiam idcirco accesserat, ut omnia tuta et integra usque ad Alpes relinqueret: ac si quae essent Barbarorum qui Maximino faverant reliquiae, compesceret. Missi sunt denique ad eum legati senatores viginti, quorum nomina sunt apud Cordum: (in his consulares quatuor, praetorii octo, quaestorii octo) cum coronis et senatusconsulto, in quo ei statuae auratae equestres decernebantur. Ex quo quidem Balbinus subiratus est, dicens, Maximum minus quam eum laborasse, quum ipse domi tanta bella compressisset; ille autem otiosus apud Ravennam resedisset. Sed tantum valuit velle, ut Maximo, quia profectus est contra Maximinum, etiam victoria decerneretur, quam impletam ille nescivit. Exercitu igitur suscepto Maximini, ad urbem cum ingenti pompa et multitudine Maximus venit, moerentibus militibus quod eum imperatorem quem ipsi delegerant, perdiderant: et eos habebant quos senatus legerat: nec dissimulari poterat moeror, qui in frontibus apparebat singulorum: et iam quidem nec verbis abstinebatur; quamvis Maximus et apud milites saepe dixisset, oblivionem praeteritorum esse debere, et stipendia magna donasset, et auxilia in ea loca quae delegerant, dimisisset. *Sed animi militum semel imbuti odio, refrenari nequeunt.* Denique quum audissent senatus acclamationes quae milites tangerent, acriores contra Maximum et Balbinum exstiterunt; secum quotidie cogitantes quos imperatores facere deberent. Senatusconsulti autem quo moti sunt, haec forma est. Quum ingredienti urbem Maximo

Balbinus et Gordianus et senatus et populus romanus obviam processissent, acclamationes primum publicae fuerunt quae milites contingerent: inde in senatum itum est; ubi post illa quae communia solent esse festa, dictum est: *Sapienter electi principes sic agunt; per imperitos electi principes sic pereunt;* quum constaret a militibus factum esse Maximinum, Balbinum autem et Maximum a senatoribus. His auditis milites gravius saevire coeperunt in senatum, praecipue qui sibi triumphare de militibus videbatur. Et Balbinus quidem cum Maximo urbem cum magna moderatione, gaudente senatu et populo romano, regebant: senatui plurimum deferebatur: leges optimas condebant: moderate causas audiebant: res bellicas pulcherrime disponebant. Et quum iam paratum esset, ut contra Parthos Maximus proficisceretur, Balbinus contra Germanos, puer autem Gordianus Romae remaneret, milites occasionem quaerentes occidendorum principum, quum primo vix invenire possent, quia Germani stipabant Maximum atque Balbinum, quotidie ingravescebant. Et erant quidem discordiae inter Balbinum et Maximum, sed tacitae, et quae intelligerentur potius quam viderentur; quum Balbinus Maximum quasi ignobilem contemneret, Maximus Balbinum quasi debilem calcaret. Quare occasio militibus data est, intelligentibus *facile discordes imperatores posse interfici.* Ludis denique scenicis quum multi et milites et aulici occupati essent, et in Palatio soli cum Germanis principes remansissent, impetum in eos fecerunt. Turbantibus igitur militibus quum nuntiatum primum esset Maximo, turbam illam tempestatemque vix evadi posse, nisi ad Germanos mitteretur, et forte in alia parte palatii Germani cum Balbino essent; mittit ad Balbinum Maximus petens, ut ei praesidium mitteret. Sed ille suspicatus quod contra se eos peteret, quem putabat monarchiam velle; primum frustratus est, deinde usque ad litem perventum est. In hac tamen seditione illis contendentibus, milites supervenerunt, atque ambos eos nudatos vestibus regalibus, de Palatio cum iniuriis produxerunt, et per mediam civitatem ad castra raptare voluerunt, magna ex parte laniatos. Sed ubi comperorunt Germanos ad defensionem illorum supervenire, ambos occiderunt, et in itinere medio reliquerunt. Inter haec Gordianus Caesar sublatus a militibus, imperator est appellatus, id est Augustus, quia non erat alius in praesenti, insultantibus militibus senatui et populo, qui se statim in castra receperunt. Germani sane ne sine causa pugnarent, occisis iam imperatoribus suis, extra urbem, ubi suos habebant,

se contulerunt. Hunc finem habuerunt boni imperatores, indignum vita et moribus suis. Nam neque Maximo sive Pupieno fortius, neque Balbino benignius fuit quidquam: quod re ipsa intelligi potest. Neque enim quum esset potestas, malos senatus eligeret. Huc accedit quod multis honoribus ac potestatibus explorati sunt; quum alter bis consul et praefectus, alter consul et praefectus, ad imperium longaevi pervenissent, amabiles senatui et populo etiam, quia Maximinum iam leviter pertimescebant. Haec sunt quae ex Herodiano, graeco scriptore, magna ex parte collegimus. Sed multi non a Maximo, verum a Pupieno imperatore, apud Aquileiam Maximinum esse victum dixerunt, et ipsum cum Balbino esse occisum; ita ut Maximi nomen praetereant. Tanta est autem historicorum inter se certantium imperitia vel usurpatio, ut multi eundem Maximum quem Pupienum velint dici; quum Herodianus vitae suae temporum scriptor, Maximum dicat, non Pupienum: quum et Dexippus, graecus scriptor, Maximum et Balbinum imperatores dicat factos contra Maximinum, post Gordianos duos: et a Maximo victum Maximinum, non a Pupieno. His accedit alia scriptorum imperitia, qui praefectum praetorii fuisse Gordianum parvulum dicunt, ignorantibus multis collo saepe vectum ut militibus ostenderetur. Imperarunt autem Maximus et Balbinus anno uno, quum Maximinus imperasset cum filio, ut quidam dicunt, per triennium: ut alii, per biennium. Nec reticendum est quod Maximus, quum et sibi et Balbino deferretur iudicio senatus imperium, Balbino dixisse fertur: (ut Herodianus dicit) *Quid tu Balbine, et ego merebimur, quum hanc tam immanem belluam exitio dederimus?* Quumque Balbinus dixisset: *Senatus populique romani ferventissimum amorem et orbis terrarum*, dixisse fertur Maximus: *Vereor ne militum odium sentiamus et mortem.* Domus Balbini etiam nunc Romae ostenditur in Carinis, magna et potens, et ab eius familia hucusque possessa. Maximus, quem Pupienum plerique putant, summae tenuitatis, sed virtutis amplissimae fuit. Sub his pugnatum a Carpis contra Maesos fuit, et Scythici belli principium, et Histriae excidium eo tempore: ut autem Dexippus dicit, histricae civitatis. Dexippus Balbinum satis laudat, et dicit forti animo militibus occurrisse, atque interfectum; ut mortem non timeret, quem omnibus disciplinis instructum fuisse dicit. Maximum vero negat eiusmodi virum fuisse qualem Graeci plerique dixerunt. Addidit praeterea tantum contra Maximinum Aquileiensium odium fuisse, ut de crinibus mulierum sua-

rum arcubus nervos facerent, atque ita sagittas emitterent. Dexippus et Herodianus, qui horum principum historiam persequuti sunt, Maximum et Balbinum fuisse principes dicunt, delectos a senatu contra Maximinum, post interitum duorum Gordianorum in Africa; cum quibus etiam puer, tertius Gordianus, electus est. Sed apud latinos scriptores plerosque Maximi nomen non invenio, et cum Balbino Pupienum imperatorem reperio, usqueadeo ut idem Pupienus cum Maximino apud Aquileiam pugnasse dicatur; quum memoratis historicis asserentibus, ne Maximus quidem contra Maximinum pugnasse doceatur, sed resedisse apud Ravennam, atque illic patratam audisse victoriam: ut mihi videatur, idem esse Pupienus, qui Maximus dicitur. Quare etiam gratulatoriam epistolam subdidi, quae scripta est a consule sui temporis de Pupieno et Balbino, in qua laetatur redditam ab his, post latrones improbos, esse rempublicam: *Pupieno et Balbino Augustis Claudius Iulianus. Quum primum Iovis optimi Maximi et Deorum immortalium senatusque iudicio, et consensu generis humani suscepisse vos rempublicam a nefarii latronis scelere servandam reddendamque romanis legibus, domini sanctissimi et invictissimi Augusti, quanquam nondum ex vestris literis, sed tamen ex scripto quod vir clarissimus Celsus Aelianus collega transmiserat, comperissem; gratulatus sum urbi Romae, cuius ad salutem estis electi: gratulatus senatui, cuius pro iudicio, quod in vos habuit, reddidistis pristinam dignitatem: gratulatus Italiae, quam cum maxima ab hostibus vastatione defendistis: gratulatus provinciis, quas inexplebili avaritia tyrannorum laceratas ad spem salutis reduxistis: denique legionibus ipsis et auxiliis, quae ubique terrarum iam vultus vestros adorant, qui deposito dedecore pristino, nunc in vestro nomine dignam romani principatus speciem receperunt. Quocirca nulla vox fortis, nulla oratio felix, nullum ingenium tam foecundum unquam fuerit, quod possit publicam felicitatem digne exprimere. Quae quanta et cuiusmodi sit, iam in ipso exordio principatus vestri cognoscere potuimus: qui leges romanas, aequitatemque abolitam, et clementiam, quae iam nulla erat, et vitam, et mores, et libertatem, et spem successionum atque heredum, reduxistis. Haec enumerare difficile est, nedum prosequi consentanea dicendi dignitate. Nam quod nobis vita per vos reddita est quum dimissis passim per provincias carnificibus sic elatus latro surrexit ut se ordini profiteretur iratum, quomodo dicam aut prosequar? praesertim quum mediocritas mea, non modo publicam felicitatem, sed nec*

peculiare quidem gaudium animi mei possit exprimere, quum eos Augustos et principes generis humani videam, quorum antehac perpetuo cultu mores et modestiam meam, tanquam veteribus censoribus meis, cuperem probatam: et etiamsi confidam in priorum principum testimoniis, vestris tamen ut gravioribus iudiciis glorior. Dii praestent praestabuntque, hanc urbi romanae felicitatem. Nam quum ad vos respicio, aliud nihil optare possum quam quod apud Deos dicitur victor Carthaginis precatus, ut scilicet in eo statu rempublicam servarent in quo tunc esset, quod nullus melior inveniretur. Ita ego precor, ut in eo statu vobis rempublicam servent, in quo eam vos adhuc nutantem collocavistis. Haec epistola probat, Pupienum eundem esse qui a plerisque Maximus dicitur nomine paterno. Siquidem per haec tempora, apud Graecos non facile Pupienus, apud Latinos non facile Maximus inveniatur: et ea quae sunt gesta contra Maximinum, modo a Pupieno, modo a Maximo acta dicantur. Sed Fortunatiano credamus, qui dicit Pupienum dictum nomine suo, cognomine vero paterno Maximum, ut omnium stupore legentibus aboliti videantur.

TREBELLII POLLIONIS

VALERIANUS

PATER ET FILIUS (*)

Valerianus imperator, nobilis genere, patre Valerio, censor antea, et per dignitatum omnes gradus suis temporibus ad maximum in terris culmen ascendens, cuius per annos LXX, vita laudabilis in eam conscenderat gloriam, ut per omnes honores et magistratus insigniter gestos, imperator fieret: non, ut solet, tumultuario populi concursu, non militum strepitu, sed iure meritorum, et quasi ex totius orbis una sententia. Denique si data esset omnibus potestas promendi arbitrii quem imperatorem vellent, alter non esset delectus. Et ut sciatur quanta vis in Valeriano meritorum fuerit publicorum, ponam senatusconsulta, quibus animad-

(*) Antequam imperium ad Valerianum deferretur, quinque et decem omnino imperatores Gordianos sunt consecuti, quorum tamen vitae in hac Historia Augusta desiderantur. Sunt qui putent, quum horum quoque principum vitae a Capitolino vel Spartiano litteris traditae fuerint, ideo a pio viro qui Historiae Augustae corpus congregavit, omissas, quod aut Deciorum rebus permiscerentur, aut ad ipsos Decios pertinerent, qui infestissimos se se christiano nomini praebuere. Ceterum Gordianos inter et Valerianum hi omnes imperatores sunt appellati: I. Imp. Caes. Marcus Augustus. II. Imp. Caes. Severus Hostilianus Augustus. III. Imp. Caes. M. Iulius Philippus Aug. IV. M. Iulius Philippus Caesar. Aug. F. Cos. princ. iuventutis *(Iunior)*. V. Imp. Caes. Iotapianus Aug. VI. Imp. Caes. Marinus Aug. VII. Imp. Caes. Messius Quintus Traianus Decius Aug. VIII. Imp. Caes. Q. Herennius Etruscus Messius Decius Aug. Decii Aug. F. IX. Imp. Caes. C. Valens Hostilianus Messius Aug. X. Imp. Caes. Lucius Priscus Aug. XI. Imp. Caes. Iulius Valens Licinianus Aug. XII. Imp. Caes. C. Vibius Trebonianus Gallus Aug. XIII. Imp. Caes. Vibius Volusianus Aug. Galli Aug. F. XIV. Imp. Caes. Hostilianus Perpenna Aug. XV. Imp. Caes. C. Iulius Aemilianus Aug.

De iis videsis Zosimum, Zonaram, Aurelium Victorem, aliosque.

vertant omnes quid de illo semper amplissimus ordo iudicaverit. Duobus Deciis consulibus, VI. Calendarum novembrium die: quum ob imperatorias literas in aede Castorum senatus haberetur, ireturque per sententias singulorum cui deberet censura deferri, (nam id Decii posuerant in senatus amplissimi potestate) ubi primum praetor edixit: *Quid vobis videtur, Patres conscripti, de censore deligendo?* atque eum qui erat princeps quum senatus sententiam rogasset, absente Valeriano: (nam ille in procinctu suo cum Decio tunc agebat) omnes una voce dixerunt, interrupto more dicendae sententiae: *Valeriani vita censura est. Ille de omnibus iudicet qui est omnibus melior. Ille de senatu iudicet qui nullum habet crimen. Ille de vita nostra sententiam ferat cui nihil potest obiici. Valerianus a prima pueritia censor fuit. Valerianus in tota vita sua fuit censor. Prudens senator, modestus senator, gravis senator. Amicus bonorum, inimicus tyrannorum, hostis criminum, hostis vitiorum. Hunc censorem omnes accipimus, hunc imitari omnes volumus. Primus genere, nobilis sanguine, emendatus vita, doctrina clarus, moribus singularis, exemplum antiquitatis.* Quae quum essent saepius dicta, addiderunt, *omnes;* atque ita discessum est. Hoc senatusconsultum ubi Decius accepit, omnes aulicos convocavit, ipsum etiam Valerianum praecepit rogari: atque in conventu summorum virorum, recitato senatusconsulto: *Felicem te*, inquit, *Valeriane, totius senatus sententia, imo animis atque pectoribus! totius orbis humani suscipe censuram, quam tibi detulit romana respublica: quam solus mereris, iudicaturus de moribus nostris. Tu aestimabis qui manere in curia debeant: tu equestrem ordinem in antiquum statum rediges: tu censibus modum pones: tu vectigalia firmabis: divides statum: respublicas recensebis: tibi legum scribendarum auctoritas dabitur: tibi de ordinibus militum iudicandum est: tu arma respicies: tu de nostro Palatio, tu de iudicibus, tu de praefectis eminentissimis iudicabis: excepto denique praefecto urbis Romae, exceptis consulibus ordinariis, et sacrorum rege, ac maxima virgine Vestalium, (si tamen incorrupta permanebit) de omnibus sententias feres. Laborabunt autem etiam illi ut tibi placeant, de quibus non potes iudicare.* Haec Decius. Sed Valeriano sententia huiusmodi fuit: *Quaeso sanctissime imperator, ne ad hanc me necessitatem alliges, ut ego iudicem de populo, de militibus, de senatu, de omni penitus orbe, iudicibus, et tribunis, ac ducibus. Haec sunt propter quae Augustum nomen tenetis; apud vos censura desedit: non*

potest hoc implere privatus. Veniam igitur eius honoris peto, cui vita impar est, impar est confidentia; cui tempora sic repugnant, ut censuram, hominum natura non quaerat. Poteram multa alia et senatusconsulta, et iudicia principum de Valeriano proferre, nisi et vobis pleraque nota essent, et puderet altius virum extollere, qui fatali quadam necessitate superatus est. Victus est enim a Sapore rege Persarum, dum ductu cuiusdam sui ducis, cui summam omnium bellicarum rerum agendarum commiserat, seu fraude, seu adversa fortuna, in ea esset loca deductus, ubi nec vigor nec disciplina militaris, quin caperetur, quidquam valere potuit. Captus igitur, in ditionem Saporis pervenit: quem quum gloriosae victoriae successu, minus honorifice quam deceret, superbo et elato animo detineret, atque cum Romanorum rege, ut vili et abiecto mancipio loqueretur, literas ab amicis regibus, qui et ei contra Valerianum faverant, plerasque missas accepit, quarum seriem Iulius refert: *Sapori, rex regum Belsolus: si scirem posse aliquando Romanos penitus vinci, gauderem tibi de victoria quam praefers. Sed quia vel fato vel virtute gens illa plurimum potest, vide ne, quod senem imperatorem cepisti, et id quidem fraude, male tibi cedat, posterisque tuis. Cogita quantas gentes Romani ex hostibus suas fecerint a quibus saepe victi sunt. Audivimus certe quod Galli eos vicerint, et ingentem illam civitatem incenderint. Certe Galli Romanis serviunt. Quid? Afri eos nonne vicerunt? Certe serviunt Romanis. De longioribus exemplis, et fortasse ignotioribus nihil dico. Mithridates Ponticus totam Asiam tenuit. Certe victus est, certe Asia Romanorum est. Si meum consilium requiris, utere occasione pacis, et Valerianum suis redde: ego gratulor felicitati tuae, si tamen illa uti tu scias.* Balerus rex Cadusiorum sic scripsit: *Remissa mihi auxilia integra et incolumia, gratanter accepi; sed captum Valerianum principem principum non satis gratulor: magis gratularer si redderetur. Romani enim graviores tunc sunt quando vincuntur. Age igitur ut prudentem decet: nec fortuna te inflet quae multos decepit. Valerianus et filium imperatorem habet et nepotem Caesarem, et quid? Habet et omnem orbem illum romanum qui contra te totus insurget. Redde igitur Valerianum, et fac cum Romanis pacem, nobis etiam ob gentes Ponticas profuturam.* Artabasdes rex Armeniorum talem ad Saporem epistolam misit: *In partem gloriae venio; sed vereor ne non tam viceris quam bella severis. Valerianum et filius repetet, et nepos, et duces romani, et omnis Gallia, et omnis*

Africa, et omnis Hispania, et omnis Italia, et omnes gentes quae sunt in Illyrico, atque in Oriente et in Ponto, quae cum Romanis consentiunt, aut Romanorum sunt. Unum ergo senem cepisti, et omnes gentes orbis terrarum infestissimas tibi fecisti: fortassis et nobis, qui auxilia misimus, qui vicini sumus, qui semper vobis inter vos pugnantibus laboramus. Bactriani, et Hiberi, et Albani, et Tauroscythae Saporis literas non receperunt; sed ad romanos duces scripserunt, auxilia pollicentes ad Valerianum de captivitate liberandum. Sed Valeriano apud Persas consenescente, *Odenatus Palmyrenus*, collecto exercitu rem romanam prope in pristinum statum reddidit. Cepit regis thesauros, cepit etiam, quas thesauris cariores habent reges Parthici, concubinas. Quare magis reformidans rómanos duces Sapor, timore Balistae atque Odenati, in regnum suum ocius se recepit. Atque hic interim finis belli fuit persici. Haec sunt digna cognitu de Valeriano: nunc ad Valerianum minorem revertar.

TREBELLII POLLIONIS

VALERIANUS IUNIOR

Valerianus Iunior, alia quam Gallienus matre genitus, forma conspicuus, verecundia probabilis, eruditione pro aetate clarus, moribus periucundus, atque a fratris dissolutione seiunctis, a patre absente Caesar est appellatus, a fratre (ut Celestinus dicit) Augustus, nihil habet praedicabile in vita, nisi quod est nobiliter natus, educatus optime, et miserabiliter interemptus. Et quoniam scio errare plerosque, qui Valeriani imperatoris titulum in sepulcro legentes, illius Valeriani redditum putant corpus, qui a Persis est captus; ne ullus error obrepat, mittendum in litteras censui, hunc Valerianum circa Mediolanum sepultum, addito titulo, Claudii iussu, *Valerianus imperator.* Non puto plus aliquid vel de maiore Valeriano, vel de iuniore requirendum. Et quoniam vereor ne modum voluminis transeam, si Gallienum Valeriani filium, de quo iam nobis multus sermo fuit, vel Sallonium filium etiam Gallieni, qui et Gallienus dictus est, huic libro adiungam, ad aliud volumen transeam. Semper enim me vobis dedidi et famae, cui negare nihil debeo neque possum.

TREBELLII POLLIONIS

GALLIENI DUO

Capto Valeriano (enimvero unde incipienda est Gallieni vita, nisi ab eo praecipue malo quo eius vita depressa est?) nutante republica, quum Odenatus iam Orientis cepisset imperium, et Gallienus comperta patris captivitate gauderet; vagabantur exercitus, murmurabant duces, erat ingens omnibus moeror quod imperator romanus in Perside serviliter teneretur. Gallieno igitur et Volusiano consulibus, Macrianus et Balista in unum coëunt, exercitus reliquias convocant; et quum romanum in Oriente nutaret imperium, quem facerent imperatorem requirunt, Gallieno tam negligenter se agente, ut eius ne mentio quidem apud exercitum fieret. Denique quum pluries eius rei causa convenissent, placuit ut Macrianum cum filiis suis imperatores dicerent, ac rempublicam defensandam capesserent. Sic igitur imperium delatum est Macriano. Et causae Macriano imperandi cum filiis hae fuerunt. Primum, quod nemo eo tempore sapientior ducum habebatur, nemo ad res gerendas aptior: deinde ditissimus, et qui privatis posset fortunis publica explere dispendia. Huc accedebat, quod liberi eius, fortissimi iuvenes, tota mente in bellum ruebant, ut essent legionibus exemplo ad omnia militaria. Macrianus ergo undique collectis exercitibus, Orientis partes petiit: atque ut posset late sibi delatum defendere et tueri imperium, bellum sic instruxit, atque copias sic paravit, ut esset omnium circumspectus quae contra eum poterant cogitari. Idem Macrianus Pisonem, unum ex nobilibus principibus senatus, ad Achaiam destinavit ob hoc ut Valentem, qui illic proconsulari imperio rempublicam gubernabat, opprimeret. Sed Valens, comperto quod Piso contra se veniret, sumsit imperium. Piso igitur in Thessaliam se recepit: ubi, missis a Valente militibus

compluribus, interfectus est: ipse quoque imperator appellatus cognomento Thessalicus. Sed Macrianus, retento in Oriente uno ex filiis, pacatis tamen rebus, Asiam primum venit, deinde Illyricum petiit; in Illyrico cum Aureolo imperatore, qui contra Gallienum imperium sumpserat, duce Domitiano nomine, manum conseruit, unum ex filiis secum habens, et triginta millia militum ducens. Sed victus est Macrianus cum filio Macriano nomine, deditusque omnis exercitus Aureolo imperatori. Turbata interim republica totoque penitus orbe terrarum, ubi Odenatus comperit Macrianum cum filio interemptum, regnare Aureolum, Gallienum remissius agere, festinavit ad alterum filium Macriani, quum exercitus hoc daret fortuna capiendum. Sed ii qui erant cum filio Macriani, Quieto nomine, consentientes Odenato, auctore praefecto Macriani Balista, iuvenem occiderunt, missoque per murum corpore, Odenato se omnes statim dediderunt. Totius prope igitur Orientis factus est Odenatus imperator, quum Illyricum teneret Aureolus, Romam Gallienus. Idem Balista multos Emissenos, ad quos confugerant Macriani milites, cum Quieto et thesaurorum custode interfecit, ita ut civitas paene deleretur. Odenatus inter haec, quasi Gallieni partes ageret, cuncta eidem nuntiari ex veritate faciebat. Sed Gallienus cognito quod Macrianus cum suis liberis esset occisus, quasi securus rerum, ac patre iam recepto, libidini ac voluptati se dedidit. Ludos circenses, ludosque scenicos, ludos gymnicos, ludicram etiam venationem, et ludos gladiatorios dedit: populumque quasi victorialibus diebus ad festivitatem ac plausum vocavit. Et quum plerique patris eius captivitatem moererent, ille specie decoris, quod pater eius virtutis studio deceptus videretur, supra modum laetatus est. Constabat autem censuram parentis eum ferre non potuisse, votivumque illi fuisse, quod imminentem cervicibus suis gravitatem patriam non haberet. Per idem tempus Aemilianus apud Aegyptum sumsit imperium, occupatis horreis multa oppida malo famis pressit. Sed hunc dux Gallieni Theodotus conflictu habito cepit, atque imperatori Gallieno vivum transmisit. Aegyptus enim data Aemiliano per Transthebaitanos milites, quum Gallienus in luxuria et improbitate persisteret. Quumque ludibriis et helluationi vacaret, neque aliter rempublicam regeret quam quum pueri fingunt per ludibria potestates, Galli quibus insitum est, esse leves ac degenerantes a civitate romana, et luxuriosos principes ferre non posse, Postumium ad imperium vocarunt: exercitibusque consentientibus, qui occupatum

imperatorem libidinibus sentiebant querebanturque. Contra hunc Theodotus exercitum duxit: quumque urbem, in qua erat, Postumius obsidere coepisset, decernentibus Gallis, Gallienus muros circumiens sagitta ictus est; nam et per annos septem Postumius imperavit, et Gallias ab omnibus circumfluentibus barbaris validissime vindicavit. His coactus malis Gallienus, pacem cum Aureolo facit, oppugnandi Postumii studio, longoque bello tracto, per diversas obsidiones ac proelia, rem modo feliciter, modo infeliciter gessit. Accesserat praeterea his malis quod Scythae Bithyniam invaserant, civitatesque deleverant. Denique Astacum, quae postea Nicomedia dicta est, incensam graviter vastaverunt. Denique quasi coniuratione totius mundi, concussis orbis partibus, etiam in Sicilia quasi quoddam servile bellum exstitit, latronibus evagantibus, qui vix oppressi sunt. Et haec omnia Gallieni contemptu fiebant. Neque enim quidquam est ad audaciam malis ad spem bonorum bonis promptius, quam quum vel malus timetur, vel dissolutus contemnitur imperator. Gallieno et Faustino consulibus, inter tot bellicas clades etiam terraemotus gravissimus fuit, et tenebrae per multos dies. Auditum praeterea tonitruum, terra mugiente, non Iove tonante: quo motu multae fabricae devoratae sunt cum habitatoribus: multi terrore mortui: quod quidem malum tristius in Asiae urbibus fuit. Mota est et Roma, mota et Lybia; hiatus terrae plurimis in locis fuerunt quum aqua salsa in fossis appareret. Maria etiam multas urbes occuparunt. Pax igitur Deûm quaesita, inspectis Sibyllae libris, factumque Iovi Salutari, ut praeceptum fuerat, sacrificium. Nam et pestilentia tanta exstiterat, vel Romae, vel in Achaicis urbibus, ut uno die quinque millia hominum pari morbo perirent. Saeviente fortuna quum hinc terraemotus, inde hiatus soli, ex diversis partibus pestilentia orbem romanum vastaret, capto Valeriano, Gallis parte maxima obsessis, quum bellum Odenatus inferret, quum Aureolus perurgeret Illyricum, quum Aemilianus Aegyptum occupasset: Gothi et Clodius, de quo dictum est superius, occupatis Thraciis Macedoniam vastarunt, Thessalonicam obsederunt, neque usquam quies mediocriter salutem ostentare visa est: quae omnia contemptu, ut saepius diximus, Gallieni fiebant, hominis luxuriosissimi, et si esset securus, ad omne dedecus paratissimi. Pugnatum est in Achaia Macriano duce contra eosdem Gothos; unde victi per Achaeos recesserunt. Scythae autem, hoc est pars Gothorum, Asiam vastabant. Tunc etiam templum Dianae Ephesiae dispoliatum et in-

censum est: cuius opes, fama in populos satis notae. Pudet numerare inter haec tempora quum ista gererentur, quae *saepe* Gallienus malo generis humani quasi per iocum dixerit. Nam quum ei nuntiatum esset, Aegyptum descivisse, dixisse fertur: *Quid? sine lino Aegyptio esse non possumus?* Quum autem vastatam Asiam, et elementorum concursionibus, et Scytharum incursionibus comperisset: *Quid*, inquit, *sine aphronitris esse non possumus?* Perdita Gallia, arrisisse ac dixisse perhibetur: *Non sine trabeatis sagis tuta respublica est?* Sic denique de omnibus partibus mundi, quum eas emitteret, quasi detrimentis vilium ministeriorum videretur affici, iocabatur. Ac ne quid mali deesset Gallieni temporibus, Byzantiorum civitas, clara navalibus *bellis*, claustrum Ponticum, per eiusdem Gallieni milites ita omnis vastata est, ut prorsus nemo superesset. Denique nulla vetus familia apud Byzantios invenitur, nisi si quis, peregrinatione vel militia occupatus, evasit, qui antiquitatem generis nobilitatemque repraesentet. Contra Postumium igitur Gallienus cum Aureolo et Clodio duce, qui postea imperium obtinuit, principe generis Constantii Caesaris nostri, bellum incepit: et quum multis auxiliis Postumius iuvaretur Celticis ac Francicis, in bellum cum Victorino processit, cum quo imperium participaverat. Victrix Gallieni pars fuit, pluribus proeliis eventuum ratione decursis. Erat enim in Gallieno subitae virtutis audacia; nam aliquando iniuriis graviter movebatur. Denique ad vindictam Byzantiorum processit: et quum non putaret recipi se posse muris; receptus alio die, omnes milites inermes, armatorum corona circumdatos interemit, fracto foedere quod promiserat. Per eadem tempora etiam Scythae, in Asia romanorum ducum virtute ac ductu vastati, ad propria recesserunt. Interfectis sane militibus apud Byzantium, Gallienus quasi magnum aliquid gessisset, Romam cursu rapido convolavit: convocatisque Patribus, decennia celebravit, novo genere ludorum, nova specie pomparum, exquisito genere voluptatum. Iam primum, inter togatos Patres, et equestrem ordinem, albatos milites, et omni populo praeeunte, servis etiam prope omnium, et mulieribus, cum cereis facibus et lampadibus praecedentibus, Capitolium petiit. Processerunt etiam altrinsecus centeni albi boves, cornibus auro iugatis, et dorsualibus sericis discoloribus praefulgentes: agnae candentes ab utraque parte ducentae; praecesserunt et decem elephanti, qui tunc erant Romae: mille ducenti gladiatores pompaliter ornati, cum auratis vestibus matronarum; mansuetae ferae

diversi generis ducentae, ornatu quam maximo affectae: carpenta cum mimis et omni genere histrionum: pugiles sacculis, non veritate pugilantes. Cyclopea etiam luserunt omnes apenarii, ita ut miranda quaedam et stupenda monstrarent. Omnes viae ludis strepituque et plausibus personabant: ipse medius cum picta toga et tunica palmata inter Patres (ut diximus) omnibus sacerdotibus praetextatis, Capitolium petiit. Hastae auratae altrinsecus quingenae, vexilla centena, et praeter ea quae collegiorum erant, dracones, et signa templorum omniumque legionum ibant. Ibant praeterea gentes simulatae, ut Gothi, Sarmatae, Franci, Persae; ita ut non minus quam ducenti singulis globis ducerentur. Hac pompa homo ineptus eludere se credidit populum romanum; sed, ut sunt Romanorum facetiae, alius Postumio favebat, alius Regilliano, alius Aureolo, alius Aemiliano, alius Saturnino; nam et ipse iam imperare dicebatur. Inter haec ingens querela de patre: quem inultum filius liquerat, et quem externi utcumque vindicaverant. Nec tamen Gallienus ad talia movebatur, obstupefacto voluptatibus corde; sed ab iis qui circum eum erant requirebat: *Ecquid habemus in prandio? ecquae voluptates paratae sunt? et qualis cras erit coena? quales Circenses?* Sic confecto itinere, celebratisque hecatombis, ad domum regiam rediit: conviviisque et epulis depulsis, alios dies voluptatibus publicis deputabat. Praetereundum non est haud ignobile facetiarum genus; nam quum rex Persarum, quasi captivorum, per pompam (rem ridiculam) duceretur, quidam scurrae miscuerunt se Persis, diligentissime scrutantes omnia, atque uniuscuiusque vultum mira inhiatione mirantes: a quibus quum quaereretur, quidnam agerent illa solertia; illi responderunt, *Patrem principis quaerimus.* Quod quum ad Gallienum pervenisset, non pudore, non moerore, non pietate commotus est, scurrasque iussit vivos exuri: quod populus factum tristius quam quisquam existimaret, tulit: milites vero ita doluerunt, ut non multo post vicem redderent. Gallieno et Saturnino consulibus, Odenatus rex Palmyrenorum obtinuit totius Orientis imperium; idcirco praecipue, quod se fortibus factis dignum tantae maiestatis infulis declaravit: Gallieno aut nullas, aut luxuriosas, aut ineptas et ridiculas res agente. Denique Odenatus statim bellum Persis in vindictam Valeriani, quam eius filius negligebat, indixit. Nisibin et Carras statim occupat, tradentibus sese Nisibenis atque Carrenis, et increpantibus Gallienum. Nec defuit tamen reverentia Odenati circa Gallienum; nam captos

satrapas, insultandi prope gratia et ostentandi sui ad eum misit: qui quum Romam deducti essent, vincente Odenato triumphavit Gallienus, nulla mentione patris facta: quem nec inter Deos quidem, nisi coactus, retulit, quum mortuum audisset, sed adhuc viventem; nam de illius morte falso comperérat. Odenatus autem ad Ctesiphontem Parthorum multitudinem obsedit: vastatisque circum omnibus locis, innumeros homines interemit. Sed quum satrapae omnes ex omnibus regionibus illuc, defensionis communis gratia, convolassent, fuerunt longa et varia proelia; longior tamen romana victoria: et quum nihil aliud ageret, nisi ut Valerianum Odenatus liberaret, instabat quotidie, ac locorum difficultatibus, in alieno solo, imperator optimus, laborabat. Dum haec apud Persas geruntur, Scythae in Cappadociam pervaserunt: illic captis civitatibus, bello etiam vario diu acies ad Bithyniam contulerunt. Quare milites iterum, de novo imperatore faciendo cogitaverunt: quos omnes Gallienus more suo, quum placare atque in gratiam suam reducere non posset, occidit. Quum tamen sibi milites dignum principem quaererent, Gallienus apud Athenas ἄρχων erat, id est summus magistratus, vanitate illa, qua et civis adscribi desiderabat, et sacris omnibus interesse: quod neque Hadrianus in summa felicitate, neque Antoninus in adulta fecerat pace; quum tanto studio graecarum docti fuerint litterarum, ut raro aliquibus doctissimis, magnorum arbitrio, cesserint virorum. Areopagitarum praeterea cupiebat ingeri numero, contempta prope republica. Fuit enim Gallienus (quod negari non potest) oratione, poëmate, atque omnibus artibus clarus. Huius est illud epithalamium, quod inter centum poëtas praecipuum fuit. Nam quum fratrum suorum filios coniugaret, et omnes poëtae graeci latinique epithalamia dixissent, idque per dies plurimos, quum ille manus sponsorum teneret, ut quidam dicunt, saepius ita dixisse fertur:

Ite, ait, o pueri, pariter sudate medullis
Omnibus inter vos: non murmura vestra columbae,
Brachia non hederae, non vincant oscula conchae.

Longum est eius versus orationesque connectere, quibus suo tempore, tam inter poëtas quam inter rhetores emicuit. Sed aliud in imperatore quaeritur, aliud in oratore vel poëta flagitatur. Laudatur sane eius optimum factum; nam consulto Valeriani fratris sui et Lucilli propinqui, ubi comperit ab Odenato Persas vastatos, redactam Nisibin et Carras in potestatem romanam, omnem Mesopotamiam nostram, denique Ctesiphontem esse perventum, fugisse

regem, captos satrapas, plurimos Persarum occisos: Odenatum, participato imperio Augustum vocavit, eiusque monetam qua Persas captos traheret, cudi iussit, quod et senatus et urbs, et omnis aetas gratanter accepit. Fuit praeterea idem ingeniosissimus, cuius ostendentia acumen pauca libet ponere. Nam quum taurum ingentem in arenam misisset, exissetque ad eum feriendum venator, neque perductum decies potuisset occidere, coronam venatori misit: mussantibusque cunctis, quid rei esset quod homo ineptissimus coronaretur; ille per curionem dici iussit: *Taurum toties non ferire difficile est.* Idem, quum quidam gemmas vitreas pro veris vendidisset eius uxori, atque illa, re prodita, vindicari vellet, surrigi, quasi ad leonem, venditorem iussit: deinde e cavea caponem emittit: mirantibusque cunctis rem tam ridiculam, per curionem dici iussit: *Imposturam fecit, et passus est:* deinde negotiatorem dimisit. Occupato tamen Odenato bello persico, et Gallieno rebus ineptissimis, ut solebat, incumbente, Scythae navibus factis Heracleam pervenerunt, atque inde cum praeda in solum proprium reverterunt, quamvis multi naufragio perierint, navali bello superati. Per idem tempus Odenatus, insidiis consobrini sui, interemptus est cum filio Herode, quem et ipsum imperatorem appellaverat. Tum Zenobia uxor eius, quod parvuli essent filii eius qui supererant, Herennius et Timolaus, ipsa suscepit imperium, diuque rexit non muliebriter, neque more foemineo; sed non solum Gallieno virago melius imperare potuisset, verum etiam multis imperatoribus fortius atque solertius. Gallieno sane ubi nuntiatum, Odenatum interemptum, bellum Persis ad seram nimis vindictam patris paravit, collectisque per Heraclianum ducem militibus, solertis principis rem gerebat: qui tamen Heraclianus, quum contra Persas profectus esset, a Palmyrenis victus, omnes quos paraverat milites, perdidit; Zenobia Palmyrenis et Orientalibus plerisque viriliter imperante. Inter haec Scythae per Euxinum navigantes, Istrum ingressi, multa gravia in solo romano fecerunt: quibus compertis, Gallienus Cleodamum et Athenaeum Byzantios, instaurandis urbibus muniendisque, praefecit: pugnatumque est circa Pontum, et a Byzantiis ducibus victi sunt barbari. Veneriano item duce, navali bello Gothi superati sunt: tum ipse Venerianus militari periit morte. Atque inde Cyzicum et Asiam, deinceps Achaiam omnem vastaverunt, et ab Atheniensibus duce Dexippo, scriptore horum temporum, victi sunt: unde pulsi per Epirum, Acarnaniam, Boeotiam, pervagati sunt. Gallienus

interea vix excitatus publicis malis, Gothis vagantibus per Illyricum occurrit, et fortuito plurimos interemit: quo comperto, Scythae facta carragine per montem Gessacem fugere sunt conati. Omnes inde Scythas Martianus varia bellorum fortuna agitavit: quae omnes Scythas ad rebellionem excitarunt. Et haec quidem Heracliani ducis erga rempublicam devotio fuit. Verum quum Gallieni tantam improbitatem ferre non possent, consilium inierunt Martianus et Heraclianus, ut alter eorum imperium caperet: et Claudius quidem (ut suo dicemus loco) vir omnium optimus, electus est, qui consilio non adfuerat, eaque apud cunctos reverentia, ut dignus videretur imperio, quemadmodum postea comprobatum est. Is enim est Claudius, a quo Constantius, vigilantissimus Caesar, originem ducit. Fuit eiusdem socius in appetendo imperio quidam Ceronius sive Cecropius, dux Dalmatarum, qui eos et urbanissime et prudentissime adiuvit. Sed quum imperium capere vivo Gallieno non possent, huiusmodi eum insidiis appetendum esse duxerunt, ut labem improbissimam malis fessa republica, a gubernaculis humani generis dimoverent, ne diutius theatro et Circo, addicta republica per voluptatum deperiret illecebras. Insidiarum genus fuit tale. Gallienus ab Aureolo qui principatum invaserat, dissidebat, sperans quotidie gravem et intolerabilem tumultuarii imperatoris adventum. Hoc scientes Martianus et Cecropius, subito Gallieno iusserant nuntiari, Aureolum iam venire. Ille igitur militibus congregatis, quasi certum processit ad proelium; atque ita missis percussoribus interemptus est. Et quidem Cecropii, Dalmatarum ducis, gladio Gallienus dicitur esse percussus, ut quidam ferunt, circa Mediolanum: ubi continuo et frater eius Valerianus est interemptus, quem multi Augustum, multi Caesarem, multi neutrum fuisse dicunt: quod verisimile non est. Siquidem capto iam Valeriano, scriptum invenimus in fastis: *Valeriano imperatore consule.* Quis igitur alius potuit esse Valerianus, nisi Gallieni frater? Constat de genere; non satis tamen constat de dignitate, vel ut coeperunt alii loqui, de maiestate. Occiso igitur Gallieno seditio ingens militum fuit, quum spe praedae ac publicae vastationis, imperatorem sibi utilem, necessarium, fortem, efficacem, ad invidiam faciendam, dicerent raptum. Quare consilium principum fuit ut milites, eius, quo solent placari genere, sedarentur. Promissis itaque per Martianum aureis vicenis, et acceptis, (nam praesto erat thesaurorum copia). Gallienum tyrannum militari iudicio in fastos publicos retulerunt.

Sic militibus sedatis Claudius, vir sanctus ac iure venerabilis, et bonis omnibus carus, amicus patriae, amicus legibus, acceptus senatui, populo bene cognitus, accepit imperium. Haec vita Gallieni fuit breviter a me litteris intimata, qui natus abdomini et voluptatibus, dies ac noctes vino et stupris perdidit: orbem terrarum per triginta prope tyrannos vastari fecit, romanum dehonestantes imperium; ita ut etiam mulieres illo melius imperarent. Ac ne eius praetereatur miseranda solertia, veris tempore cubicula de rosis fecit, de pomis castella composuit, uvas triennio servavit: hieme summa, melones exhibuit: mustum, quemadmodum toto anno haberetur, docuit: ficos virides, et poma ex arboribus recentia, semper alienis mensibus praebuit: mantilibus aureis semper stravit: gemmata vasa fecit, eademque aurea: crinibus suis auri scobem aspersit: radiatus saepe processit, cum chlamyde purpurea, gemmatisque fibulis et aureis Romae visus est, ubi semper togati principes videbantur: purpuream tunicam aureatamque virilem, eandemque manicatam habuit: gemmato balteo usus est: caligas gemmatas annexuit, quum campagos reticulos appellaret. Convivatus in publico est: congiariis populum mollivit: senatui sportulam sedens erogavit. Matronas ad consulatum suum rogavit, iisdemque manum sibi osculantibus, quaternos aureos sui nominis dedit. Ubi de Valeriano patre comperit quod captus esset, id quod philosophorum optimus de filio amisso dixisse fertur: *Sciebam me genuisse mortalem;* dixit ille: *Sciebam patrem meum esse mortalem.* Nec defuit Annius Cornicula qui eum quasi constantem principem falso sua voce laudaret; peior tamen ille qui credidit. Saepe ad tibicinem processit: ad organum se recepit, quum processui et recessui cani iuberet. Lavit ad diem, septimo aestate vel sexto: hieme secundo vel tertio. Bibit in aureis semper poculis, aspernatus vitrum, dicens nil esse eo communius. Semper vina variavit: neque unquam in uno convivio ex uno vino duo pocula bibit. Concubinae in eius tricliniis saepe accubuerunt. Mensam secundam scurrarum et mimorum semper prope habuit. Quum iret ad hortos nominis sui, omnia palatina officia sequebantur. Ibant et praefecti et magistri officiorum omnium: adhibebantur et conviviis et natationibus: lavabant etiam simul cum principe: admittebantur saepe etiam mulieres: cum ipso pulchrae et puellae, et cum illis anus deformes: et iocari se dicebat, quum orbem terrarum undique perdidisset. Fuit tamen nimiae crudelitatis in milites; nam et terna millia, et quaterna militum, singulis diebus occidit. Sta-

tuam sibi maiorem colosso fieri praecepit Solis habitu; sed ea imperfecta periit. Tam magna denique coeperat fieri, ut duplex ad colossum videretur. Poni autem illam voluerat in summo Esquiliarum monte, ita ut hastam teneret, per cuius caput infans ad summum posset ascendere. Sed et Claudio et Aureliano deinceps stulta res visa est: siquidem etiam equos et currum fieri iusserat pro qualitate statuae, atque in acutissima base poni. Porticum Flaminiam usque ad pontem Milvium et ipse paraverat ducere, ita ut tetrastiche fieret, ut autem alii dicunt, pentastiche: ita ut primus ordo pilas haberet, et ante se columnas cum statuis, secundus et tertius, et deinceps διὰ τεσσάρων columnas. Longum est eius cuncta in litteras mittere: quae qui volet scire, legat Palfurium Suram, qui Ephemeridas eius vitae composuit. Nos ad Saloninum revertamur.

DE SALONINO GALLIENO

Saloninus hic Gallieni filius fuit, nepos Valeriani, de quo nihil est quod dignum in litteras mittatur, nisi quod nobiliter natus, educatus regie, occisus deinde non sua sed patris causa. De huius nomine magna est ambiguitas; nam multi eum Gallienum, multi Saloninum in historiis prodiderunt. Et qui Saloninum, idcirco quod apud Salonas natus esset, cognominatum ferunt: qui autem Gallienum, patris nomine cognominatum, et avi Gallieni, summi quondam in republica viri. Fuit denique hactenus statua in pede montis Romulei, hoc est ante Sacram viam, intra templum Faustinae advecta ad arcum Fabianum, quae haberet inscriptum, *Gallieno iuniori, Salonino additum*: ex quo eius nomen intelligi poterit. Transisse decennium imperium Gallieni satis clarum est: quod idcirco addidi, quia multi eum imperii sui primo anno periisse dixerunt. Fuisse autem et alias rebelliones sub eodem, proprio dicemus loco: siquidem placuit triginta tyrannos uno volumine includere; idcirco quod nec multa de his dici possunt, et in Gallieni vita pleraque iam dicta sunt. Et haec quidem de Gallieno hoc interim libro dixisse sufficiat; nam et multa iam in Valeriani vita, in libro qui de triginta tyrannis inscribendus est, iam loquemur, quae iterari ac saepius dici minus utile videbatur. Huc accedit quod

quaedam etiam studiose praetermisi, ne eius posteri multis rebus editis laederentur. Scis enim ipse quales homines cum iis qui aliqua de maioribus eorum scripserint, quantum gerant bellum: nec ignota esse arbitror, quae dixit Marcus Tullius in Hortensio, quem ad exemplum Protreptici scripsit. Unum ponam tamen quod iucunditatem quandam, sed vulgarem habuit, morem tamen novum fecit. Nam quum cingula sua plerique militantium qui ad convivium venerant, ponerent hora convivii: Saloninus puer, sive Gallienus, his auratos constellatosque balteos rapuisse perhibetur: et quum esset difficile in aula Palatina requirere quod periisset, ac taciti militares viri detrimenta pertulissent; postea rogati ad convivium, cincti accubuerunt. Quumque ab his quaereretur, cur non solverent cingulum; respondisse dicuntur: *Salonino deferimus:* atque hinc tractum morem, ut deinceps cum imperatore cincti discumberent. Negare non possum aliunde plerisque videri huius rei ortum esse morem. Dicunt enim militare prandium (quod dictum est prandium, ab eo quod ad bellum milites paret) a cinctis initum: cui rei argumentum est quod a discinctis etiam cum imperatore coenatur. Quae idcirco posui, quia digna et memoratu videbantur et cognitu. Nunc transeamus ad triginta tyrannos, qui Gallieni temporibus, contemptu mali principis, exstiterunt. De quibus breviter et pauca dicenda sunt. Neque enim digni sunt eorum plerique ut volumen talium hominum saltem nominibus occuparetur; quamvis eorum aliqui, non parum in se virtutis habuisse videantur, multum etiam reipublicae profuisse. Tam variae item opiniones sunt de Salonini nomine; ut, qui se verius putant dicere, a matre sua Salonina appellatum esse dicant, quam is perdite dilexerit, Piparam nomine, barbaram regis filiam. Gallienus cum suis semper flavum crinem condidit. De annis autem Gallieni et Valeriani, ad imperium pertinentibus, adeo incerta traduntur: et quum quindecim annos eosdem imperasse constet, id est Gallienum usque ad quintumdecimum pervenisse, Valerianus vero sexto sit captus, alii novem annis, alii decem etiam Gallienum imperasse in litteras mittant; quum constet et decennalia Romae ab eodem celebrata, et post decennalia Gothos ab eo victos, cum Odenato pacem factam; cum Aureolo initam esse concordiam; pugnatum contra Postumium, contra Lollianum; multa etiam ab eo gesta quae ad virtutem, plura tamen quae ad dedecus pertinebant; nam et semper noctibus popinas dicitur frequentasse, et cum lenonibus, mimis, scurrisque vixisse.

TREBELLII POLLIONIS

TRIGINTA TYRANNI.

Scriptis iam pluribus libris, non historico nec diserto, sed pedestri eloquio, ad eam temporum venimus seriem, in qua per annos quibus Gallienus et Valerianus rempublicam tenuerunt, triginta tyranni occupato Valeriano magnis belli persici necessitatibus, exstiterunt; quum Gallienum non solum viri sed etiam mulieres contemtui haberent, ut suis locis probabitur. Sed quoniam tanta obscuritas eorum hominum fuit qui ex diversis orbis partibus ad imperium convolabant, ut non multa de his vel dici possint a doctioribus, vel requiri: deinde ab omnibus historicis qui graece ac latine scripserunt, ita nonnulli praetereantur, ut eorum nec nomina frequententur: postremo quum tam varie a plerisque super his nonnulla sint prodita: in unum eos libellum contuli, et quidem brevem: maxime quum vel in Valeriani, vel in Gallieni vita pleraque de his dicta, nec repetenda tamen satis constet.

I.

DE CYRIADE.

Hic patrem Cyriadem fugiens, dives et nobilis, quum luxuria sua, et moribus perditis, sanctum senem gravaret, direpta magna parte auri, argenti etiam infinito pondere, Persas petiit: atque inde Sapori regi coniunctus atque sociatus, quum hortator belli Romanis inferendi fuisset, Odenatum primum, deinde Saporem ad romanum solum traxit: Antiochia etiam capta et Caesarea, Caesarianum

nomen accepit. Atque inde vocatus Augustus, quum omnem Orientem vel virium audacia, vel terrore quateret, patrem vero interemisset (quod alii historici negant factum), ipse per insidias suorum, quum Valerianus iam ad bellum persicum veniret, occisus est. Neque plus de hoc historiae quidquam mandatum est, quod dignum memoria esse videatur: quem clarum, perfugium, et parricidium, et aspera tyrannis, et summa luxuries, litteris dederunt.

II.

DE POSTUMIO.

Hic vir in bello fortissimus, in pace constantissimus, in omni vita gravis, usqueadeo ut Saloninum filium suum eidem Gallienus in Gallia positum crederet, quasi custodi vitae et morum et actuum imperialium institutori. Sed, quantum plerique asserunt (quod eius non convenit moribus), postea fidem fregit, et occiso Salonino sumsit imperium. Ut autem verius plerique tradiderunt; quum Galli vehementissime Gallienum odissent, puerum autem apud se imperare ferre non possent, eum qui commissum regebat imperium, imperatorem appellarunt, missisque militibus adolescentem interfecerunt. Quo interfecto, ab omni exercitu et ab omnibus Gallis Postumius gratanter acceptus, talem se praebuit per annos septem, ut Gallias instauraverit, quum Gallienus luxuriae et popinis vacaret, et amore Barbarae mulieris consenesceret. Gestum est autem a Gallieno contra hunc bellum, tunc quum sagitta Gallienus est vulneratus. Siquidem nimius amor erga Postumium omnium erat in gallica gente populorum, quod submotis omnibus germanicis gentibus, romanum in pristinam securitatem revocasset imperium. Sed quum se gravissime regeret, more illo quo Galli novarum rerum semper sunt cupidi, Lolliano agente, interemptus est. Si quis sane Postumii meritum requirit, iudicium de eo Valeriani, ex hac epistola, quam ille ad Gallos misit, intelliget: *Transrhenani limitis ducem, et Galliae praesidem Postumium fecimus, virum dignissimum severitate Gallorum: praesente quo, non miles in castris, non iura in foro, non in tribunalibus lites, non in curia dignitas pereat: qui unicuique proprium et suum servet. Virum quem ego prae ceteris stupeo, et qui locum*

principis mercatur iure: de quo spero quod mihi gratias agetis. Quod si me fefellerit opinio quam de illo habeo, sciatis nusquam gentium reperiri qui possit penitus approbari. Huius filio, Postumio nomine, tribunatum Vocontiorum dedi, adolescenti, qui se dignum patris moribus reddet.

III.

DE POSTUMIO IUNIORE.

De hoc prope nihil est quod dicatur, nisi quod a patre appellatus est Caesar, ac deinceps in eius honore Augustus; cum patre dicitur interemptus, quum Lollianus in locum Postumii subrogatus, delatum sibi a Gallis sumsisset imperium. Fuit autem (quod solum memoratu dignum est) ita in declamationibus disertus, ut eius controversiae Quintiliano dicantur insertae: quem declamatorem romani generis acutissimum, vel unius capitis lectio, prima statim fronte demonstrat.

IV.

DE LOLLIANO.

Huius rebellione in Gallia Postumius, vir omnium fortissimus, interemptus est, quum iam nutante Gallieni luxuria in veterem statum romanum reformasset imperium. Fuit quidem etiam iste fortissimus, sed rebellionis intuitu minorem apud Gallos auctoritatem de suis viribus tenuit. Interemptus autem est a Victorino, Victorinae vel Victoriae filio, quae postea mater castrorum appellata est, et Augustae nomine affecta, quum ipse per se fugiens tanti ponderis molem, primum in Marium, deinde in Tetricum atque eius filium contulisset imperia. Et Lollianus quidem nonnihilum reipublicae profuit; nam plerasque Galliae civitates, nonnulla etiam castra, quae Postumius per septem annos in solo barbarico aedificaverat, quaeque interfecto Postumio, subita irruptione Germanorum, et direpta fuerant et incensa, in statum veterem reformavit: deinde a suis militibus, quod in labore nimius esset, occisus est. Ita Gallieno

perdente rempublicam, in Gallia primum Postumius, deinde Lollianus, Victorinus deinceps, postremo Tetricus (nam de Mario nihil dicimus) assertores romani nominis exstiterunt: quos omnes datos divinitus credo; ne, quum illa pestis inaudita luxuria impediretur, in aliis possidendi romanum solum Germanis daretur facultas: qui si eo genere tunc evasissent quo Gothi et Persae, consentientibus in romano solo gentibus, venerabile hoc romani nominis finitum esset imperium. Lolliani autem vita in multis obscura est, ut ipsius Postumii; sed privata virtute clari, non nobilitatis pondere, vixerunt.

V.

DE VICTORINO.

Postumius senior, quum videret multis se Gallieni viribus peti atque auxilium non solum militum, verumetiam alterius principis necessarium; Victorinum militaris industriae virum in participatum vocavit imperii, et cum eodem contra Gallienum conflixit. Quumque adhibitis ingentibus Germanorum auxiliis, diu bella traxissent, victi sunt. Tunc interfecto etiam Lolliano, solus Victorinus in imperio remansit: qui et ipse, quod matrimoniis militum et militarium corrumpendis operam daret, a quodam actuario, cuius uxorem stupraverat, composita factione Agrippinae percussus, Victorino filio Caesare a matre Victorina sive Victoria, quae *mater castrorum* dicta est, appellato: qui et ipse puerulus statim est interemptus, quum apud Agrippinam pater eius esset occisus. De hoc quod fortissimus fuerit, et praeter libidinem optimus imperator, a multis multa sunt dicta. Sed satis credimus Iulii Ateriani partem libri cuiusdam ponere, in quo de Victorino, sic loquitur: *Victorino, qui Gallias post Iunium Postumium rexit, neminem existimo praeferendum: non in virtute Traianum, non Antoninum in clementia, non in gravitate Nervam, non in gubernando aerario Vespasianum, non in censura totius vitae ac severitate militari Pertinacem vel Severum. Sed omnia haec, libido et cupiditas mulierariae voluptatis sic perdidit, ut nemo audeat virtutes eius in litteras mittere, quem constat omnium iudicio meruisse puniri.* Ergo quum id iudicii de Victorino scriptores habuerint, satis mihi videor de eius dixisse moribus.

VI.

DE VICTORINO IUNIORE.

De hoc nihil amplius in litteras est relatum, quam quod nepos Victoriae, Victorini filius fuit, et a patre vel ab avia, sub eadem hora qua Victorinus interemptus, Caesar nuncupatus est, ac statim a militibus ita occisus. Exstant denique sepulcra circa Agrippinam, brevi marmore impressa, humilia, in quibus unus est inscriptus: *Hic duo Victorini tyranni siti sunt.*

VII.

DE MARIO.

Victorino, Lolliano, et Postumio interemptis, Marius, ex fabro, ut dicitur, ferrario triduo tantum imperavit. De hoc quid amplius requiratur ignoro, nisi quod eum insigniorem brevissimum fecit imperium; nam ut consul ille qui sex pomeridianis horis consulatum suffectus tenuit, a Marco Tullio tali aspersus est ioco: *Consulem habuimus tam severum tamque censorium, ut in eius magistratu nemo pranderit, nemo coenaverit, nemo dormierit:* de hoc etiam dici posse videtur, qui una die factus est imperator, alia die visus est imperare, tertia interemptus est. Et vir quidem strenuus, ac militaribus usque ad imperium gradibus evectus: quem plerique *Mamurium*, nonnulli *Vecturium*, opificem utpote ferrarium, nuncuparunt. Sed de hoc nimis multa: de quo illud addidisse satis est, nullius manus vel ad feriendum, vel ad impellendum fortiores fuisse; quum in digitis nervos videretur habuisse, non venas. Nam et carra venientia digito salutari repulisse dicitur, et fortissimos quosque uno digito sic afflixisse, ut quasi ligni vel ferri obtusioris ictu percussi dolerent. Multa duorum digitorum allisione contrivit. Occisus est a quodam milite, qui quum eius quondam operarius in fabrili officina fuisset, contemptus est ab eodem, vel quum duxisset, vel quum imperium cepisset; addidisse haec verba dicitur interemptor: *Hic est gladius quem ipse fecisti.* Huius concio prima

talis fuisse dicitur: *Scio, commilitones, posse mihi obiici artem pristinam, cuius mihi omnes testes estis. Sed dicat quisque quod vult, utinam semper ferrum exerceam: non vino, non floribus, non mulierculis, non popinis, ut facit Gallienus, indignus patre suo et sui generis nobilitate, depeream. Ars mihi obiiciatur ferraria, dum me et exterae gentes ferrum attrectasse suis cladibus recognoscant in Italia. Denique ut omnis Alemannia omnisque Germania cum ceteris quae adiacent gentibus, romanum populum ferratam putent gentem, ut specialiter in nobis ferrum timeant. Vos tamen cogitetis velim, fecisse vos principem, qui nunquam quidquam scierit tractare, nisi ferrum. Quod idcirco dico, quia scio mihi a luxuriosissima illa peste, nihil opponi posse nisi hoc, quod gladiorum armorumque artifex fuerim.*

VIII.

DE INGENUO.

Fusco et Basso consulibus, quum Gallienus vino et popinis vacaret, cumque se lenonibus, mimis et meretricibus dederet, ac bona naturae luxuriae continuatione deperderet, Ingenuus, qui Pannonias tunc regebat, a Moesiacis legionibus imperator est dictus, ceteris Pannoniarum volentibus: neque in quoquam melius consultum reipublicae a militibus videbatur, quam quod instantibus Sarmatis creatus est imperator, qui fessis rebus mederi sua virtute potuisset. Causa autem ipsi arripiendi tunc imperii fuit, ne suspectus esset imperatoribus, quod erat fortissimus, ac reipublicae necessarius, et militibus (quod imperantes vehementer movet) acceptissimus. Sed Gallienus, ut erat nequam et perditus, ita etiam, ubi necessitas coëgisset, velox, furibundus, ferus, vehemens, crudelis: denique Ingenuum conflictu habito vicit, eoque occiso, in omnes Moesiacos, tam milites quam cives, asperrime saeviit: nec quemquam suae crudelitatis exsortem reliquit: usqueadeo asper et truculentus ut plerasque civitates vacuas a virili sexu relinqueret. Fertur sane idem Ingenuus civitate capta intrasse domum, in qua se pugione transfodit, atque ita vitam finisse, ne in tyranni crudelis potestatem veniret. Exstat sane epistola Gallieni, quam ad Celerem Verianum scripsit, qua eius nimietas crudelitatis ostenditur: quam

ego idcirco interposui, ut omnes intelligerent, hominem luxuriosum, crudelissimum esse, si necessitas postulet: *Gallienus Veriano. Non mihi satisfacies, si tantum armatos occideris, quos et fors belli interimere potuisset. Perimendum est omnis sexus virilis, si et senes atque impuberes sine reprehensione nostra occidi possent. Occidendus est quicumque male voluit, occidendus est quicumque male dixit contra me, contra Valeriani filium, contra tot principum patrem et fratrem. Ingenuus factus est imperator: lacera, occide, concide: animum meum intelligere potes, mea mente irascere qui haec manu mea scripsi.*

IX.

DE REGILLIANO.

Fati publici fuit, ut Gallieni tempore quicumque potuit, ad imperium prosiliret. Regillianus denique in Illyrico ducatum gerens, imperator est factus, auctoribus imperii Moesis, qui cum Ingenuo fuerant ante superati: in quorum parentes graviter Gallienus saevierat. Hic tamen multa fortiter contra Sarmatas gessit; sed auctoribus Roxolanis, consentientibusque militibus, et timore provincialium, ne iterum Gallienus graviora faceret, interemptus est. Mirabile fortasse videatur, si quae origo imperii eius fuerit, declaretur; militari enim loco regna promeruit. Nam quum milites quidam cum eo coenarent, adstitit Valerianus tribunus qui diceret: *Regilliani nomen unde credimus dictum?* Alius continuo: *Credimus quod a regno.* Tum is qui aderat scholasticus, coepit quasi grammaticaliter declinare, et dicere: *Rex, regis, regi, Regillianus.* Milites, ut est hominum genus pronum ad ea quae cogitant, dixerunt: *Ergo potest rex esse?* item alius: *Ergo potest nos regere?* item alius: *Deus tibi regis nomen imposuit.* Quid multa? his dictis quum alia die mane processisset, a principibus imperator est salutatus. Ita quod aliis vel audacia vel iudicium detulit, huic iocularis astutia. Fuit, quod negari non potest, vir in militari re semper probatus, et Gallieno iam ante suspectus, quod dignus videretur imperio: gentis Daciae, Decibali ipsius ut fertur, affinis. Exstat epistola Divi Claudii adhuc privati, qua Regilliano Illyrici duci gratias agit ob redditum Illyricum, quum omnia Gallieni segnitia deperi-

rent: quam ego repertam in archivis, inserendam putavi; fuit enim publica: *Claudius Regilliano multam salutem. Felicem rempublicam quae te talem virum habere rei castrensis, bellis his, meruit: felicem Gallienum, etiamsi ei vera nemo nec de bonis, nec de malis nuntiat. Pertulerunt ad me Bonitus et Celsus stipatores principis nostri, qualis apud Scupos in pugnando fueris, quot uno die proelia et qua celeritate confeceris. Dignus eras triumpho, si antiqua tempora exstarent. Sed quid multa? Memor cuiusdam ominis, cautius velim vincas. Arcus Sarmaticos et duo saga ad me velim mittas, sed fibulatoria, quum ipse miserim de nostris.* Hac epistola ostenditur, quid de Regilliano senserit Claudius, cuius gravissimum iudicium suis temporibus fuisse non dubium est. Nec a Gallieno quidem vir iste promotus est, sed a patre eius Valeriano, et ut Claudius, et Macrianus, et Ingenuus, et Postumius, et Aureolus: qui omnes in imperio interempti sunt, quum mererentur imperium. Mirabile autem hoc fuit in Valeriano principe, quod omnes quoscumque duces fecit, postea militum testimonio ad imperium pervenerunt; ut appareat senem imperatorem in deligendis reipublicae ducibus talem fuisse, qualem romana felicitas, si continuari fataliter potuisset, sub bono principe requirebat. Et utinam vel illi qui arripuerant imperia, regnare potuissent: vel eius filius Gallienus in imperio diutius non fuisset, ut libere se in suo statu respublica nostra tenuisset. Sed nimis sibi Fortuna indulgendum putavit, quae cum Valeriano et bonos principes tulit: et Gallienum diutius quam oportebat, reipublicae reservavit.

X.

DE AUREOLO.

Hic quoque Illyricianos exercitus regens, in contemptum Gallieni, ut omnes eo tempore, coactus a militibus, sumsit imperium. Et quum Macrianus, cum filio suo Macriano, contra Gallienum veniret cum plurimis, exercitus eius cepit; aliquos corruptos fidei suae addixit: et quum factus esset invalidus imperator, quumque Gallienus expugnare virum fortem frustra tentasset, pacem cum eo contra Postumium pugnaturus fecit, quorum pleraque et dicta sunt et dicenda. Hunc eundem Aureolum Claudius, interfecto

iam Gallieno, conflictu habito apud eum pontem interemit, qui nunc pons Aureoli nuncupatur, atque illic, ut tyrannum, sepulcro humiliore donavit. Exstat etiam epigramma graecum in hanc formam:

Donat sepulcro victor post multa tyranni
Proelia, iam felix Claudius Aureolum:
Munere prosequitur mortali, et iure superstes
Vivere quem vellet, si pateretur amor:
Militis egregii, vitam qui iure negavit
Omnibus indignis, et magis Aureolo.
Ille tamen clemens, qui corporis ultima servans,
Et pontem Aureoli dedicat et tumulum.

Hos ego versus, a quodam grammatico translatos, ita posui ut fidem servarem; non quo melius non potuerint transferri, sed ut fidelitas historica servaretur, quam ego prae ceteris custodiendam putavi, qui id quod ad eloquentiam pertinet, nihil curo. Rem enim vobis proposui deferre, non verba: maxime tanta rerum copia, ut triginta tyrannorum simul vitas scribendas accesserim.

XI.

DE MACRIANO.

Capto Valeriano, diu clarissimo principe civitatis, fortissimo deinde imperatore, ad postremum omnium infelicissimo, vel quod senex apud Persas consenuit, vel quod indignos se posteros dereliquit; quum Gallienum contemnendum Balista praefectus Valeriani, et Macrianus primus intelligerent, quaerentibus etiam militibus principem, unum in locum concesserunt, quaerentes quid faciendum esset. Tuncque constitit, Gallieno longe posito, Aureolo usurpante imperium, debere aliquem principem fieri, et quidem optimum, ne quispiam tyrannus existeret. Verba igitur Balistae (quantum Maeonius Astyanax, qui consilio interfuit, asserit) haec fuerunt. *Mea aetas et professio et voluntas longe ab imperio absunt: et ego, quod negare non possum, bonum principem quaero. Sed quis tandem est, qui Valeriani locum possit implere? nisi talis, qualis tu es, o Macriane, fortis, constans, integer, probatus in republica, et quod maxime ad imperium pertinet, dives. Arripe igitur locum meritis tuis debitum, me praefecto quamdiu voles uteris:*

tu cum republica tantum bene agas, ut te romanus orbis factum principem gaudeat. Ad haec Macrianus: *Fateor, Balista, imperium prudenti non frustra est. Volo enim reipublicae subvenire, atque illam pestem a legum gubernaculis dimovere; sed non hoc in me aetatis est: senex sum, ad exemplum equitare non possum; lavandum est mihi frequentius, edendum delicatius, divitiae me iamdudum ab usu militiae retraxerunt. Iuvenes aliqui sunt quaerendi, nec unus, sed duo vel tres fortissimi, qui ex diversis partibus orbis romani rempublicam restituant, quam Valerianus fato, Gallienus vitae suae genere perdiderunt.* Post haec intellexit eum Balista sic agere, ut de filiis suis videretur cogitare: atque adeo sic aggressus est: *Prudentiae tuae rempublicam tradimus. Da igitur liberos tuos Macrianum et Quictum fortissimos iuvenes, olim tribunos a Valeriano factos: qui Gallieno imperante, quod boni sunt, salvi esse non possunt.* Tunc ille, ubi intellectum se esse comperit: *Do,* inquit, *munus; de meo stipendium militi duplex daturus: tu tantum praefecti mihi studium et annonam in necessariis locis praebe. Iam ego faxim ut Gallienus, sordidissimus foeminarum omnium, duces sui parentis intelligat.* Factus est igitur cum Macriano et Quieto duobus filiis, cunctis militibus volentibus, imperator, ac statim contra Gallienum venire coepit, utcumque rebus in Oriente derelictis. Sed quum quadraginta quinque millia militum secum duceret, in Illyrico vel in Thraciarum extremis congressus cum Aureolo, victus et cum filio interemptus est. Triginta denique millia militum in Aureoli potestatem concessere. Domitianus autem eundem vicit, dux Aureoli fortissimus et vehementissimus, qui se originem diceret a Domitiano imperatore trahere atque a Domitilla. De Macriano autem nefas mihi videtur iudicium Valeriani praeterire, quod ille in oratione sua, quam ad senatum e Persidis finibus miserat, posuit. Inter cetera ex oratione Divi Valeriani: *Ego, Patres Conscripti, bellum persicum gerens, Macriano totam rempublicam tradidi quidem, quod a parte militari. Ille vobis fidelis, ille mihi devotus; illum et amat et timet miles. Ille utcumque res exegerit, cum exercitibus agit: nec, Patres Conscripti, nova vel inopinata nobis sunt: pueri eius virtus in Italia, adolescentis in Gallia, iuvenis in Thracia, in Africa iam provecti, senescentis denique in Illyrico et Dalmatia comprobata est, quum in diversis proeliis ad exemplum fortiter faceret. Huc accedit quod habet iuvenes filios, romano dignos collegio, nostra dignos amicitia,* et reliqua.

XII.

DE MACRIANO IUNIORE.

Multa de hoc in patris imperio praelibata sunt, qui nunquam imperator factus esset, nisi prudentiae patris eius creditum videretur. De hoc plane multa miranda dicuntur, quae ad fortitudinem pertineant iuvenilis aetatis. Sed ad facta, aut quantum in bellis, minus valet fortitudo. Hic enim vehemens cum prudentissimo patre, cuius merito imperare coeperat, a Domitiano victus, triginta (ut superius dixi) millibus militum spoliatus est: matre nobili, patre tantum forti et ad bellum parato, atque ab ultima militia in summum perveniente ducatum, et splendore sublimi.

XIII.

DE QUIETO.

Hic, ut diximus, Macriani filius fuit: cum patre et fratre, Balistae iudicio, imperator est factus. Sed ubi comperit Odenatus, qui olim iam Orientem tenebat, ab Aureolo Macrianum patrem, Quietum et eius fratrem Macrianum victos, milites in eius potestatem concessisse; quasi Gallieni partes vindicaret, adolescentem cum Balista praefecto dudum interemit. Idem quoque adolescens dignissimus romano imperio fuit, ut vere Macriani filius, et Macrianus etiam frater: qui duo afflictis rebus potuerunt rempublicam gerere. Videtur mihi non praetermittendum de Macrianorum familia, quae hodieque floret, id dicere quod speciale semper habuerunt. Alexandrum Magnum Macedonem, viri in auro et argento, mulieres et in reticulis et dextrocheriis, et in anulis, et in omni ornamentorum genere, exsculptum semper habuerunt: eousque ut tunicae et limbi et paenulae matronales in familia eius hodieque sint, quae Alexandri effigiem de liciis variantibus monstrent. Vidimus proxime Cornelium Macrum in eadem familia virum, quum coenam in templo Herculis daret, pateram electrinam, quae in medio vultum Alexandri haberet,

et in circuitu omnem historiam contineret signis brevibus et minutulis, pontifici propinare: quam quidem circumferri ad omnes tanti illius viri cupidissimos iussit. Quod idcirco posui, quia dicuntur iuvari in omni actu suo, qui Alexandrum expressum vel auro gestitant vel argento.

XIV.

DE ODENATO.

Nisi Odenatus princeps Palmyrenorum, capto Valeriano, fessis romanae reipublicae viribus, sumsisset imperium; in Oriente res perditae essent. Quare assumpto nomine primum regali cum uxore Zenobia et filio maiore, cui erat nomen Herodes; minoribus Herenniano et Timolao, collecto exercitu contra Persas profectus est. Nisibin primum et Orientis pleraque, cum omni Mesopotamia, in potestatem recepit: deinde ipsum regem victum fugere coëgit: postremo Ctesiphonta usque, Saporem et eius liberos persequutus, captis concubinis, capta etiam magna praeda ad Orientem vertit, sperans quod Macrianum, qui imperare contra Gallienum coeperat, posset opprimere; sed illo iam profecto contra Aureolum et contra Gallienum, eo interempto, filium Quietum interfecit, Balista (ut plerique asserunt) regnum usurpante, ne et ipse posset occidi. Composito igitur magna ex parte Orientis statu, a consobrino suo Maeonio, qui et ipse imperium sumpserat, interemptus est cum filio suo Herode, qui et ipse post reditum de Perside, cum patre imperator est appellatus. Iratum fuisse reipublicae Deum credo, qui interfecto Valeriano noluit Odenatum reservare. Ille plane cum uxore Zenobia non solum Orientem, quem iam in pristinum reformaverat statum, sed omnes omnino totius orbis partes reformasset, vir acer in bellis, et quantum plerique scriptores loquuntur, venatu memorabili semper inclytus: qui a prima aetate capiendis leonibus et pardis, ursis, ceterisque silvestribus animalibus, sudorem officii virilis impendit: quique semper in silvis ac montibus vixit, perferens calorem, pluvias, et omnia mala, quae in se continent venatoriae voluptates, quibus duratus, solem ac pulverem in bellis persicis tulit. Non aliter etiam coniuge assueta, quae multorum sententia, fortior marito fuisse perhibetur: mulier omnium no-

bilissima Orientalium foeminarum, et (ut Cornelius Capitolinus asserit) speciosissima.

XV

DE HERODE.

Herodes, non Zenobia matre, sed priore uxore genitus, cum patre accepit imperium, homo omnium delicatissimus, et prorsus orientalis et graecae luxuriae, cui erant sigillata tentoria, et aurati papiliones, et omnia persica. Denique, ingenio eius usus Odenatus, quidquid concubinarum regalium, quidquid divitiarum gemmarumque cepit, eidem tradidit, paternae indulgentiae affectione permotus. Et erat circa illum Zenobia novercali animo; quare commendabiliorem patri eum fecerat: neque plura sunt quae de Herode dicantur.

XVI.

DE MAEONIO.

Hic consobrinus Odenati fuit: nec ulla re alia ductus, nisi damnabili invidia, imperatorem optimum interemit; quum ei nihil aliud obiiceretur praeter filii Herodis delicias. Dicitur autem primum cum Zenobia consensisse, quae ferre non poterat, ut privignus eius Herodes priore loco quam filii eius Herennianus et Timolaus, principes dicerentur. Sed hic quoque spurcissimus fuit; quare imperator appellatus per errorem, brevi a militibus pro suae luxuriae meritis interemptus est.

XVII.

DE BALISTA.

De hoc utrum imperaverit, scriptores inter se ambigunt. Multi enim dicunt, Quieto per Odenatum occiso, Balistae

veniam datam; tamen eum imperasse, quod nec Gallieno, nec Aureolo, nec Odenato se crederet. Alii asserunt, privatum eum, in agro suo quem apud Daphnen sibi comparat, interemptum. Multi, et sumpsisse illum purpuram, et more romano imperasse, exercitum duxisse, et de se plura promisisse dixerunt; occisum autem per hos, quos Aureolus miserat ad comprehendendum Quietum Macriani filium, quem praedam suam esse dicebat. Fuit vir insignis, eruditus ad gerendam rempublicam, in consiliis vehemens, in expeditionibus clarus, in provisione annonaria singularis. Valeriano sic acceptus, ut eum quibusdam literis hoc testimonio prosequutus sit: *Valerianus Ragonio Claro praefecto Illyrici et Galliarum. Si quid in te bonae frugis est, quam esse scio, parens clare, dispositionem Balistae prosequere. Hac in forma rempublicam vides ut nec ille provinciales gravet: ut illic equos contineat, ubi sunt pabula: illic annonas militum mandet, ubi sunt frumenta: non provincialem, non possessorem cogat, illic frumenta, ubi non habet, dare: illic equum, ubi non potest, pascere: nec est ulla alia provisio melior, quam ut in locis suis erogentur quae nascuntur, ne aut vehiculis aut sumptibus rempublicam gravent. Galatia frumentis abundat, referta est Thracia, plenum est Illyricum: illic pedites collocentur; quamquam in Thracia etiam equites, sine noxa provincialium, hiemare possint; multum enim ex campis foeni colligitur. Iam ubi laridum, iam ceterae species, in his dandae sunt locis, in quibus affatim redundant. Quae omnia sunt Balistae consilia, qui ex quaque provincia unam tantum speciem praeberi iussit, quod ea redundaret, atque ab ea milites submoveri: id quod publicitus est decretum.* Est et alia eius epistola, qua gratias Balistae agit: in qua docet sibi praecepta gubernandae reipublicae ab eodem data: gaudens quod eius consilio nullum adscriptitium, id est vacantem, haberet, et tribunum nullum stipatorem, qui non vere pugnaret. Hic igitur vir in tentorio suo cubans, a quodam gregario milite Odenati, in Gallieni gratiam, dicitur interemptus. De quo ipse vera non satis comperi, idcirco quod scriptores temporum, de huius praefectura multa, de imperio pauca dixerunt.

XVIII.

DE VALENTE.

Hic vir militaris, simul etiam civilium virtutum gloria pollens, proconsulatum Achaiae, dato a Gallieno tunc honore, gubernabat: quem Macrianus vehementer reformidans, simul quod in omni genere vitae satis clarum norat, simul quod inimicum sibi esse invidia virtutum sciebat, misso Pisone, nobilissimae tunc et consularis familiae viro, interfici praecepit. Valens diligentissime cavens et providens, neque aliter sibi posse subveniri existimans, sumpsit imperium, et brevi a militibus interemptus est.

XIX.

DE VALENTE SUPERIORE.

Fuit et Valens superior, et bene venit in mentem, ut quum de hoc Valente loquimur, etiam de illo Valente qui superiorum principum temporibus interemptus est, aliquid dicamus. Nam huius Valentis, qui sub Gallieno imperavit, avunculus magnus fuisse perhibetur. Alii tantum avunculum dicunt; sed par in ambobus fuit fortuna; nam et ille, quum paucis diebus Illyrico imperasset, occisus est.

XX.

DE PISONE.

Hic Macriano ad interficiendum Valentem missus, ubi eum providum futurorum imperare cognovit, Thessaliam concessit, atque illic paucis sibi consentientibus sumpsit imperium, *Thessalicusque* appellatus, interemptus est: vir summae sanctitatis, et temporibus suis *Frugi* dictus, et qui ex illa Pisonum familia ducere originem diceretur, cui se

nobilitandi causa, Cicero sociaverat. Hic omnibus principibus acceptissimus fuit. Ipse denique Valens, qui ad eum percussores misisse perhibetur, dixisse dicitur, non sibi apud Deos inferos constare rationem, quod quamvis hostem suum, Pisonem tamen iussisset occidi, virum, cui similem romana respublica tunc non haberet. Senatusconsultum de Pisone factum, ad noscendam eius maiestatem, libenter iuserui. Die septimo Calendas iulias, quum esset nuntiatum, Pisonem a Valente interemptum, ipsum Valentem a suis occisum, Aurelius Fuscus, consularis primae sententiae, qui in locum Valeriani successerat, ait: *consul consule*. Cumque consultus esset: *Divinos (inquit) honores Pisoni decerno, Patres Conscripti: Gallienum, et Valerianum, et Saloninum imperatores nostros esse confido. Neque enim melior vir quisquam fuit, neque constantior.* Post quem ceteri consulti, statuam inter triumphales, et currus quadriuges Pisoni decreverunt. Sed statua eius videtur: quadrigae autem, quae decretae fuerant, quasi transferendae ad alium positae sunt, nec adhuc redditae. Nam in his locis fuerunt positae, in quibus thermae Diocletianae sunt exaedificatae, tam aeterni nominis quam sacrati.

XXI.

DE AEMILIANO.

Et hoc familiare est populo Aegyptiorum, ut vel furiosi ac dementes, de levibus quibusque ad summae reipublicae pericula perducantur. Saepe illi, ob neglectas salutationes, locum in balneis non concessum, carnem et olera sequestrata, calceamenta servilia, et cetera talia, usque ad summum reipublicae periculum seditionis, ita ut armarentur contra eos exercitus, pervenerunt. Familiari ergo sibi furore, quum quodam die cuiusdam servus curatoris, qui Alexandriam tunc regebat, militarie ob hoc caesus esset, quod crepidas suas meliores esse quam militis diceret; collecta multitudo ad domum Aemiliani ducis anceps venit, atque eum omni seditionum instrumento et furore persequuta est: ictus est lapidibus, petitus est ferro: nec desiit ullum seditionis telum; quare coactus Aemilianus sumpsit imperium, quum sciret sibi undecumque pereundum. Consenserunt ei Aegyptiacus exercitus, maxime in Gallieni

odium. Nec eius ad regendam rempublicam vigor defuit; nam Thebaidem totamque Aegyptum peragravit: et quatenus potuit, barbarorum gentes forti auctoritate submovit. Denique Alexander, vel Alexandrinus (nam incertum id quoque habetur) virtutum merito vocatus est. Et quum contra Indos pararet expeditionem, misso Theodoto duce, Gallieno iubente dedit poenas; siquidem strangulatus in carcere captivorum veterum more perhibetur. Tacendum esse non credo, quod, quum de Aegypto loquor, vetus suggessit historia, simul etiam Gallieni factum: qui quum Theodoto vellet imperium proconsulare decernere, a sacerdotibus est prohibitus, qui dixerunt, fasces consulares ingredi Alexandriam non licere: cuius rei etiam Ciceronem, quum contra Gabinium loquitur, meminisse satis novimus: denique non exstat memoria rei frequentatae. Quare scire oportet, Herennium Celsum vestrum parentem, dum consulatum cupit, hoc quod desiderat, non licere. Fertur enim apud Memphim in aurea columna aegyptiis literis scriptum, tunc demum Aegyptum liberam fore, quum in eam venissent romani fasces, et praetexta Romanorum: quod apud Proculum grammaticum, doctissimum sui temporis virum, quum de peregrinis regionibus loquitur, invenitur.

XXII.

DE SATURNINO.

Optimus ducum Gallieni temporibus, sed a Valeriano dilectus, Saturninus fuit. Hic quoque, quum dissolutionem Gallieni, pernoctantis in publico, ferre non posset, et milites non exemplo imperatoris sui, sed suo regeret; ab exercitibus sumpsit imperium: vir prudentiae singularis, gravitatis insignis, vitae amabilis, victoriarum barbaris etiam ubique notarum. Hic, ea die, qua est amictus a militibus peplo imperatorio, concione habita dixisse fertur: *Commilitones, bonum ducem perdidistis, et malum principem fecistis.* Denique quum multa strenue in imperio fecisset, quod esset severior et gravior militibus; ab iisdem ipsis, a quibus factus fuerat, interemptus est. Huius insigne est, quod convivio discumbere milites, ne inferiora denudarentur, cum sagis iussit, hyeme gravibus, aestate perlucidis.

XXIII.

DE TETRICO SENIORE.

Interfecto Victorino et eius filio, mater eius Victoria sive Victorina, Tetricum senatorem populi romani praesidatum in Gallia regentem, ad imperium hortata, quod eius erat, ut plerique loquuntur, affinis, Augustum appellari fecit, filiumque eius Caesarem nuncupavit. Et quum multa Tetricus feliciter egisset, diuque imperasset, ab Aureliano victus, quum militum suorum impudentiam et procacitatem ferre non posset, volens se gravissimo principi et severissimo dedit. Versus denique illius fertur, quem statim ad Aurelianum scripserat:

Eripe me his, invicte, malis.

Quare quum Aurelianus nihil simplex neque mite aut tranquillum facile cogitaret, senatorem populi romani eundemque consularem, qui iure praesidiali omnes Gallias rexerat, per triumphum duxit, eodem tempore quo et Zenobiam Odenati uxorem, cum filiis minoribus Odenati, Herenniano et Timolao: pudore tamen victus vir nimium severus, eum quem triumphaverat, correctorem totius Italiae fecit, id est Campaniae, Samnii, Lucaniae, Brutiorum, Apuliae, Calabriae, Etruriae, atque Umbriae, Piceni, et Flaminiae, omnisque annonariae regionis: ac Tetricum, non solum vivere, sed etiam in summa dignitate manere passus est; quum illum saepe collegam, nonnunquam commilitonem, aliquando etiam imperatorem appellaret.

XXIV.

DE TETRICO IUNIORE.

Hic puerulus a Victoria Caesar est appellatus, quum illa Mater Castrorum ab exercitu nuncupata esset: qui et ipse cum patre per triumphum ductus, postea omnibus senatoris honoribus functus est, illibato patrimonio, quod quidem ad suos posteros misit, ut Gellius Fuscus dicit, semper insignis. Narrabat avus meus, hunc sibi familiarem fuisse,

neque quemquam illi ab Aureliano, aut postea ab aliis principibus, esse praelatum. Tetricorum domus hodieque exstat in monte Coelio inter duos lucos contra Isium Metellinum, pulcherrima, in qua Aurelianus pictus est, utrique praetextam tribuens et senatoriam dignitatem; accipiens ab his sceptrum, coronam civicam picturatam de museo: quam quum dedicasset, Aurelianum ipsum dicuntur duo Tetrici adhibuisse convivio.

XXV.

DE TREBELLIANO.

Pudet iam persequi quanti sub Gallieno fuerunt tyranni, vitio pestis illius: siquidem erat in eo ea luxuria, ut rebelles plurimos mereretur: et ea crudelitas, ut iure timeretur. Quare et in Trebellianum factum in Isaurio principem, ipsis Isauris sibi ducem quaerentibus, quem quum alii archipiratam vocassent, ipse se imperatorem appellavit. Monetam etiam cudi iussit. Palatium in arce Isauriae constituit: qui quidem quum se in intima et tuta Isaurorum loca, munitus difficultatibus locorum et montibus contulisset, aliquamdiu apud Cilicas imperavit. Sed per Gallieni ducem Causisoleum natione aegyptium, fratrem Theodoti, qui Aemilianum ceperat, ad campum deductus, victus est et occisus. Neque tamen postea Isauri, timore ne in eos Gallienus saeviret, ad aequalitatem perduci quavis principum humanitate potuerunt. Denique post Trebellianum pro barbaris habentur: et quum in medio romani nominis solo, regio eorum sit, novo genere custodiarum, quasi limes includitur, locis defensa non hominibus. Nam non sunt statura decori, non virtute graves, non instructi armis, non consiliis prudentes; sed hoc solo securi, quod in editis positi adiri nequeunt: quos quidem Divus Claudius pene ad hoc perduxerat, ut a suis semotos locis in Cilicia collocaret; daturus uni ex amicissimis omnem Isaurorum possessionem, ne quid ex ea postea rebellionis oriretur.

XXVI.

DE HERENNIANO.

Odenatus moriens duos parvulos reliquit, Herennianum et fratrem eius Timolaum: quorum nomine Zenobia usurpato sibi imperio, diutius quam foeminam decuit, rempublicam obtinuit, parvulos romani imperatoris habitu proferens purpuratos, eosdemque adhibens concionibus, quas illa viriliter frequentavit: Didonem, et Semiramidem, et Cleopatram sui generis principem, inter cetera praedicans. Sed de eorum exitu incertum est; multi enim dicunt eos ab Aureliano interemptos, multi morte sua esse consumptos: siquidem Zenobiae posteri etiam nunc Romae inter nobiles manent.

XXVII.

DE TIMOLAO.

De hoc, ea putamus digna memoria, quae de fratre sunt dicta. Unum tamen est quod eum a fratre separat, quod tanti fuit ardoris ad studia romana, ut brevi consequutus, quae insinuaverat grammaticus, esse dicatur: potuisse quin etiam summum latinorum rhetorem facere.

XXVIII.

DE CELSO.

Occupatis partibus Gallicanis, Orientalibus, quin etiam Ponti, Thraciarum, et Illyrici, dum Gallienus popinatur et balneis ac lenonibus deputat vitam, Afri quoque auctore Vibio Passieno, proconsule Africae, et Fabio Pomponiano, duce limitis Libyci, Celsum imperatorem appellaverunt, peplo deae Coelestis ornatum. Hic, privatus ex tribunis, in Africa positus, in agris suis vivebat; sed ea iustitia et

corporis magnitudine, ut dignus videretur imperio. Quare creatus per quandam mulierem, Gallienam nomine, consobrinam Gallieni, septimo imperii die interemptus est, atque adeo etiam inter obscuros principes vix relatus est. Corpus eius a canibus consumptum est, Siccensibus, qui Gallieno fidem servaverant, perurgentibus: et novo iniuriae genere, imago in crucem sublata, persultante vulgo, quasi patibulo ipse Celsus videretur affixus.

XXIX.

DE ZENOBIA.

Omnis iam consumptus est pudor: siquidem fatigata republica, eousque perventum est, ut Gallieno nequissime agente, optime etiam mulieres imperarent. Et quidem peregrina, nomine Zenobia, de qua iam multa dicta sunt, quae se de Cleopatrarum Ptolemaeorumque gente iactaret, post Odenatum maritum imperiali sagulo perfuso per humeros habitu, donis ornata, diademate etiam accepto, nomine filiorum Herenniani et Timolai, diutius quam foemineus sexus patiebatur, imperavit. Siquidem Gallieno adhuc regente rempublicam, regale mulier superba munus obtinuit: et Claudio bellis gothicis occupato, vix denique ab Aureliano victa et triumphata, concessit in iura romana. Exstat epistola Aureliani, quae captivae mulieri testimonium fert; nam quum a quibusdam reprehenderetur quod mulierem, veluti ducem aliquem vir fortissimus, triumphasset, missis ad senatum populumque romanum literis, hac se attestatione defendit: *Audio, Patres Conscripti, mihi obiici, quod non virile munus impleverim, Zenobiam triumphando. Nae illi, qui me reprehendunt, satis laudarent, si scirent qualis illa est mulier, quam prudens in consiliis, quam constans in dispositionibus, quam erga milites gravis, quam larga quum necessitas postulet, quam tristis quum severitas poscat. Possum dicere, illius esse quod Odenatus Persas vicit, ac fugato Sapore Ctesiphontem usque pervenit. Possum asserere, tanto apud orientales et Aegyptiorum populos timori mulierem fuisse, ut se non Arabes, non Saraceni, non Armenii commoverent. Nec ego illi vitam conservassem, nisi eam scissem multum romanae reipublicae profuisse, quum sibi vel liberis suis Orientis servaret im-*

perium. Sibi ergo habeant propriarum venena linguarum hi quibus nihil placet. Nam si vicisse ac triumphasse foeminam non est decorum; quid de Gallieno loquuntur, in cuius contemptum haec bene rexit imperium? Quid de Divo Claudio, sancto ac venerabili duce, qui eam, quod ipse gothicis esset expeditionibus occupatus, passus esse dicitur imperare: idque occulte ac prudenter, ut illa servante orientalis fines imperii, ipse securius quae instituerat perpetraret? Haec oratio indicat quid iudicii Aurelianus habuerit de Zenobia: cuius ea castitas fuisse dicitur, ut ne virum suum quidem sciret, nisi tentatis conceptionibus. Nam quum semel concubuisset, exspectatis menstruis, continebat se, si praegnans esset: sin minus, iterum potestatem quaerendis liberis dabat. Vixit regali pompa, more magis persico. Adorata est more regum Persarum: convivata est imperatorum more romanorum. Ad conciones galeata processit cum limbo purpureo, gemmis dependentibus per ultimam fimbriam: media etiam cyclade veluti fibula muliebri adstricta, brachio saepe nudo. Fuit vultu subaquilo, fusci coloris, oculis supra modum vigentibus, nigris, spiritus divini, venustatis incredibilis: tantus candor in dentibus, ut margaritas eam plerique putarent habere, non dentes. Vox clara et virilis: severitas, ubi necessitas postulabat, tyrannorum: bonorum principum clementia, ubi pietas requirebat: larga prudenter: conservatrix thesaurorum ultra foemineum modum. Usa vehiculo carpentario, raro pilento, equo saepius. Fertur autem vel tria vel quatuor milliaria frequenter cum peditibus ambulasse. Nata est Hispanorum cupiditate: bibit saepe cum ducibus, quum esset alias sobria: bibit etiam cum Persis atque Armeniis, ut eos vinceret. Usa est vasis aureis gemmatis ad convivia, quibus et Cleopatra usa est. In ministerio eunuchos gravioris aetatis habuit, puellas nimis raras. Filios latine loqui iusserat, adeo ut graece vel difficile vel raro loquerentur. Ipsa latini sermonis non usquequaque ignara, sed ut loqueretur pudore cohibita: loquebatur et aegyptiace ad perfectum modum. Historiae alexandrinae atque orientalis ita perita ut eam epitomasse dicatur: latinam autem graece legerat. Quum illam Aurelianus cepisset, atque in conspectum suum ductam sic appellasset: *Quid, o Zenobia, ausa es insultare romanis imperatoribus?* Illa dixisse fertur: *Imperatorem te esse cognosco, qui vincis: Gallienum et Aureolum, et ceteros, principes non putavi. Victoriam mei similem credens, in consortium regni venire, si facultas locorum pateretur, optavi.* Ducta est igitur per triumphum,

ea specie ut nihil pompabilius populo romano videretur, iam primum ornata gemmis ingentibus, ita ut ornamentorum onere laboraret. Fertur enim mulier fortissima saepissime restitisse, quum diceret se gemmarum onera ferre non posse. Vincti erant praeterea pedes auro, manus etiam catenis aureis: nec collo aureum vinculum deerat, quod scurra persicus praeferebat. Huic ab Aureliano vivere concessum est: ferturque vixisse cum liberis, matronae iam more romanae, data sibi possessione in Tiburti, quae hodieque Zenobia dicitur, non longe ab Hadriani palatio, atque ab eo loco cui nomen est Conchae.

XXX.

VICTORIA.

Non tam digna res erat ut etiam Victorina, sive Victoria, in litteras mitteretur, nisi Gallieni mores hoc facerent, ut memoria dignae etiam mulieres censerentur. Victoria enim ubi filium ac nepotem a militibus vidit occisos; Postumium, deinde Lollianum, Marium etiam, quem principem milites nuncuparunt, interemptos, Tetricum (de quo superius dictum est) ad imperium hortata est, ut virile semper facinus auderet: insignita est praeterea hoc titulo, ut castrorum se diceret matrem. Cusi sunt eius nummi aerei, aurei et argentei, quorum hodieque forma exstat apud Treviros: quae quidem non diutius vixit; nam Tetrico imperante, ut plerique loquuntur, occisa; ut alii asserunt, fatali necessitate consumpta. Haec sunt quae de triginta tyrannis dicenda videbantur: quos ego in unum volumen idcirco contuli, ne si de singulis singula quaeque narrarem, nascerentur indigna fastidia et ea quae ferre lector non posset. Studiose in medio foeminas posui, ad ludibrium Gallieni, quo nihil prodigiosius passa est respublica romana. Duos etiam nunc tyrannos, quasi extra numerum (quod alieni essent temporis) additurus: unum qui fuit Maximini temporibus: alterum qui Claudii; ut tyrannorum triginta viri hoc volumine tenerentur. Quaeso qui expletum iam librum acceperas, boni consulas, atque hos volumini tuo volens addas: quos ego quemadmodum Valentem superiorem huic volumini, sic post Claudium et Aurelianum his qui inter Tacitum et Diocletianum fuerunt, addere destinaveram. Sed

errorem meum maior historiae diligentia tuae eruditionis avertit. Habeo igitur gratiam, quod titulum meum prudentiae tuae benignitas implevit. Nemo in templo Pacis dicturus est, me foeminas inter tyrannos, cum risu et ioco tyrannas videlicet et tyrannides, ut ipsi de me solent iactare, posuisse. Habent integrum numerum ex arcanis historiae in meas litteras datum. Titus enim et Censorinus, quorum unus, ut dixi, sub Maximino, alter sub Claudio fuit, ambo ad iisdem militibus, quibus purpura velati fuerant, interempti sunt.

DE TITO.

Docet Dexippus, nec Herodianus tacet, omnesque qui talia legenda posteris tradiderunt, Titum tribunum Maurorum, qui a Maximino inter privatos relictus fuerat, timore violentae mortis, ut alii dicunt: invitum vero, et a militibus coactum, ut plerique asserunt, imperasse: atque hunc, intra paucos dies, post vindicatam defectionem, quam consularis vir Magnus Maximino paraverat, a suis militibus interemptum; imperasse autem mensibus sex. Fuit hic vir de primis erga rempublicam domi forisque laudabilis, sed imperio parum felix. Alii dicunt, ab Armeniis sagittariis, quos Maximinus, ut Alexandrinos et oderat et offenderat, principem factum. Nec mireris tantam esse varietatem de homine, cuius vix nomen agnoscitur. Huius uxor Calpurnia, fuit sancta et venerabilis foemina, de genere Caesoninorum, id est Pisonum, quam maiores nostri univiriam sacerdotem, inter sacratissimas foeminas, adorarunt: cuius statuam in templo Veneris adhuc videmus argolicam, sed auratam. Haec uniones Cleopatranos habuisse perhibetur: haec lancem centum librarum argenti, cuius plerique poëtae meminerunt, in qua maiorum eius expressa ostenditur historia. Longius mihi videor processisse quam res postulabat; sed quid faciam? Omnis scientia naturae facilitate verbosa est; quare ad Censorinum revertar, hominem nobilem: sed qui non tam bono, quam malo reipublicae, septem diebus dicitur imperasse.

DE CENSORINO.

Censorinus, vir plane militaris et antiquae in curia dignitatis, bis consul, bis praefectus praetorii, ter praefectus urbis, quarto proconsul, tertio consularis, legatus praetorius secundo, aedilitius quarto, quaestorius tertio, extra ordinem quoque legatione persica functus, etiam sarmatica. Post omnes tamen honores quum in agro suo degeret senex, atque uno pede claudicans vulnere, quod bello persico, Valeriani temporibus, acceperat, factus est imperator, et scurrarum ioco Claudius appellatus est. Quumque se gravissime gereret, neque a militibus ob disciplinam censoriam ferri posset, ab his ipsis a quibus factus fuerat, interemptus est. Exstat eius sepulcrum, in quo grandibus literis circa Bononiam incisi sunt omnes eius honores, ultimo tamen versu adscripto:

FELIX AD OMNIA, INFELICISSIMUS IMPERATOR.

Exstat eius familia, Censorinorum nomine frequentata: cuius pars Thracias, odio rerum romanarum, pars Bithyniam petiit. Exstat etiam domus pulcherrima adiuncta gentibus Flaviis, quae quondam Titi principis fuisse perhibetur. Habes integrum numerum triginta tyrannorum, qui cum malevolis quidem, sed bono animo, causabaris. Da nunc cuivis libellum, non tam diserte quam fideliter scriptum: neque ego eloquentiam videor pollicitus esse, sed rem: qui hos libellos quos de vita principum edidi, non scribo, sed dicto: et dicto cum ea festinatione, quam si quid vel ipse promisero vel tu petieris, sic perurges, ut respirandi non habeam facultatem. Nunc ad Claudium principem redeo: de quo speciale mihi volumen, quamvis breve, merito vitae illius, videtur edendum: addito fratri singulari viro, ita ut de familia tam sancta et tam nobili saltem pauca referantur.

TREBELLII POLLIONIS

DIVUS CLAUDIUS

AD CONSTANTINUM AUGUSTUM.

Ventum est ad principem Claudium, qui nobis, intuitu Constantii Caesaris, cum cura in litteris digerendus est: de quo ego idcirco recusare non potui, quod alios, tumultuarios videlicet imperatores ac regulos, scripseram eo libro quem de triginta tyrannis edidi, qui Cleopatranam etiam stirpem et Victorianam, et quae nunc est, detinet. Siquidem eo res processit ut mulierum etiam vitas scribi Gallieni comparatio effecerit; neque enim fas erat eum tacere principem, qui tantam generis sui prolem, qui bellum gothicum sua virtute confecit, qui manum publicis cladibus victor imposuit, qui Gallienum prodigiosum imperatorem, etiamsi non auctor consilii fuit, tamen ipse imperaturus bono generis humani, a gubernaculis publicis depulit: qui si diutius in hac esset commoratus republica, Scipiones bonos et Camillos, omnesque illos veteres suis virtutibus, suis consiliis, sua providentia reddidisset. Breve illius in imperio fuit tempus; sed breve fuisset, etiamsi quantum hominum vita suppetit, tantum vir talis imperare potuisset. Quid enim in illo non mirabile? quid non conspicuum? quid non triumphalibus vetustissimis praeferendum? In quo Traiani virtus, Antonini pietas, Augusti moderatio, et magnorum principum bona sic fuerunt, ut non ab aliis exemplum caperet; sed etiamsi illi non fuissent, hic ceteris reliquisset exemplum. Doctissimi mathematicorum, centum et viginti annos homini ad vivendum datos iudicant, neque amplius cuiquam iactitant esse concessum:

etiam illud addentes, Mosem solum, Dei (ut Iudaeorum libri loquuntur) familiarem, centum vigintiquinque annos vixisse: qui quum quereretur quod iuvenis interiret, responsum ei ab incerto ferunt numine, neminem plus esse victurum. Quare etiam si centum et vigintiquinque annos Claudius vixisset, necessariam quidem mortem eius exspectandam fuisse (ut Tullius de Scipione loquitur pro Milone) stupenda et mirabilis docet vita. Quid enim magnum vir ille domi forisque non habuit? Amavit parentes: quid mirum? Amavit et fratres: iam potest dignum esse miraculo. Amavit propinquos: res nostris temporibus comparanda miraculo. Invidit nulli, malos persequutus est. Fures iudices palam aperteque damnavit. Stultis, quasi negligeret, indulsit. Leges optimas dedit. Talis in republica fuit, ut eius stirpem, ad imperium summi principes eligerent, emendatior senatus optaret. In gratiam me quispiam putet Constantii Caesaris loqui; sed testis est et tua conscientia, et vita mea, me nihil unquam cogitasse, dixisse, fecisse gratiosum. Claudinm principem loquor, cuius vita, probitas, et omnia quae in republica gessit, tantam posteris famam dedere, ut senatus populusque romanus novis eum honoribus post mortem affecerit. Illi clypeus aureus, vel ut grammatici loquuntur, clypeum aureum, senatus totius iudicio, in romana curia collocatum est; ut etiam nunc videtur expressa thorace vultns eius imago. Illi (quod nulli antea) populus romanus sumptu suo in Capitolio, ante Iovis Optimi Maximi templum, statuam auream decem pedum collocavit. Illi totius orbis iudicio, in Rostris posita est columna, cum palmata statua superfixa, librarum argenti mille quingentarum. Ille velut futurorum memor, gentes Flavias, quae Vespasiani et Titi, nolo autem dicere Domitiani, fuerant, propagavit. Ille bellum gothicum brevi tempore implevit. Adulator igitur senatus, adulator populus romanus, adulatrices exterae gentes, adulatrices provinciae: siquidem omnes ordines, omnis aetas, omnis civitas, statuis, vexillis, coronis, fanis, arcubus bonum principem, aris ac templis honoraverunt. Interest eorum qui bonos imitantur principes, et totius orbis humani, cognoscere quae de illo viro senatusconsulta sint condita, ut omnes iudicium publicae mentis agnoscant. Nam quum esset nuntiatum IX Calendas aprilis ipso in sacrario Matris, sanguinis die, Claudium imperatorem factum neque cogi senatus, sacrorum celebrandorum causa, posset, sumptis togis itum est ad Apollinis templum, ac lectis literis Claudii principis, haec in Claudium dicta sunt: *Auguste Claudi, Dii te nobis*

praestent (dictum sexagies): *Claudi Auguste, principem te, aut qualis tu es, semper optavimus* (dictum quadragies): *Claudi Auguste, te respublica requirebat* (dictum quadragies): *Claudi Auguste, tu frater, tu pater, tu amicus, tu bonus senator, tu vere princeps* (dictum octuagies): *Claudi Auguste, tu nos ab Aureolo vindica* (dictum quinquies): *Claudi Auguste, tu nos a Palmyrenis vindica* (dictum quinquies): *Claudi Auguste, tu nos a Zenobia et a Victoria libera* (dictum septies): *Claudi Auguste, Tetricus nihil fecit* (dictum septies). Qui primum ut factus est imperator, Aureolum qui gravior reipublicae fuerat, quod multum Gallieno placebat, conflictu habito a reipublicae gubernaculis depulit, tyrannumque missis ad populum edictis, datis etiam ad senatum orationibus, iudicavit. His accedit, quod arrogantem Aureolum, et foedus petentem, imperator gravis et severus non audivit, responso tali repudiatum: *Haec a Gallieno petenda fuerant, qui consentire moribus poterat, et timere.* Denique iudicio militum apud Mediolanum Aureolus dignum exitum vitae ac moribus suis habuit: et hunc tamen quidam historici laudare conati sunt, et ridicule quidem. Nam Gallus Antipater, ancillariorum et historicorum dehonestamentum, principium de Aureolo sic habuit: *Venimus ad imperatorem nominis sui.* Magna eius videlicet virtus, ab auro nomen accipere. At ego scio, saepius inter gladiatores, bonis pugnatoribus hoc nomen appositum. Habuit proxime tuus libellus munerarius hoc nomen in indice ludorum. Sed redeamus ad Claudium. Nam ut superius diximus, illi Gothi qui evaserant eo tempore quo illos Macrianus est persequutus, quosque Claudius emitti non siverat, ne quid fieret quod effectum est, omnes gentes suorum ad romanas incitaverunt praedas. Denique Scytarum diversi populi, Peucini, Trutungi, Austrogothi, Virtingui, Sigipedes, Celtae etiam, et Heruli, praedae cupiditate in romanum solum et rempublicam venerunt, atque illic pleraque vastarunt, dum aliis occupatus est Claudius, dumque se ad id bellum quod confecit, imperatorie instruit; ut videantur fata romana boni principis occupatione lentata; sed credo, ut Claudii gloria accresceret, eiusque fieret gloriosior toto penitus orbe victoria. Armatarum denique gentium trecenta viginti millia tunc fuere. Dicat nunc qui nos adulationis accusat, Claudium minus esse amabilem. Armatorum trecenta viginti millia. Quis tandem Xerxes hoc habuit? quae fabella istum numerum effinxit? quis poëta composuit? Trecenta viginti millia armatorum fuerunt. Adde servos, adde familias, adde carraginem et epota

flumina consumptasque silvas. Laborasse denique ipsam, quae tantum barbarici tumoris excepit, terram puto. Exstat ipsius epistola missa ad senatum, legenda ad populum, qua indicat de numero barbarorum, quae talis est: *Senatui populoque romano Claudius princeps* (hanc autem ipse dictasse perhibetur, ego verba magistri memoriae non requiro). *Patres Conscripti, militantes audite quod verum est. Trecenta viginti millia barbarorum in romanum solum armati venerunt: haec si vicero, vos vicem reddite meritis: si non vicero, scitote me post Gallienum velle pugnare. Fatigata est tota respublica. Pugnabimus post Valerianum, post Ingenuum, post Regillianum, post Lollianum, post Postumium, post Celsum, post mille alios, qui contemptu Gallieni principis a republica defecerunt. Non scuta, non spathae, non pila iam supersunt. Gallias et Hispanias, vires reipublicae, Tetricus tenet, et omnes sagittarios (quod pudet dicere) Zenobia possidet. Quidquid fecerimus, satis grande est.* Hos igitur Claudius, ingenita illa virtute superavit: hos brevi tempore attrivit: de his vix aliquos ad patrium solum redire permisit. Rogo quantum pretium est clypeus in Curia tantae victoriae, quantum una aurea statua? Dicit Ennius de Scipione: *Quantam statuam faciet populus romanus, quantam columnam, quae res tuas gestas loquatur?* Possumus dicere, Flavium Claudium, unicum in terris principem, non columnis, non statuis, sed famae viribus adiuvari. Habuerunt praeterea duo millia navium, duplicem scilicet numerum quam illum, quo tota pariter Graecia omnisque Thessalia, urbes Asiae quondam expugnarè conata est. Sed illud poëticus stilus fingit, hoc vera continet historia. Claudio igitur scriptores adulamur, qui duo millia navium barbararum, et trecenta viginti millia armatorum delevit, oppressit, attrivit: qui carraginem tantam, quantam numerus hic armatorum sibimet aptare potuit et parare, nunc incendia fecit, nunc cum omnibus familiis romano servitio deputavit, ut docet eiusdem epistola quam ad Iunium Brocchum scripsit Illyricum tuentem: *Claudius Broccho. Delevimus trecenta viginti millia Gothorum, duo millia navium mersimus. Tecta sunt flumina scutis: spathis et lanceolis omnia litora operiuntur. Campi ossibus latent tecti: nullum iter purum est, ingens carrago deserta est. Tantum mulierum cepimus ut binas et ternas mulieres victor sibi miles possit adiungere.* Et utinam Gallienum non esset passa respublica! utinam sexcentos tyrannos non pertulisset! Salvis militibus, quos varia proelia sustulerunt, salvis legionibus, quas Gallienus male

victor occidit, quantum esset additum reipublicae? Siquidem nunc verba naufragii publici colligit nostra diligentia, ad romanae reipublicae decus. Pugnatum est enim apud Moesos, et multa proelia fuerunt apud Marcianonopolim, multi naufragio perierunt, plerique capti reges, captae diversarum gentium nobiles foeminae, impletae barbaris servis senibusque cultoribus romanae provinciae, factus miles barbarus et colonus ex Gotho: nec ulla fuit regio quae Gothum servum triumphali quodam servitio non haberet. Quid boum barbarorum nostri videre maiores? quid ovium? quid equarum, quas fama nobilitat, celticarum? Hoc totum ad Claudii gloriam pertinet. Claudius et securitate rempublicam et opulentiae nimietate donavit. Pugnatum praeterea est apud Byzantios, ipsis qui superfuerant Byzantiis fortiter facientibus: pugnatum apud Thessalonicenses, quos Claudio absente obsederant barbari: pugnatum in diversis regionibus: et ubique auspiciis Claudianis victi sunt Gothi, prorsus ut iam tunc Constantio Caesari nepoti futuro, videretur Claudius securam parare rempublicam. Et bene venit in mentem. Exprimenda est sors quae Claudio data esse perhibetur: eo magis ut intelligant omnes, genus Claudii ad felicitatem reipublicae divinitus constitutum. Nam quum consuleret factus imperator, quamdiu imperaturus esset, sors talis emersit:

Tu qui nunc patrias gubernas oras,
Et mundum regis, arbiter Deorum;
. . . . in veteres tuis novellis.
Regnabunt etenim tui minores.
Et reges facient suos minores.

Item quum in Aponino de se consuleret, responsum huiusmodi accepit:

Tertia dum Latio regnantem viderit aestas.

Item quum de posteris suis,

His ego nec metas rerum nec tempora pono.

Item quum de fratre Quintillo, quem consortem habere volebat imperii, responsum est.

Ostendent terris hunc tantum fata.

Quae idcirco posui, ut sit omnibus clarum, Constantium divini generis virum, sanctissimum Caesarem, et Augustae ipsum familiae esse, et Augustos multos de se daturum, salvis Diocletiano et Maximiano Augustis, et eius fratre Galerio. Sed dum haec a Divo Claudio aguntur, Palmyreni, ducibus Saba et Timogene, contra Aegyptios bellum sumunt: atque ab his, aegyptia pervicacia et indefessa pugnandi continuatione, vincuntur. Dux tamen Aegyptiorum

Probatus Timogenis insidiis interemptus est. Aegyptii vero omnes se romano imperatori dediderunt, in absentis Claudii verba iurantes. Atticiano et Orphito consulibus, auspicia Claudiana favor divinus adiuvit. Nam quum se in Haemimontum multitudo barbararum gentium quae superfuerant, contulisset, illic ita fame ac pestilentia laborarunt, ut iam Claudius dedignaretur et vincere. Denique finitum est asperrimum bellum, terroresque romani nominis sunt depulsi. Vera dici fides cogit, simul ut sciant hi, qui adulatores nos existimari cupiunt, id quod historia dici postulat, non tacere. Eo tempore quo parta est plena victoria, plerique milites Claudii, secundis rebus elati, quae sapientium quoque animos fatigant, ita in praedam versi sunt, ut non cogitarent a paucissimis se posse fatigari, dum occupati animo atque corporibus, avertendis praedis inserviunt. Denique in ipsa victoria prope duo millia militum a paucis barbaris, et iis qui fugerant, interempti sunt. Sed ubi hoc comperit Claudius, omnes qui rebelles animos extulerant, conducto exercitu rapit, atque in vincula Romam etiam mittit, ludo publico deputandos: ita id quod vel fortuna vel miles egerat, virtute boni principis antiquatum est: nec sola de hoste victoria, sed etiam vindicta praesumpta est. In quo bello quod gestum est, equitum Dalmatarum ingens exstitit virtus, quod originem ex ea provincia Claudius videbatur ostendere; quamvis alii Dardanum, et ab Ilio Troianorum, atque ipso Dardano, sanguinem dicerent trahere. Fuerunt per ea tempora et apud Cretam Scytae, et Cyprum vastare tentarunt; sed ubique morbo exercitu laborante, superati sunt. Finito sane bello gothico, gravissimus morbus increbuit, tunc quum etiam Claudius affectus morbo mortales reliquit, et familiare virtutibus suis petiit coelum. Quo ad Deos atque ad sidera demigrante, Quintillus frater eiusdem, vir sanctus, et sui fratris (ut vere dixerim) frater, delatum sibi omnium iudicio suscepit imperium, non hereditarium, sed merito virtutum: qui factus esset imperator, etiamsi frater Claudii principis non fuisset. Sub hoc barbari qui superfuerant, Anchialo vastata, conati sunt Nicopolin etiam obtinere; sed illi provincialium virtute obtriti sunt. Quintillus autem ob brevitatem temporis, nihil dignum imperio gerere potuit; nam septuadecima die, quod se gravem et serium contra milites ostenderat, ac verum principem pollicebatur, eo genere quo Galba, quo Pertinax, interemptus est. Et Dexippus quidem Claudium non dicit occisum, sed tantum mortuum; nec tamen addidit morbo, ut dubium sentire videatur. Quoniam res

bellicas diximus, de Claudii genere et familia saltem pauca dicenda sunt, ne ea quae scienda sunt, praeterisse videamur. Claudius, Quintillus et Crispus, fratres fuerunt. Crispi filia, Claudia: ex ea et Eutropio, nobilissimo gentis dardanae viro, Constantius Caesar est genitus. Fuerunt etiam sorores, quarum una, Constantina nomine, nupta tribuno Assyriorum, in primis annis defecit. De avis nobis parum cognitum; varia enim plerique prodiderunt. Ipse Claudius insignis morum gravitate, insignis vita singulari et unica castimonia, vini parcus, ad cibum promptus, statura procerus, oculis ardentibus, lato et pleno vultu, digitis usqueadeo fortibus ut saepe equis et mulis ictu pugni dentes excusserit. Fecerat hoc etiam adolescens in militia, quum, ludicro Martiali, in campo luctamen inter fortissimos quosque monstraret; nam iratus ei qui non balteum sed genitalia sibi contorserat, omnes dentes uno pugno excussit. Quae res indulgentiam meruit, pudore vindictae; siquidem tunc Decius imperator, quo praesente fuerat perpetratum, et virtutem et verecundiam Claudii publice praedicavit: donatumque armillis et torquibus, a militum congressu facessere praecepit: ne quid atrocius quam luctamen exigit faceret. Ipsi Claudio liberi nulli fuerunt: Quintillus duos reliquit: Crispus (ut diximus), filiam. Nunc ad iudicia principum veniamus, quae de illo a diversis edita sunt: et eatenus quidem ut appareret, quandoque Claudium imperatorem futurum. Epistola Valeriani ad Zosimionem procuratorem Syriae: *Claudium illyrianae gentis virum, tribunum Martiae quintae legioni fortissimae dedimus, virum devotissimis quibusque ac fortissimis veterum praeferendum. Huic salarium de nostro privato aerario dabis, annuos frumenti modios tria millia, hordei sex millia, laridi libras duo millia, vini veteris sextarios tria millia quingentos, olei boni sextarios centum quinquaginta, olei secundi sextarios sexcentos, salis modios viginti, cerae pondo centum quinquaginta: foeni, paleae, aceti, oleris, herbarum, quantum satis est: pellium tentoriarum decurias triginta, mulos annuos sex, equos annuos tres, camelos annuos decem, mulas annuas novem: argenti in opere annua pondo quinquaginta, Philippeos nostri vultus annuos centum quinquaginta, et in strenis quadraginta septem, et trientes centum sexaginta. Item in caucos et scyphos pondo undecim: item in caucos et scyphos et zuma pondo undecim. Tunicas russas militares annuas, sagochlamydes annuas duas, fibulas argenteas inauratas duas, fibulam auream cum acum cypria unam. Balteum argenteum inauratum*

unum, annulum bigemmeum uncialem, brachialem unum unciarum septem. Torquem libralem unum, cassidem inauratam unam. Scuta chrysographata duo, loricam unam, quam refundat. Lanceas Herculeanas duas, aclydes duas, falces duas, falces foenarias quatuor. Cocum, quem refundat, unum: mulionem, quem refundat, unum. Mulieres speciosas ex captivis duas. Albam subsericam unam, cum purpura succubitana: subarmale unum cum purpura maura. Notarium, quem refundat, unum: structorem, quem refundat, unum. Accubitalium cypriorum paria duo. Interulas puras duas: fascias viriles duas: togam, quam refundat, unam. Latum clavum, quem refundat, unum. Venatores qui obsequantur, duos: carpentarium unum. Curam praetorii unum. Aquarium unum. Piscatorem unum. Dulciarium unum. Ligni quotidiani pondo mille, si est copia: sin minus, quantum fuerit, et ubi fuerit: coctilium quotidiana batilla quatuor. Balneatorem unum, et ad balneas ligna: sin minus, lavetur in publico. Iam cetera quae propter minutias suas scribi nequeunt, pro moderatione praestabis, sed ita ut nihil addatur: et si alicubi aliquid defuerit, non praestetur, nec in nummo exigatur. Haec autem omnia idcirco specialiter, non quasi tribuno, sed quasi duci detuli, quia vir talis est ut ei plura etiam deferenda sint. Item ex epistola eiusdem alia, inter cetera ad Ablavium Muraenam, praefectum praetorii. *Desine autem conqueri, quod adhuc Claudius est tribunus, nec exercitus ducem loco accipit: unde etiam senatum et populum conqueri iactabas: dux factus est, et dux totius Illyrici: habet in potestatem Thracias, Moesias, Dalmatas, Pannonios, Dacos exercitus: vir ille summus, nostro quoque iudicio, speret consulatum, si eius animo accommodum est, quando voluerit, accipiat praetorianam, accipiat praefecturam. Sane scias tantum ei a nobis decretum salarii, quantum habet Aegypti praefectura: tantum vestium, quantum proconsulatui africano detulimus: tantum argenti, quantum accipit curator Illyrici Metatius: tantum ministeriorum, quantum nos ipsi nobis per singulas quasque decernimus civitates; ut intelligant omnes, quae sit nostra de viro tali sententia.* Item epistola Decii de eodem Claudio: *Decius Messalae praesidi Achaiae salutem,* inter cetera. *Tribunum vero Claudium, optimum iuvenem, fortissimum militem, constantissimum civem, castris, senatui et reipublicae necessarium, in Thermopylas ire praecepimus, mandata eidem cura Peloponnensium; scientes neminem melius omnia quae iniungimus, esse curaturum. Huic ex regione dardania*

dabis milites ducentos, ex cataphractariis centum, ex equitibus centum et sexaginta, ex sagittariis creticis sexaginta, ex tyronibus bene armatos mille; nam bene illi novi creduntur exercitus, neque enim illo quisquam devotior, fortior, gravior invenitur. Item epistola Gallieni, quum nuntiatum esset per frumentarios, Claudium irasci quod ille mollius viveret: *Nihil me gravius accepit quam quod notoria tua intimasti, Claudium parentem amicumque nostrum, insinuatis sibi falsis plerisque, graviter irasci. Quaeso igitur, mi Venuste, si mihi fidem exhibes, ut eum facias a Grato et Herenniano placari, nescientibus hoc militibus Dacisianis, qui iam saeviunt, ne graviter ferant. Ipse ad eum dona misi: quae ut libenter accipiat tu facies. Curandum praeterea est, ne me hoc scire intelligat, ac sibi succensere iudicet, et pro necessitate ultimum consilium capiat. Misi autem ad eum pateras gemmatas trilibres duas, scyphos aureos gemmatos trilibres duos, discum corymbiatum argenteum librarum viginti, lancem argenteam librarum triginta. Patinam argenteam hederatam librarum viginti et trium, boletar halieuticum argenteum librarum viginti. Urceos duos auro inclusos, argenteos librarum sex, et in vasis minoribus argenti libras vigintiquinque: Calices aegyptios, operisque diversi, decem: Chlamydes veri luminis limbatas duas. Vestes diversas sexdecim: Albam subsericam, paragaudem triuncem unam: Zanchas de nostris parthicis paria tria: Singiliones dalmatenses decem: Chlamydem dardanicam mantuelem unam: Penulam illyricianam unam: Bardocucullum unum: Cucutia villosa duo: Oraria Sarabadena quatuor: aureos Valerianos centum quinquaginta, Trientes Saloninianos trecentos.* Habuit et senatus iudicia, priusquam ad imperium perveniret, ingentia; nam quum esset nuntiatum, illum cum Marciano fortiter contra gentes in Illyrico dimicasse, acclamavit senatus: *Claudi dux fortissime, habeas virtutibus tuis, devotioni tuae. Claudio statuam omnes dicamus. Claudium consulem omnes cupimus. Qui amat rempublicam, sic agit: qui amat principes, sic agit. Antiqui milites sic egerunt. Felicem te, Claudi, iudicio principum, felicem te virtutibus tuis, consulem te, te praefectum. Vivas, Valerie: ameris a principe.* Longum est tam multa, quam meruit vir ille, perscribere: unum tamen tacere non debeo, quod illum et senatus et populus, ante imperium, et in imperio, et post imperium sic dilexit, ut satis constet, neque Traianum, neque Antoninos, neque quemquam alium principem sic amatum.

FLAVII VOPISCI SYRACUSII

DIVUS AURELIANUS.

Hilaribus, quibus omnia festa et fieri debere scimus et dici, impletis solemnibus, vehiculo suo me et iudiciali carpento praefectus urbis, vir illustris, ac praefata reverentia nominandus, Iunius Tiberianus accepit. Ibi quum animus, a causis atque a negotiis publicis solutus ac liber, vacaret, sermonem multum a Palatio usque ad hortos Valerianos instituit: et in ipso praecipue de vita principum. Quumque ad templum Solis venissemus, ab Aureliano principe consecratum, quod ipse nonnihilum ex eius origine sanguinem duceret, quaesivit a me, quis vitam eius in litteras retulisset. Cui ego quum respondissem, neminem a me latinorum, graecorum aliquos lectitatos, dolorem gemitus sui vir sanctus per haec verba profudit: *Ergo Thersitem, Sinonem, ceteraque illa prodigia vetustatis, et nos bene scimus, et posteri frequentabunt? Divum Aurelianum, clarissimum principem, severissimum imperatorem, per quem totus romano nomini orbis est restitutus, posteri nescient? Deus avertat hanc amentiam. Et tamen, si bene novi, ephemeridas illius viri scriptas habemus, etiam bella, charactere historico digesta, quae velim accipias, et per ordinem scribas; additis quae ad vitam pertinent. Quae omnia ex libris linteis, in quibus ipse quotidiana sua scribi praeceperat, pro tua sedulitate condisces. Curabo autem ut tibi ex Ulpia bibliotheca et libri lintei proferantur. Tu velim Aurelianum ita ut est, quatenus potes, in litteras mittas.* Parui ipse quidem praeceptis; accepi libros graecos, et omnia mihi necessaria in manum sumpsi: ex quibus et quae digna erant memoratu in unum libellum contuli. Tu velim meum munus boni consulas: et si hoc contentus non fueris, lectites graecos, linteos etiam libros requiras, quos Ulpia tibi bibliotheca, quum volueris, mini-

strabit. Et quoniam sermo nobis de Trebellio Pollione, qui a duobus Philippis usque ad Divum Claudium, et eius fratrem Quintiilum, imperatores tam claros, quam obscuros memoriae prodidit, in eodem vehiculo fuit, asserente Tiberiano, quod Pollio multa incuriose, multa breviter prodidisset: me contra dicente, neminem scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid esse mentitum: prodente quinetiam, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifestis testitibus convincerentur: pedibus in sententiam transitum faciens, ac manum porrigens iucundam praeterea: *Scribe* (inquit) *ut libet: securus, quod velis dicas, habiturus mendaciorum comites, quos historicae eloquentiae miramur auctores.* Ac ne multa et frivola prooemiis odiosis intexam, Divus Aurelianus ortus, ut plures loquuntur, Sirmii, familia obscuriore: ut nonnulli, Dacia Ripensi. Ego autem legisse me memini auctorem, qui eum Moesia genitum praedicaret. Et evenit quidem, ut de eorum virorum genitali solo nesciatur, qui humiliori loco nati, plerumque solum genitale confingunt, ut dent posteritati de locorum splendore fulgorem: nec tamen magnorum principum virtutibus summa sciendi est, ubi quisque sit genitus, sed qualis in republica fuerit. An Platonem magis commendat, quod Atheniensis fuerit, quam quod unicum sapientia munus illuxerit? An eo minores inveniuntur Aristoteles Stagirita, Eleatesque Zenon, aut Anacharsis Scytha, quod in minimis nati sunt viculis, quum illos ad coelum omnis philosophiae virtus extulerit? Atque ut ad ordinem redeam: Aurelianus modicis ortus parentibus, a prima aetate ingenio vivacissimus, viribus clarus, nullum unquam diem praetermisit, quamvis festum, quamvis vacantem, quo non se pilo et sagittis ceterisque armorum exerceret officiis. Matrem quidem eius, Callicrates Tyrius, Graecorum longe doctissimus scriptor, sacerdotem templi Solis, in eo vico in quo habitabant parentes, fuisse dicit: habuisse quin etiam nonnihilum divinationis, adeo ut aliquando marito suo iurgans ingesserit, quum eius et stultitiam increparet, et vilitatem: *En imperatoris patrem*: ex quo constat illam mulierem scisse fatalia. Idem dicit, auspicia imperii Aureliano haec fuisse: primum, pueri eius pelvem serpentem plerumque cinxisse, neque unquam occidi potuisse: postremo ipsam matrem quae hoc viderat, serpentem quasi familiarem occidere noluisse. His accedit quod ex palliolo purpureo, quod soli sui temporis imperator obtulerat, sacerdos mulier crepundia filio fecisse perhibetur. Addit etiam illud, quod

vinctum fasciola Aurelianum aquila innoxie de cunis levaverit, et in aram posuerit, quae iuxta sacellum forte sine ignibus erat. Idem auctor est, vitulum matri eius natum mirae magnitudinis, candidum, sed purpurantibus maculis, ita ut haberet in latere uno avem, in alio coronam. Multa superflua in eodem legisse memini: quippe qui asseverat etiam rosas, in eiusdem mulieris chorte, nato Aureliano, exisse purpureas, odoris rosei, floris aurei. Fuerunt et postea multa omina iam militanti futuri, ut res monstravit, imperii; nam ingrediente eo Antiochiam in vehiculo, quod prae vulnere tunc equo sedere non posset, ita pallium purpureum, quod in honorem eius expansum fuerat, decidit, ut humeros eius tegeret. Et quum in equum transire vellet (quia invidiosum tunc erat vehiculis in civitate uti) equus est ei imperatoris applicitus, cui per festinationem insedit; sed ubi comperit, semet ad suum transtulit. Data est ei praeterea, quum legatus ad Persas isset, patera, qualis solet imperatoribus dari a rege Persarum, in qua insculptus erat Sol, eo habitu quo colebatur in eo templo, in quo mater eius fuerat sacerdos. Donatus eidem etiam elephantus praecipuus, quem ille imperatori obtulit: solusque omnium privatus Aurelianus elephanti dominus fuit. Sed ut haec et talia omittamus, fuit decorus, et gratia viriliter speciosus: statura procerior, nervis validissimis, vini et cibi paullo cupidior, libidinis rarae, severitatis immensae, disciplinae singularis, gladii exserendi cupidus; nam quum essent in exercitu duo Aureliani tribuni, hic, et alius qui cum Valeriano captus est, huic signum exercitus apposuerat *Manu ad ferrum;* ut si forte quaereretur quis Aurelianus aliquid vel fecisset vel gessisset, suggereretur: *Aurelianus manu ad ferrum*, atque cognosceretur. Privati huius multa exstant egregia facinora; nam erumpentes Sarmatas in Illyrico, cum trecentis praesidiariis solus attrivit. Refert Theoclius Caesarianorum temporum scriptor, Aurelianum manu sua bello sarmatico uno die quadraginta et octo interfecisse, plurimis autem et diversis diebus ultra nongentos quinquaginta; adeo ut etiam ballistea pueri et saltatiunculas in Aurelianum tales componerent, quibus diebus festis militariter saltitarent.

Mille, mille, mille, mille, mille, mille decollavimus.
Unus homo mille, mille, mille, mille decollavimus.
Mille, mille, mille vivat, qui mille, mille occidit.
Tantum vini habet nemo, quantum fudit sanguinis.

Haec video esse perfrivola; sed quia supra scriptus auctor ita eadem ut sunt latine, suis scriptis inseruit, taoenda

esse non credidi. Idem apud Maguntiacum tribunus legionis sextae Gallicanae, Francos irruentes, quum vagarentur per totam Galliam, sic afflixit, ut trecentos ex his captos, septingentis interemptis, sub corona vendiderit. Unde iterum de eo facta est cantilena:

Mille Francos, mille Sarmatas semel et semel occidimus.
Mille, mille, mille, mille, mille Persas quaerimus.

Hic autem, ut supra diximus, militibus ita timori fuit, ut sub eo, posteaquam semel cum ingenti severitate castrensia peccata correxit, nemo peccaverit. Solus denique omnium, militem qui adulterium cum hospitis uxore commiserat, ita punivit, ut duarum arborum capita inflecteret, quas ad pedes militis deligaret, easdemque subito dimitteret, ut scissus ille utrimque penderet: quae res ingentem timorem omnibus fecit. Huius epistola militaris est ad vicarium suum data huiusmodi: *Si vis tribunus esse, imo si vis vivere, manus militum contine. Nemo pullum alienum rapiat, ovem nemo contingat. Uvam nullus auferat, segetem nemo deterat: oleum, sal, lignum, nemo exigat: annona sua contentus sit. De praeda hostis, non de lacrimis provincialium, habeat. Arma tersa sint: ferramenta samiata, calceamenta fortia. Vestis nova vestem veterem excludat. Stipendium in balteo, non in popina habeat. Torquem brachialem et anulum apponat: equum sagmarium suum defricet, captum animal non vendat, mulum centuriatum comiter curet. Alter alteri quasi servus obsequatur: a medicis gratis curentur: aruspicibus nihil dent: in hospitiis caste se agant: qui litem fecerit, vapulet.* Inveni nuper, in Ulpia bibliotheca inter linteos libros, epistolam Divi Valeriani de Aureliano principe scriptam, quam ad verbum, ut decebat, inserui: *Valerianus Augustus Antonino Gallo consuli. Culpas me familiaribus literis, quod Postumio filium meum Gallienum, magis quam Aureliano commiserim: quum utique et severiori et puer credendus fuerit et exercitus: nec tu id diutius iudicabis, si bene scieris quantae sit Aurelianus severitatis. Nimius est, multus est, gravis est, et ad nostra iam non facit tempora. Testor autem omnes Deos me etiam timuisse, ne quid etiam erga filium meum severius, si quid ille fecisset (ut est natura pronus ad ludicra) saevius cogitaret.* Haec epistola indicat quantae fuerit severitatis, ut illum Valerianus etiam timuisse se dicat. Eiusdem Valeriani alia est epistola, quae laudes illius continet: quam ego ex scriniis praefecturae urbanae protuli: nam illi Romam venienti salaria sui ordinis sunt decreta. Exemplum epistolae: *Valerianus Augustus Ceionio Albino praefecto*

urbi. Vellemus quidem singulis quibusque devotissimis reipublicae viris multo maiora deferre compendia quam eorum dignitas postulat, maxime ubi honorem vita commendat; debet enim quid praeter dignitatem pretium esse meritorum. Sed facit rigor publicus, ut accipere de provinciarum oblationibus, ultra ordinis sui gradum, nemo plus possit. Aurelianum fortissimum virum, ad inspicienda et ordinanda castra omnia destinavimus: cui tantum a nobis, atque ab omni republica, communi totius exercitus confessione, debetur, ut digna illo vix aliqua, vel nimis magna sint munera. Quid enim in illo non clarum? quid non Corvinis et Scipionibus conferendum? Ille liberator Illyrici, ille Galliarum restitutor, ille dux magni totius exempli. Et tamen nihil praeterea possum addere tanto viro ad muneris gratiam, quam patitur sobria et bene gerenda respublica. Quare sinceritas tua, mi parens carissime, supradicto viro efficiet, quamdiu Romae fuerit, panes militares mundos sexdecim, panes militares castrenses quadraginta, vini mensalis sextarios quadraginta, porcellum dimidium, gallinaceos duos, porcinae pondo triginta, bubulae pondo quadraginta, olei sextarium unum, et item olei secundi sextarium unum, liquaminis sextarium unum, salis sextarium unum, herbarum, olerum quantum satis est. Sane quoniam ei aliquid praecipue decernendum est, quamdiu Romae fuerit, pabula extra ordinem decernes, ipsi autem ad sumptus, aureos Antoninianos diurnos binos, argenteos Philippeos minutulos, quinquagenos, aeris denarios centum, reliqua per praefectos aerarii praebebuntur. Frivola haec fortassis cuipiam, et nimis levia esse videantur; sed curiositas nihil recusat. Habuit ergo multos ducatus, plurimos tribunatus, vicarias ducum et tribunorum, diversis temporibus, prope quadraginta: usqueadeo ut etiam Ulpii Criniti (qui se de Traiani genere referebat, et fortissimi re vera viri, et Traiani simillimi, qui pictus est cum eodem Aureliano in templo Solis, quem Valerianus Caesaris loco habere instituerat), vicem sumeret, exercitum duceret, limitem restitueret, praedam militibus daret: Thracias bobus, equis, mancipiis, captivis locupletaret: manubias in Palatio collocaret: quingentos servos, duo millia vaccarum, equas mille, ovium decem millia, caprarum quindecim millia, in privatam villam Valeriani congereret. Tunc enim Ulpius Crinitus, publice apud Byzantium sedenti, Valeriano in thermis egit gratias, dicens, magnum de se iudicium habitum quod eidem vicarium Aurelianum dedisset; quare eum statuit arrogare. Interest

epistolas nosse Aureliano scriptas, et ipsam arrogationem. Epistola Valeriani ad Aurelianum: *Si esset alius, Aureliane iucundissime, qui Ulpii Criniti vicem posset implere; tecum de eius virtute ac sedulitate conferrem: nunc tecum requirere potuissem. Suscipe bellum a parte Nicopolis, ne nobis aegritudo Criniti obsit. Fac quidquid potes. Multa non dico: in tua erit potestate militiae magisterium. Habes sagittarios Ityraeos trecentos, Armenios sexcentos, Arabas centum quinquaginta, Saracenos ducentos, Mesopotamios auxiliares quadringentos: habes legionem tertiam Felicem, et equites cataphractarios octingentos. Tecum erit Hartomundus, Haeldegastes, Hildemundus, Carioviscus. Commeatus a praefectis necessarius in omnibus castris est constitutus. Tuum est, pro virtutibus tuis atque solertia, illic hiemalia et aestiva disponere, ubi tibi nihil deerit: quaerere praeterea ubi carrago sit hostium, et vere scire quanti qualesque sint; ut non vinum aut annona consumatur, aut tela iaciantur, in quibus res bellica constituta est. Ego de te tantum, Deo favente, spero quantum de Traiano, si viveret, posset sperare respublica. Neque enim minor est, in cuius locum fidemque te legi. Consulatum cum eodem Ulpio Crinito in annum sequentem a die undecimo Calendarum iuniarum in locum Gallieni et Valeriani, sperare te convenit sumptu publico; levanda est enim paupertas eorum hominum, qui diu reipublicae viventes, pauperes sunt, et nullorum magis.* His quoque literis indicatur quantus fuerit Aurelianus, et re vera: neque quisquam aliquando ad summam rerum pervenit, qui non a prima aetate gradibus virtutis ascenderit. Literae de consulatu: *Valerianus Augustus Aelio Xifidio praefecto aerarii. Aureliano, cui consulatum detulimus ob paupertatem, qua ille magnus est, ceteris maior, dabis ad editionem Circensium aureos Antoninianos trecentos, argenteos Philippeos minutulos tria millia, in aere sestertium quinquagies, tunicas multicias viriles decem, lineas aegyptias viginti, mantelia cypria paria duo, tapetia afra decem, stragula maura decem, porcos centum, oves centum: convivium autem publicum edi iubebis senatoribus, equitibus romanis: hostias maiores duas, minores quatuor.* Et quoniam etiam de arrogatione aliqua me dixeram positurum, quae ad tantum principem pertinerent, quaeso ne odiosior verbosiorve ea re videar: quam fidei causa inserendam credidi ex libris Acholii, qui magister admissionum Valeriani principis fuit, libro Actorum eius nono. Quum consedisset Valerianus Augustus in thermis apud Byzantium, praesente exercitu, praesente

etiam officio Palatino, assidentibus Memmio Fusco consule ordinario, Baebio Macro praefecto praetorii, Quinto Ancario praeside Orientis: assidentibus etiam a parte laeva Avulnio Saturnino scythici limitis duce, Murentio ad Aegyptum destinato, Iulio Tryphone orientalis limitis duce, et Maeceo Brundusino praefecto annonae orientis, et Ulpio Crinito duce illyriciani limitis et thracii, et Fulvio Boio duce rhaetici limitis, Valerianus Augustus dixit: *Gratias tibi agit, Aureliane, respublica, quod eam Gothorum potestate liberasti. Abundamus per te praeda, abundamus gloria, et his omnibus quibus romana felicitas crescit. Cape igitur tibi pro rebus gestis tuis coronas murales quatuor, coronas vallares quinque, coronas navales duas, coronas civicas duas, hastas puras decem, vexilla bicolora quatuor, tunicas ducales russas quatuor, pallia proconsularia duo, togam praetextam, tunicam palmatam, togam pictam, subarmalem profundum, sellam eboratam. Nam te consulem hodie designo, scripturus ad senatum ut tibi deputet scipionem, deputet etiam fasces. Haec enim imperator non solet dare, sed a senatu, quando sit consul, accipere.* Post haec Valeriani dicta, Aurelianus surrexit, atque ad manus accessit, agens gratias militaribus verbis: quae propria et ipsa apponenda decrevi. Aurelianus dixit: *Et ego, domine Valeriane, imperator Auguste, ideo cuncta feci, ideo vulnera patienter excepi, ideo et equos et cantherios meos lassavi, ut mihi gratias ageret respublica, et conscientia mea. At tu plus fecisti: ago ergo gratias bonitati tuae, et accipio consulatum quem das. Dii faciant et Deus certus Sol, ut et senatus de me sic iudicet.* Agentibus igitur gratias omnibus circumstantibus, Ulpius Crinitus surrexit, atque hac oratione usus est: *Apud maiores nostros, Valeriane Auguste, quod et familiae meae amicum ac proprium fuit, ab optimis quibusque in filiorum locum fortissimi viri semper electi sunt, ut vel senescentes familias, vel fetus matrimoniis iam caducos substitutae fecunditas prolis ornaret. Hoc igitur quod Cocceius Nerva in Traiano adoptando, quod Ulpius Traianus in Hadriano, quos Hadrianus in Antonino, et ceteri deinceps proposita suggestione fecerunt, iam in arrogando Aureliano, quem mihi vicarium iudicii tui auctoritate fecisti, censui esse referendum. Iube igitur ut lege agatur, sitque Aurelianus heres sacrorum, nominis et bonorum, totiusque iuris, Ulpio Crinito iam consulari viro, ipse actutum te iudice consularis.* Longum est cuncta pertexere. Nam et actae sunt Crinito a Valeriano gratiae, et adoptio, ut solebat, impleta. Memini me in quodam

libro graeco legisse (quod tacendum esse non credidi), mandatum esse Crinito a Valeriano, ut Aurelianus adoptaretur, idcirco praecipue quod pauper esset; sed hoc in medio relinquendum puto. Et quoniam superius epistolam posui, qua sumptus Aureliano ad consulatum delatus est; quare posuerim, rem quasi frivolam, eloquendum putavi. Vidimus proxime consulatum Furii Placidi tanto ambitu in Circo editum, ut non praemia dari aurigis, sed patrimonia viderentur; quum darentur tunicae subsericae, lineae paragaudae, darentur etiam equi, ingemiscentibus frugi hominibus. Factum est enim ut iam divitiarum sit, non hominum, consulatus; quia utique si virtutibus defertur, editorem spoliare non debent. Perierunt casta illa tempora, et magis ambitione populari peritura sunt. Sed nos (ut solemus) hanc quoque rem in medio relinquimus. His igitur tot ac talibus praeiudiciis muneribusque fultus, Claudianis temporibus tantus enituit, ut post eum Quintillo quoque fratre eius interempto, solus teneret imperium, Aureolo interfecto, cum quo Gallienus fecerat pacem. Hoc loco tanta est diversitas historicorum, et quidem graecorum, ut alii dicant, invito Claudio ab Aureliano Aureolum interfectum: alii mandante ac volente: alii ab imperatore iam Aureliano eundem occisum: alii vero adhuc privato. Sed haec quoque media relinquemus, ab ipsis petenda per quos in litteras missa sunt. Illud tamen constat, omne contra Moeotidas bellum, Divum Claudium nulli magis quam Aureliano credidisse. Exstat epistola, quam ego (ut soleo) fidei causa, imo ut alios annalium scriptores fecisse video, inserendam putavi: *Flavius Claudius Valerio Aureliano suo salutem. Expetit a te munus solitum nostra respublica. Aggredere: quid moraris? Tuo magisterio milites uti volo, tuo ductu tribunos. Gothi oppugnandi sunt: Gothi a Thraciis amovendi. Eorum enim plerique Haemimontum Europamque vexant, qui te pugnante fugerunt. Omnes exercitus thracicos, omnes illyricianos totumque limitem in tua potestate constituo, solitam en nobis ede virtutem. Tecum erit etiam frater Quintillus, quum occurrerit. Ego aliis rebus occupatus, summam belli illius virtutibus tuis credo. Misi sane equos decem, loricas duas, et cetera, quibus munire ad bellum euntem necessitas cogit.* Secundis igitur proeliis usus auspiciis Claudianis, rempublicam in integrum reddidit: atque ipse statim (ut supra diximus) consensu omnium legionum factus est imperator. Equites sane omnes ante imperium sub Claudio Aurelianus gubernavit, quum offensam magistri eorum incurrissent, quod temere, Clau-

dio non iubente, pugnassent. Item Aurelianus contra Svevos et Sarmatas iisdem temporibus vehementissime dimicavit, ac florentissimam victoriam retulit. Accepta est sane clades sub Aureliano a Marcomannis per errorem; nam dum is a fronte non curat occurrere, subito hostes erupere: dumque illos a dorso persequi parat, omnia circa Mediolanum graviter evastata sunt: postea tamen ipsi quoque Marcomanni superati sunt. In illo autem timore, quo Marcomanni cuncta vastabant, ingentes Romae seditiones motae sunt, paventibus cunctis ne eadem quae sub Gallieno fuerant, provenirent; quare etiam libri Sibyllini, noti beneficiis publicis, inspecti sunt: inventumque, ut in certis locis sacrificia fierent, quae Barbari transire non possent. Facta denique sunt ea quae praecepta fuerant, in diverso caeremoniarum genere: atque ita Barbari restiterunt, quos omnes Aurelianus carptim vagantes occidit. Libet ipsius senatusconsulti formam exponere, quo libros inspici clarissimorum iussit auctoritas. Die tertio Idus ianuarias, Fulvius Sabinus praetor urbanus dixit: *Referimus ad vos, Patres Conscripti, Pontificum suggestionem, et Aureliani principis literas, quibus iubetur ut inspiciantur fatales libri, quibus spes belli terminandi sacrato Deorum imperio continetur. Scitis enim ipsi, quotiescumque gravior aliquis exstitit motus, eos semper inspectos: neque prius mala publica esse finita, quam ex iis sacrificiorum processit auctoritas.* Tunc surrexit primae sententiae Ulpius Syllanus, atque ita loquutus est: *Sero nimis, Patres Conscripti, de reipublicae salute consulimus, sero ad fatalia iussa respicimus, more languentium, qui ad summos medicos nisi in summa desperatione non mittunt: proinde quasi peritioribus viris maior facienda sit cura; quum omnibus morbis occurri sit melius. Meministis enim, Patres Conscripti, me in hoc ordine saepe dixisse, iam tum quum primum nuntiatum est Marcomannos erupisse, consulenda Sibyllae decreta, utendum Apollinis beneficiis, inserviendum Deorum immortalium praeceptis: recusasse vero quosdam, et cum ingenti calumnia recusasse, quum adulando dicerent, tantam principis esse virtutem, ut opus non sit Deos consuli: proinde quasi et ipse vir magnus non Deos colat, non de Diis immortalibus speret. Quid plura? audivimus literas quibus rogavit opem Deorum, quae nunquam cuiquam turpis est ut vir fortissimus adiuvetur. Agite igitur, Pontifices, qua puri, qua mundi, qua sancti, qua vestitu animisque sacris commodi, templum adscendite, subsellia laureata constituite, veteranis manibus libros evolvite, fata reipublicae, quae*

sunt aeterna, perquirite: patrimis matrimisque pueris carmen indicite: nos sumptum sacris, nos apparatum sacrificiis, nos agris ambarvalia indicemus. Post haec interrogati plerique senatores, sententias dixerunt, quas longum est innectere: deinde aliis manus porrigentibus, aliis pedibus in sententias euntibus, plerisque verbo consentientibus, conditum est senatusconsultum. Itum est deinde ad templum, inspecti libri, proditi versus, lustrata urbs, cantata carmina, amburbium celebratum, ambarvalia promissa: atque ita solemnitas quae iubebatur, expleta. Est epistola Aureliani de libris Sibyllinis: nam ipsam quoque indidi ad fidem rerum: *Miror vos, Patres sancti, tamdiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris; perinde quasi in Christianorum ecclesia non in templo Deorum omnium, tractaretis. Agite igitur, et castimonia pontificum, caeremoniisque solemnibus iuvate principem, necessitate publica laborantem. Inspiciantur libri: quae facienda fuerint celebrentur, quemlibet sumptum, cuiuslibet gentis captivos, quaelibet animalia regia non abnuo, sed libens offero: neque enim indecorum est Diis iuvantibus vincere: sic apud maiores nostros multa finita sunt bella, sic coepta. Si quid est sumptum, datis ad praefectum aerarii literis decerni iussi: est praeterea vestrae auctoritatis arca publica, quam magis refertam esse reperio, quam cupio.* Quum autem Aurelianus vellet omnibus simul facta exercitus sui constipatione concurrere, tanta apud Placentiam clades accepta est, ut romanum paene solveretur imperium. Et causa quidem huius periculi perfidia et calliditas barbarici fuit motus; nam quum congredi aperto Marte non possent, in silvas se densissimas contulerunt: atque ita nostros vespera incumbente turbarunt. Denique nisi divina ope, post inspectionem librorum sacrificiorumque curas, monstris quibusdam speciebusque divinis impliciti essent barbari, romana victoria non fuisset. Finito proelio marcommanico, Aurelianus, ut erat natura ferocior, plenus irarum Romam petit, vindictae cupidus, quam seditionum asperitas suggerebat: incivilius denique usus imperio, vir alias optimus, seditionum auctoribus interemptis, cruentius ea quae mollius fuerant curanda, compescuit. Interfecti sunt enim nonnulli etiam nobiles senatores, quum his leve quiddam et quod contemni a mitiore principe potuisset, vel unus, vel levis, vel vilis testis obiiceret. Quid multa? Magnum illud, et quod iam fuerat, et quod non frustra speratum est, infamiae tristioris ictu contaminavit imperium: timeri coepit princeps optimus, non amari, quum alii dicerent,

perfodiendum talem principem, non optandum: alii, bonum quidem medicum, sed mala ratione curantem. His actis, quum videret posse fieri, ut aliquid tale iterum, quale sub Gallieno evenerat, proveniret; adhibito consilio senatus, muros urbis Romae dilatavit: nec tamen pomoerio addidit eo tempore, sed postea. Pomoerio autem nemini principum licet addere, nisi ei qui agri barbarici aliqua parte romanam rempublicam locupletaverit. Addidit autem Augustus, addidit Traianus, addidit Nero, sub quo Pontus Polemoniacus et alpes Cottiae romano nomini tributae. Transactis igitur quae ad sectiones, atque urbis statum et civilia pertinebant, contra Palmyrenos, id est contra Zenobiam quae filiorum nomine Orientale tenebat imperium, iter flexit. Multa in itinere ac magna bellorum genera confecit. Nam in Thraciis et in Illyrico occurrentes Barbaros vicit: Gothorum quinetiam ducem Cannabam, sive Cannabaudem, cum quinque millibus hominum trans Danubium interemit. Atque inde per Byzantium in Bithyniam transitum fecit, eamque nullo certamine obtinuit. Multa eius magna et praeclara, tam facta, quam dicta sunt; sed omnia libro innectere nec possumus fastidii evitatione, nec volumus. Sed ad intelligendos mores atque virtutem pauca libanda sunt; nam quum Thyanam venisset, eamque occlusam reperisset, iratus dixisse fertur: *Canem in hoc oppido non relinquam.* Tunc et militibus acrius incumbentibus spe praedae, et Heraclammone quodam, timore ne inter ceteros occideretur, patriam suam prodente, civitas capta est. Sed Aurelianus duo statim praecipua, quod unum severitatem ostenderet, alterum lenitatem, ex imperatoria mente monstravit; nam et Heraclammonem proditorem patriae suae sapiens victor occidit: et quum milites iuxta illud dictum, quo canem se relicturum apud Thyanaeos negarat, eversionem urbis exposcerent, respondit iis: *Canem*, inquit, *negavi in hac urbe me relicturum: canes omnes occidite.* Grande principis dictum, grandius militum votum; nam dictum principis, quo praeda negabatur, civitas servabatur, totus exercitus, ita quasi dictaretur, accepit. Epistola de Heraclammone: *Aurelianus Augustus Mallio Chiloni. Occidi passus sum cuius quasi beneficio Thyanam recepi. Ego vero proditorem amare non potui: et libenter tuli quod eum milites occiderunt:* neque enim mihi fidem servare potuisset qui patriae non pepercit. *Solum denique, ex omnibus qui oppugnabantur, campus accepit. Divitem hominem negare non possum, sed cuius bona eius liberis reddidi: ne quis me causa pecuniae locu-*

pletem hominem occidi passum esse criminaretur. Capta autem civitas est miro modo; nam quum Heraclammon locum ostendisset, aggeris naturali specie tumentem, qua posset Aurelianus occultus ascendere, ille conscendit, atque elata purpurea chlamyde, intus civibus, foris militibus se ostendit: et ita civitas capta est, quasi totus in muris Aureliani fuisset exercitus. Taceri non debet res quae ad famam venerabilis viri pertinet. Fertur enim Aurelianum de Thyanae civitatis eversione vera dixisse, vera cogitasse: verum Apollonium thyanaeum celeberrimae famae auctoritatisque sapientem, veterem philosophum, amicum verum Deorum, ipsum etiam pro numine frequentandum, recipienti se in tentorium ea forma qua videtur, subito adstitisse, atque haec latine, ut homo Pannonius intelligeret, verba dixisse: *Aureliane, si vis vincere, nihil est quod de civium meorum nece cogites. Aureliane, si vis imperare, a cruore innocentium abstine. Aureliane, clementer te age, si vis vincere.* Norat vultum philosophi venerabilis Aurelianus, atque in multis eius imaginem viderat templis. Denique statim attonitus, et imaginem, et statuas, et templum eidem promisit, atque in meliorem rediit mentem. Haec ego et a gravibus viris comperi, et in Ulpiae bibliothecae libris relegi, et pro maiestate Apollonii magis credidi: quid enim illo viro sanctius, venerabilius, antiquius, diviniusque inter homines fuit? Ille mortuis reddidit vitam: ille multa ultra homines et fecit et dixit: quae qui velit nosse, grecos legat libros qui de eius vita conscripti sunt. Ipse autem, si vita suppetat, atque ipsius viri favori usquequaque placuerit, breviter saltem tanti viri facta in litteras mittam: non quo illius viri gesta munere mei sermonis indigeant; sed ut ea quae miranda sunt, omnium voce praedicentur. Recepta Thyana, Antiochiam, proposita omnibus impunitate, brevi apud Daphnen certamine obtinuit: atque inde praeceptis, quantum probatur, venerabilis viri Apollonii parens, humanior atque clementior fuit. Pugnatum est post haec de summa rerum contra Zenobiam et Zabam eius socium apud Emessam magno certamine. Quumque Aureliani equites fatigati, iam paene discederent, ac terga darent, subito vi numinis, quod postea proditum, hortante quadam divina forma, per pedites etiam equites restituti sunt. Fugata est Zenobia cum Zaba, et plenissime parta victoria. Recepto igitur Orientis statu, Emessam victor Aurelianus ingressus est, ac statim ad templum Heliogabali tetendit, quasi communi officio vota soluturus. Verum illic eam formam numinis reperit, quam in bello

sibi faventem vidit: quare et illic templa fundavit, donariis ingentibus positis: et Romae Soli templum posuit, maiore honorificentia consecratum, ut suo dicemus loco. Post haec Palmyram iter flexit, ut ea oppugnata, laborum terminus fieret. Sed in itinere a latronibus Syris male accepto frequenter exercitu, multa perpessus est, et in obsidione usque ad ictum sagittae periclitatus est. Epistola ipsius exstat ad Mucaporem missa, in qua de eius belli difficultate ultra pudorem imperialem fatetur: *Romani me motto dicunt bellum contra foeminam gerere, quasi sola mecum Zenobia et suis viribus pugnet, ac non hostium, quantum si vir a me oppugnandus esset, in conscientia et timore longe deteriore. Dici non potest quantum hic sagittarum, qui belli apparatus, quantum telorum, quantum lapidum: nulla pars muri est, quae non binis et ternis balistis occupata sit: ignes etiam tormentis iaciuntur. Quid plura? non quasi foemina pugnat, quasi poenam timens, sed credo adiuturos romanam rempublicam Deos, qui nunquam nostris conatibus defuerunt.* Denique fatigatus ac prae malis fessus, literas ad Zenobiam misit, deditionem illius petens, vitam promittens, quarum exemplum indidi: *Aurelianus imperator romani orbis, et receptor Orientis, Zenobiae ceterisque quos societas tenet bellica. Sponte facere debuistis id quod meis literis nunc iubetur: deditionem praecipio impunitate vitae proposita, ita ut illic Zenobia cum tuis agas vitam, ubi te ex senatus amplissimi sententia collocavero. Gemmas, argentum, aurum, sericum, equos, camelos in aerarium romanum conferas. Palmyrenis ius suum servabitur.* Hac epistola accepta, Zenobia superbius insolentiusque rescripsit, quam eius fortuna poscebat: credo ad terrorem; nam eius quoque epistolae exemplum indidi. *Zenobia regina Orientis, Aureliano Augusto. Nemo adhuc praeter te quod poscis, literis petiit. Virtute faciendum est quidquid in rebus bellicis est gerendum. Deditionem meam petis: quasi nescias Cleopatram reginam perire maluisse, quam in qualibet vivere dignitate. Nobis Persarum auxilia non desunt, quae iam speramus: pro nobis sunt Saraceni, pro nobis Armenii. Latrones Syri exercitum tuum, Aureliane, vicerunt: quid igitur si illa venerit manus quae undique speratur? pones profecto supercilium, quo nunc mihi deditionem, quasi omnifariam victor, imperas.* Hanc epistolam Nicomachus se transtulisse in graecum ex lingua Syrorum dicit, ab ipsa Zenobia dictatam: nam illa superior Aureliani, graeca missa est. His acceptis literis, Aurelianus non erubuit, sed iratus est: statimque collecto

nn

exercitu ac ducibus suis undique Palmyram obsedit: neque quidquam vir fortis reliquit quod aut imperfectum videretur aut incuratum. Nam et auxilia quae a Persis missa fuerant intercepit: et alas Saracenas Armeniasque corrupit, atque ad se, modo ferociter, modo subtiliter, transtulit: denique post multa mulierem potentissimam vicit. Victa igitur Zenobia quum fugeret camelis quos dromadas vocitant, atque ad Persas iter tenderet, equitibus missis est capta, atque in Aureliani potestatem deducta. Victor itaque Aurelianus, totiusque iam Orientis possessor, quum in vinculis Zenobiam teneret, cum Persis, Armeniis, Saracenis, superbior atque insolentior egit ea quae ratio temporis postulabat. Tunc illae vestes quas in templo Solis videmus, consertae gemmis: tum persici dracones, et tiarae: tum genus purpurae quod postea nec ulla gens detulit, nec romanus orbis vidit: de qua pauca saltem libet dicere. Meministis enim fuisse in templo Iovis Optimi Maximi Capitolini pallium breve purpureum lanestre: ad quod, quum matronae atque ipse Aurelianus iungerent purpuras suas, cineris specie decolorari videbantur ceterae, divini comparatione fulgoris. Hoc munus rex Persarum ab Indis interioribus sumptum, Aureliano dedisse perhibetur, scribens: *Sume purpuram qualis apud nos est.* Sed hoc falsum fuit; nam postea diligentissime et Aurelianus et Probus et proxime Diocletianus missis diligentissimis confectoribus, requisiverunt tale genus purpurae, nec tamen invenire potuerunt; dicitur enim sandix Indica talem purpuram facere, si curetur. Sed ad incepta redeamus. Ingens tamen strepitus militum fuit omnium, Zenobiam ad poenam poscentium; sed Aurelianus indignum existimans mulierem interimi, occisis plerisque quibus auctoribus illa bellum moverat, paraverat, gesserat, triumpho mulierem reservavit, ut populi romani oculis esset ostentui. Grave inter eos qui caesi sunt, de Longino philosopho fuisse perhibetur, quo illa magistro usa esse ad graecas litteras dicitur: quem quidem Aurelianus idcirco dicitur occidisse, quod superbior illa epistola ipsius diceretur dictata consilio, quamvis syro esset sermone contexta. Pacato igitur Oriente in Europam Aurelianus rediit victor, atque illic Carporum copias afflixit: et quum illum *Carpicum* senatus absentem vocasset: mandasse illico fertur: *Superest, Patres Conscripti, ut me etiam Carpisculum vocetis.* Carpisculum enim genus calciamenti esse satis notum est: quod cognomen deforme videbatur; quum et *Gothicus*, et *Sarmaticus*, et *Armeniacus*, et *Parthicus*, et

Adiabenicus diceretur. Rarum est ut Syri fidem servent, imo difficile; nam Palmyreni, qui iam victi atque contusi fuerant, Aureliano rebus europensibus occupato, non mediocriter rebellarunt. Sandarionem enim, quem in praesidio illic Aurelianus posuerat, cum sexcentis sagittariis occiderunt, Achilleo cuidam, parenti Zenobiae, parantes imperium. Verum adeo Aurelianus, ut erat paratus, ex Europa revertit: atque urbem, quia ita merebatur, evertit. Crudelitas denique Aureliani, vel (ut quidam dicunt) severitas, eatenus exstitit, ut epistola eius feratur, confessionem immanissimi furoris ostentans, cuius hoc exemplum est: *Aurelianus Augustus Ceionio Basso. Non oportet ulterius progredi militum gladios: iam satis Palmyrenorum caesum atque occisum est. Mulieribus non pepercimus, infantes occidimus, senes iugulavimus, rusticos interemimus: cui terras, cui urbem deinceps relinquemus? Parcendum est iis qui remanserunt. Credimus enim tam paucos tam multorum suppliciis esse correctos. Templum sane Solis, quod apud Palmyram, aquiliferi legionis tertiae cum vexilliferis, et draconario, et cornicinibus, atque liticinibus diripuerunt, ad eam formam volo quae fuit, reddi. Habes trecentas auri libras e Zenobiae capsulis: habes argenti mille octingenta pondo de Palmyrenorum bonis: habes gemmas regias. Ex his omnibus fac cohonestari templum: mihi et Diis immortalibus gratissimum feceris. Ego ad senatum scribam, petens ut mittat pontificem qui dedicet templum.* Hae literae, ut videmus, indicant satiatam esse immanitatem principis duri. Securior denique iterum in Europam rediit: atque illic omnes qui vagabantur hostes, nota illa sua virtute contudit. Interim res per Thracias Europamque omnem Aureliano ingentes agente, Firmus quidam exstitit, qui sibi Aegyptum, sine insignibus imperii, quasi ut esset civitas libera, vindicavit: ad quem continuo Aurelianus revertit: nec illi defuit felicitas solita: nam Aegyptum statim recepit: atque, ut erat ferox animi, cogitatione multus, vehementer irascens, quod adhuc Tetricus Gallias obtineret, Occidentem petiit: atque ipso Tetrico exercitum suum prodente, quod eius scelera ferre non posset, deditas sibi legiones obtinuit. Princeps igitur totius orbis Aurelianus, pacatis Oriente, Gallis, atque undique terris, Romam iter flexit, ut de Zenobia et Tetrico, hoc est de Oriente et Occidente, triumphum romanis oculis exhiberet. Non ab re est cognoscere, qui fuerit Aureliani triumphus. Fuit enim speciosissimus. Currus regii tres fuerunt: in his unus Odenati, argento, auro, et gemmis

operosus atque distinctus: alter, quem rex Persarum Aureliano dono dedit, ipse quoque pari opere fabricatus: tertius, quem sibi Zenobia composuerat, sperans se urbem romanam cum eo visuram: quod illam non fefellit; nam cum eo urbem ingressa est, victa et triumphata. Fuit alius currus quatuor cervis iunctus, qui fuisse dicitur regis Gothorum: quo ut multi memoriae tradiderunt, Capitolium Aurelianus invectus est, ut illic caederet cervos, quos cum eodem curru captos, vovisse Iovi Optimo Maximo ferebatur. Praecesserunt elephanti viginti, ferae mansuetae libycae, palaestinae diversae ducentae: quas statim Aurelianus privatis donavit, ne fiscum annonis gravaret: tigrides quatuor: camelopardali, alces, cetera talia per ordinem ducta: gladiatorum paria octingenta: praeter captivos gentium barbararum, Blemyes, Axomitae, Arabes, Eudaemones, Indi, Bactriani, Hiberi, Saraceni, Persae, cum suis quique muneribus: Gothi, Alani, Roxolani, Sarmatae, Franci, Svevi, Vandali, Germani, religatis manibus captivi praecesserunt: inter hos etiam Palmyreni, qui superfuerant principes civitatis, et Aegyptii ob rebellionem. Ductae sunt et decem mulieres, quas virili habitu pugnantes inter Gothos ceperat; quum multae essent interemptae, quas de Amazonum genere titulus indicabat. Praelati sunt tituli gentium nomina continentes. Inter haec fuit Tetricus chlamyde coccinea, tunica galbina, braccis gallicis ornatus, adiuncto sibi filio, quem imperatorem in Gallia nuncupaverat. Incedebat etiam Zenobia, ornata gemmis, catenis aureis, quas alii sustentabant: praeferebantur coronae omnium civitatum aureae, titulis eminentibus proditae. Iam populus ipse romanus, iam vexilla collegiorum atque castrorum, et cataphractarii milites, et opes regiae, et omnis exercitus, et senatus (etsi aliquantulo tristior quod senatores triumphari videbat) multum pompae addiderant. Denique vix nona hora in Capitolium pervenit, sero autem ad Palatium. Sequentibus diebus datae sunt populo voluptates ludorum scenicorum, ludorum circensium, venationum, gladiatorum, naumachiae. Non praetermittendum videtur, quod et memoria tenet publica, et fides historica frequentavit: Aurelianum eo tempore quo proficiscebatur ad bellum orientale, bilibres coronas populo promisisse, si victor rediret: et quum aureas populus speraret, neque Aurelianus aut posset aut vellet; coronas eum fecisse de panibus, qui nunc siliginei vocantur, et singulis quibusque donasse: ita ut siligineum suum quotidie toto aevo suo, et unusquisque reciperet, et posteris suis dimitteret. Nam

idem Aurelianus et porcinam carnem populo romano distribuit, quae hodieque dividitur: leges plurimas sanxit, et quidem salutares: sacerdotia composuit, templum Solis fundavit et pontifices roboravit. Decrevit etiam emolumenta architectis et ministris. His gestis, ad Gallias profectus, Vindelicos obsidione barbarica liberavit: deinde ad Illyricum rediit, paratoque magno potius quam ingenti exercitu, Persis, quos eo quoque tempore quo Zenobiam superavit, gloriosissime iam vicerat, bellum indixit. Sed quum iter faceret, apud Caenophrurium, mansionem quae est inter Heracliam et Byzantium, malitia notarii sui, et manu Mucaporis interemptus est. Et causa occidendi eius quae fuerit, et quemadmodum sit occisus, ne res tanta lateat, brevi edisseram. Aurelianus quod negari non potest, severus, truculentus, sanguinarius fuit princeps. Hic, quum usque eo severitatem tetendisset, ut et filiam sororis occideret, non in magna neque satis idonea causa, iam primum in odium suorum venit. Incidit autem, ut se res fataliter agunt, ut Mnestheum quemdam quem pro notario secretorum habuerat, libertum, ut quidam dicunt, suum infensiorem sibi minando redderet, quod nescio quid de quodam suspicatus esset. Mnestheus, qui sciret Aurelianum neque frustra minari solere, neque si minaretur, ignoscere, brevem nominum conscripsit, mixtis iis quibus Aurelianus vere irascebatur, cum iis de quibus nihil asperum cogitabat; addito etiam suo nomine, quo magis fidem faceret ingestae sollicitudinis: ac brevem legit singulis quorum nomina continebat: addens, disposuisse Aurelianum eos omnes occidere: illos vero debere suae vitae, si viri sunt, subvenire. Hi quum exarsisssent timore qui merebantur offensam, dolorem miscentes beneficiis atque officiis quibus Aurelianus videbatur ingratus, in supradicto loco iter facientem principem subito adorti, interemerunt. Hic finis Aureliano fuit, principi necessario magis quam bono: quo interfecto, quum esset res prodita, et sepulcrum ingens, et templum illi detulerunt ii a quibus interemptus est. Sane Mnestheus postea surrectus ad stipitem, bestiis obiectus est: quod statuae marmoreae positae in eodem loco utrimque significant; ubi et in columnis Divo Aureliano statuae constitutae sunt. Senatus mortem eius graviter tulit, gravius tamen populus romanus, qui vulgo dicebat: *Aurelianum paedagogum esse senatorum.* Imperavit annis sex, minus paucis diebus: ac rebus magnis gestis inter Divos relatus est. Quia pertinet ad Aurelianum id quod in historia relatum est, tacere non debui. Nam multi ferunt

Quintillum fratrem Claudii, quum in praesidio italico esset, audita morte Claudii sumpsisse imperium: verum postea ubi Aurelianum comperit imperare, a toto exercitu derelictum; quumque contra eum concionaretur, nec a militibus audiretur, incisis sibimet venis die vigesimo imperii sui periisse. Quidquid sane scelerum fuit, quidquid malae conscientiae vel artium funestarum, quidquid denique factionum, Aurelianus toto penitus orbe purgavit. Hoc quoque ad rem pertinere arbitror, Balbati filii nomine Zenobiam, non Timolai et Herenniani, imperium tenuisse quod tenuit. Fuit sub Aureliano etiam monetariorum bellum, Felicissimo rationali auctore: quod acerrime severissimeque compescuit, septem tamen millibus suorum militum interemptis; ut epistola docet missa ad Ulpium Crinitum ter consulem, qui eum ante adoptaverat: *Aurelianus Augustus Ulpio patri. Quasi fatale quiddam incessit, ut omnia quaecumque gessero, omnes motus ingravescant; ita enim seditio intramurana bellum mihi gravissimum peperit, monetarii auctore Felicissimo, ultimo servorum, cui procurationem fisci mandaveram, rebelles spiritus extulerunt. Hi compressi sunt, septem millibus Hiberorum, et Ripariensium et Castrianorum et Daciscorum interemptis; unde apparet nullam mihi a Diis immortalibus datam sine difficultate victoriam.* Tetricum triumphatum correctorem Lucaniae fecit, filio eius in senatu manente. Templum Solis magnificentissimum constituit: muros urbis Romae sic ampliavit, ut quinquaginta prope millia murorum eius ambitus teneant. Item quadruplatores ac delatores ingenti severitate persequutus est: tabulas publicas ad privatorum securitatem exuri in foro Traiani semel iussit. Amnestia etiam sub eo delictorum publicorum decreta est de exemplo Atheniensium: cuius rei etiam Tullius in Philippicis meminit. Fures provinciales, repetundarum ac peculatus reos, ultra militarem modum est persequutus, ut eos ingentibus suppliciis cruciatibusque puniret. In templo Solis multum auri gemmarumque constituit. Quum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Traiano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri: abductosque ex ea populos in Moesiam collocavit, appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit. Dicitur praeterea huius fuisse crudelitatis ut plerisque senatoribus simulatam ingereret factionem coniurationis ac tyrannidis, quo facilius eos posset occidere. Addunt nonnulli, filium sororis, non filiam, ab eodem interfectum:

plerique autem etiam filiam sororis. Quam difficile sit imperatorem in locum boni principis legere, et senatus sanctioris gravitas probat, et exercitus prudentis auctoritas. Occiso namque severissimo principe, de imperatore deligendo exercitus retulit ad senatum, idcirco quod nullum de his faciendum putabat qui tam bonum principem occiderant. Verum senatus hanc eandem delectionem in exercitum refudit, sciens, non libenter iam milites accipere imperatores eos quos senatus elegerit. Denique id tertio factum est, ita ut per sex menses imperatorem romanus orbis non habuerit: omnesque iudices ii permanerent quos aut senatus aut Aurelianus elegerat, nisi quod proconsulem Asiae Falconium Probum in locum Arellii Fusci delegit. Non iniucundum est ipsas inserere literas, quas ad senatum exercitus misit: *Felices ac fortes exercitus senatui populoque romano. Aurelianus imperator noster per fraudem unius hominis, et per errorem bonorum ac malorum, interemptus est. Hunc inter Deos referte, sancti et domini Patres Conscripti, et de vobis aliquem, sed dignum vestro iudicio, principem mittite. Nos enim de iis qui vel erraverunt vel male fecerunt, imperare nobis neminem patimur.* Rescriptum est senatusconsulto, quum die tertio Nonas februarias senatus amplissimus in curiam Pompilianam convenisset, Aurelius Gordianus consul dixit: *Referimus ad vos, Patres Conscripti, literas exercitus felicissimi.* Quibus recitatis, Aurelianus Tacitus primae sententiae senator, ita loquutus est, (hic autem est qui post Aurelianum sententia omnium imperator est appellatus). *Recte atque ordine consuluissent Dii immortales, Patres Conscripti, si boni principes ferro inviolabiles exstitissent, ut longiorem ducerent vitam; neque contra eos aliqua esset potestas iis, qui neces infandas tristissima mente concipiunt. Viveret enim princeps noster Aurelianus, quo neque utilior fuit quisquam. Respirare certe post infelicitatem Valeriani, post Gallieni mala, imperante Claudio coeperat nostra respublica: at eadem reddita fuerat Aureliano toto penitus orbe vincente. Ille nobis Gallias dedit: ille Italiam liberavit: ille Vindelicis iugum barbaricae servitutis amovit. Illo vincente, Illyricum restitutum est, redditae romanis legibus Thraciae. Ille (proh pudor!) Orientem foemineo pressum iugo, in nostra iura restituit: ille Persas insultantes adhuc Valeriani nece, fudit, fugavit, oppressit. Illum Saraceni, Blemyes, Axomitae, Bactriani, Seres, Hiberi, Albani, Armenii, populi etiam Indorum veluti praesentem poene venerati sunt Deum. Illius donis, quae a barbaris gentibus*

meruit, refertum est Capitolium: quindecim millia librarum auri, ex eius liberalitate unum tenet templum; omnia in urbe fana eius micant donis. Quare, Patres Conscripti, vel Deos ipsos iure convenio, qui talem principem interire passi sunt, nisi forte secum eum esse maluerunt. Decerno igitur divinos honores: id quod vos omnes existimo esse facturos. Nam de imperatore deligendo, ad eundem exercitum censeo esse referendum. Etenim in tali genere sententiae, nisi fiat quod dicitur, et electi periculum erit, et eligentis invidia. Probata est sententia Taciti: attamen quum iterum atque iterum mitteretur, ex senatusconsulto, quod in Taciti vita dicemus, Tacitus factus est imperator. Aurelianus filiam solam reliquit, cuius posteri etiam nunc Romae sunt. Aurelianus namque proconsul Ciliciae, senator optimus, sui vere iuris vitaeque venerabilis, qui nunc in Sicilia vitam agit, eius est nepos. Quid hoc esse dicam, tam paucos bonos exstitisse principes, quum iam tot Caesares fuerint? Nam ab Augusto in Diocletianum Maximianumque principes, quae series purpuratorum sit, index publicus tenet. Sed in his optimi, ipse Augustus, Flavius Vespasianus, Flavius Titus, Cocceius Nerva, Divus Traianus, Divus Hadrianus, Pius et Marcus Antonini, Severus Afer, Alexander Mammaeae, Divus Claudius et Divus Aurelianus. Valerianus enim quum optimus fuerit, ab omnibus infelix apparuit. Vides quaeso quam pauci sint principes boni, ut bene dictum sit a quodam mimico scurra Claudii, huius temporibus: *In uno anulo bonos principes posse perscribi atque depingi.* At contra, quae series malorum? ut enim omittamus Vitellios, Caligulas et Nerones; quis ferat Maximinos et Philippos, atque illam inconditae multitudinis faecem? tametsi Decios excerpere debeam, quorum et vita et mors veteribus comparanda est. Et quaeritur quidem *quae res malos principes faciat.* Iam primum nimia licentia, deinde rerum copia, amici praeterea improbi, satellites detestandi, eunuchi avarissimi, aulici vel stulti vel detestabiles, et (quod negari non potest) rerum publicarum ignorantia. Sed ego a patre meo audivi, Diocletianum principem, iam privatum, dixisse *nihil esse difficilius quam bene imperare.* Colligunt se quatuor vel quinque, atque unum consilium ad decipiendum imperatorem capiunt: dicunt quid probandum sit. Imperator, qui domi clausus est, vera non novit: cogitur hoc tantum scire quod illi loquuntur: facit iudices quos fieri non oportet: amovet a republica quos debebat obtinere. Quid multa? ut Diocletianus ipse dicebat, *Bonus, cautus, optimus venditur imperator.* Haec

Diocletiani verba sunt, quae idcirco inserui, ut prudentia tua sciret nihil esse difficilius bono principe. Et Aurelianum quidem multi neque inter bonos, neque inter malos principes ponunt, idcirco quod ei clementia, imperatorum dos prima, defuerit. Verconius Herennianus praefectus praetorio Diocletiani, teste Asclepiodoto, saepe dicebat, Diocletianum frequenter dixisse, quum Maximiani asperitatem reprehenderet, Aurelianum magis ducem esse debuisse quam principem; nam eius nimia ferocitas eidem displicebat. Mirabile fortasse videtur, quod compertum Diocletiano, Asclepiodotus Celsino consiliario suo dixisse perhibet; sed de hoc posteri iudicabunt. Dicebat enim, quodam tempore Aurelianum gallicanas consuluisse Druidas, sciscitantem, utrum apud eius posteros imperium permaneret? tum illas respondisse dixit, *Nullius clarius in republica nomen, quam Claudii posterorum futurum.* Et est quidem iam Constantius imperator eiusdem vir sanguinis, cuius puto posteros ad eam gloriam quae a Druidibus praenuntiata sit, pervenire; quod idcirco ego in Aureliani vita constitui, quia haec ipsi Aureliano consulenti responsa sunt. Vectigal ex Aegypto urbi Romae Aurelianus vitri, chartae, lini, stupae, atque anabolicas species aeternas constituit. Thermas in transtiberina regione Aurelianus facere paravit hiemales, quod aquae frigidioris copia illic deesset. Forum nominis sui in ostiensi ad mare fundare coepit: in quo postea praetorium publicum constitutum est. Amicos suos honeste ditavit et modice; ut miserias paupertatis effugerent, et divitiarum invidiam patrimonii moderatione vitarent. Vestem holosoricam neque ipse in vestiario suo habuit, neque alteri utendam dedit. Et quum ab eo uxor sua peteret, ut unico pallio blatteo serico uteretur, ille respondit, *Absit ut auro fila pensentur;* libra enim auri tunc libra serici fuit. Habuit in animo, ut aurum neque in cameras, neque in tunicas, neque in pelles, neque in argentum mitteretur; dicens, plus auri esse in rerum natura quam argenti; sed aurum per varios bractearum, filorum, et liquationum usus perire, argentum autem in suo usu manere. Idem dederat facultatem, ut aureis, qui vellent, et vasis uterentur et poculis. Dedit praeterea potestatem ut argentatas privati carrucas haberent; quum antea aerata et eborata vehicula fuissent. Idem concessit ut blatteas matronae tunicas haberent, et ceteras vestes, quum antea coloreas habuissent, et ut multum oxypaederotinas. Et ut fibulas aureas gregarii milites haberent, idem primus concessit; quum antea argenteas habuissent.

Paragaudas vestes ipse primus militibus dedit; quum ante nonnisi rectas purpureas accepissent: et quidem aliis monolores, aliis dilores, trilores aliis, et usque ad pentelores, quales hodie lineae sunt. Panibus urbis Romae unciam de aegyptio vectigali auxit, ut quadam epistola data ad praefectum annonae urbis etiam ipse gloriatur: *Aurelianus Augustus Flavio Arabiano, praefecto annonae. Inter cetera quibus Diis faventibus romanam rempublicam iuvimus, nihil mihi est magnificentius, quam quod additamento unciae omne annonarum urbicarum genus iuvi: quod ut esset perpetuum, navicularios Niliacos apud Aegyptum novos, et Romae amnicos posui. Tiberinas exstruxi ripas: vadum alvei tumentis effodi. Diis et Perennitati vota constitui, almam Cererem consecravi. Nunc tuum est officium, Arabiane iucundissime, elaborare ne meae dispositiones in irritum veniant.* Neque enim populo romano saturo quidquam potest esse laetius. Statuerat et vinum gratuitum populo romano dare, ut quemadmodum oleum et panis et porcina gratuita praeberentur, sic etiam vinum daretur, quod perpetuum hac dispositione conceperat. Etruriae per Aureliam, usque ad Alpes maritimas ingentes agri sunt, iique fertiles ac silvosi. Statuerat igitur dominis locorum incultorum, qui tamen vellent pretia dare, atque illic familias captivas constituere, vitibus montes conserere, atque ex eo opere vinum dare, ut nihil redituum fiscus acciperet, sed totum populo romano concederet. Facta erat ratio dogae, cuparum, navium et operum, sed multi dicunt, Aurelianum, ne id faceret, praeventum: alii a praefecto praetorii sui prohibitum, qui dixisse fertur: *Si et vinum populo romano damus, superest ut et pullos et anseres demus.* Argumento est, id vere Aurelianum cogitasse, imo etiam facere disposuisse, vel ex aliqua parte fecisse: quod in porticibus templi Solis, fiscalia vina ponuntur, non gratuita populo eroganda, sed pretio. Sciendum tamen, congiaria illum ter dedisse: donasse etiam populo romano tunicas albas manicatas ex diversis provinciis, et lineas afras atque aegyptias puras: ipsumque primum donasse oraria populo romano, quibus uteretur populus ad favorem. Displicebat ei quum esset Romae, habitare in Palatio, ac magis placebat in hortis Sallustii, vel in Domitiae vivere. Miliarensem denique porticum in hortis Sallustii ornavit, in qua quotidie et equos et se fatigabat, quamvis esset non bonae valetudinis. Servos et ministros peccantes coram se caedi iubebat, ut pleriqne dicunt, causa tenendae severitatis: ut alii, studio crudeli-

tatis. Ancillam suam, quae adulterium cum servo suo fecerat, capite punivit. Multos servos e familia propria qui peccaverant, legibus audiendos iudiciis publicis dedit. Senatum, sive senatulum, matronis reddi voluerat; ita ut primae illic (1) quae sacerdotia senatu auctore meruissent. Calceos mulleos, et cereos, et albos, et hederacios viris omnibus tulit, mulieribus reliquit. Cursores eo habitu quo ipse habebat, senatoribus concessit. Concubinas ingenuas haberi vetuit. Eunuchorum modum pro senatoriis professionibus statuit, idcirco quod ad ingentia pretia pervenissent. Vas argenti eius nunquam triginta libras transiit. Convivium de assaturis maxime fuit. Vino rufo maxime delectatus est. Medicum ad se quum aegrotaret, nunquam vocavit; sed ipse se inedia praecipue curabat. Uxori et filiae anulum sigillaricium, quasi privatus, instituit. Servis suis, vestes easdem imperator, quas et privatus dedit, praeter duos senes, quibus quasi libertis plurimum detulit, Antistium et Gillonem, qui post eum, ex senatus sententia, manumissi sunt. Erat quidem rarus in voluptatibus; sed miro modo nimis delectabatur; vehementissime autem delectatus est Phagone, qui usque eo multum comedit, ut uno die ante mensam eius aprum integrum, centum panes, vervecem et porcellum comederet: biberet autem infundibulo apposito, plus orca. Habuit tempus, praeter seditiones quasdam domesticas, fortunatissimum. Populus autem romanus eum amavit: senatus et timuit.

(1) Hic profecto quidpiam desideratur. Nec, mea quidem sententia, absurdum erit supplere: *essent*, vel *rogarentur sententiam*. Th. Vall.

FLAVII VOPISCI SYRACUSII

TACITUS.

Quod post excessum Romuli, novello adhuc romanae urbis imperio, factum pontifices, poenes quos scribendae historiae potestas fuit, in litteras retulerunt; ut interregnum, dum post bonum principem bonus alius quaeritur, iniretur; hoc post Aurelianum, habito inter senatum exercitumque romanum non invido, non tristi, sed grato religiosoque certamine, sex totis mensibus factum est. Multis tamen modis haec ab illo negotio causa separata est. Iam primum enim quum interregnum initum post Romulum, interreges tamen facti sunt: totusque ille annus, per quinos et quaternos dies sive ternos, centum senatoribus deputatus est, ita ut qui valerent, interreges essent singuli dumtaxat. Quare factum est ut et plures annos interregnum iniretur, ne aliquis sub aequali dignitate romani expers remaneret imperii. Huc accedit quod etiam sub consulibus tribunisque militaribus, praeditis imperio consulari, si quando interregnum initum est, interreges fuerunt: nec unquam ita vacua fuit hoc nomine romana respublica, ut nullus interrex biduo saltem triduove crearetur. Video mihi posse obiici, curules magistratus apud maiores nostros quadriennium in republica non fuisse; sed erant tribuni plebis cum tribunicia potestate, quae pars maxima regalis imperii est: tamen non est proditum, interreges eo tempore non fuisse. Quinetiam, verioribus historicis referentibus declaratum est, consules ab interregibus prius creatos, qui haberent reliquorum comitia magistratuum. Ergo quod rarum et difficile fuit, senatus populusque romanus perpessus est, ut imperatorem per sex menses, dum bonus quaeritur, respublica non haberet. Quae illa concordia militum? quanta populo quies? quam gravis senatus auctoritas fuerit? Nullus usquam tyrannus emersit:

sub iudicio senatus et militum populique romani totus orbis est temperatus: non illi principem quemquam, ut recte facerent, non tribuniciam potestatem formidabant; sed (quod est in vita optimum) se timebant. Dicenda est tamen causa tam felicium morarum, et speciatim monumentis publicis inserenda, ea in posteros humani generis stupenda moderatio; ut discant qui regna cupiunt, non raptum ire imperia, sed mereri. Interfecto sane fraude Aureliano, ut superiore libro scriptum est, calliditate servi nequissimi, errore militarium, ut apud quoslibet commenta plurimum valent, dummodo irati audiant, plerumque temulenti, certe consiliorum prope semper expertes: reversis ad bonam mentem omnibus, eisdemque ab exercitu graviter confutatis; coeptum est quaeri, ecquis fieri deberet ex omnibus princeps. Tunc odio praesentium, exercitus qui creare imperatorem raptim solebat, ad senatum literas misit, de quibus priore libro iam dictum est, petens ut ex ordine suo principem legerent. Verum senatus sciens, lectos a se principes militibus non placere, rem ad milites retulit: dumque id saepius fit, sextus peractus est mensis. Interest tamen ut sciatur quemadmodum Tacitus imperator sit creatus. Die VII. Calendas octobres, quum in curiam Pompilianam ordo amplissimus consedisset, Velius Cornificius Gordianus consul dixit: *Referimus ad vos, Patres Conscripti, quod saepe retulimus. Imperator est deligendus: exercitus sine principe recte diutius stare non potest; simul quia cogit necessitas. Nam limitem trans Rhenum Germani rupisse dicuntur, occupasse urbes validas, nobiles, divites et potentes. Iam si nihil de persicis motibus nuntiatur, cogitate tam leves esse mentes Syrorum, ut regnare vel foeminas cupiant potius, quam nostram perpeti sanctimoniam. Quid Africam? Quid Illyricum? Quid Aegyptum, earumque omnium partium exercitum, quousque sine principe credimus posse consistere? Quare agite, Patres Conscripti, et principem dicite: aut accipiet eum exercitus quem elegeritis: aut si refutaverit, alterum faciet.* Post haec quum Tacitus, qui erat primae sententiae consularis, sententiam (incertum quam) vellet dicere, omnis senatus acclamavit: *Tacite Auguste, Dii te servent: te deligimus, te principem facimus, tibi curam reipublicae urbisque mandamus. Suscipe imperium ex senatus auctoritate: tui loci, tuae vitae, tuae mentis est, quod mereris. Princeps senatus recte Augustus creatur: primae sententiae vir, recte imperator creatur. Et quis melius quam gravis imperat? et quis melius quam litteratus imperat? Quod bonum, faustum,*

salutareque sit, diu privatus fuisti. Scis quemadmodum debeas imperare, qui alios principes pertulisti. Scis quemadmodum debeas imperare, qui de aliis principibus iudicasti. At ille: *Miror, Patres Conscripti, in locum Aureliani, fortissimi imperatoris, senem velle principem facere. En membra, quae iaculari valeant, quae hastile torquere, quae clypeis intonare, quae ad exemplum docendi milites frequenter equitare. Vix munia senatus implemus: vix sententias, ad quas non locus arctat, edicimus. Videte diligentius, quam aetatem de cubiculo atque umbra in pruinas aestusque mittatis. An probaturos senem imperatorem milites creditis? Videte ne reipublicae non eum quem velitis principem detis: et mihi hoc solum obesse incipiat, quod me unanimiter delegistis.* Post haec acclamationes senatus hae fuerunt. *Et Traianus ad imperium senex venit* (dixerunt decies). *Et Hadrianus ad imperium senex venit* (dixerunt decies). *Et Antoninus ad imperium senex venit* (dixerunt decies). *Et tu legisti, incanaque menta regis romani* (dixerunt decies). *Et quis melius quam senex imperat?* (dixerunt decies). *Imperatorem te, non militem, facimus* (dixerunt vicies). *Tu iube milites pugnent* (dixerunt tricies). *Habes prudentiam et bonum fratrem* (dixerunt decies). *Severus dixit, caput imperare non pedes* (dixerunt tricies). *Animum tuum non corpus eligimus* (dixerunt vicies). *Tacite Auguste Dii te servent.* Deinde omnes interrogati: praeterea qui post Tacitum sedebat senator consularis Metius Falconius Nicomachus in haec verba disseruit: *Semper quidem, Patres Conscripti, recte atque prudenter reipublicae magnificus hic ordo consuluit, neque a quoquam orbis terrae populo solidior unquam exspectata sapientia est; attamen nulla unquam neque gravior, neque prudentior in hoc sacrario dicta sententia est. Seniorem principem fecimus, et virum qui omnibus quasi pater consulat. Nihil ab hoc immaturum, nihil properum, nihil asperum formidandum est, omnia seria, cuncta gravia, et quasi ipsa respublica iubeat, auguranda sunt. Scit enim qualem sibi principem semper optaverit: nec potest aliud nobis exhibere quam quod ipse desideravit et voluit. Enimvero si recolere velitis vetusta illa prodigia, Nerones dico, et Heliogabalos, et Commodos, seu potius semper Incommodos, certe non hominum magis vitia illa quam aetatum fuerunt. Dii avertant, principes pueros: et patres patriae, dici impuberes: et quibus ad subscribendum magistri litterarii manus teneant: quos ad consulatus dandos, dulcia, et circuli, et quaecumque voluptas puerilis invitet. Quae, malum, ratio est habere impe-*

ratorem qui famam curare non noverit: qui quid sit respublica nesciat, nutritorem timeat, respiciat ad nutricem, manuum magistralium ictibus terrorique subiaceat: faciat eos consules, duces, iudices, quorum vitas, merita, aetates, familias, gesta non norit? Sed quid diutius, Patres Conscripti, protrahor? magis gratulemur quod habemus principem senem, quam illa iteremus quae plusquam lacrimanda tolerantibus exstiterunt. Gratias igitur Diis immortalibus ago atque habeo, et quidem pro universa republica: teque, Tacite Auguste, convenio, petens, obsecrans libere pro communis patriae legibus deposcens) ne parvulos tuos, si te citius fata praevenerint, facias romani heredes imperii: ne sic rempublicam Patresque Conscriptos, populumque romanum, ut villulam tuam, ut colonos tuos, ut servos tuos relinquas. Quare circumspice: imitare Nervas, Traianos, Hadrianos. Ingens est gloria morientis principis, rempublicam magis amare quam filios. Hac oratione et Tacitus ipse vehementer est motus, et totus senatorius ordo concussus: statimque acclamatum est: *Omnes, Omnes.* Inde itum ad campum Martium: ibi comitiale tribunal adscendit: ibi praefectus urbis Aelius Cesetianus sic loquutus est: *Vos sanctissimi milites, et sacratissimi vos Quirites, habetis principem quem de sententia omnium exercituum senatus elegit: Tacitum dico augustissimum virum; ut qui hactenus sententiis suis rempublicam iuvit, nunc iuvet iussis atque consultis.* Acclamatum est a populo: *Felicissime Tacite Auguste, Dii te servent,* et reliqua quae solent dici. Hoc loco tacendum non est plerosque in litteras retulisse, Tacitum absentem et in Campania positum, principem nuncupatum: quod verum est, nec dissimulare possum; nam quum rumor emersisset illum imperatorem esse faciendum, discessit, atque in Baiano duobus mensibus fuit; sed inde deductus, huic senatusconsulto interfuit, quasi vere privatus, et qui vere recusaret imperium. Ac ne quis me graecorum alicui vel latinorum existimet temere credidisse, habet bibliotheca Ulpia, in armario sexto, librum elephantinum, in quo hoc senatusconsultum perscriptum est: cui Tacitus ipse manu sua subscripsit. Nam diu haec senatusconsulta quae ad principes pertinebant, in libris elephantinis scribebantur. Inde ad exercitus profectus ibi quoque quum primum tribunal adscendit, Moesius Gallicanus, praefectus praetorio, in haec verba disseruit: *Dedit, sanctissimi commilitones, senatus principem quem petiistis: paruit praeceptis et voluntati castrensium ordo ille nobilissimus. Plura mihi apud vos praesente imperatore non licet loqui. Ipsum*

igitur qui tueri nos debet, loquentem dignanter audite. Post hoc Tacitus Augustus dixit: *Et Traianus ad imperium senex venit, sed ille ab uno deductus est; at me, sanctissimi commilitones, primum vos qui scitis principes approbare, deinde amplissimus senatus, dignum hoc nomine iudicavit: curabo, enitar, efficiam, ne vobis desint, si non fortia facta, at saltem vobis atque imperatore digna consilia.* Post hoc stipendium et donativum ex more promisit, et primam orationem ad senatum talem dedit: *Ita mihi liceat, Patres Conscripti, sic imperium regere, ut a vobis me constet electum, ut ego cuncta ex vestra facere sententia et potestate decrevi. Vestrum est igitur ea iubere atque sancire quae digna vobis, digna modesto exercitu, digna populo romano esse videantur.* In eadem oratione, Aureliano statuam auream ponendam in Capitolio decrevit: item statuam argenteam in curia, item in templo Solis, item in foro Divi Traiani. Sed aurea non est posita: dedicatae autem sunt solae argenteae. In eadem oratione cavit, ut si quis argento publice privatimque aes miscuisset, si quis auro argentum, si quis aeri plumbum, capital esset, cum bonorum proscriptione. In eadem oratione cavit, ut servi in dominorum capita non interrogarentur, ne in causa maiestatis quidem: addidit, ut Aurelianum omnes pictum haberent. Divorum templum fieri iussit, in quo essent statuae principum bonorum: ita ut iisdem, natalibus suis, et Parilibus, et Calendis ianuariis, et Votis, libamina ponerentur. In eadem oratione fratri suo Floriano consulatum petiit, et non impetravit, idcirco quod iam senatus omnia nundina suffectorum consulum clauserat. Dicitur autem multum laetatus senatus libertate, quod ei negatus est consulatus, quem fratri petierat. Fertur denique dixisse, *scit senatus quem principem fecerit.* Patrimonium suum publicavit, quod habuit in reditibus, sestertium bis millies octingenties. Pecuniam quam domi collegerat, in stipendium militum vertit. Togis et tunicis iisdem est usus quibus privatus. Meritoria intra urbem stare vetuit: quod quidem diu tenere non potuit. Thermas omnes ante lucernam claudi iussit, ne quid per noctem seditionis oriretur. Cornelium Tacitum, scriptorem historiae Augustae, quod parentem suum eundem diceret, in omnibus bibliothecis collocari iussit: et ne lectorum incuria deperiret, librum per annos singulos decies scribi publicitus in *** evicis archiis iussit, et in bibliothecis poni. Holosericam vestem viris omnibus interdixit. Domum suam destrui praecepit, atque in eo loco thermas publicas fieri privato

sumptu iussit; columnas centum numidicas, pedum vicenum ternum, Ostiensibus donavit de proprio. Possessiones quas in Mauritania habuit, sartis tectis Capitolii deputavit. Argentum mensale, quod privatus habuerat, ministeriis conviviorum, quae in templis fierent, dedicavit. Servos urbanos omnes manumisit utriusque sexus intra centum tamen, ne Caniniam transire videretur. Ipse fuit vitae parcissimae, ita ut sextarium vini tota die nunquam potaverit, saepe intra heminam. Convivium vero unius gallinacei, ita ut sinciput adderet, et ova. Prae omnibus oleribus affatim ministratis, lactucis impatienter indulsit; somnum enim se mercari illa sumptus effusione dicebat. Amariores cibos appetivit. Balneis raro usus est, atque validior fuit in senectute. Vitreorum diversitate atque operositate vehementer est delectatus. Panem nisi siccum nunquam comedit, eundemque sale atque aliis rebus conditum. Fabricarum peritissimus fuit: marmorum cupidus, nitoris senatorii, venationum, studiosus. Mensam denique suam nunquam nisi agrestibus opimavit. Fasianam avem, nisi suo et suorum natali et diebus festissimis, non posuit. Hostias suas, semper domum revocavit: iisdemque suos vesci iussit. Uxorem gemmis uti non est passus. Auroclavatis vestibus idem interdixit; nam et ipse auctor Aureliano fuisse perhibetur ut aurum a vestibus et cameris et pedibus submoveret. Multa huius feruntur, sed longum est ea in litteras mittere; quod si quis omnia de hoc viro cupit scire, legat Suetonium Optatianum qui eius vitam affatim scripsit. Legit sane senex minutulas literas ad stuporem: nec unquam noctem intermisit, qua non aliquid vel scriberet vel legeret, praeter posterum Calendarum diem. Nec tacendum est, et frequenter intimandum, tantam senatus laetitiam fuisse, quod eligendi principis cura ad ordinem amplissimum revertisset, ut et supplicationes decernerentur, et hecatombae promitterentur: singuli denique senatores ad suos scriberent; nec ad suos tantum, sed etiam ad externos; mitterentur praeterea literae ad provincias, ut scirent omnes socii omnesque nationes in antiquum statum redisse rempublicam, ac senatum principes legere; imo ipsum senatum principem factum; leges a senatu petendas; reges barbaros senatui supplicaturos; pacem ac bella senatu auctore tractanda. Ne quid denique deesset cognitioni, plerasque huiusmodi epistolas in fine libri posui, et cum cupiditate et sine fastidio, ut existimo, perlegendas. Et prima quidem illi cura imperatoris facti haec fuit, ut omnes qui Aurelianum occiderant, interime-

ret, bonos malosve, quum iam ille vindicatus esset. Et quoniam a Maeotide multi barbari eruperant, hos eosdem consilio atque viribus, ut eo redirent, compulit. Ipsi autem Maeotide ita congregabantur, quasi accitu Aureliani ad bellum Persicum convenissent, auxilium daturi nostris, si necessitas postularet. Quum Tullius dicat, magnificentius esse dicere quemadmodum ceperit consulatum: at in isto viro magnificum fuit quod tanta gloria cepit imperium. Gessit autem propter brevitatem temporum nihil magnum. Interemptus est enim insidiis militaribus, ut alii dicunt, sexto mense: ut alii, morbo interiit. Tamen constat, factionibus eum oppressum, mente atque animo defecisse. Hic idem mensem septembrem *Tacitum* appellari iussit, idcirco quod eo mense et natus et factus est imperator. Huic frater Florianus imperio successit, de quo pauca ponenda sunt.

FLAVII VOPISCI SYRACUSII

FLORIANUS.

Hic frater Taciti germanus fuit, qui post fratrem arripuit imperium, non senatus auctoritate, sed suo motu, quasi hereditarium esset imperium; quum sciret, adiuratum esse in senatu Tacitum, ut quum mori coepisset, non liberos suos, sed optimum aliquem principem faceret. Denique vix duobus mensibus imperium tenuit; et occisus est Tarsi a militibus, qui Probum audierant imperare, quem omnis exercitus legerat. Tantus autem Probus fuit in re militari, ut illum senatus optaret, miles eligeret, ipse populus romanus acclamationibus peteret. Fuit etiam Florianus morum fratris imitator, nec tamen usquequaque; nam effusionem in eo frater frugi reprehendebat: et haec ipsa imperandi cupiditas, aliis eum moribus ostendit fuisse quam fratrem. Duo igitur principes una exstiterunt domo: quorum alter sex mensibus, alter vix duobus imperaverunt, quasi quidam interreges inter Aurelianum et Probum: post interregnum principes nuncupati. Horum statuae fuerunt Interamnae duae, pedum tricenum ex marmore, quod illic eorum cenotaphia constituta sunt in solo proprio; sed deiectae fulmine, ita contritae sunt ut membratim iaceant dissipatae: quo tempore, responsum est ab aruspicibus, quandoque ex eorum familia imperatorem romanum futurum, seu per foeminam, seu per virum, qui det iudices Parthis ac Persis: qui Francos et Alemannos sub romanis legibus habeat: qui per omnem Africam Barbarum non relinquat: qui Taprobanis praesidem imponat: qui ad romanam insulam proconsulem mittat: qui Sarmatis omnibus iudicet: qui terram omnem, qua Oceano ambitur, captis omnibus gentibus, suam faciat: postea tamen senatui reddat imperium, et antiquis legibus vivat, ipse victurus annis centum viginti, et sine herede moriturus. Futurum autem eum dixerunt a die fulmine praecipitatis statuisque con-

fractis post annos mille. Non magna haec urbanitas aruspicum fuit, qui principem talem post mille annos futurum esse dixerunt; quia si post centum annos praedicerent fore, possent eorum deprehendi mendacia, quum vix remanere talis possit historia. Ego tamen haec idcirco inferenda volumini credidi, ne quis me legens, legisse non crederet. Tacitus congiarium populo romano intra sex menses vix dedit. Imago eius posita est in Quintiliorum, in una tabula, quincuplex, in qua semel togatus, semel chlamydatus, semel armatus, semel palliatus, semel venatorio habitu. De qua quidam epigrammatarius ita lusit, ut diceret: *Non agnosco senem armatum, non chlamydatum, inter cetera, sed agnosco togatum.* Et Floriani liberi et Taciti multi exstiterunt: quorum sunt posteri, credo millesimum annum exspectantes. In quos multa epigrammata scripta, quo iocati sunt aruspices, imperium pollicentes. Haec sunt quae de vita Taciti atque Floriani digna memoratu comperisse memini. Nunc nobis aggrediendus est Probus, vir domi forisque conspicuus: vir Aureliano, Traiano, Hadriano, Antoninis, Alexandro, Claudioque praeferendus; nisi quia in illis varia, in hoc omnia praecipua tunc fuere, qui post Tacitum, omnium iudicio bonorum, imperator est factus, orbemque terrarum pacatissimum gubernavit, deletis barbaris gentibus, deletis etiam plurimis tyrannorum, qui eius temporibus exstiterunt: de quo dictum est, ut probus diceretur, etiamsi Probus nomine non fuisset. Quem quidem multi ferunt, etiam sibyllinis libris promissum: qui si diutius fuisset, orbis terrae barbaros non haberet. Haec ego in aliorum vita de Probo credidi praelibanda, ne dies, hora, momentum aliquid sibi vindicaret, ne fatali necessitate absumptus, Probo indicto deperirem. Nunc claudam volumen, satisfactum arbitrans studio et cupiditati meae. Omina imperii Tacito haec fuerunt. Fanaticus quidam in templo Sylvani tensis membris exclamavit: *Taciti purpuram, Taciti purpuram;* idque septimo: quod quidem postea omini deputatum est. Vinum quo libaturus Tacitus fuerat in templo Herculis Fundani, subito purpureum factum est. Vitis quae uvas Amineas albas ferebat, eo anno quo ille imperium meruit, purpurascere plurima purpura coepit. Mortis omina haec fuerunt. Patris sepulcrum, disruptis ianuis, se aperuit: matris umbra, se per diem et Tacito et Floriano velut viventis obtulit, nam diversis patribus nati ferebantur: in larario Dii omnes seu terrae motu seu casu aliquo conciderunt. Imago Apollinis, quae ab his colebatur, ex summo fastigio in lectulo posita sine

cuiuspiam manu deprehensa est. Sed haec sunt quae a plerisque dicuntur. Nos ad Probum et ad Probi gesta insignia revertemur. Et quoniam me promisi aliquas epistolas esse positurum, quae creato Tacito principe gaudia senatus ostenderent; his additis, finem scribendi faciam. Epistolae publicae: *Senatus amplissimus curiae Carthaginiensi salutem dicit. Quod bonum, faustum, felix salutareque sit reipublicae orbique romano dandi ius imperii, appellandi principis, nuncupandi Augusti, ad nos revertit. Ad nos igitur referte quae magna sunt. Omnis provocatio praefecti urbis erit: quae tamen a proconsulibus et ab ordinariis iudicibus emerserit, in quo quidem etiam vestram in antiquum statum redisse credimus dignitatem: siquidem primus hic ordo est qui recipiendo vim suam, ius suum ceteris servat.* Alia epistola. *Senatus amplissimus curiae Trevirorum. Ut estis liberi et semper fuistis, laetari vos credimus. Creandi principis iudicium ad senatum redit; simul etiam praefecturae urbanae adpellatio universa decreta est.* Eodem modo scriptum est Antiochensibus, Aquileiensibus, Mediolanensibus, Alexandrinis, Thessalonicensibus, Corinthiis et Atheniensibus. Privatae autem epistolae hae fuerunt: *Autronio Iusto patri, Autronius Tiberianus salutem. Nunc te, pater sancte, interesse decuit senatui amplissimo: nunc sententiam dicere, quum tantum auctoritatis amplissimo ordini creverit, ut revertat in antiquum statum respublica: et nos principes demus, nos faciamus imperatores, nos denique nuncupemus Augustos. Fac igitur ut convalescas, curiae interfuturus antiquae. Nos recepimus ius proconsulare, redierunt ad praefectum urbis appellationes omnium potestatum, et omnium dignitatum.* Item alia: *Claudius Capellianus Cereio Metiano patruo salutem. Obtinuimus, pater sancte, quod semper optavimus: in antiquum statum senatus revertit. Nos principes facimus: nostri ordinis sunt potestates. Gratias exercitui romano, et vere romano: reddidit nobis quam semper habuimus potestatem. Abiice Baianos Puteolanosque secessus. Da te urbi, da te curiae. Floret Roma, floret tota respublica. Imperatores damus, principes facimus: possumus et prohibere, qui coepimus facere. Dictum sapienti sat est.* Longum est omnes epistolas connectere, quas reperi, quas legi: tantum illud dico, senatores omnes ea esse laetitia elatos, ut domibus suis omnes albas hostias caederent, imagines frequenter aperirent, albati sederent, convivia sumptuosiora praevenirent, antiquitatem sibi redditam crederent.

FLAVII VOPISCI SYRACUSII

PROBUS.

Certum est quod Sallustius Crispus, quodque Marcus Cato et Gellius historici, sententiae modo, in litteras retulerunt, *Omnes omnium virtutes tantas esse, quantas videri eas voluerint eorum ingenia, qui uniuscuiusque facta descripserint.* Inde esse quod Alexander Magnus Macedo, quum ad Achillis sepulcrum venisset, graviter ingemiscens, *Felicem te*, (inquit) *iuvenis, qui talem praeconem tuarum virtutum reperisti;* Homerum intelligi volens, qui Achillem tantum in virtutum studio finxit, quantum ipse valebat ingenio. Quorsum haec pertineant, mi Celse, ne fortassis requiras. Probum principem, cuius imperio Oriens, Occidens, Meridies, Septentrio, omnesque orbis partes in totam securitatem redactae sunt, scriptorum inopia iam paene nescimus. Occidit, proh pudor! tanti viri et talis historia, qualem non habent bella punica, non terror gallicus, non motus pontici, non hispaniensis astutia. Sed non patiar ego ille, a quo dudum solus Aurelianus est expetitus, cuius vitam, quantum potui, persequutus, Tacito Florianoque iam scriptis, non me ad Probi facta conscendere; si vita suppetet, omnes qui supersunt usque ad Maximianum Diocletianumque dicturus. Neque ego nunc facultatem eloquentiamque polliceor; sed res gestas, quas perire non patior. Usus autem sum (ne in aliquo fallam carissimam mihi familiaritatem tuam) praecipue libris ex bibliotheca Ulpia, aetate mea thermis Diocletianis; item ex domo Tiberiana. Usus etiam ex regestis scribarum porticus Porphyreticae, actis etiam senatus ac populi. Et quoniam me ad colligenda talis viri gesta ephemeris Turduli Gallicani plurimum iuvit, viri honestissimi ac sincerissimi, beneficium amici senis tacere non debui. Cnaeum Pompeium tribus fulgentem triumphis, belli piratici, belli Ser-

toriani, belli Mithridatici, multarumque rerum gestarum maiestate sublimem, quis tandem nosset, nisi eum Marcus Tullius et Titus Livius in litteras retulissent? Publium Scipionem Africanum, imo Scipiones omnes, seu Lucios, seu Nasicas, nonne tenebrae possiderent ac tegerent, nisi commendatores eorum historici nobiles atque ignobiles exstitissent? Longum est omnia persequi quae ad exemplum huiuscemodi, etiam nobis tacentibus, usurpanda sunt. Illud tantum contestatum volo, me et rem scripsisse, quam, si quis voluerit, honestius eloquio celsiore demonstret. Et mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros, in vita principum et temporibus disserendis, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, Fabium Marcellinum, Gargillium Martialem, Iulium Capitolinum, Aelium Lampridium, ceterosque qui haec talia, non tam diserte quam vere memoriae tradiderunt. Sum enim unus ex curiosis, quod infinita scire non possum, incendentibus vobis, qui quum multa sciatis, scire multo plura cupitis: et ne diutius ea quae ad meum consilium pertinent, loquar, magnum et praeclarum principem et qualem historia nostra non novit, arripiam. Probus oriundus e Pannonia, civitate Sirmiensi, nobiliore matre quam patre, patrimonio moderato, affinitate non magna, tam privatus quam imperator nobilissimis virtutibus claruit. Probo, ut quidam in litteras retulerunt, pater nomine Maximus fuit: qui quum ordines honestissime duxisset, tribunatum adeptus, apud Aegyptum vita functus est, uxore ac filio et filia derelictis. Multi dicunt Probum Claudii propinquum fuisse, optimi et sanctissimi principis: quod quia per unum tantum Graecorum relatum est, nos in medio relinquemus. Unum tamen dico quod in ephemeride legisse me memini, a Claudia sorore Probum sepultum. Adolescens Probus corporis moribus tam clarus est factus, ut Valeriani iudicio tribunatum prope imberbis acciperet. Exstat epistola Valeriani ad Gallienum, qua Probum laudat adhuc adolescentem, et imitationi omnium proponit. Ex quo apparet neminem unquam pervenisse ad virtutum summam iam maturum, nisi qui puer seminario virtutum generosiore concretus, aliquid inclytum designasset. Epistola Valeriani: *Valerianus pater Gallieno filio, Augustus Augusto. Et meum sequutus iudicium, quod semper de Probo adolescente primo habui, et omnium bonorum, qui eundem sui nominis virum dicunt, tribunatum in eum contuli, datis sex cohortibus Saracenis, creditis etiam auxiliaribus Gallis, cum ea*

Persarum manu, quam nobis Artabasses Syrus mancipavit. Te quaeso, fili carissime, ut eum iuvenem, quem imitari pueris omnibus volo, in tanto habeas honore, quantum virtutes eius et merita, pro debito mentis splendore, desiderant. Alia epistola de eodem ad praefectum praetorii, cum salario: *Valerianus Augustus Mulvio Gallicano, praefecto praetorii. Miraris fortassis, quod ego imberbem tribunum fecerim, contra constitutum Divi Hadriani. Sed non multum miraberis si Probum cogitas, adolescentem vere probum; nunquam enim aliud mihi, quum eum cogito, nisi nomen occurrit. Quod nisi nomen haberet, potuit habere cognomen. Huic igitur dari iubebis (quoniam mediocris fortuna est, ut eius dignitas incrementis iuvetur) tunicas rufulas duas, pallia gallica duo fibulata, interulas paragaudias duas, patinam argenteam librarum decem specillatam, aureos Antoninianos centum, argenteos Aurelianos mille, aereos Philippeos decem millia. Item in salario diurno, bubulae pondo, porcinae pondo sex, caprinae pondo decem, gallinaceum per biduum, olei per biduum sextarium unum, vini veteris diurnos sextarios decem, cum larido bubalino; salis, olerum, lignorum, quantum satis est. Hospitia praeterea eidem, ut tribunis legionum, praeberi iubebis.* Et haec quidem epistolae declarant. Nunc quantum ex ephemeride colligi potuit, quum bello sarmatico iam tribunus, transmisso Danubio, multa fortiter fecisset, publice in concione donatus est hastis puris quatuor, coronis vallaribus duabus, corona civica una, vexillis puris quatuor, armillis aureis duabus, torque aureo uno, patera sacrificali quinquelibri una: quo quidem tempore Valerium Flaccum, adolescentem nobilem, parentem Valeriani, e Quadrorum liberavit manu; unde illi Valerianus coronam civicam detulit. Verba Valeriani pro concione habita: *Suscipe, Probe, praemia pro republica, suscipe coronam civicam pro parente.* Quo quidem tempore legionem tertiam eidem addidit, sub testimonio eiusmodi. Epistola de legione tertia: *Res gestae tuae, Probe carissime, faciunt ut et serius tibi tradere maiores exercitus videar, et cito tamen tradam. Recipe in fidem tuam legionem tertiam felicem, quam ego adhuc nulli nisi provecto iam credidi: mihi autem eo tempore credita est, quo et me canosum, qui credebat, cum gratulatione vidit. Sed ego in te non exspecto aetatem, quum et virtutibus fulgeas, et moribus polleas. Vestes tibi triplices dari iussi, salarium duplex feci, vexillarium deputavi.* Longum est, si per res gestas tanti percurram viri, quae ille sub

Valeriano, quae sub Gallieno, quae sub Aureliano et Claudio privatus fecerit: quoties murum conscenderit, vallum diripuerit, hostem cominus interemerit, dona principum emeruerit, rempublicam in antiquum statum sua virtute reddiderit. Docet Gallieni epistola ad tribunos data, qui fuerit Probus. *Gallienus Augustus tribunis exercituum Illyricianorum. Etiamsi patrem meum fatalis belli persici necessitas tenuit, habeo tamen parentem Aurelium Probum, quo laborante possim esse securus: qui si affuisset, nunquam ille ne nominandus quidem tyrannus, sibi usurpasset imperium. Quare omnes vos consiliis eius cupio parere, qui et patris iudicio probatus est et senatus.* Non magnum fortassis iudicium Gallieni esse videatur, principis mollioris, sed quod negari non potest, ne dissolutus quidem quispiam se, nisi in eius fidem tradit, cuius sibi virtutes existimat profuturas. Sed esto, Gallieni epistola sequestretur: quid Aureliani iudicium? qui Probo decimanos fortissimos exercitus sui, et cum quibus ipse ingentia gesserat, tradidit sub huiusmodi testimonio: *Aurelianus Augustus Probo salutem dicit. Ut scias quanti te faciam, decimanos meos sume, quos Claudius mihi credidit. Isti enim sunt, qui quadam felicitatis praerogativa, praesules, nisi futuros principes, habere non norunt.* Ex quo intellectum est, Aurelianum in animo habuisse, ut si quid sibi scienti prudentique eveniret, Probum principem faceret. Iam Claudii, iam Taciti iudicia de Probo longum est innectere; quamvis feratur in senatu Tacitus dixisse, quum eidem offerretur imperium, debere Probum principem fieri; sed ego senatusconsultum ipsum non inveni. Ipse autem Tacitus imperator primam talem ad Probum epistolam dedit: *Tacitus Augustus Probo. Me quidem senatus principem fecit, de prudentis exercitus voluntate. Attamen sciendum tibi est tuis nunc humeris magis incubuisse rempublicam, qui et quantus sis omnes novimus, scit senatus. Adesto igitur nostris necessitatibus: tuae familiae assere, ut soles, rempublicam. Nos tibi, decreto totius Orientis ducatu, salarium quintuplex fecimus, ornamenta militaria geminavimus, consulatum in annum proximum nobiscum decrevimus; te enim manet pro virtutibus tuis Capitolina palmata.* Ferunt quidam Probo id pro imperii omine fuisse quod Tacitus scripsit: *Te manet Capitolina palmata.* Sed in hanc sententiam omnibus semper consulibus scribebatur. Amor militum erga Probum ingens semper fuit; neque enim unquam ille passus est peccare militem. Ille quinetiam Aurelianum saepe a gravi crudelitate deduxit: ille singulos

manipulos adiit, vestes et calceamenta perspexit: si quid praedae fuit, ita divisit, ut sibi nihil praeter tela et arma servaret. Quinctiam quum de praedato, sive ex Alanis, sive ex aliqua alia gente incertum est, repertus esset equus non decorus, neque ingens, qui, quantum captivi loquebantur, centum ad diem milliaria currere diceretur, ita ut per dies octo vel decem continuaret, et omnes crederent Probum tale animal sibimet servaturum, iam primum dixit, *fugitivo militi potius quam forti hic equus convenit.* Deinde in urnam militares iussit nomen suum mittere, ut aliquis eum sorte ductus acciperet: et quum essent in exercitu quidam nomine Probi alii quatuor milites, casu evenit ut primum emergeret cui Probo nomen existeret, quum ipsius Probi ducis nomen missum non esset. Sed quum quatuor illi milites inter se contenderent, ac sortem sibi quisque defenderet, iussit iterum agitari urnam; sed et iterum Probi nomen emersit: quumque tertio et quarto fecisset, quarto Probi nomen effusum est. Tunc omnis exercitus equum illum Probo duci dicavit; ipsis etiam militibus, quorum nomina exierant, id volentibus. Pugnavit et contra Marmaridas in Africa fortissime, eos denique vicit, atque ex Libya Carthaginem transiit, eandemque a rebellionibus vindicavit. Pugnavit et singulari certamine contra quendam Aradionem in Africa, eundemque prostravit: et quia fortissimum ac pertinacissimum virum viderat, sepulcro ingenti honoravit, quod adhuc exstat, tumulo usque ad ducentos pedes terrae lato, per milites quos otiosos esse nunquam est passus. Exstant apud Aegyptum eius opera, quae per milites struxit, in plurimis civitatibus. In Nilo autem tam multa fecit, ut vectigal frumentarium solus adiuverit: pontes, templa, porticus, basilicas, labore militum struxit: ora fluminum multa patefecit, paludes plerasque siccavit, atque in his segetes agrosque constituit. Pugnavit etiam contra Palmyrenos, pro Odenati et Cleopatrae partibus Aegyptum defendentes, primo feliciter, postea temere, ut paene caperetur; sed postea refectis viribus, Aegyptum et Orientis maximam partem in Aureliani potestatem redegit. Quum his igitur tot et tantis virtutibus eniteret, Tacito absumpto fataliter, ac Floriano imperium arripiente, omnes Orientales exercitus eundem imperatorem fecerunt. Non inepta neque inelegans fabula est, scire quemadmodum imperium Probus sumpserit. Quum ad exercitus nuntius venisset, tum primum animus militibus fuit praevenire Italicos exercitus, ne iterum senatus principem daret; sed quum inter milites sermo esset, quis fieri de-

beret, et manipulatim in campo tribuni eos alloquerentur, dicentes, requirendum esse principem aliquem fortem, sanctum, verecundum, clementem, probum: idque per multos circulos, ut fieri assolet, diceretur, quasi divino nutu undique ab omnibus acclamatum est: *Probe Auguste, Dii te servent*: deinde concursus, et cespititium tribunal: appellatusque imperator, ornatus etiam pallio purpureo, quod de statua templi oblatum est: atque inde ad Palatium reductus, invitus et retrectans, et saepe dicens: *Non vobis expedit milites: non mecum bene agitis. Ego enim vobis blandiri non possum.* Prima eius epistola data ad Capitonem praefectum praetorio talis fuit: *Imperium nunquam optavi, et invitus accepi. Deponere mihi rem invidiosissimam non licet. Agenda est persona quam mihi miles imposuit. Te quaeso, Capito, ita mecum salva republica perfruaris: annonam et commeatus et quidquid necessarium est ubique militi pares: ego, quantum in me est, si recte omnia gubernaveris, praefectum alterum non habebo.* Itaque milites cognito quod imperaret Probus, Florianum qui quasi hereditarium imperium arripuerat, interemerunt: scientes neminem dignius imperare quam Probum. Ita ei sine ulla molestia totius orbis imperium, et militum et senatus iudicio, delatum est. Et quoniam mentionem senatus fecimus, sciendum est quid ad senatum scripserit, quid item ad eum amplissimus ordo rescripserit. Oratio Probi prima ad senatum: *Recte atque ordine, Patres conscripti, proximo superiore anno factum est, ut vestra clementia orbi terrarum principem daret, et quidem de vobis, qui et estis mundi principes, et semper fuistis, et in vestris posteris eritis: atque utinam id Florianus exspectare voluisset, nec velut hereditarium sibi vindicasset imperium, vel illum vel alium quempiam maiestas vestra fecisset. Nunc quoniam ille imperium arripuit, nobis a militibus delatum est nomen Augustum, vindicatum quin etiam in illum a prudentioribus militibus, quod fuerat usurpatum: quaeso ut de meis meritis faciatis quidquid iusserit vestra clementia.* Item senatusconsultum. Die tertio nonas Februarias in aede Concordiae: inter cetera. Aelius Scorpianus consul dixit: *Audistis, Patres conscripti, literas Aurelii Valerii Probi: de his quid videtur?* Tunc acclamatum est: *Probe Auguste, Dii te servent. Olim dignus, et fortis, et iustus, bonus ductor, bonus imperator. Exemplum militiae, exemplum imperii, Dii te servent. Assertor reipublicae felix imperes: Magister militiae felix imperes: te cum tuis Dii custodiant. Et senatus antea te delegit. Aetate Tacito po-*

sterior, ceteris prior. Quod imperium suscepisti, gratias agimus. Tuere nos, tuere rempublicam: bene tibi committimus quos ante servasti. Tu Francicus, tu Gothicus, tu Sarmaticus, tu Parthicus, tu omnia, et prius fuisti semper dignus imperio, dignus triumphis, felix agas, feliciter imperes. Post haec Maulius Statianus, qui primae sententiae tunc erat, ita loquutus est: *Diis immortalibus gratias, et prae ceteris, Patres conscripti, Iovi Optimo, qui nobis principem talem, qualem semper optabamus, dederunt. Si recte cogitemus, non nobis Aurelianus, non Alexander, non Antonini, non Traianus, non Claudius requirendi sunt: omnia in uno principe constituta sunt: rei militaris scientia, animus clemens, vita venerabilis, exemplar agendae reipublicae, atque omnium praerogativa virtutum: enimvero quae mundi pars est quam ille non vincendo didicerit? Testes sunt Marmaridae, in Africae solo victi, testes Franci, inviis strati paludibus, testes Germani et Alemanni, longe a Rheni submoti litoribus. Iam vero quid Sarmatas loquar, quid Gothos, quid Parthos, ac Persas: atque omnem ponticum tractum? ubique vigent Probi virtutis insignia. Longum est dicere, quot reges magnarum gentium fugaverit; quos duces manu sua occiderit, quantum armorum sit quae ipse cepit privatus. Superiores principes, quas illi gratias egerint, testes sunt literae publicis insertae monumentis. Dii boni, quoties ille donis militaribus est donatus! quas militum laudes emeruit! Adolescens tribunatum, non longe post adolescentiam, regendas legiones accepit. Iupiter Optime Maxime, Iuno regina, tuque virtutum praesul Minerva, tu orbis Concordia, et tu romana Victoria, date hoc senatui populoque romano, date militibus, date sociis atque exteris nationibus. Imperet quemadmodum militavit. Decerno igitur, Patres conscripti, votis omnium concinentibus nomen Caesareum, nomen Augustum, addo proconsulare imperium, patris patriae reverentiam, pontificatum maximum, ius tertiae relationis, tribunitiam potestatem.* Post haec acclamatum est *omnes, omnes.* Accepto igitur hoc senatusconsulto, secundum orationem, permisit patribus, ut ex magnorum iudicum appellationibus ipsi cognoscerent, proconsules crearent, legatos consulibus darent, ius praetorium praesidibus darent: leges quas Probus ederet, senatusconsultis propriis consecrarent. Statim deinde, si qui de interfectoribus Aureliani superfuerant, vario genere vindicavit: mollius tamen moderatiusque, quam prius exercitus, et postea Tacitus, vindicaverant. Deinde animadvertit etiam in eos qui Tacito insidias fecerant. Floriani sociis pepercit,

quod non tyrannum aliquem videbantur sequuti, sed sui principis fratrem. Recepit deinde omnes Europenses exercitus, qui Florianum et imperatorem fecerant et occiderant. His gestis, cum ingenti exercitu Gallias petit: quae omnes, occiso Postumio, turbatae fuerant: interfecto Aureliano, a Germanis possessae: tanta autem illic proelia feliciter gessit, ut a barbaris sexaginta per Gallias nobilissimas reciperet civitates: praedam deinde omnem, qua illi, praeter divitias, etiam efferebantur ad gloriam. Et quum iam in nostra ripa, imo per omnes Gallias, securi vagarentur, caesis prope quadringentis millibus, qui romanum occupaverant solum, reliquias ultra Nicrum fluvium et Albam removit, tantum his praedae barbaricae tulit, quantum ipsi Romanis abstulerant: contra urbes romanas et castra in solo barbarico posuit, atque illic milites collocavit. Agros et horrea, et domos, et annonam Transrhenanis omnibus fecit, iis videlicet quos in excubiis collocavit: nec cessatum est unquam pugnari, quum quotidie ad eum barbarorum capita deferrentur, iam ad singulos aureos singula, quamdiu reguli novem ex diversis gentibus venirent, atque ad pedes Probi iacerent: quibus ille primum obsides imperavit, qui statim dati sunt: deinde frumentum, postremo etiam vaccas atque oves. Dicitur iussisse his acrius, ut gladiis non uterentur, romanam exspectaturi defensionem, si essent ab aliquibus vindicandi. Sed visum est id non posse fieri, nisi si limes romanus extenderetur, et fieret Germania tota provincia. Maxime tamen, ipsis regibus consentientibus, in eos vindicatum est qui praedam fideliter non reddiderunt. Accepit praeterea sexdecim millia tyronum, quos omnes per diversas provincias sparsit, ita ut numeris, vel limitaneis militibus, quinquagenos et sexagenos intersereret, dicens sentiendum esse, non videndum, quum auxiliaribus barbaris Romanus iuvatur. Compositis igitur rebus in Gallia, tales ad senatum literas dedit: *Ago Diis immortalibus gratias, Patres conscripti, quia vestra in me iudicia comprobarunt. Subacta est omnis qua tenditur late Germania: novem reges gentium diversarum ad meos pedes, imo ad vestros, supplices stratique iacuerunt. Omnes iam barbari vobis arant, vobis iam serunt, et contra interiores gentes militant. Supplicationes igitur vestro more decernite. Nam et quadringenta millia hostium caesa sunt, et sexdecim millia armatorum nobis oblata, et septuaginta urbes nobilissimae captivitate hostium vindicatae, et omnes penitus Galliae liberatae. Coronas quas mihi obtulerunt omnes Galliae civitates aureas, vestrae, Patres*

conscripti, clementiae dedicavi, et has Iovi Optimo Maximo, ceterisque diis deabusque immortalibus, vestris manibus consecrate. Praeda omnis recepta est: capta etiam alia et quidem maior quam fuerat ante direpta. Arantur gallicana rura barbaris bobus, et iuga germanica captiva praebent nostris colla cultoribus: pascuntur ad nostram alimoniam gentium pecora diversarum: equinum pecus nostro iam fecundatur equitatui: frumento barbarico plena sunt horrea. Quid plura? illis sola relinquimus sola, nos eorum omnia possidemus. Volueramus, Patres conscripti, Germaniae novum praesidem facere, sed hoc ad pleniora vota distulimus, quod quidem credimus conferre, cum divina providentia nostros uberius fecundarit exercitus. Post haec Illyricum petiit: et prius quam veniret, Rhaetias sic pacatas reliquit, ut illic ne suspicionem quidem ullius terroris relinqueret. In Illyrico Sarmatas ceterasque gentes ita contudit, ut prope sine bello cuncta reciperet quae illi diripuerant. Tetendit deinde iter per Thracias, atque omnes geticos populos fama rerum territos, et antiqui nominis potentia pressos, aut in deditionem aut in amicitiam recepit. His gestis Orientem petiit, atque in itinere potentissimo quodam latrone Palfurio capto et interfecto, omnem Isauriam liberavit; populis atque urbibus romanis, legibus restitutis. Barbarorum qui apud Isauros sunt, vel per terrorem, vel per voluntatem, loca ingressus est: quae quum peragrasset, hoc dixit: *Facilius est ab istis locis latrones arceri, quam tolli.* Veteranis, omnia illa quae anguste adeuntur loca, privata donavit; addens, ut eorum filii, ab anno octavodecimo, mares dumtaxat, ad militiam mitterentur, ne ante latrocinari quam militare discerent. Pacatis denique omnibus Pamphyliae partibus, ceterarumque provinciarum quae sunt Isauriae vicinae, ad Orientem iter flexit. Blemyas etiam subegit, quorum captivos Romam transmisit, qui mirabilem sui visum, stupente populo romano, praebuerunt. Copton praeterea et Ptolemaidem urbes, ereptas barbarico servitio, romano addidit iuri. Ex quo tantum profecit ut Parthi legatos ad eum mitterent, confitentes timorem, pacemque poscentes: quos ille superbius acceptos, magis timentes domum remisit. Fertur etiam epistola illius, repudiatis donis quae rex Parthorum miserat, ad Narseum talis fuisse: *Miror te de omnibus quae nostra futura sunt, tam pauca misisse. Habeto interim omnia illa quibus gaudes: quae si nos habere cupiamus, scimus quemadmodum possidere debeamus.* His acceptis literis Narseus maxime territus, et eo praecipue quod Copton et Ptolemaidem

comperit a Blemyis, qui eas tenuerant, vindicatas, caesosque ad internecionem eos qui gentibus fuerant ante terrori. Facta igitur pace cum Persis, ad Thracias rediit, et centum millia Bastarnarum in solo romano constituit, qui omnes fidem servaverunt. Sed quum et ex aliis gentibus plerosque pariter transtulisset, id est, ex Gepidis, Gautunnis et Vandalis, illi omnes fidem fregerunt, et occupato bellis tyrannicis Probo, per totum paene orbem, pedibus et navigando, vagati sunt, nec parum molestiae romanae gloriae intulerunt: quos quidem ille diversis vicibus, variisque victoriis oppressit, paucis domum cum gloria redeuntibus, quod Probi evasissent manus. Haec Probus cum barbaris gessit. Sed habuit etiam non leves tyrannicos motus; nam et Saturninum, qui Orientis imperium arripuerat, variis proeliorum generibus et nota virtute superavit: quo victo, tanta in Oriente quies fuit, ut (quemadmodum vulgo loquebantur) mures rebelles nullus audiret. Deinde quum Proculus et Bonosus, apud Agrippinam in Gallia, imperium arripuissent, omnesque sibi iam Britannias, Hispanias et braccatae Galliae provincias vindicarent, Barbaris semet iuvantibus, vicit. Ac ne requiras plura vel de Saturnino, vel de Proculo, vel de Bonoso, suo eosdem inseram libro, pauca de iisdem, ut decet, imo ut poscit necessitas, loquuturus. Unum sane sciendum est quod Germani omnes, quum ad auxilium essent rogati a Proculo, Probo potius perservire maluerunt, quam cum Bonoso et Proculo esse. Gallis omnibus et Hispanis ac Britannis hinc permisit, ut vites haberent vinumque conficerent. Ipse Almam montem, in Illyrico circa Sirmium militari manu fossum, lecta vite consevit. Dedit Romanis etiam voluptates, et quidem insignes, delatis etiam congiariis. Triumphavit de Germanis et Blemyis: omnium gentium drungos usque ad quinquagenos homines ante triumphum duxit. Venationem in circo amplissimam dedit, ita ut populus cuncta diriperet. Genus autem spectaculi fuit tale. Arbores validae per milites radicitus vulsae connexis late longeque trabibus affixae sunt, terra deinde superiecta, totusque circus ad silvae consitus speciem, gratia novi viroris effronduit. Immissi deinde per omnes aditus struthiones mille, mille cervi, mille apri, mille damae, ibices, oves ferae, et cetera herbatica animalia, quanta vel ali potuerunt vel inveniri: immissi deinde populares, rapuit quisque quod voluit. Edidit alia die in amphitheatro una missione centum iubatos leones, qui rugitibus suis tonitrua excitabant: qui omnes contificiis interempti sunt, non magnum praebentes spectaculum quum occidebantur:

neque enim erat bestiarum impetus ille, qui esse e caveis egredientibus solet. Occisi sunt praeterea multi qui diripere volebant, sagittis. Editi deinde centum leopardi libyci, centum deinde syriaci, centum leaenae, et ursi simul trecenti: quarum omnium ferarum magnum magis constat spectaculum fuisse quam gratum. Edita praeterea gladiatorum paria trecenta. Blemyis plerisque pugnantibus, qui per triumphum erant ducti, plerisque Germanis et Sarmatis, nonnullis etiam latronibus Isauris. Quibus peractis, bellum persicum parans, quum per Illyricum iter faceret, a militibus suis per insidias interemptus est. Causae occidendi eius hae fuere. Primum, quod nunquam militem otiosum esse perpessus est: siquidem multa opera militari manu perfecit; dicens *annonam gratuitam militem comedere non debere*. His addidit dictum eius grave. Si unquam eveniat salutare, reipublicae brevi milites necessarios non futuros. Quid ille conceperat animo qui hoc dicebat, nonne omnes barbaras nationes subiecerat pedibus? quia totum mundum fecerat iam romanum: *Brevi* (inquit) *milites necessarios non habebimus*. Quid est aliud dicere? Romanus iam miles erit nullus, ubique regnabit, omnia possidebimus, secura republica orbis terrarum non arma fabricabit, non annonam praebebit; boves habebuntur aratro, equus nascetur ad pacem, nulla erunt bella, nulla captivitas: ubique pax, ubique romanae leges, ubique iudices nostri. Longius amore imperatoris optimi progredior, quam pedestris sermo desiderat. Quare addam illud quod praecipue tanto viro fatalem properavit necessitatem. Nam quum Sirmium venisset, ac solum patrium effoecundari cuperet et dilatari, ad siccandam quandam paludem multa simul millia militum posuit, ingentem parans fossam, qua deiectis in altum navibus, loca Sirmiensibus profutura siccaret. Hoc permoti milites confugientem eum in turrem ferratam, quam ipse speculae causa editissimam exaedificaverat, interemerunt anno imperii sui quinto. Postea tamen ingens ei sepulcrum elatis aggeribus, omnes pariter milites fecerunt, cum titulo huiusmodi inciso marmori. *Hic Probus imperator, et vere probus, situs est, victor omnium gentium barbararum, victor etiam tyrannorum.* Conferens ego cum aliis imperatoribus principem Probum, omnibus prope romanis ducibus, qui fortes, qui clementes, qui prudentes, qui mirabiles exstiterunt, intelligo hunc virum parem fuisse, aut, si non repugnat invidia furiosa, meliorem. Quinquennio enim imperii sui, per totum orbem terrarum tot bella gessit, et quidem per se, ut mirabile sit quemadmodum

omnibus occurrerit proeliis. Multa manu sua fecit, duces praeclarissimos instituit; nam ex eius disciplina Carus, Diocletianus, Constantius, Asclepiodotus, Annibalianus, Leonides, Cecropius, Pisonianus, Herennianus, Gaudiosus, Ursinianus, Herculius, Maximianus, et ceteri, quos patres nostri mirati sunt, et de quibus nonnulli boni principes exstiterunt, instituti sunt. Conferat nunc, cui placet, viginti Traiani Hadrianique annos: conferat prope totidem Antoninorum. Nam quid de Augusto loquar? cuius imperii anni vix possunt credi. Malos autem principes taceo: ipsa vox Probi clarissima indicat quid se facere potuisse speraret, qui dixit: *brevi necessarios milites non futuros.* Ille vero conscius sui non Barbaros timuit, non tyrannos. Quae deinde felicitas emicuisset, si sub illo principe milites non fuissent? Annonam provincialis daret nullus, stipendia de largitionibus nulla erogarentur, aeternos thesauros haberet romana respublica, nihil expenderetur a principe, nihil a possessore redderetur: aureum profecto seculum promittebat, nulla futura erant castra, nusquam lituus audiendus, arma non erant fabricanda: populus iste militantium, qui nunc bellis civilibus rempublicam vexat, araret, studiis incumberet, erudiretur artibus, navigaret: adde quod nullus occideretur in bello. Dii boni, quid tantum vos offendit romana respublica, cui talem principem sustulistis? Eant nunc qui ad civilia bella milites parant, in germanorum necem arment dexteras fratrum, hortentur in patrum vulnera liberos, et divinitatem Probo derogent, quam imperatores nostri prudenter et consecrandam vultibus, et ornandam templis et celebrandam ludis circensibus iudicarunt. Posteri Probi, vel odio invidiae, vel timore, romanam rem fugerunt: et in Italia circa Veronam ac Benacum et Larium, atque in his regionibus, larem locaverunt. Sane, quod praeterire non potui, quum imago Probi in Veronensi ita fulmine icta esset, ut eius praetexta colores mutaret, aruspices responderunt, huius familiae posteros tantae in senatu claritudinis fore, ut omnes summis honoribus fungerentur. Sed adhuc neminem vidimus: posteri autem videntur aeternitatem habere. Senatus mortem Probi gravissime accepit, aeque populus. Et quum esset nuntiatum, Carum imperare, virum bonum quidem, sed longe a moribus Probi, causa filii eius Carini, qui semper pessime vixerat, tam senatus quam populus inhorruit. Metuebant enim unusquisque tristiorem principem, sed magis improbum metuebant haeredem. Haec sunt quae de Probo cognovimus, vel quae digna memoratu existimavimus. Nunc

in alio libro, et quidem brevi, de Firmo, et Saturnino, et Bonoso, et Proculo dicemus; non enim dignum fuit, ut quadrigae tyrannorum bono principi miscerentur. Post deinde, si vita suppetit, Carum incipiemus propagare cum liberis.

FLAVII VOPISCI SYRACUSII

FIRMUS, SATURNINUS,

PROCULUS ET BONOSUS.

FIRMUS.

Minusculos tyrannos scio plerosque tacuisse, aut breviter praeterisse. Nam et Suetonius Tranquillus, emendatissimus et candidissimus scriptor, Antonium et Vindicem tacuit, contentus eo quod eos cursim perstrinxerat: et Marius Maximus, qui Avidium Marci temporibus, Albinum et Nigrum Severi, non suis propriis libris, sed alienis innexuit. Et de Suetonio non miramur, cui familiare fuit amare brevitatem. Quid Marius Maximus, homo omnium verbosissimus, qui et mythistoricis se voluminibus implicavit, num ad istam descriptionem curamque descendit? At contra Trebellius Pollio ea fuit diligentia, eaque cura in edendis bonis malisque principibus, ut etiam triginta tyrannos uno breviter libro concluderet, qui Valeriani et Gallieni, nec multo superiorum aut inferiorum fuere principum temporibus. Quare nobis etiam non minima fuit cura ut dictis Aureliano, Tacito et Floriano, Probo etiam magno ac singulari principe, quum dicendi essent Carus, Carinus et Numerianus, de Saturnino, Bonoso, Proculo et Firmo, qui sub Aureliano fuerant, non taceremus. Scis enim, mi Basse, quanta nobis contentio proxime fuerit cum amatore historiarum Marco Fonteio, quum ille diceret Firmum qui Aureliani temporibus Aegyptum occupaverat, latrunculum fuisse non principem: contra ego mecumque Rufus Celsus, et Ceionius Iulianus, et Fabius Sosianus contenderent, dicentes illum et purpura usum, et percussa moneta Augustum esse vocitatum: quinetiam nummos eius Severus Archontius protulit: de Graecis autem Aegyptiisque

libris convicit, illum Ἀυτοκράτορα in edictis suis esse vocitatum. Et illi quidem adversum nos contendenti haec sola ratio fuit quod dicebat Aurelianum in edicto suo non scripsisse, quod tyrannum occidisset, sed quod latrunculum quendam a republica removisset: perinde quasi digne tanti princeps nominis debuerit tyrannum appellare hominem tenebrarium, aut non semper latrones vocitaverint magni principes eos, quos invadentes purpuras necaverunt. Ipse ego in Aureliani vita prius quam de Firmo cuncta cognoscerem, Firmum non inter purpuratos habui, sed quasi quendam latronem: quod idcirco dixi, ne quis me oblitum existimaret mei. Sed ne volumini, quod brevissimum promisi, multa connectam, veniamus ad Firmum. Firmo patria Seleucia fuit: tametsi plerique Graecorum alteram tradunt, ignari eo tempore ipso tres fuisse Firmos, quorum unus praefectus Aegypti, alter dux limitis Africani, idemque proconsul, tertius iste Zenobiae amicus ac socius: qui Alexandriam Aegyptiorum incitatus furore pervasit, et quem Aurelianus, solita virtutum suarum felicitate, contrivit. De huius divitiis multa dicuntur; nam et vitreis quadraturis, bitumine aliisque medicamentis insertis, domum induxisse perhibetur: et tantum habuisse de chartis, ut publice saepe diceret, exercitum se alere posse papyro et glutino. Idem et cum Blemyis societatem maximam tenuit, et cum Saracenis: naves quoque ad Indos negotiatorias saepe misit. Ipse quoque dicitur habuisse duos dentes elephanti, pedum denum, e quibus Aurelianus ipse sellam constituerat facere, additis aliis duobus; in qua Iuppiter aureus et gemmatus sederet, cum praetexta, ponendus in templo Solis, Apenninis sortibus additis: quem appellari voluerat Iovem consulem vel consulentem. Sed eosdem dentes postea Carinus mulieri cuidam dono dedit, quae lectum ex iis fecisse narratur. Et quia nunc scitur et sciri apud posteros nihil proderit, taceo. Ita donum Indicum Iovi Optimo Maximo consecratum, per deterrimum principem et ministerium libidinis factum videtur et pretium. Fuit tamen Firmus statura ingenti, oculis foris eminentibus, capillo crispo, fronte vulnerata, vultu nigriore, reliqua parte corporis candidus, sed pilosus atque hispidus, ita ut eum plerique *Cyclopem* vocarent. Carne multa vescebatur, struthionem ad diem comedisse fertur. Vini non multum bibit, aquae plurimum, mente firmissimus, nervis robustissimus, ita ut Tritanum vinceret, cuius Varro Aelius meminit; nam et incudem superpositam pectori constanter, aliis tundentibus, pertulit, quum ipse reclinus ac resupi-

nus et curvatus in manus penderet potius quam iaceret. Fuit tamen ei contentio cum Aureliani ducibus ad bibendum, si quando eum tentare voluissent; nam quidam Burburus nomine, de numero vexillariorum, notissimus potator, quum ad bibendum eundem provocasset, situlas duas plenas mero duxit: et toto postea convivio sobrius fuit. Et quum ei Burburus diceret: *Quare non faeces bibisti?* respondit ille: *Stulte, terra non bibitur.* Levia persequimur, quum maiora dicenda sint. Hic ergo contra Aurelianum sumpsit imperium ad defendendas partes quae supererant Zenobiae. Sed Aureliano de Carris redeunte superatus est. Multi dicunt laqueo vitam eum finisse: aliud edictis suis ostendit Aurelianus; namque quum eum vicisset, tale edictum Romae proponi iussit: *Amantissimo sui populo romano Aurelianus Augustus S. D. Pacato undique gentium toto, qua patet, orbe terrarum, Firmum etiam latronem aegyptium, barbaricis motibus aestuantem, et foeminei propudii reliquias colligentem, ne plurimum loquar, fugavimus, obsedimus, cruciavimus, et occidimus. Nihil est, Romulei Quirites, quod timere possitis. Canon Aegypti, qui suspensus per latronem improbum fuerat, integer veniet. Sit vobis cum senatu concordia, cum equestri ordine amicitia, cum praetorianis affectio: ego efficiam, ne sit aliqua sollicitudo romana. Vacate ludis, vacate Circensibus: nos publicae necessitates teneant: vos occupent voluptates. Quare sanctissimi Quirites*, et reliqua. Haec nos de Firmo cognovisse, scire debuisti, sed digna memoratu; nam ea quae de illo Aurelianus Festivus libertus Aureliani sigillatim retulit, si vis cognoscere, eundem oportet legas, maxime quum dicat Firmum eundem inter crocodilos, unctum crocodilorum adipibus, natasse, et elephantum rexisse, et hippopotamos edisse, et sedentem ingentibus struthionibus vectum esse, et quasi volitasse. Sed haec scire quid prodest? quum et Livius et Sallustius taceant res leves de iis quorum vitas scribendas arripuerint; non enim scimus quales mulos Clodius habuerit, aut mulas Titus Annius Milo, aut utrum tusco equo sederit Catilina, an sardo, vel quali chlamyde Pompeius usus fuerit, an purpura. Quare finem de Firmo faciemus, venientes ad Saturninum, qui contra Probum imperium sibimet in Orientis partibus vindicavit.

SATURNINUS.

Saturninus oriundus fuit Gallis, ex gente hominum inquietissima, et avida semper vel faciendi principis vel imperii. Huic inter ceteros duces, qui vere summus videretur, Aurelianus limitis orientalis ducatum dedit, sapienter praecipiens, ne unquam Aegyptum videret: cogitabat enim, quantum videmus, vir prudentissimus, Gallorum naturam: et verebatur ne si perturbidam civitatem vidisset, quo eum natura ducebat, societate quoque hominum duceretur. Sunt enim Aegyptii (ut satis nosti) viri ventosi, furibundi, iactantes, iniuriosi, atque adeo vani, liberi, novarum rerum, usque ad cantilenas publicas, cupientes, versificatores, epigrammatarii, mathematici, aruspices, medici; nam et Christiani, Samaritae, et quibus praesentia semper tempora cum enormi libertate displiceant. Ac ne quis mihi Aegyptiorum irascatur, et meum esse credat quod in litteras retuli, Hadriani epistolam ex libris Phlegontis liberti eius proditam, ex qua penitus Aegyptiorum vita detegitur, indidi: *Hadrianus Augustus Serviano consuli salutem. Aegyptum quam mihi laudabas, Serviane carissime, totam didici, levem, pendulam, et ad omnia famae momenta volitantem. Illi qui Serapin colunt, Christiani sunt, et devoti sunt Serapi, qui se Christi episcopos dicunt. Nemo illic archisynagogus Iudaeorum, nemo Samarites, nemo Christianorum presbyter, non mathematicus, non aruspex, non aliptes. Ipse ille patriarcha quum Aegyptum venerit, ab aliis Serapidem adorare, ab aliis cogitur Christum. Genus hominum seditiosissimum, vanissimum, iniuriosissimum: civitas opulenta, dives, foecunda, in qua nemo vivat otiosus. Alii vitrum conflant, ab aliis charta conficitur: alii linifiones; omnes certe cuiuscumque artis et videntur et habentur. Podagrosi quod agant habent, caeci quod agant habent, clodi quod faciant: ne chiragrici quidem apud eos otiosi vivunt. Unus illis Deus est: hunc Christiani, hunc Iudaei, hunc omnes venerantur et gentes; et utinam melius esset morata civitas, digna profecto sui profunditate, quae pro sui magnitudine totius Aegypti teneat principatum. Huic ego cuncta concessi: vetera privilegia reddidi: sic nova addidi, ut praesenti gratias agerent: denique ut primum inde discessi, et in filium meum Verum multa dixerunt, et de Antonino quae dixerunt, comperisse te credo. Nihil illis*

opto nisi ut suis pullis alantur, quos quemadmodum foecundant, pudet dicere. Calices tibi allassontes versicolores transmisi, quos mihi sacerdos templi obtulit, tibi et sorori meae specialiter dedicatos, quos tu velim festis diebus conviviis adhibeas. Caveas tamen ne his Africanus noster indulgenter utatur. Haec ergo cogitans de Aegyptiis Aurelianus, iusserat, ne Saturninus Aegyptum videret: et mente quidem divina; nam ut primum Aegyptii magnam potestatem ad se venisse viderunt, statim clamaverunt, *Saturnine, Auguste, Dii te servent:* et ille quidem, quod negari non potest, vir sapiens, de alexandrina civitate mox fugit, atque ad Palaestinam rediit. Ibi tamen quum cogitare coepisset, tutum sibi non esse si privatus viveret, deposita purpura ex simulacro Veneris, cyclade uxoria militibus circumstantibus amictus, et adoratus est. Avum meum saepe dicentem audivi, se interfuisse quum ille adoraretur. Flebat (inquit) et dicebat: *Necessarium (si non arroganter dicam) respublica virum perdidit. Ego certe instauravi Gallias; ego a Mauris possessam Africam reddidi; ego Hispanias pacavi. Sed quid prodest? omnia haec affectoto semel honore perierunt.* Et quum eum animarent, vel ad vitam, vel ad imperium, qui induerunt purpuram, in haec verba disseruit: *Nescitis, amici, quid mali sit imperare. Gladii et tela nostris cervicibus impendent, imminent hastae undique, undique spicula: ipsi custodes timentur, ipsi comites formidantur: non cibus pro voluptate, non iter pro auctoritate, non bella pro iudicio, non arma pro studio. Adde quod omnis aetas in imperio reprehenditur. Senex est quispiam? inhabilis videtur; sin minus, inest furor: nam quod imperatorem me cupitis, in necessitatem mortis me trahitis. Sed habeo solatium mortis, solus perire non potero.* Marcus Salvidienus hanc ipsius orationem vere fuisse dicit: et fuit re vera non parum litteratus; nam et in Africa rhetoricae operam dederat, Romae frequentaverat pergulas magistrales. Et ne longius progrediar, dicendum est quod praecipue ad hunc pertinet. Errare quosdam scio, et putare hunc esse Saturninum, qui Gallieni temporibus imperium occupavit; quum hic longe alius fuerit, et Probo paene nolente sit occisus. Fertur autem Probus, et clementes ad eum literas saepe misisse, et veniam esse pollicitum; sed milites qui cum eo fuerant, non credidisse. Obsessum denique in castro quodam ab iis quos Probus miserat, invito Probo esse iugulatum. Longum est frivola quaeque connectere, et odiosum dicere quali statura fuerit, quo corpore, quo decore, quid biberit, quid comederit: ab aliis

ista dicantur, quae prope ad exemplum nihil prosunt. Nos ad ea quae sunt dicenda, redeamus.

PROCULUS.

Proculo patria Albingauni fuere, positi in alpibus maritimis: domi nobilis, sed maioribus latrocinantibus, atque adeo pecore, ac servis, et iis rebus quas abduxerat, satis dives. Fertur denique, eo tempore quo sumpsit imperium, duo millia servorum suorum armasse. Huic uxor virago, quae illum in hanc praecipitavit dementiam, nomine Sampso, quod ei postea inditum est; nam antea Viturgia nominata est. Filius Herennianus, quem et ipsum, quinquennium si implesset (ita enim loquebatur), dicasset imperio. Homo, quod negari non potest, optimus, idemque fortissimus: ipse quoque latrociniis assuetus, qui tamen armatam semper egerit vitam; nam et multis legionibus tribunus praefuit, et fortia edidit facta. Et quoniam minima quaeque iucunda sunt, atque habent aliquid gratiae quum leguntur; tacendum non est, quod et ipse gloriatur in quadam sua epistola, quam ipsam melius est ponere quam de ea plurimum dicere: *Proculus Metiano affini salutem dicit. Centum ex Sarmatia virgines cepi. Ex his una nocte decem inivi: omnes tamen, quod in me erat, mulieres intra dies quindecim reddidi.* Gloriatur (ut vides) rem ineptam et satis libidinosam: atque inter fortes se haberi credit si criminum densitate coalescat. Hic tamen, quum etiam post honores militares se improbe et libidinose, tamen fortiter ageret, hortantibus Lugdunensibus, qui et ab Aureliano graviter contusi videbantur, et Probum vehementissime pertimescebant, in imperium vocitatus est, ludo paene et ioco, ut Onesimus dicit: quod quidem apud nullum alium reperisse me scio. Nam quum in quodam convivio ad latrunculos luderetur, atque ipse decies imperator exisset, quidam non ignobilis scurra: *Ave* (inquit) *Auguste*, allataque lana purpurea, humeris eius ingessit, eumque adoravit: timor inde conscıorum atque inde iam exercitus tentatio et imperii. Non nihilum tamen Gallis profuit; nam Alemannos, qui tunc adhuc Germani dicebantur, non sine gloriae splendore contrivit, nunquam aliter quam latrocinandi pugnans modo. Hunc tamen Probus fugatum usque ad ultimas terras, et cupientem in Francorum auxilium venire, a quibus origi-

nem se trahere ipse dicebat, ipsis prodentibus Francis, quibus familiare est ridendo fidem frangere, vicit et interemit. Posteri eius etiam nunc apud Albingaunos agunt, qui ioco solent dicere, sibi non placere esse vel principes vel latrones. Haec digna memoratu de Proculo didicisse memini. Veniamus ad Bonosum, de quo multo minora condidi.

BONOSUS.

Bonosus domo Hispaniensis fuit, origine Britannus; galla tamen matre (ut ipse dicebat), rhetoris filius: ut ab aliis comperi, paedagogi litterarii: parvulus patrem amisit, atque a matre fortissima educatus, litterarum nihil didicit. Militavit primum inter ordinarios, deinde inter equites: duxit ordines, tribunatus egit, dux limitis rhaetici fuit: bibit quantum hominum nemo. De hoc Aurelianus saepe dicebat: *Non ut vivat natus est, sed ut bibat:* quem quidem diu in honore habuit causa militiae; nam si quando legati barbarorum undecumque gentium venissent, ipsi propinabantur, ut eos inebriaret, atque ab his per vinum cuncta cognosceret. Ipse quantumlibet bibisset, semper securus et sobrius: et ut Onesimus dicit, scriptor vitae Probi, adhuc in vino prudentior. Habuit praeterea rem mirabilem, ut quantum bibisset, tantum mingeret: neque unquam aut eius pectus, aut venter, aut vesica gravaretur. Hic idem quum quodam tempore in Rheno romanas lusorias Germani incendissent, timore ne poenas daret, sumpsit imperium: idque diutius tenuit quam merebatur; nam longo gravique certamine a Probo superatus, laqueo vitam finivit. Tunc quidem iocus exstitit: *Amphoram pendere, non hominem.* Filios duos reliquit, quibus ambobus Probus pepercit, uxore quoque eius in honore habita, et usque ad mortem salario praestito. Fuisse enim dicitur (ut et avus meus dicebat) foemina singularis exempli, et familiae nobilis gentis gothicae: quam illi Aurelianus uxorem idcirco dederat, ut per eum a Gothis cuncta cognosceret; erat enim illa virgo regalis. Exstant literae ad legatum Thraciarum scriptae, de iis nuptiis et donis, quae Aurelianus Bonoso dari nuptiarum causa iussit, quas ego inserui: *Aurelianus Augustus Gallonio Avito salutem. Superioribus literis scripseram, ut optimates gothicas apud Perinthum collocares, decretis salariis, non ut singulae acciperent, sed*

ut septem simul unum convivium haberent. Quum enim divisae accipiunt, et illae parum sumunt, et respublica plurimum perdit. Nunc tamen quoniam placuit Bonoso Hunilam dari, dabis ei, iuxta breve infra scriptum, omnia quae praecipimus: sumptu etiam publico nuptias celebrabis. Brevis munerum fuit: *tunicas palliolatas hyacinthinas subsericas: tunicam auro clavatam subsericam librilem unam, interulas dilores duas, et reliqua quae matronae conveniunt. Ipsi dabis aureos Philippeos centum, argenteos Antoninianos mille, aeris sestertium decies.* Haec me legisse teneo de Bonoso: et potui quidem horum vitam praeterire, quos nemo quaerebat: attamen, ne quid fidei deesset, etiam de iis, quae didiceram; intimanda curavi. Supersunt mihi Carus, Carinus et Numerianus; nam Diocletianus et qui sequuntur, maiore stylo dicendi sunt.

FLAVII VOPISCI SYRACUSII

CARUS.

Fato rempublicam regi, eamque nunc ad summum evehi, nunc ad minima retrahi, Probi mors satis prodidit. Nam quum ducta per tempora, variis vel erecta motibus, vel afflicta, nunc tempestate aliqua, nunc felicitate variata, omnia prope passa esset quae patitur in homine uno mortalitas, videbatur post diversitatem malorum iam secura, continuata felicitate mansura, post Aurelianum vehementem principem, Probo ex sententia senatus et populi, leges et gubernacula temperante. Sed ruina ingens, vel naufragii modo, vel incendii, accensis fataliter militibus, sublato e medio tali principe, in eam desperationem votum publicum redegit, ut timerent omnes Domitianos, Vitellios et Nerones; plus enim timetur de incertis moribus principis, quam speratur, maxime in ea republica, quae recentibus confossa vulneribus Valeriani captivitatem, Gallieni luxuriam, triginta etiam prope tyrannorum caesa civilium membra sibimet vindicantium perpessa meruerit. Nam si volumus ab ortu urbis repetere quas varietates sit passa romana respublica, inveniemus nullam magis vel bonis floruisse, vel malis laborasse. Et ut a Romulo incipiam vero patre ac parente reipublicae, quae illius felicitas, qui fundavit, constituit, roboravitque rempublicam, atque unus omnium conditorum perfectam urbem reliquit? Quid deinde Numam loquar: qui frequentem bellis et gravidam triumphis civitatem religione munivit? Viguit igitur usque ad Tarquinii Superbi tempora nostra respublica; sed passa tempestatem de moribus regiis, non sine gravi exitio semet ulta est. Adolevit deinde usque ad tempora Gallicani belli; sed quasi quodam mersa naufragio, capta praeter arcem urbe, plus paene mali sensit quam tunc boni habuerat. Reddidit se deinde

in integrum; sed eousque gravata est punicis bellis, ac terrore Pyrrhi, ut mortalitatis mala praecordiorum timore sentiret. Crevit deinde victa Carthagine, trans maria missis imperiis; sed socialibus affecta discordiis, extenuato felicitatis sensu, usque ad Augustum bellis civilibus confecta consenuit: per Augustum deinde reparata (si reparata dici potest, libertate deposita) tamen utcumque (etiamsi domi tristis fuit) apud exteras gentes effloruit: passa deinceps tot Nerones, per Vespasianum caput extulit: nec omni Titi felicitate laetata, Domitiani vulnerata immanitate, per Nervam atque Traianum, usque ad Marcum solito melior, Commodi vecordia et crudelitate lacerata est: nullum post haec, praeter Severi diligentiam, usque ad Alexandrum Mammaeae, sensit bonum. Longum est quae sequuntur universa connectere. Uti enim principe Valeriano non potuit: et Gallienum per quindecim annos passa est. Invidit Claudio longinquitatem imperii; amans varietatum prope, et semper inimica fortuna iustitiae. Sic enim Aurelianus occisus est, sic Tacitus absumptus, sic Probus caesus; ut appareat, nihil tam gratum esse fortunae, quam ut ea quae sunt in publicis actibus, eventuum varietate mutentur. Sed quorsum talibus querelis et temporum casibus distinemur? Veniamus ad Carum, medium (ut ita dixerim) virum, inter bonos magis quam inter malos principes collocandum, et longe meliorem, si Carinum non reliquisset heredem. Cari patria sic ambigue a plerisque proditur, ut praesumpte veritatem dicere nequeam, quae illa vera sit. Onesimus enim, qui diligentissime vitam Probi scripsit, Romae illum et natum et litteris eruditum, sed Illyricianis parentibus fuisse, contendit. Sed Fabius Cerilianus, qui tempora Cari, Carini et Numeriani solertissime persequutus est, neque Romae, sed in Illyrico genitum, neque Pannoniis, sed Poenis parentibus asserit natum. In ephemeride quadam legisse memini, Carum Mediolanensem fuisse, sed avo iuri Aquileiensis civitatis insertum. Ipse, quod negari non potest, ut epistola eius indicat, quam proconsul ad legatum scripsit, quum eum ad bona hortaretur officia, Romanus vult videri. Epistola Cari: *Manlius Aurelianus proconsul Ciliciae, Iunio legato suo. Maiores nostri romani illi principes, in legatis creandis hac usi sunt consuetudine, ut morum suorum specimen per eos ostenderent, quibus rempublicam delegabant. Ego vero si ita non esset, aliter non fecissem: feci aliter, si te iuvante non fallar. Fac igitur ut maioribus nostris, id est romanis non discrepemus viris.* Vides quod tota epistola

maiores suos romanos vult intelligi. Indicat et oratio eius ad senatum data istam generis praerogativam; nam quum primum imperator esset creatus, sic ad senatorium ordinem scripsit inter cetera: *Gaudendum est itaque, Patres conscripti, quod unus ex vestro ordine, vestri etiam generis imperator est factus. Quare adnitemur, ne meliores peregrini quam vestri esse videantur.* Hoc quoque loco satis clarum est, illum voluisse intelligi, se esse romanum, id est Roma oriundum. Hic igitur per civiles et militares gradus, ut tituli statuarum eius indicant, praefectus praetorii a Probo factus, tantum sibi apud milites amoris locavit, ut interfecto Probo, tanto principe, solus dignissimus videretur imperio. Non me praeterit, suspicatos esse plerosque, et eos in fastos retulisse, Cari factione interemptum Probum; sed neque meritum Probi erga Carum, neque Cari mores id credi patiuntur: simul quia Probi mortem et acerrime et constantissime vindicavit. Quid autem de eo Probus senserit, indicant litterae, de eius honoribus ad senatum datae: *Probus Augustus amantissimo senatui suo salutem dicit.* Inter cetera: *Felix esset nostra respublica, si qualis Carus est, aut plerique vestrum, plures haberem in actibus collocatos. Quare equestrem statuam viro morum veterum (si vobis placet) decernendam censeo: addito eo, ut publico sumptu, vel eidem exaedificetur domus, marmoribus a me delatis. Decet enim nos talis integritatem remunerari viri*, et reliqua. Ac ne minima quaeque connectam, et ea quae apud alios poterunt inveniri, ubi primum accepit imperium, consensu omnium militum bellum persicum quod Probus parabat, aggressus est, liberis Caesaribus nuncupatis: et ita quidem ut Carinum ad Gallias tuendas cum viris lectissimis destinaret: secum vero Numerianum adolescentem, quum lectissimum, tum etiam disertissimum, duceret. Et dicitur quidem saepe dixisse, se miserum quod Carinum ad Gallias principem mitteret; neque illa aetas esset Numeriani ut illi gallicanum, quod maxime constantem principem quaerit, crederetur imperium. Sed haec alias. Nam exstant etiam literae Cari, quibus apud praefectum suum de Carini moribus queritur; ut appareat, verum esse quod Onesimus dicit, habuisse in animo Carum ut Carino Caesareum abrogaret imperium. Sed haec (ut diximus) alias in ipsius Carini vita dicenda sunt. Nunc ad ordinem revertamur. Ingenti apparatu, et totis viribus Probi profligato magna ex parte bello sarmatico quod gerebat, contra Persas profectus, nullo sibi occurrente, Mesopotamiam Carus cepit, et

Ctesiphontem usque pervenit: occupatisque Persis domestica seditione, imperatoris Persici nomen meruit. Verum quum avidus gloriae, praefecto suo maxime iurgante (qui et ipsius et filii eius quaerebat exitium, cupiens imperare) longius progressus esset, ut alii dicunt, morbo; ut plures, fulmine interemptus est. Negari non potest, eo tempore quo periit, tantum fuisse subito tonitruum, ut multi terrore ipso exanimati esse dicantur. Quum igitur aegrotaret, atque in tentorio iaceret, ingenti exorta tempestate, immani coruscatione, immaniori, ut diximus, tonitru, exanimatus est. Iunius Calpurnius qui ad memoriam dictabat, talem ad praefectum urbis, super morte Cari, epistolam dedit. Inter cetera, *Quum*, inquit, *Carus, princeps noster vere carus, aegrotaret, tanti turbinis subito exorta tempestas est, ut caligarent omnia, neque alter alterum nosceret: coruscationum deinde ac tonitruum in modum fulgurum igniti sideris continuata vibratio, omnibus nobis veritatis scientiam sustulit. Subito enim conclamatum est, imperatorem mortuum, et post illud praecipue tonitruum, quod cuncta terruerat. His accessit quod cubicularii dolentes principis mortem, incenderunt tentorium. Unde fama emersit fulmine interemptum eum, quem, quantum scire possumus, aegritudine constat absumptum.* Hanc ego epistolam idcirco indidi, quod plerique dicunt, vim fati quandam esse, ut romanus princeps Ctesiphontem transire non possit: ideoque Carum fulmine absumptum, quod eos fines transgredi cuperet qui fataliter constituti sunt. Sed sibi habeat artes suas timiditas calcanda virtutibus. Licet plane ac licebit, per sacratissimum Caesarem Maximianum, Persas vincere, atque ultra eos progredi: et futurum reor, si a nostris non deseratur promissus numinum favor. Bonum principem Carum fuisse, quum multa indicant, tum illud etiam, quod statim adeptus imperium Sarmatas, adeo morte Probi feroces, ut invasuros se non solum Illyricum, sed Thracias quoque Italiamque minarentur; ita inter bella patiendo contudit, ut paucissimis diebus Pannonias securitate donaverit, occisis Sarmatarum sexdecim millibus, captis diversi sexus viginti millibus. Haec de Caro satis esse credo. Veniamus ad Numerianum, cuius et vicinior patri, et admirabilior per socerum suum facta videtur historia. Et quamvis Carinus maior aetate fuerit, prior etiam Caesar sit nuncupatus; tamen necesse est ut prius de Numeriano loquamur, qui patris sequutus est mortem: post de Carino, quem vir reipublicae necessarius, Augustus Diocletianus, habitis conflictibus interemit.

FLAVII VOPISCI SYRACUSII

NUMERIANUS.

Numerianus Cari filius, moratus egregie et vere dignus imperio, eloquentia etiam praepollens, adeo ut publice declamaverit, feranturque illius scripta nobilia, declamationi tamen quam Tulliano accommodatiora stylo. Versu autem talis fuisse praedicatur, ut omnes poëtas sui temporis vicerit; nam et cum Olympio Nemesiano contendit, qui ἁλιευτικὰ, κυνηγετικὰ et ναυτικὰ scripsit, quique omnibus coloniis illustratus emicuit: et Aurelium Apollinarem iamborum scriptorem, qui patris eius gesta in litteras retulit, iisdem quae recitaverat editis, veluti radio solis obtexit. Huius oratio fertur ad senatum missa tantum habuisse eloquentiae, ut illi statua, non quasi Caesari, sed quasi rhetori decerneretur ponenda in bibliotheca Ulpia, cui subscriptum, *Numeriano Caesari, oratori temporibus suis potentissimo.* Hic patri comes fuit bello persico: quo mortuo, quum nimio fletu oculos dolere coepisset, quod illud aegritudinis genus nimia utpote familiarissima, confectus angustia incurrisset: et dum lectica portaretur, factione Arrii Apri soceri sui, qui invadere conabatur imperium, occisus est. Sed quum per plurimos dies, de imperatoris salute quaereretur a milite, concionareturque Aper, idcirco illum videri non posse, quod oculos invalidos a vento ac sole subtraheret; foetore tamen cadaveris res esset prodita: omnes invaserunt Aprum, cuius factio latere non potuit, eumque ante signa et principia protraxere. Tunc habita est ingens concio, factum etiam tribunal. Et quum quaereretur, quis vindex Numeriani iustissimus fieret, quis daretur reipublicae bonus princeps, Diocletianum omnes divino consensu, cui multa iam signa facta dicebantur imperii, Augustum appellaverunt, domesticos tunc regentem, virum insignem, callidum, amantem reipublicae, amantem suorum, et ad omnia quae tempus quaesierat, paratum: consilii semper alti, nonnunquam tamen effrontis, sed prudentis, nimia pervicacia motus inquieti pectoris com-

primentis. Hic quum tribunal conscendisset, atque Augustus esset appellatus, et quaereretur quemadmodum Numerianus esset occisus, educto gladio, Aprum praefectum praetorii ostentans, percussit addens verbis suis: *Hic est auctor necis Numeriani.* Sic Aper seipsum foedavit, et deformibus consiliis agens, dignum moribus suis exitum dedit. Avus meus retulit, se interfuisse concioni, quum Diocletiani manu esset Aper occisus: percussisse autem dicebat Diocletianum, et dixisse: *Gloriare Aper, Aeneae magni dextra cadis:* quod ego miror de homine militari; quamvis sciam, plurimos plus quam militares, vel graece vel latine, vel comicorum usurpare dicta vel talium poëtarum: ipsi denique comici plerumque sic milites inducunt ut eos faciant vetera dicta usurpare; nam et *Lepus tute es, et pulpamentum quaeris*, Livii Andronici dictum est: multaque alia quae Plautus Caeciliusque posuerunt. Curiosum non puto, neque satis vulgare, fabellam de Diocletiano Augusto ponere hoc convenientem loco, quae illi data est ad omen imperii. Avus meus mihi retulit ab ipso Diocletiano compertum. Quum (inquit) Diocletianus apud Tungros in Gallia, quadam in caupona, moraretur, in minoribus adhuc locis militans, et cum Druide quadam muliere rationem convictus sui quotidiani faceret, atque illa diceret: *Diocletiane, nimium avarus, nimium parcus es*, ioco non serio Diocletianus respondisse fertur: *Tunc ero largus quum imperator fuero.* Post quod verbum Druias dixisse fertur: *Diocletiane, iocari noli: iam imperator eris quum Aprum occideris.* Semper exinde Diocletianus in animo habuit imperii cupiditatem, idque Maximiano conscio atque avo meo, cui hoc dictum a Druide ipse retulerat. Denique ut erat altus, risit et tacuit. Apros tamen in venationibus, ubi fuit facultas, manu sua semper occidit. Denique quum Aurelianus imperium accepisset, quum Probus, quum Tacitus, quum ipse Carus, Diocletianus dixit: *Ego semper apros occido, sed alter semper utitur pulpamento.* Iam illud notum est atque vulgatum, quod quum occidisset Aprum praefectum praetorii, dixisse fertur: *Tandem occidi Aprum fatalem.* Ipsum Diocletianum idem avus meus dixisse dicebat, nullam aliam fuisse sibi causam occidendi manu sua Aprum, nisi ut impleret Druidis dictum, et suum firmaret imperium; non enim tam crudelem se innotescere cuperet, primis maxime diebus imperii, nisi illum necessitas ad hanc atrocitatem occisionis attraheret. Dictum est de Caro, dictum etiam de Numeriano, superest nobis Carinus.

FLAVII VOPISCI SYRACUSII

CARINUS.

Carinus omnium contaminatissimus, adulter, frequens corruptor iuventutis (pudet dicere quod in litteras Onesimus retulit) ipse quoque male usus genio sexus sui. Hic quum Caesar decretis sibi Galliis atque Italia, Illyrico, Hispaniis ac Britanniis et Africa, relictus a patre, Caesarianum teneret imperium, sed ea lege, ut omnia faceret quae Augusti faciunt, enormibus se vitiis et ingenti foeditate maculavit. Amicos optimos quosque relegavit: pessimum quemque elegit aut tenuit: praefectum urbi unum ex cancellariis suis fecit; quo foedius nec cogitari potuit aliquando, nec dici. Praefectum praetorii quem habebat, occidit: in eius locum Matronianum, veterem conciliatorem, fecit. Unum ex his notarium, quem stuprorum et libidinum conscium semper atque adiutorem habuerat, invito patre consulem fecit. Superbas ad senatum literas dedit. Vulgo urbis Romae, quasi populo romano, bona senatus promisit. Uxores ducendo ac reiiciendo novem duxit, pulsis plerisque praegnantibus. Mimis, meretricibus, pantomimis, cantoribus atque lenonibus, Palatium implevit. Fastidium subscribendi tantum habuit, ut impurum quemdam cum quo semper meridie iocabatur, ad subscribendum poneret, quem obiurgabat plerumque quod bene suam imitaretur manum. Habuit gemmas in calceis: nisi gemmata fibula usus non est: balteum etiam saepe gemmatum. Regem denique illum Illyrici plerique vocitarunt. Praefectis nunquam, consulibus obviam processit. Hominibus improbis plurimum detulit, eosque ad convivium semper vocavit. Centum libras avium, centum piscium, mille diversae carnis in convivio suo frequenter exhibuit. Vini plurimum effudit. Inter poma et melones natavit. Rosis mediolanensibus et triclinia et cubicula stravit. Balneis ita frigidis usus est, ut solent esse cellae suppositoriae, frigidariis semper nivalibus. Quum hiemis tempore ad quemdam lo-

cum venisset, in quo fons erat aqua pertepida, ut solet per hiemem naturaliter, eaque in piscina usus esset, dixisse balneatoribus fertur: *Aquam mihi muliebrem praeparatis:* atque hoc eius clarissimum dictum effertur. Audiebat pater eius quae ille faceret, et clamabat, *non est meus.* Statuerat denique Constantium (qui postea Caesar est factus, tunc autem praesidatum Dalmatiae administrabat) in locum eius subrogare, quod nemo tunc vir melior videbatur: illum vero (ut Onesimus dicit) occidere. Longum est si de eius luxuria plura velim dicere: quicunque ostiatim cupit noscere, legat etiam Fulvium Asprianum, usque ad taedium, gestorum eius universa dicentem. Hic ubi patrem fulmine absumptum, fratrem a socero interemptum, Diocletianum Augustum appellatum comperit, maiora vitia et scelera edidit, quasi iam liber a frenis domesticae pietatis, suorum moribus absolutus. Nec ei tamen defuit ad vindicandum sibimet imperium vigor mentis; nam contra Diocletianum multis proeliis conflixit. Sed ultima pugna apud Margum commissa, victus occubuit. Hic trium principum finis fuit, Cari, Numeriani et Carini: post quos Diocletianum et Maximianum principes Dii dederunt; iungentes talibus viris Galerium atque Constantium: quorum alter natus est, qui acceptam ignominiam Valeriani captivitate deleret: alter qui Gallias romanis legibus redderet. Quatuor sane principes mundi, fortes, sapientes, benigni et admodum liberales, unum in republica sentientes: praeterea senatus romani moderati, populo amici, potestate graves, religiosi, et quales principes semper oravimus: quorum vitam singulis libris Claudius Eusthenius, qui Diocletiano ab epistolis fuit, scripsit: quod idcirco dixi, ne quis a me tantam rem quaereret, maxime quum vel vivorum principum vita non sine reprehensione dicatur. Memorabile maxime et Carini et Numeriani hoc habuit imperium, quod ludos populo romano, novis ornatos spectaculis, dederunt, quos in Palatio circa porticum stabuli pictos vidimus. Nam et neurobaten, qui velut in ventis cothurnatus ferretur, exhibuit: et tichobaten, qui per parietem urso eluso cucurrit: et ursos mimum agentes: et item centum salpistas uno crepitu concinentes, et centum camptaulas, choraulas centum, etiam pithaulas centum, pantomimos et gymnicos mille: pegma praeterea, cuius flammis scena conflagravit, quam Diocletianus postea magnificentiorem reddidit. Mimos praeterea undique advocavit. Exhibuit et ludum Sarmaticum, quo dulcius nihil est. Exhibuit Cyclopem. Donatum est et graecis artificibus,

et gymnicis et histrionibus et musicis aurum et argentum; donata et vestis serica. Sed haec omnia, nescio quantum ad populum gratiae habeant: nullius certe sunt momenti apud principes bonos. Diocletiani denique dictum fertur, quum ei quidam largitionalis suus editionem Cari laudaret, dicens, multum placuisse principes illos, causa ludorum theatralium, ludorumque circensium: *Ergo* (inquit) *bene risus est imperio suo Carus.* Denique quum omnibus gentibus advocatis Diocletianus daret ludos, parcissime usus liberalitate dicens: *castiores esse oportere ludos, spectante censore.* Legat hunc locum Iunius Messalla, quem ego libere culpare audeo; ille enim patrimonium suum scenicis dedit, heredibus abnegavit: matris tunicam dedit mimae, lacernam patris mimo: et recte, si aviae pallio aurato atque purpurato, pro syrmate tragoedus uteretur. Inscriptum est adhuc in choraulae pallio tyrianthino, quo ille velut spolio nobilitatis exsultat, Messallae nomen et uxoris. Iam quid lineas petitas Aegypto loquar? quid Tyro et Sidone tenuitate perlucidas, micantes purpura, plumandi difficultate pernobiles? Donati sunt ab Atrebaticis birri petiti, donati birri Canusini, Africanae opes in scena non prius visae. Et haec quidem idcirco ego in litteras retuli, quo futuros editores pudor tangeret, ne patrimonia sua proscriptis legitimis heredibus, mimis et balatronibus deputarent. Habe, mi amice, meum munus, quod ego (ut saepe dixi) non eloquentiae causa, sed curiositatis, in lumen edidi: id praecipue agens, ut si quis eloquens vellet facta principum reserare, materiam non requireret, habiturus meos libellos ministros eloquii. Te quaeso, sis contentus, nosque sic voluisse scribere, melius quam potuisse, contendas.

INDEX

nominum imperatorum romanorum, quorum vitae ac res gestae hoc opere continentur.

Libri latini vendibili nella Stamperia Reale in Tori

...mas Vallaurii Historia critica Litterarum Latinarum Editio ... Aug. Taurinorum, 1852, 1 vol. in-8°
Quest'opera è prescritta agli Studenti di Filosofia.

...ropii Breviarium Historiae Romanae Augustae Taurinorum, in-8° piccolo

Lo stesso *colla versione italiana di* Fr. Muratori, *1 vol. in 16*

...picii Severi Historiae Sacrae Lib. II Recensuit atque adnotatio... illustravit Thomas Vallaurius. Aug. Taurinorum 1850, in-12

...udovici Vivis Colloquia. Editio tertia adnotatiunculis aucta Aug. ...rinorum, 1850, in-12

...irgilii Maronis Opera. Aug. Taurinorum, 1850, in-12

...oli Boucheroni Inscriptiones perpetuis animadversionibus ... Thomas Vallaurius. (Accedit Vita Caroli Boucheroni) Aug. T... norum, 1850, in-8° grande

...T. Ciceronis de Officiis libri III, item de Amicitia, de Senectute ...doxa, et de Somnio Scipionis, cum notis. Aug. Taurin., 1850, in...

...T. Ciceronis Orationes selectae brevibus scholiis illustratae. Taurinorum 1851, in-12

...rispi Sallustii Opera quae exstant omnia Ex recensione C. H. W... Aug. Taurinorum, 1851, in-12

...ii Annaei Flori Epitome rerum romanarum Ex recensione I. A. A... cum adnotatiunculis Thomae Vallaurii Aug. Taur., 1851, in-8° p...

...pii Iuvencii Appendix de Diis et Heroibus Aug. Taurin. 1851, in-...

...Viris illustribus urbis Romae, auctore Lhomondo. Accedit Lex... Latino-Italicum. Aug. Taurinorum, 1851, in-12

...ivii Patavini Opera omnia quae exstant. Aug. Taur., 1852, vol 4 in-...

...tome Historiae Graecae, auctore G. J. C. Sibet Aug. Taurinor... 1852, in-12

... Danielis Beckii Commentarius de Litteris Graecis. Aug. Tau... 1852, in-8

...mas Vallaurii Orationes habitae in Auditorio maximo R. Tau... Athenaei ab anno M. DCCC. XLII ad ann. M. DCCC LII Aug. Tau... 1852, in-8°

...Svetonii Tranquilli Opera ex recensione Gulielmi Baumga... Crusii Aug. Taurinorum, 1852, in-12

...ini Historiarum Philippicarum libri XLIV cum adnotatiunculis T... mae Vallaurii Aug. Taurinorum, 1852, in-12

...onii Popmae Frisii De differentiis verborum cum additamentis ... Fr... Hekelii, Adami Dan. Richteri, Io. Christ. Messerschmidi... Thomae Vallaurii, qui opus diligentissime recognitum emenda... Aug. Taurin. 1852, in-16

...rsii Flacci et D. Iunii Iuvenalis Satyrae Aug. Taur., 1852, in-1...

...istophori Cellarii Breviarium Antiquitatum Romanarum Aug. Ta... 1852, 1 vol. in-8° piccolo

...linii Caecilii Secundi Epistolarum Libri x et Panegyricus. Ex ...ensione C. H. Weise. Aug. Taurinorum, 1853, in-12

...cii Plauti Aulularia. Ad meliores editiones exegit, animadv... ...ibus auxit, et scholasticis praelectionibus accommodavit Thom... Vallaurius

...ii de rebus gestis Alexandri Magni libri superstites. Ex recensi... C. H. Weise cum supplementis Freinshemii et adnotationibus T... Vallaurii. Augustae Taurinorum, 1853, in 12